

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, БІОЕТИКИ ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ
ВІДДІЛ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА «ОДЕСЬКИЙ МІСЬКИЙ
ЦЕНТР ЗДОРОВ'Я» ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА
ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЯ
ПСИХОСІНЕРГЕТИКИ ТА АЛЬФОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ЛЮДИНА ЯК ЦІЛІСНІСТЬ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

20 жовтня 2022 р.
м.Одеса, Україна

Victoria J. Shanks
2022

УДК 159.9:155.2(063)
Л 937

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Одеського національного медичного університету
(протокол № 4 від 23 лютого 2023 р.)

Редакційна колегія:

Доннікова І. А. - доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного університету «Одеська морська академія»;

Кривцова Н. В. - кандидат психологічних наук, голова Професійної асоціації дослідників ТОВ «Міжнародна академія психосінергетики та альфології», керівник відділу психологічного консультування Одеського національного медичного університету;

Ляшенко Д. М. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету «Одеська морська академія», доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Медянова О. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри диференціальної та спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Мокрієнко Е. М. – старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Русалкіна Л. Г. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Терзі О. О. – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини Одеського національного медичного університету.

Відповідальний редактор:

Ханжи В. Б., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету.

Рецензенти:

Дубініна В. О. – доктор філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук Полтавського державного медичного університету;

Варинська А. М. - кандидат філологічних наук, професор, завідувачка кафедри українознавства Національного університету «Одеська морська академія».

Л 937 Людина як цілісність: традиції та інновації: Збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції (20 жовтня 2022 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії, біоетики та іноземних мов, Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол. : В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2023. – 315 с.

У збірнику матеріалів запропоновано міждисциплінарний погляд на актуальні проблеми буття людини, що несе в собі як інтерпретації традиційних вчень та підходів, так і інноваційні розробки. Представлено результати осмислення людини як цілісності через зіставлення філософських, соціально-гуманітарних і природничо-наукових підходів. Особливою рубрикою висвітлено матеріали круглого столу, присвяченого 20-річному ювілею Одеського відділення Українського синергетичного товариства. Для дослідників питань людського існування та самовдосконалення.

Матеріали опубліковані в авторській редакції.

Редакційна колегія не завжди поділяє позиції авторів. За точність, достовірність та коректність викладеного матеріалу всю відповідальність несуть автори.

© Автори матеріалів, 2023

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ЗНАННЯ	5
<i>Raikhert K. ON THE INTEGRATED EXPLANATION OF TWO-SYSTEMS THINKING</i>	6
<i>Ратніков В.С. АНТРОПОЛОГІЗМ ФІЛОСОФІЇ Ч. ПІРСА</i>	9
<i>Шевченко С.Л. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ІНТЕГРАТИВНОМУ РЕАЛІЗМІ К.Ф. РАЙНХАРДТА</i>	14
<i>Ханжи В.Б., Vichko O.V. КОНСТИТУТИВНА ІНТЕНЦІЙОВАНІСТЬ СВІДОМОСТІ У КОНЦЕПЦІЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ЧАСУ Е. ГУССЕРЛЯ ТА ФАЗИ АНТРОПНОГО ЧАСУ</i>	21
ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МЕДИЦИНИ ТА ПСИХОЛОГІЇ	33
<i>Вастьянов Р.С. ФІЛОСОФСЬКІ КАТЕГОРІЇ В РОЗУМІННІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ХВОРОБУ ЛЮДИНИ. НОЗОЛОГІЯ, ПАТОГЕНЕЗ ТА САНОГЕНЕЗ ЯК КАТЕГОРІЇ В ТЕОРЕТИЧНІЙ МЕДИЦИНІ</i>	33
<i>Криленко В.І., Дергунова О.І. ПСИХОЛОГІЧНА ОСНОВА ОСМИСЛЕННЯ НОРМИ ПРАВА</i> ..	41
<i>Ляшенко В.В. ТЕОРЕТИКО-СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ РЕЛЕВАНТНОСТІ КРИТЕРІЇВ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ В СУЧАСНИХ МОДЕЛЯХ МЕДИЦИНИ</i>	46
<i>Lyashenko D. SOME METAPHYSICAL PROBLEMS CONCERNING THE SUBJECT MATTER OF MEDICAL KNOWLEDGE</i>	52
<i>Місерджи С.Д. ДНК ЯК ІДЕНТИФІКАТОР ПРИРОДНО ОБУМОВЛЕНИХ МЕЖ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ БІОМЕДИЧНОЇ ЕТИКИ</i>	65
ПРОБЛЕМА ЦІЛОГО І ЦІЛІСНОСТІ У СФЕРАХ ФІЛОСОФІЇ, НАУКИ, РЕЛІГІЇ ТА МИСТЕЦТВА	71
<i>Гольд О.Ф. ПОЛІКОНФЕСІЙНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЇ</i>	71
<i>Єршова-Бабенко І.В. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСЬКОЇ МАКРОЦІЛІСНОСТІ – КОНЦЕПТ “BRAIN-PSYCHE (MIND/CONSCIOUSNESS...)”</i>	76
<i>Нарбутова Т.Є., Спаський І.Д. ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ ЯК СУКУПНІСТЬ ДУХОВНИХ ВПРАВ ЗА П'ЄРОМ АДО У КОНТЕКСТІ ПРАКТИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЕНТРОПІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ</i>	108
<i>Петрушенко О.П. ПРИНЦИП ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ</i>	108
<i>Петрушенко В.Л. РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ</i>	112
<i>Поплавська Т. М., Федорова І.В. ХОЛІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА</i>	117

СУСПІЛЬНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОМАТИЧНІ СКЛАДОВІ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	123
<i>Кокоріна Ю. Є., Філіпенко Д.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ВПЛИВУ МАС-МЕДІА НА АГРЕСИВНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ.....</i>	<i>123</i>
<i>Стоянов О.М. ДЕЯКІ ФАКТИ ЕПІДЕМІЙ НЕЙРОІНФЕКЦІЙ В ОДЕСІ, АНАЛОГІЇ З КЛІНІКОЮ, ПРОНИКНЕННЯМ В ОРГАНІЗМ І УСКЛАДНЕННЯМИ COVID-19</i>	<i>128</i>
НОРМАТИВНІ ПРАВИЛА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЇХНЄ ЮРИДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ	153
<i>Терзі О.О. БІОЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ</i>	<i>153</i>
ІНДИВІДУАЛЬНЕ І ТИПОВЕ В ДОСЛІДЖЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я.....	156
<i>Медянова О.В. МЕТОД ІОРТ ФРАНЦА РУППЕРТА У ТЕРАПІЇ ПСИХОТРАВМИ.....</i>	<i>156</i>
<i>Spicer G. HOW SYSTEM CONSTELLATIONS CAN IMPACT THE COURSE AND OUTCOME OF AN ILLNESS.....</i>	<i>168</i>
ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, РЕСУРСИ І РЕЗЕРВИ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСВІЧЕНОЇ ЛЮДИНИ	175
<i>Кривцова Н.В. SMART-МОДЕЛІ ДЕ-СУГЕСТІЇ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОСЛІДНИКА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....</i>	<i>175</i>
<i>Petinova O. NEW AGE AND PERSPECTIVES OF THE FORMATION OF THE HOMO CREATOR</i>	<i>195</i>
ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	200
<i>Вергелес К.М., Куліш П.Л., Школьнікова Т.Ю. ХРИСТИЯНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ.....</i>	<i>200</i>
<i>Кулачинський М.М. ЦИВІЛЬНА ЛЮДИНА У КОНТЕКСТІ «НОВОЇ ВІЙНИ» НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЙСЬКИХ ВІЙН</i>	<i>207</i>
<i>Недашківська В.Г., Михайленко В.Л. МАЙНДФУЛНЕС-ПРАКТИКИ: ЧОМУ МЕДИТАЦІЇ МОЖУТЬ ЗРОБИТИ НАС СТІЙКІШИМИ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ДОСВІДУ ВІЙНИ.....</i>	<i>218</i>
<i>Пунченко О.П. ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ СУЧАСНОГО СВІТУ – ОСНОВА ДИСГАРМОНІЇ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я ЯК ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА.....</i>	<i>223</i>
<i>Пустовіт С.В. МОРАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ</i>	<i>227</i>
<i>Рудінська О.В., Князькова В.Я. ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЛІКАРЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....</i>	<i>2322</i>

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗЯХ ОСВІТИ, МИСТЕЦТВА ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	236
<i>Абрамович В.Є. СИНЕРГІЯ ПРАГМАТИЧНОГО ТА ТВОРЧОГО ПІДХОДІВ У МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ.....</i>	<i>236</i>
<i>Борщ В.І. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я</i>	<i>241</i>
<i>Данилко М.В. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я.....</i>	<i>245</i>
<i>Доннікова І.А. КУЛЬТУРА ЯК ШЛЯХ ДО ЩАСТЯ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....</i>	<i>248</i>
<i>Касьянова О.М., Квасник О.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....</i>	<i>255</i>
<i>Кир'язова О.В. ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ: МОВНИЙ АСПЕКТ.....</i>	<i>260</i>
<i>Лазор Н.В. КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ ПРИ ПЕРЕДАВАННІ ТА СПРИЙНЯТТІ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....</i>	<i>263</i>
<i>Нагачевська С.В. ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА НОВІТНІХ ФОРМ У ВИКЛАДАННІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ-МЕДИКАМ.....</i>	<i>267</i>
<i>Нетребчук Л.М. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....</i>	<i>270</i>
<i>Русалкіна Л.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.....</i>	<i>273</i>
<i>Ткаченко К. CHARACTERISTICS OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND SPECIFICS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN CHINA.....</i>	<i>275</i>
<i>Уварова О.О. ІМІДЖЕВА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я</i>	<i>281</i>
КРУГЛИЙ СТІЛ, ПРИСВЯЧЕНИЙ 20-РІЧНОМУ ЮВІЛЕЮ ОДЕСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СИНЕРГЕТИЧНОГО ТОВАРИСТВА	284
<i>Єршова-Бабенко І.В. ДО 20-РІЧЧЯ ОДЕСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СИНЕРГЕТИЧНОГО ТОВАРИСТВА</i>	<i>284</i>
<i>Добронравова І.С. ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ЄДНІСТЬ БАГАТОМАНІТНОГО</i>	<i>290</i>
<i>Гончарова О.Є. ПРОБЛЕМА ЗМІНИ ХАРАКТЕРА ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ТА МАШИНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАДМІРНОСТІ І ЕКСПОНЕНЦІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА.....</i>	<i>295</i>
<i>Козобродова Д.М. ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОМІРНОСТІ.....</i>	<i>302</i>
СПИСОК АВТОРІВ	307

ПЕРЕДМОВА

Не існує завершеної та загальноприйнятої моделі сучасної науки. В залежності від об'єкту та предмету, методів дослідження та наявного практичного інструментарію, етапу розвитку тієї чи іншої дисципліни, практичних потреб людства, моди та політико-ідеологічних умов тощо, науки розвиваються чи занепадають, інтегруються чи диференціюються, народжуються чи зникають, підпадають під пильну увагу чи знаходяться *ad marginum*. Філософи науки, беручи до уваги різні підстави, класифікують етапи розвитку (чи лише зміни фокусу) наукових епох, виділяючи, наприклад, синтаксичний, семантичний та прагматичний, або етапи класики, некласики та постнекласики (В. С. Стьопін). Згідно з вітчизняною рефлексією над науковим знанням, останні тридцять років розвивається постнекласична модель наукового знання. Вона відрізняється специфічною широтою та глибиною філософського осмислення сутності науки.

Цікавим у цьому сенсі є об'єднання зусиль між філософами та науковцями. Слід відзначити, що серед останніх – не лише спеціалісти з природничих та математичних наук (як це було в переважній більшості, наприклад, у Віденському колі), але й фахівці з гуманітарних та соціальних дисциплін. Ця обставина черговий раз підкреслює тенденцію останніх десятиліть з гуманітаризації та, можливо, навіть «гуманізації» науки. Керуючись саме цим базовим розумінням ролі антропологічного виміру у наукових дослідженнях, колективи установ та закладів, що вже вп'яте організують конференцію, намагаються створити «філософський майданчик», «нічийну землю» (Б. Рассел) для міждисциплінарної та трансдисциплінарної рефлексії над антропологічними акцентуаціями постнекласичної наукової парадигми, досліджуючи її філософсько-методологічні, медичні, культурологічні, психологічні, біоетичні та правові моделі.

Увазі шановного читача запропоновано збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції «Людина як цілісність: традиції та інновації», в якому здійснено спробу через інтерпретації традиційних вчень та підходів, а також через впровадження інноваційних розробок представити комплексний міждисциплінарний погляд на актуальні проблеми буття людини. Особливою рубрикою висвітлено матеріали круглого столу, присвяченого 20-річному ювілею Одеського відділення Українського синергетичного товариства.

Редколегія

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ЗНАННЯ

ON THE INTEGRATED EXPLANATION OF TWO-SYSTEMS THINKING

Kostiantyn Raikhert

PhD,

Associate Professor of the Department of Philosophy,

Odesa I.I. Mechnikov National University

In an endeavor to find out whether a person is a rational or irrational being, Daniel Kahneman proposes the hypothesis of two modes of thinking – System 1 and System 2. System 1 is fast, automatic, frequent, emotional, stereotypic, unconscious (in fact, it is the oldest mode of thinking in terms of human evolution), and System 2 is slow, effortful, infrequent, logical, calculating, conscious. According to D. Kahneman, “[s]ystem 1 operates automatically and quickly, with little or no effort and no sense of voluntary control. System 2 allocates attention to the effortful mental activities that demand it, including complex computations. The operations of System 2 are often associated with the subjective experience of agency, choice, and concentration” [1, p. 21]. Heuristics is the operability of System 1, and logic is the operability of System 2. D. Kahneman considers that heuristic “[i]s a simple procedure that helps find adequate, though often imperfect, answers to difficult questions” [1, p. 84]. The heuristic functions as a substitution, a replacement of a more complex question with a simpler one. For example, a person has to choose if to vote for a certain political candidate. The correct thing to do in this example would be to consider the chances of the political candidate. More often, however, people base their decision on the image of the political candidate (“Does the political candidate look like a winner?”). Logic and System 2 demand to work hard and calculate the chances, while heuristics and System 1 suggest relying on impressions.

The introduction of two systems of thinking, fast and slow, allowed D. Kahneman to speculate that a human being is neither a rational nor an irrational being; constant errors and biases of human thinking are related to the mechanism of human thinking itself, when System 2 primarily relies on the results obtained by System 1, instead of directly processing external information. As a result of relying of System 2 on System 1, cognitive distortions occur, and human behavior seems irrational.

There may be other explanations for the existence of two systems of thinking of human beings. Well, for example, Paul W. Glimcher explains cognitive biases and irrational behavior by the fact that a person makes decisions through the exact optimization of the balance between the costs of increasing the accuracy of the choice mechanism and the reduction of benefits that arise in the process of increasing accuracy. These constraints result in a rationally inaccurate strategy that works towards optimal efficiency rather than optimal rationality [2]. In view of this explanation, heuristics is an optimally efficient decision-making procedure, and logic is an optimally rational decision-making procedure. A person, owing to the need to preserve his/her resources, tends to use a heuristic rather than logic, since the latter is very energy-intensive.

Yet another explanation for this mechanism is that the human tendency to prefer easier and quicker ways of making decisions can be explained by the fact that hard mental work causes the accumulation of potentially toxic by-products in the area of the brain known as the prefrontal cortex. In turn, this causes a change in the person's control over decision-making, and the person switches to actions that do not require high inputs, effort, or expectations once cognitive exhaustion sets in [3]. Considering this explanation, heuristics is a decision-making procedure when a person is either cognitively exhausted or trying to avoid intoxication and cognitive exhaustion. It is not merely a question of preserving the resources of the organism, especially the brain, but it is a question of preserving human health, preserving the organism.

In fact, there may be an integrated explanation of the two systems of thinking, which may include the hypothesis of D. Kahneman, the hypothesis of P. W. Glimcher and the hypothesis of cognitive exhaustion and intoxication of the brain, which in different situations can cause the human body to fail, preserve its own resources, or maintain its own health. One could perhaps go even further and conjecture that two-system thinking was caused by a single amino acid change in the TKTL1 protein involved in the generation of the neocortex [4].

REFERENCES

1. Kahneman D. *Thinking Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2013. 468 p.
2. Glimcher P. W. Efficiently irrational: deciphering the riddle of human choice. *Trends in Cognitive Sciences*, 2022, no. 8, pp. 669-687. DOI: 10.1016/j.tics.2022.04.007.
3. Wiehler A., Branzoli F., Adanyeguh I., Mochel F., Pessiglione M. A neuro-metabolic account of why daylong cognitive work alters the control of economic decisions. *Current Biology*, 2022, no. 32, pp. 1-12. DOI: 10.1016/j.cub.2022.07.010.
4. Pinson A., Xing L., Namba T. Human TKTL1 implies greater neurogenesis in frontal neocortex of modern humans than Neanderthals. *Science*, 2022, no. 6611, p. 1168-1170. DOI: 10.1126/science.abl64.

АНТРОПОЛОГІЗМ ФІЛОСОФІЇ Ч. ПІРСА

Ратніков Володимир Сазонович

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та гуманітарних наук,
Вінницький національний технічний університет*

1. В історії філософії є такі уми, які нехай і не створили цілісної та послідовної системи, проте, маючи виняткову широту своїх досліджень, залишили вельми помітний слід в історії філософської думки. До таких належить і Чарльз Сандерс Пірс (1839-1914). Його праць в галузі основ прагматизму, основ семіотики та логіки відносин цілком вистачило б, щоб вважати цього філософа одним із найвидатніших мислителів США. Більше того, Карл Поппер вважав його найбільшим філософом усіх часів.

Нагадаємо головні філософські течії, що особливо вплинули на формування поглядів цього оригінального американського мислителя. Тут назвемо середньовічний реалізм (Дунс Скот), філософію Нового часу (Р.Декарт, Г.Лейбніц, Д.Юм та ін), і особливо німецьку класику (І.Кант, Ф.Шеллінг, Г.Гегель). Ступінь впливу зазначених течій на філософську творчість Пірса була різною на різних його етапах, проте незмінним був інтерес Пірса до науки та її методології. Деякі з аспектів названих впливів будуть розглянуті далі в контексті антропологізму його філософії. За освітою Пірс був геофізиком, тривалий час працював у лабораторіях берегової охорони США та займався там експериментальною діяльністю.

2. Захопившись у молоді роки філософією, Пірс різко критикував традиційну метафізику за її спекулятивність та неувагу до прогресу науки. Тому, в міру дорослішання, у нього дозрів намір побудувати метафізику на наукових засадах. Говорячи про критицизм Пірса у процесі побудови своєї «наукової метафізики», згадаємо його ставлення до британського емпіризму. У

початковий період своєї творчості, коли він був більше пов'язаний з природничо-науковими дослідженнями, на перший план у його роботах виділяється суб'єктивно-ідеалістична тенденція, бо результати емпіричних досліджень нерідко містили суб'єктивістські оцінки. Пізніше, коли Пірс дещо відклав свої спеціальні природничі заняття і став виявляти підвищений інтерес до метафізичних, релігійних, етичних та естетичних проблем, об'єктивно-ідеалістична тенденція явно бере гору. Відому роль відіграла тут і та обставина, що Пірс поступово переконався в тому, що суб'єктивно-ідеалістичний емпіризм надто суперечить дійсним потребам природознавства, математики та логіки, що він виключає можливість тих широких та загальнозначимих узагальнень, без яких немислима наука. Ці недоліки суб'єктивно-ідеалістичного емпіризму Пірс прагнув подолати з допомогою «схоластичного реалізму», тобто об'єктивно-ідеалістичного вчення про реальність універсалій та законів природи, які розуміються як деякі загальні ідеї.

При цьому не слід скидати з рахунків і вплив на нього попередніх філософів, особливо тих, які привели Пірса до антропоморфізму. Серед витоків останнього зазвичай називають його зусилля щодо «олюднення» схоластичного реалізму Дунса Скота разом із подоланням абстрактності та «сухості» раціоналізму його послідовників, а також своєрідна «антропоморфізація» ідеалізму Шеллінга та Гегеля, до яких, як відомо, тяжів Пірс. У статтях 1890-х Пірс продемонстрував високу оцінку філософським поглядам цього німецького класика. Наприклад, у статті «Закон розуму» Пірс стверджував, що його філософія справді близька до ідеалізму Шеллінга. Однак, між цими філософськими доктринами є важлива відмінність: Пірс розуміє розум (дух) набагато антропоморфніше, як психічні феномени, і при цьому дивно поєднуючи платоністський реалізм (в сенсі реальності універсалій) зі своєрідним панпсихізмом, згідно з яким основою світу є відчуття і почуття.

Антропоморфізм у Пірса постає як онтологічна характеристика, бо у світі він шукає властивості та ознаки людини: «Я не вірю, – писав він, – що в

людини може бути ідея про якусь причину чи силу, настільки величезну, що її можна було б адекватно уявити інакше, ніж щось людське» [5, абз. 536].

3. Антропоморфізм Пірса властивий і його «науковій метафізиці». Зокрема, йдеться про своєрідне його трактування «детермінізму» та «закону», який є однією з фундаментальних категорій «детермінізму». Пірс ставився до трактування категорії «закон» неоднозначно, як і до більшості понять, що обговорюються. Тут треба враховувати та розрізняти, з одного боку – філософську (метафізичну), і з іншого – наукову сторону зазначеного відношення. На трактування Пірсом закону суттєво вплинули його давні філософські захоплення (передусім, згадувані вже Дунс Скот, Д.Юм, Ф.Шеллінг і Г.Гегель) і взагалі антропоморфістська спрямованість його світорозуміння.

4. Наголосимо ще раз на певній еклектичності як особливості трактування Пірсом детермінізму, що також вплинуло і на його розуміння закону. Він нерідко змішує трактування закону як універсального імплікативного висловлювання з об'єктивними законами природи, які встановлюють порядок у світі. Тут також треба врахувати не лише його антропоморфізм, а й пов'язаний із ним феномен звички, якщо мати на увазі, перш за все, Пірса-метафізика.

Наслідуючи антропоморфізм, Пірс пов'язував формування звички з інстинктами та асоціативними процесами у психіці. Здатність людини, вказував він, мислити істинно про фізичні питання нагадує по своїй дії інстинкт. Тому Пірс говорить іноді, що людина має «інстинкт вгадування», «інстинктивне чуття істини». Це, можливо, одна із мотивів його абдукції як творчого процесу з висування пізнавальних гіпотез. (Як відомо, абдукцією Пірс називав метод, який має у своєму ряді доповнити індукцію та дедукцію). «Відомі однаковості, – писав Пірс, – ... переважають у всьому всесвіті, і розум, що розмірковує, сам є продуктом цього всесвіту. З логічної необхідності ці самі закони втілені у його (тобто розуму – В.Р.) власному бутті» [3, абз. 603]. Таким чином, «якщо всесвіт узгоджується з відомими всепроникними законами і якщо розум людини

розвинувся під впливом цих законів, то слід очікувати, що вона матиме природне світло, або світло природи, або інстинктивне прозріння, або дар, що дозволяє йому правильно або майже правильно вгадувати ці закони» [3, абз. 604].

Розглядаючи природу звички, Пірс співвідносив її також і з логікою: «Те, що змушує нас виводити з цих посилок одне слідство швидше, ніж інше, є якась – чи вроджена, чи набута – звичка розуму. Ця звичка хороша чи погана залежно від того, виводить вона зі справжніх посилок справжній висновок, чи ні. І висновок вважається законним чи незаконним безвідносно до істинності чи хибності самого зробленого у ньому заключення, але відповідно до того, чи належить звичка, якою він визначається, до розряду таких, які, загалом і цілком, роблять справжні висновки, чи ні. Окрема звичка розуму, яка зумовлює той чи інший висновок, може бути сформульована як твердження, чия істинність залежить від законності зумовлених цією звичкою висновків» [1, с. 108].

5. Закон, як відомо, – це особливий зв'язок, і регулярність є однією з найважливіших таких особливостей. З погляду здорового глузду та професійної інтуїції, дослідник природи спостерігає явища, і, зрештою, може помітити в них певну регулярність. Регулярність дій виявляється необхідною умовою буття, «бо, – як писав Пірс у роботі «Що таке прагматизм», – лише індивідуальне існування чи дійсність без будь-якої закономірної однаковості і повторюваності – ніщо» [2, з. 317-318]. Отже, регулярність передбачає закон і його прояв, оскільки, на переконання Пірса, без закону немає регулярності. Ці міркування сумісні з майбутнім прагматизмом. Якщо надати усьому міркуванню більш антропоморфний відтінок, то можна говорити не про дії, а про поведінку речей; регулярність і стійкий характер поведінки з цього погляду виявляться нічим іншим, як звичкою. Саме звичка як стійкий тип поведінки має значення не тільки для минулого і сьогодення, але і для майбутнього. Тим самим, феномен

регулярності створює можливість виникнення та існування звички, і, як вважав Пірс, забезпечує їй визначальну роль у розумінні суті закону.

6. Солідаризуючись зі своїм сучасником Ф. Шиллером, Пірс писав: «Антропоморфне – це те, чим в основі своїй є чи не всі поняття. ... Після довгих років найсерйозніших досліджень я повністю переконався, що за інших рівних умов набагато ймовірніше, що приблизно істинним буде антропоморфне поняття, а не те, що неантропоморфне» [4, абз. 47].

У роботі «Категорії у докладному викладі» Пірс пише, звертаючись до уявного читача: «Ви кажете: "Все це віддає антропоморфною концепцією". Я на це відповім, що кожне наукове пояснення природного феномену є гіпотезою про те, що в природі існує щось, до чого подібний людський розум; свідченням цього можуть бути всі досягнення науки, що застосовуються на користь людству. Вони стверджують цю істину в усьому світі. На тлі успіхів науки, на мій погляд, є щось ганебне у запереченні... антропоморфної концепції всесвіту» [2, с. 135].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 . Пірс Ч.С. Закрепление верования / Вопросы философии. Пер. с англ. А. Грязнов. – 1996 № 12. – с. 106-119.
- 2 . Пірс Ч.С. Избранные философские произведения. Пер. с англ. – М: Логос, 2000. – 448 с.
- 3 . Peirce C.S. On selecting hypotheses // The Collected Papers of Charles Sanders Peirce. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931-1935. – Vol. 5. – Book III. – Chapter 6. – Paragraphs 590-604.
- 4 . Peirce C.S. Struggle // The Collected Papers of Charles Sanders Peirce. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931-1935. – Vol. 5. – Book I. – Lecture II. – Paragraphs 45-58.
- 5 . Peirce C.S. Valuation // The Collected Papers of Charles Sanders Peirce. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931-1935. – Vol. 5. – Book III. – Chapter 3. – Paragraphs 533-537.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ІНТЕГРАТИВНОМУ РЕАЛІЗМІ К.Ф. РАЙНХАРДТА

Шевченко Сергій Леонідович

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця*

Курт Френк Райнхардт (1896 – 1983) – американський германіст німецького походження, філософ і педагог, який був професором кафедри сучасних європейських мов і кафедри німецьких студій Стенфордського університету з 1930 по 1962 рр. Його найвідоміші філософські праці – «Реалістична філософія. Вічні принципи мислення і діяльності в мінливому світі» (1944) [1] та «Екзистенціалістський бунт» (1952) [2]. Його перше знайомство з С. К'єркегором сягає років Першої світової війни. З 1919 по 1921 рр. серед його викладачів філософії були Карл Ясперс в Гейдельберзькому університеті та Едмунд Гуссерль і Мартін Гайдеггер у Фрайбурзькому університеті. Їхні особистості, як і їхні праці, залишили незгладиме враження на його свідомість. Емігрувавши до США К. Райнхардт став одним із когорти тих німецьких емігрантів-інтелектуалів, які знайомили Новий світ з ідеями екзистенціалізму.

Про важливість екзистенціалізму для творчості К. Райнхардта, насамперед, свідчить його праця «Екзистенціалістський бунт» (1952). У передмові до першого видання своєї монографії автор пояснює її вихід тим, «що Гайдеггер називає “необхідністю думки”, тобто питанням непереборної особистої невідкладності», а повстання проти абстрактного «есенціалізму» (або ідеалізму) сучасних «екзистенціалістів» може допомогти у повторному відкритті давно забутих або занедбаних філософських істин [2, с. VII]. К. Райнхардт докладно описує основні теми та етапи екзистенціалізму,

аналізуючи основні особливості творчості С. К'єркегора (його заклик до «або – або»), Ф. Ніцше (вирішення ним дилеми: Людино-Бог чи Бого-Людина?), Е. Гуссерля та М. Гайдегера (їхнє звернення до істини та буття), Ж.-П. Сартра (мавпування ним Люцифера), К. Ясперса (визначення його екзистенціалізму як кораблетрощі чи повернення додому), Г. Марселя (його зречення та навернення).

Проблема свободи імпліцитно виступає однією з стрижньових при аналізі К. Райнхардтом творчості кожного представника екзистенціалізму окремо. Для нього свобода безпосередньо стосується проблеми людського існування – центральної і для філософії екзистенціалізму. Криза людського існування, окреслена екзистенціалізмом, стала предметом розгляду і Райнхардта в даній праці. Дослідник констатує, що сьогодні ніхто, навіть в найвіддаленішому і найменш занепокоєному куточку земної кулі, не може уникнути тривожних наслідків революційних перетворень, які зараз переживає людська цивілізація. Стало зрозуміло, що «сучасна» криза впливає не лише на окремі сектори або аспекти життя і цивілізації, а на їхню сукупність і, отже, сукупність існування людини. В нинішній «прогресивній» добі, що і жалібно, і трагічно бачити, постійно посилюється розбіжність між повнотою наукового знання та безпорадністю, з якою уряди, народи й індивіди стикаються при вирішенні інтелектуальних і моральних проблем в повсякденному житті. Саме цю трагічну долю сучасної людини, на думку Райнхардта, висловив у незабутньому радіозверненні генерал Дуглас Макартур у 1945 році: «Проблема, в основному, богословська, тому що вона включає духовне вдосконалення людського характеру, вдосконалення якого має синхронізуватися з нашим прогресом у науці, мистецтві, літературі тощо, нашим матеріальним і культурним розвитком останніх двох тисячоліть. Плоть може лише від духу оздоровитись» [цит. за: 2, с. 1].

К. Райнхардт, посилаючись на погляди Ж. Марітена і Ф. С. К. Нортропа, переконує, що нинішня доба потребує радикальної духовної революції і

переформування. Його стурбованість викликана незаперечним фактом, що найбільш передова науково-технічна цивілізація, яку світ коли-небудь знав, являє собою, якщо використовувати слова Альберта Швейцера, «дивну суміш цивілізації і варварства» [цит. за: 2, с. 1]. І це нестабільна ситуація, в якій знаходяться сучасна людина і сучасна цивілізація загалом, але західний світ зокрема, говорить про те, що всі різноманітні соціально-політичні потрясіння в кожній частині земної кулі є лише зовнішніми проявами, симптомами і спалахами повзучої і тривалої духовно-моральної хвороби. Сучасна цивілізація, здається, перебуває під серйозною загрозою, оскільки вічні цінності, інтелектуальні та моральні істини починають все більше віддалятися від реалій матерії і природи, так що матеріальна реальність, позбавлена керівництва розуму і раціонально просвітленої волі, поступається сліпій силі випадку та біологічного потягу волі до застосування сили [2, с. 2].

Як С. К'еркегор закликав свого часу до повернення до первинного, раннього християнства, так і К. Райнхардт пише про забуття людиною «екзистенціальної» мети власного існування. У цьому твердженні він апелює до Й. Гете, який попереджав, що «люди стануть більш кмітливими й розумними, але вони не стануть кращими чи щасливішими. Я бачу, що наближається час, коли Бог більше не буде задоволений людиною, коли Йому доведеться розбити Своє творіння на шматки для того, щоб омолодити його»; і до звернення Ф. Ніцше до тогочасної людини: «Ой ти гордий європеєць XIX ст., ти не злий? Твоє знання не доповнює природу, воно лише вбиває твою власну природу. ...Ти піднімаєшся не лише до неба на сонячних променях твого знання, а й до хаосу. Твій спосіб ходити фатальний для тебе; земля вислизає з-під твоїх ніг в темряву невідомості; твоє життя не має зупинки, крім павутиння, розірваного кожним новим штрихом твого знання» [цит. за: 2, с. 3].

В проміжку між цими тривожними застереженнями Й. Гете і Ф. Ніцше, як доводить К. Райнхардт, імпозантна система метафізичного ідеалізму Г. В. Ф. Гегеля сформувалася в результаті спроб об'єднати науку, філософію та

релігію. Але власний «діалектичний метод» Гегеля, схоплений радикалізмом «молодогегельянців», у Німеччині та Англії зрештою знищив ідеалістичні передумови свого господаря [2, с. 3]. Втім найважчий удар було завдано Гегелю не матеріалістами, а представником релігійного індивідуалізму протестантсько-християнської традиції, зокрема данським релігійним філософом С. К'еркегором, який розглядав філософію Гегеля, з одного боку, а вчення ліберального протестантизму з іншого, як дві найбільш небезпечні антихристиянські сили в його час. Проти гегелівського пантеїстичного ототожнення Бога і світу, Божественного розуму і людського розуму, К'еркегор наполягав, що Творець і істота, Бог і світ, надприрода і природа були розділені однією нездоланною прірвою. Проти гегелівської секуляризації християнської догми він проповідував абсолютний суверенітет Божества, діагностуючи при цьому духовно-моральну хворобу своїй добі [2, с. 4]. К. Райнхардту імponує заклик данського мислителя до інтелектуальної чесності, що виходить із найглибших засад людського існування, які є однією з причин впливу К'еркегора на багатьох видатних мислителів сучасності. Тому, наголошує К. Райнхардт, у «екзистенціалізмах» Гайдеггера, Ясперса, Сартра, Марселя та ін., не менше, ніж у «діалектичній» теології або теології «кризи» Карла Барта та його однодумців, К'еркегорова думка продовжує жити як виклик двадцятому століттю, провіщуючи майбутнім поколінням «ще одну Реформацію», «реформацію жахливу», «порівняно з якою Лютерова виглядатиме як жарт». «Ми маємо визнати, що християнство практично не існує, і буде жахливо бачити це покоління, розпещене і приспане по-дитячому деформованим християнством, побачити це покоління ще раз поранене думкою про те, що означає не стати християнином, а бути християнином» [цит. за: 2, с. 5 – 6].

Звертається К. Райнхардт і до ідей Ф. Ніцше, який нарікав на «невимовне зубожіння і виснаження існування людини». Хоча сам Ніцше ніколи не був філософом-систематиком, на думку К. Райнхардта, він вперше побачив істотну різницю між наукою і філософією і категорично підкреслював основне

розмежування між науковими і філософськими цілями та методами. Філософія була для Ф. Ніцше «любов'ю до мудрості», суворо в сократівському розумінні сенсу філософування. Філософ перш за все має бути покликаний усвідомити у власному житті чесноти філософського існування, а потім формувати поведінку людини за образом і подобою справжнього філософа, вищим завданням якого було завершення реінтеграції думки, життя та цивілізації. Дана ніцшеанська позиція суголосна поглядам К. Райнхардта, який підкреслював, ось чому Ф. Ніцше називає філософа «лікарем культури». Спираючись на ідеї К'єркегора та Ніцше, Райнхардт реанімує їх застереження відносно того, що фактично існуюча цивілізація означає перехрестя, до якого просунулося сучасне людство. Альтернативою має стати або однозначне нове язичництво, або щирий, цілісний християнський гуманізм [2, с. 7].

Наводить К. Райнхардт і думку іспанського представника екзистенціалізму Х. Ортеги-і-Гассета, який порівнює сучасну людину з мандрівником на автомобілі, механізм якого для нього є повною загадкою. Щоправда уточнює: «Людина без Бога нагадує мандрівника – досвідченого водія: автомобіль якого неначе на перегонах мчить на повну швидкість, але мандрівник втратив контроль над управлінням. Світ рухається з повною швидкістю відповідно подій, над якими людина вже не панує». Загальний хід перетворень, що відбувалися на Заході на етапах переходу від античності до сучасності, на думку Райнхардта, дуже геніально описав Освальд Шпенглер: «Європа пережила ранні етапи свого життя в захищених обіймах замкнутого космосу та вселенської Церкви» [2, с. 9]. Сучасний світ цю захищеність втратив, поставивши проблему існування людини з новою гостротою і нагальністю. Внаслідок цих змін в тогочасній Європі піднявся екзистенціалізм, тому що неухильно зростав тиск колективізму та абстрактного ідеалізму, примушуючи індивіда до рішучого і радикального самоствердження. Таким чином, вважає К. Райнхардт, зростання екзистенціалізму є одним із симптомів специфічно європейської кризи, хоча в її більш широких розгалуженнях вона

також свідчить про сучасну кризу людського існування як такого. Щоправда Райнхардт специфічно витлумачує феномен екзистенціалізму, вважаючи і раннього Т. Аквінського екзистенціалістом. В даному твердженні він продовжує лінію екзистенціального томізму Ж. Марітена, згідно якого і сам томізм є «філософією буття та екзистенціальним реалізмом» [2, с. 228]. Задля даного двозначного твердження К. Райнхардт наводить наступні аргументи: «первинність буття поділяється всіма мислителями-екзистенціалістами, античними, середньовічними та сучасними» [2, с. 229]. Це дещо спантеличує і наводить на думку, що дослідник не бачить різниці між екзистенціальною філософією (яка тією чи іншою мірою проявлялася серед мислителів різних історичних епох) та класичним екзистенціалізмом, як явищем суто європейським, який виник між двома світовими війнами у Німеччині і після Другої світової війни у Франції, і зокрема як реакція на них. Звертає увагу К. Райнхардт на те, що спочатку родоначальник екзистенціалізму С. К'єркегор спробував звернутися до раціоналізму, зокрема «позитивної філософії» Ф. Шеллінга, втім був розчарований нею, зазначивши: «Я занадто старий, щоб слухати лекції, Шеллінг занадто старий, щоб читати лекції», очевидно маючи на увазі надмірну заглибленість останнього в абстрактний ідеалізм, який був занадто далекий від «екзистенції». Відтоді К'єркегор полемічно обернувся проти будь-яких спроб осягнути реальність шляхом раціональних спекуляцій. Сам К. Райнхардт через свою приналежність аристотелівсько-томістській традиції раціонального обґрунтування положень власної філософії не зміг піти шляхом С. К'єркегора, втім імплементував екзистенціалістські ідеї в свій інтегральний реалізм, етику, онтологію та антропологію. Тут позиції визначеного Райнхардтом «теїстичного і християнського екзистенціалізму» збігаються з його думкою при вирішенні проблеми зіставлення людського існування й Бога. Вчений доводить, що «для К'єркегора і для теїстичного і Християнського екзистенціалізму загалом, людське існування ґрунтується на усвідомленні вічного в часовості і кінцевості Dasein. Данський мислитель

вважав, що таке усвідомлення було можливе тільки на релігійному етапі існування і в релігійній особистості. Якщо Бог усунений (як у припущеннях Гайдеггера) або якщо Бог заперечується (як у поглядах Ніцше і Сартра), то там залишається лише зяюча безодня небуття, порожнеча, яку неможливо заповнити, тому що Той, Хто єдиний здатний її заповнити, не допускається» [2, с. 240].

Отже, з тих мислителів, чиї філософські системи були розглянуті К. Райнхардтом у праці «Екзистенціалістський бунт», найближчими автору є Г. Марсель та С. К'єркегор, і він це доводить у тезі: «Християнство – це унікальна духовна сила, яка, прориваючись у часове й кінцеве Я, поглинає його та піднімає з його ж попелу» [2, с. 241]. В підсумку, на прикладі творчості К. Райнхардта, можна говорити про формування нового еклектичного синтезу томістського раціоналізму з постулатами екзистенціалізму, зокрема з етичними, онтологічними та антропологічними поглядами С. К'єркегора та Г. Марселя, а також з головними ідеями «реалізму інтегративного». Такий синтез цілком засвідчує продуктивність інтеграції класично-екзистенціалістської думки з гуманітарними науками, що дозволяє розглядати екзистенціальну антропологію К. Райнхардта і як взірць розвитку сучасного постекзистенціалістського мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Reinhardt K. F. A Realistic Philosophy. – Milwaukee : The Bruce Publishing Co., 1944. – Pp. X + 268.
2. Reinhardt K. F. The Existentialist Revolt. – New York : Frederick Ungar Publishing Co., 1960. – 281 p.

**КОНСТИТУТИВНА ІНТЕНЦІЙОВАНІСТЬ СВІДОМОСТІ
У КОНЦЕПЦІЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ЧАСУ Е. ГУССЕРЛЯ
ТА ФАЗИ АНТРОПНОГО ЧАСУ**

УДК 159.943.2:165.12

Ханжи Володимир Борисович

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,
Одеський національний медичний університет*

Buchko Olga Volodymyrivna

*PhD, Scholar, Agricultural Science Global,
Penn State University, USA*

Анотація. Стаття присвячена реконструкції моделі конститутивної інтенційованості свідомості Едмунда Гуссерля. В контексті осмислення проблеми диференціації феноменологічного часу показано, як через конститутивну інтенційованість свідомості трансформуються фази минулого, теперішнього та майбутнього, втрачаючи свою самодостатність і чітку відокремленість одна від одної. Розглянуто можливість використання положень інтерпретованих форм феноменології часу Гуссерля у подальшій розробці концепції антропного часу.

Ключові слова: Едмунд Гуссерль, феноменологічний час, конститутивна інтенційованість свідомості, фази часу, концепція антропного часу, «часова матрьошка».

**CONSTITUTIVE INTENTIONALITY OF CONSCIOUSNESS
IN E. HUSSERL'S CONCEPT OF PHENOMENOLOGICAL TIME
AND PHASES OF ANTHROPIC TIME**

Abstract. The article is devoted to the reconstruction of Edmund Husserl's model of constitutive intentionality of consciousness. In the context of understanding the problem of differentiation of phenomenological time, it is shown how the phases of the past, present and future are transformed due to the constitutive intentionality of consciousness, losing their self-sufficiency and clear separation from each other. The possibility of using the provisions of interpreted forms of Husserl's phenomenology of time in the further development of the concept of anthropic time is considered.

Keywords: Edmund Husserl, phenomenological time, constitutive intentionality of consciousness, phases of time, concept of anthropic time, "matryoshka of time".

Попередній етап розробки концепції антропного часу дозволив не тільки сформулювати її ключові положення, але й визначити певні шляхи подальшого пошуку, які мають прояснити деякі моменти, що були тільки задекларовані. В монографії одного з авторів [5], що фіксувала здобуті на той момент результати, йшлося про такі дослідницькі завдання наступного етапу, як: 1) подальший пошук та осмислення історико-філософських передумов антропологічної парадигми часу взагалі та концепції антропного часу зокрема; 2) прояснення представлених сутнісних характеристик антропного часу як складної системи, що самоорганізується [5, с. 314]. На наш погляд, в показаному контексті вельми плідним має стати звернення до спадщини відомого німецького філософа-феноменолога Едмунда Гуссерля. Отже, метою роботи є реконструкція гуссерліанської моделі конститутивної інтенційованості свідомості в аспекті можливості використання її інтерпретацій у розробці концепції антропного часу.

Аналіз проблеми часу, здійснений Гуссерлем у межах феноменології, означає осмислення *іманентної свідомості часу*. Філософа цікавить не той час, якому відповідає певний процес, що має місце в бутті, і не той, в якому визначено тривалість пролонгованого буття, і навіть не об'єктивний час

переживання, у тому числі переживання, що конститує час. Його не цікавить і те, яким чином співвідноситься картина дійсного часу, що має бути у свідомості, з самим об'єктивним часом. Феноменологічний час відрізняється від об'єктивного («космічного») часу тим, що постає як автономний модус темпоральності, не скорельований із процесуальністю матеріального світу. Водночас гуссерлівську суб'єктивізацію часу не слід ототожнювати з його психологізацією. Психологічний час обґрунтований відчуттями, продиктованими повсякденним життєвим досвідом. Німецький філософ називає такі процеси «емпіричним генезисом» споглядання часу (як і простору). На відміну від психологічного час феноменологічний (а саме в такому сенсі він виступає продуктом суб'єктивізації) передбачає апеляцію до самих *підстав досвіду*, що формують первинні уявлення (у термінології Гуссерля останні зафіксовані поняттям “*primitiven Gestaltungen*” [6, с. 373]).

У концепті феноменологічного часу, що розробляється Гуссерлем, фіксується «единая форма всех переживаний в *одном* потоке переживания (в потоке переживания *одного* чистого Я)» [2, с. 253]. Саме осмислення свідомості часу, коли розкривається часова сутність предметів сприйняття, пам'яті, очікування, є сенсом феноменологічного підходу до проблеми темпоральності. «...То, что мы принимаем (*hinnehmen*), не есть существование времени мира, существование длительности какой-либо вещи и т. п., но – *являющееся* время, *являющаяся* длительность (курсив наш. – Авт.) как таковые», – знаходимо у філософа [3, с. 6].

Мабуть, найбільшу складність представляє собою пофазова диференціація феноменологічного часу. Скажемо більше: традиційна спроба виділення в ньому модусів минулого, теперішнього та майбутнього як самодостатніх є апріорі марною саме через суб'єктне центрування часового континууму «тепер-свідомістю», актуальним теперішнім. І оскільки це так, то ті здатності свідомості, що виділяються Гуссерлем, незмінно через «тепер» несуть у собі компоненту «виходу з теперішнього» і відповідного фундування

його зв'язків з іншими фазами. Таким чином, при розрізненні модусів часу мова про них йтиме не як про «чисті» фази, а, швидше, як про *конститутивну інтенційованість свідомості на «схоплення-з-тепер» умовних минулого, сьогодення та майбутнього*. З урахуванням показаного зауважемо, що, згідно з вченням філософа: а) здібності *ретенції* та *спогаду* є фундаментом конституювання минулого та його зв'язків із теперішнім; б) за допомогою *сприйняття* закладаються підстави фази самого теперішнього; в) можливості *протенції* та *антиципації* (як форми уяви) конституують майбутнє та його зв'язки з теперішнім.

Розкриємо заявлене детальніше. Під *ретенцією* Гуссерль має на увазі певну первинну пам'ять, що дає можливість утримувати минуле в теперішньому. Коли той чи інший триваючий інтервал спливає, то саме як ретенційний він продовжує усвідомлюватися. Не слід недооцінювати обидві фази ретенційної свідомості – минулу і теперішню. З одного боку, оскільки саме первинна пам'ять дозволяє споглядати минуле, у ній здійснюється конституювання цієї фази. З іншого боку, як наголошує німецький автор, у ній минуле дається не у вигляді репрезентації, а презентативно, отже, ретенція є не минуле саме собою, а *теперішнє «тепер» колишнього* інтервалу.

Оскільки початкове враження, викликане вихідною точкою, змінюється тим, яке викликається новим «тепер», що прийшло на зміну першій, то ті моменти, що минають, з часом поступово зникають з ретенційного поля. Тут має місце так званий ефект часової перспективи (за аналогією з просторовою перспективою): відхід часового об'єкта в минуле супроводжується його «стисненням» та втратою ясної окресленості [3, с. 29].

Слід звернути увагу на ще одну особливість виникнення ретенції. Така мислиться актуальною, оскільки є співвіднесеною з конкретним «тепер». Однак її змістом виступає тривалість, яка пішла у минуле. Далі, в результаті зіставлення «тепер», що йде в минуле, з наступною «точкою-джерелом», перша з показаних конкретна ретенція сама трансформується в зміст наступної

ретенції. Ми приходимо таким чином до ідеї «ретенції ретенції» («метаретенції»). Показаний єдиний потік-континуум свідомості (що фундує конститутивну єдність іманентного часу) задається здатністю, скажімо так, до постійного нарощування масштабу ретенційного схоплювання та утримання. Це відбувається завдяки двоїстості інтенційності свідомості, що виражається в тому, що ретенція кожного конкретного епізоду («первинна пам'ять») поєднується з ретенцією іншого виду – тієї, яка залучає цю (першу) ретенцію до єдиного континуума. У той же час слід враховувати, що кожна фаза потоку урізноманітнюється також за рахунок постійного накладання нових «тепер» та їхніх ретенцій, що в результаті виражається в комплексному становленні, в якому присутні «...новое первичное ощущение с ретенцией второго первичного ощущения и ретенция ретенции первого и т. д.» [3, с. 86]. Описане продовжується до тих пір, поки не зникне той об'єкт, який сприймається як часовий. Тоді ретенційно приєднується не нова фаза сприйняття, а так звана фаза «свіжої пам'яті» – цей процес, фіксований мислителем у понятті «занурення у часі» [3, с. 68], характеризується відсуненням всього сформованого комплексу згаданого у *віддалене* минуле (з кожним етапом – більшою мірою). І оскільки така ретенція включає в себе не тільки модифікацію безперервності, що складається, але й ослаблення, то в результаті комплекс часового поля зникає, стає невідчутним.

Переходячи до роз'яснення поняття *спогаду*, Гуссерль резонно зауважує, що так само, як завдяки здатності ретенції здійснюється приєднання до теперішнього сприйняття відчуттів, що пішли в минуле, в тій же мірі можливе і самодостатнє (без згаданого приєднання) відтворення. Це і є спогад чи вторинна пам'ять (на противагу первинній пам'яті – ретенції) [3, с. 38]. Слід зазначити, що так само, як і за безпосереднього сприйняття, конституювання в рамках спогаду «інкрустується» часовою характеристикою за допомогою центрування цих процесів «тепер-точкою». Відтворювана у свідомості послідовність у конкретний момент є присутньою одним своїм фрагментом

(наприклад, певним тоном мелодії) у точці цього умовного Рубікону. При цьому, як і в ретенційній динаміці, з одного боку, у свідомості якийсь час залишаються, не тьмяніючи, попередні, а з іншого боку – очікуються наступні фрагменти (протенція).

Проте головним моментом, що відрізняє спогад від ретенції є такий. Ретенція презентує сприйнятту тривалість як «тільки-но-минуле буття», як самоданість, що відбулася, як *дійсно* сприйняте. Спогад же є саме *ре-*презентацією, оскільки той часовий фрагмент, який є його змістом, не є даним в безпосередньому сприйнятті, а є згаданим, відтвореним з минулого.

У «Доповненнях та додатках до аналізу свідомості часу 1905–1910 рр.» Гуссерль, у тому ж ключі, як це було ним зроблено щодо «метаретенції», порушує питання і про «метаспогад» – спогад про спогад. Однак, як зауважує філософ, незважаючи на те, що в цьому випадку модальністю спогаду є фантазм, ми не можемо вважати його фантазмом другого рівня, оскільки сам зміст (субстрат) спогаду, не зазнаючи модифікацій, залишається незмінним. Іншими словами, оскільки уявна явленість, «...идентично та же самая [явленность] как при простом воспоминании, так и при воспоминании воспоминания» [3, с. 117], то виходить, що фантазм спогаду, що змінив простий спогад, квалітативно виступає у його ж вигляді.

Функція конститутивної спрямованості на «схоплювання» теперішнього (переважно) у вченні Гуссерля виконується *сприйняттям*. Філософ нагадує, що нерідко про таке говорять і стосовно «тепер-схопленого» моменту якоїсь процесуальності (наприклад, конкретного тону мелодії), і щодо всієї послідовності (мелодії в цілому). Другий варіант дозволяється завдяки своєрідному синтетичному конституюванню, що несе в собі і результати первинно-актуальної активності свідомості, і плоди ретенційного утримання тривалості як єдності її компонентів. «Конституируемый, построенный из Теперь-сознания и ретенциального сознания акт есть *адекватное восприятие временного объекта*», – знаходимо у мислителя [3, с. 41–42]. Більш того,

сприймаюча активність свідомості здатна створювати умови для формування «очікуючого» орієнтування у майбутнє, тому її «горизонт» дозволяє «схоплювати» не тільки часові відмінності, що виявляються у первинній свідомості та ретенції, але й протенційні особливості. У результаті багатовекторність сприйняття виливається в картину часового об'єкта як цілого.

Ми вже показали, як завдяки ретенційному «відлунню» усвідомлення теперішнього несе у собі елемент приєданого минулого. За аналогією з цим слід зазначити, що кожне конкретне теперішнє переживання має і горизонт «накидання на майбутнє» – «...первинного, нехай і цілком порожнього очікування, спочатку суто пасивного очікування (протенції)» [1, с. 99]. Отже, і кожен момент «тепер», і цілі послідовності таких за рахунок такого модусу «утримання-у-схопленні», як *протенція*, зазнають об'єму у векторі майбутнього.

Слід також розуміти (як це вже було зазначено раніше) органічний взаємозв'язок протенції зі спогадом, в який генетично вплетені інтенції очікування. Тут знову виявляється властива «тепер» функція опосередковувати темпоральні фази, виступати в якості концепту конституювання тривалості як такої. Завдяки цьому репрезентоване за допомогою спогаду минуле, будучи протенційно інтенційованим передбаченням майбутнього, здійснюючись, в результаті призводить до теперішнього часу. Саме через атрибутованість спогаду очікуванням у репродукційному процесі відкривається певна перспектива (або в термінології Гуссерля – «[перед-] покладений (gesetzter) горизонт»), спрямована на майбутнє (щодо відтворюваного). Горизонт цей у міру наближення до теперішнього все більш конкретизується і «оживає», збагачуючись новими відтінками і подробицями подій, що відтворюються, які з тих, що раніше лише передбачалися, трансформуються в «квазі-актуальні» [3, с. 56].

Ідея горизонту є провідною і при описі такої людської здатності, як *антиципація* (форма уяви). Німецький філософ наполягає на тому, що жодний досвід не обмежується виключно так званим «ядром» безпосередньо даного, «схопленого» тут і зараз. Він завжди має «накидання» на майбутнє, що тлумачиться в даному контексті як коло можливостей. «...Кожний досвід має ядро дійсного і визначеного усвідомлення, – зазначає мислитель, – має вміст безпосередньо даних визначеностей, проте, поза цим ядром визначеного так-буття, поза власне «саме тут» даним, він має свій горизонт» [1, с. 31]. Таким чином, розглядаючи досвід в аспекті його континуальності, ми отримуємо картину, де кожна ланка (конкретний досвід), будучи передбачуваною на попередньому етапі (для неї – на стадії можливості), у стадії дійсного існування є певним синтезом ядра (безпосередньої даності) та горизонту (кола можливостей етапів наступних).

Наскільки ж можливе використання гуссерліанських ідей (безумовно, підданих інтерпретації в належному ключі) у подальшій розробці концепції антропного часу? Зокрема йдеться про ідею умовності минулого, сьогодення та майбутнього, розмитості їхніх меж через генетичне переплетення «тепер» і «виходу з теперішнього» в конститутивній інтенційованості свідомості. У попередніх роботах одного з авторів цієї статті було запропоновано застосувати образно-схематичну модель матрьошки для представлення системи антропного часу [4, с. 127; 5, с. 220–221]. Нагадаємо, що структура такої системи, яка конститується за вертикальною та горизонтальною осями в інтеракціях темпоральних одиниць на рівнях від конкретно-особистісного до масштабного-соціального, як раз характеризується неоднозначністю фаз минулого, сьогодення та майбутнього, зумовлену та підготовлену багаторівневістю та складністю структурних відносин людської форми темпоральності. У запропонованому контексті коректною, вважаємо, є можливість говорити про співвідношення антропно-часових модусів, щонайменше, у трьох сенсах: 1) у

рамках однієї «часової матрешки»; 2) щодо темпоральних одиниць одного рівня; 3) у комплексі «внутрішнє-зовнішнє».

Розглянемо докладніше третій варіант. В силу принципової автономності «часових матрешок» у комплексі «зовнішнє-внутрішнє» можуть мати місце такі варіанти становлення системи антропоної темпоральності: а) більш масштабна одиниця за критеріями змістової насиченості та інтенсивності подій, що відбуваються, випереджає менш масштабну; б) в «змаганні» різномасштабних «матрешок» лідерство захоплює менш масштабна темпоральна одиниця. У першому випадку спостерігаються такі ефекти: 1) внутрішнє переживає «минулість» свого теперішнього; 2) зовнішнє переживає «теперішність» свого минулого; 3) майбутнє зовнішнього для внутрішнього стає віддаленим майбутнім. У другому – такі: 1) внутрішнє переживає «майбутність» свого теперішнього (у такому разі про людину говорять як про таку, яка випередила свій час); 2) зовнішнє переживає «теперішність» свого майбутнього; 3) минуле зовнішнього для внутрішнього стає віддаленим минулим.

У той же час зазначимо, що Гуссерля цікавить *свідомість* часу, внутрішньопсихічні здібності розкривати часову сутність темпоральних об'єктів (первинна та вторинна пам'ять, сприйняття, очікування тощо). Натомість у концепції антропоного часу йдеться *не про суб'єктивний, а про суб'єктний, але об'єктивний час*. Будучи потенційованим есенціальними силами людини, в першу чергу, свободою волі (що виступає як внутрішній рушій людської темпоральності), антропоний час об'єктивізується в процесі діяльнісного входження людини у світ. Думається, що показане розрізнення вимагає дослідницького звернення також до робіт учня Гуссерля – Мартіна Гайдеггера, відомого, зокрема своїми дискусіями із вчителем. Але це виступатиме вже завданням майбутніх публікацій.

Висновки

1. В статті здійснено реконструкцію моделі конститутивної інтенційованості свідомості Едмунда Гуссерля та розглянуто можливість використання інтерпретованих її форм у розробці концепції антропного часу.

2. Аналіз проблеми темпоральності, здійснений Гуссерлем в рамках феноменологічного підходу, є осмисленням *свідомості часу*, коли розкривається часова сутність предметів сприйняття, пам'яті, очікування.

3. Розглядаючи питання пофазової диференціації феноменологічного часу, слід мати на увазі неможливість застосування в такому разі традиційних категорій минулого, теперішнього та майбутнього для позначення відповідних модусів часу як самодостатніх і безумовних. Коректнішими, виходячи з конститутивної інтенційованості свідомості на «*схоплення-з-тепер*» фаз часу (як умовних), є такі вказівки: а) здібності *ретенції* та *спогаду* є фундаментом конституювання минулого та його зв'язків із теперішнім; б) за допомогою *сприйняття* закладаються підстави фази самого теперішнього; в) можливості *протенції* та *антиципації* (як форми уяви) конституують майбутнє та його зв'язки з теперішнім.

4. В понятті *ретенції* фіксується певна первинна пам'ять, що дає можливість утримувати минуле в теперішньому. Вона виступає як *теперішнє* «тепер» *колишнього* інтервалу. Коли мова йде про самодостатнє відтворення відчуттів, що пішли в минуле (без приєднання до теперішнього сприйняття), то це в гуссерлівській моделі позначається категорією *спогаду* або вторинної пам'яті (на противагу первинній пам'яті – ретенції). На відміну від ретенції, в якій сприйнята тривалість презентується як «тільки-но-минуле буття», як дійсно сприйнята самоданість, що відбулася, спогад є *ре-презентацією*: той темпоральний фрагмент, що схоплено в його змісті, є згаданим, відтвореним з минулого.

5. *Сприйняття* виконує у вченні Гуссерля функцію конститутивного «схоплювання» теперішнього. Це реалізується через певну синтетичність

результатів, з одного боку, первинно-актуальної активності свідомості, з іншого – ретенційного утримання тривалості як єдності її компонентів.

6. Умови «очікуючого» конституювання майбутнього складаються завдяки *протенції*. Через неї, аналогічно до ретенційного приєднання минулого в усвідомленні теперішнього, реалізується «накидання на майбутнє», формується своєрідний «горизонт» очікуваного. Закладання горизонту функційно забезпечується також здатністю *антиципації*. Розглядаючи досвід в аспекті його континуальності, німецький філософ наголошує, що кожна його конкретна структурна компонента, будучи передбачуваною на попередньому етапі, в дійсному існуванні виступає як синтез того, що є даним безпосередньо («ядра»), та спектру потенційно можливого на подальших етапах (горизонту).

7. Вказані положення вчення Гуссерля через інтерпретаційне переосмислення можуть бути використаними у подальшій розробці концепції антропоного часу. Перш за все, йдеться про ідею умовності минулого, сьогодення та майбутнього завдяки сутнісному сплетінню «тепер» і «позатеперішнього» в конститутивній інтенційованості свідомості. В концепції антропоного часу (однак на дещо інших підставах) також вказується на те, що через багаторівневність та складність структури людської форми темпоральності («часова *матрешка*») фази часу отримують характеристику неоднозначності – такий ефект спостерігається як в рамках конкретних одиниць антропоного часу, так і у співвідношенні різних темпоральних одиниць за горизонтальною та вертикальною осями конституювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / Едмунд Гусерль; Пер. і післямова В. Кебуладзе / Відп. ред. В. Кебуладзе; худож.-оформл. О. Гугалова. — Харків: Фоліо, 2018. — 372 с. — (Б-ка класичної світової наукової думки).

2. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Книга первая / Эдмунд Гуссерль ; пер. с нем. А. В. Михайлова / Вступ. ст. В. А. Куренного. — М. Академический Проект, 2009. — 489 с. — (Философские технологии).
3. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени / Эдмунд Гуссерль ; пер. В. И. Молчанова // Собрание сочинений. — Т. 1 / Составл., вступ. статья, общ. ред. В. И. Молчанова. — М. : Гнозис, 1994. — 192 с.
4. Запорожан В. Н. Между добром и злом: нравственное самоопределение человека : монография / В. Н. Запорожан, И. А. Донникова, В. Б. Ханжи. — Одесса : ОНМедУ, 2020. — 264 с.
5. Ханжи В. Б. Парадигмы времени: от онтологического к антропологическому пониманию : монография / В. Б. Ханжи. — Херсон : Гринь Д. С., 2014. — 360 с.
6. Husserl E. Edmund Husserls Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins / Edmund Husserl / herausgegeben von Martin Heidegger ; Sonderdruck aus: «Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung», Bd. IX, herausgegeben von E. Husserl, Freiburg i. Br. — Halle a. d. S. : Max Niemeyer Verlag, 1928. — S. 367–498.

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МЕДИЦИНИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

ФІЛОСОФСЬКІ КАТЕГОРІЇ В РОЗУМІННІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ХВОРОБУ ЛЮДИНИ. НОЗОЛОГІЯ, ПАТОГЕНЕЗ ТА САНОГЕНЕЗ ЯК КАТЕГОРІЇ В ТЕОРЕТИЧНІЙ МЕДИЦИНІ

Вастьянов Руслан Сергійович

доктор медичних наук, професор,

заслужений діяч науки та техніки України,

завідувач кафедри загальної та клінічної патологічної фізіології,

Одеський національний медичний університет

Гуманізація суспільства, ставлення до людини як вищої цінності та частини природи передбачає при розробці та реалізації різних соціальних програм звернути пильну увагу до проблеми індивідуального здоров'я, його природних основ, можливості соціальних впливів на його становлення на різних етапах онтогенезу.

В останні роки фахівці критично стали ставитися до одностороннього розвитку медицини, при якому поняття здоров'я практично не має конкретного наукового визначення. Це знайшло відображення у матеріалах ВООЗ, де сказано, що зусилля з розробки показників позитивного здоров'я свідчать про ті труднощі, з якими стикаються при визначенні значення терміна «здоров'я» та його точному вимірі, оскільки дотепер основна увага в науковій роботі приділялася формам поведінки, що завдає шкоди здоров'ю, а не сприяє його зміцненню. Проте наразі інтерес до розробки позитивних показників здоров'я поступово зростає.

Напевно, слід погодитися з тим, що профілактичний напрямок сучасної медицини, який декларувався як провідний протягом багатьох десятиліть, не реалізується не лише через матеріальні та інші близькі до цього причини. Досі не існує методології, що дозволяє розвивати профілактичну медицину, яка мала би піднятися над хворобою, абстрагуватися, цілісно поглянути на людину як частину природи і суспільства.

У зв'язку з відсутністю видимих позитивних змін у стані здоров'я людини (захворюваність, тривалість життя тощо) з'явилося поняття «криза сучасної медицини», яка значною мірою завдячує участі філософів, методологів у розвитку її окремих напрямків. Практичні організатори охорони здоров'я, мабуть, давно відчували неповноцінність існуючих філософських поглядів, оскільки в різних документах, пов'язаних із перебудовою, реорганізацією медицини, методологічні аспекти як фундаментальний базис взагалі відсутні, а головна увага звертається на матеріально-технічну базу та кадри.

Практика показує, що методологічні помилки не лежать на поверхні, їх не завжди відразу осмислиш, і лише час дозволяє оцінити ідеї, теорії, які часом авторитарно насаджуються. Наприклад, усіма критикується залишковий принцип фінансування охорони здоров'я, який у нашій країні практично завжди існував. Чи не є це причиною те, що протягом усього «радянського» періоду провідні філософи розглядали поняття здоров'я з погляду категорії необхідності, а хворобу – з категорії випадковості. При цьому більшість теоретиків вважали, що в процесі просування до комунізму, який мав би забезпечити соціальний добробут, хвороби мають відмерти. Цілком резонно, тому не потрібно витратити гроші на самі по собі хвороби, що відмирають, а з урахуванням навколишнього капіталізму – зміцнювати обороноздатність країни.

Протягом тривалого часу природничі науки в нашій країні були перетворені на арену ідеологічної та політичної боротьби, наука поділялася на буржуазну та вітчизняну. Історія розвитку фундаментальних дисциплін показує, що зрештою страждає сама наука – єдиний цілісний організм, і з нею і технічний,

і суспільний прогрес. Не можна не погодитися з точкою зору, що необхідно рішуче чинити опір некомпетентному втручанню філософів у конкретні справи конкретних природничих наук, особливо, якщо йдеться про глобальні теоретичні концепції, формулювання яких потребує великих і спеціальних знань.

Історія розвитку філософії як загальної науки характеризується тим, що всі дослідники намагалися вирішити основне питання: що первинне, матерія чи свідомість? Залежно від цього вони поділялися на матеріалістів та ідеалістів. Це типова методологія дуалізму, що має вплив на багато теоретичних досліджень, побудови. У сучасній філософії проводиться думка необхідності подолання дуалізму як традиції новоєвропейської думки. З позицій сучасності, коли визнається, що думка матеріальна, чи так принципово цей поділ, чи не призводить це до тупикових ситуацій у науці та практиці? Ось і в теоретичній медицині при виділенні основного питання - що ж розуміти під здоров'ям людини - використовуються ті ж застарілі принципи розподілу популяції на здорових та хворих; із цього виходить соціальна політика держави та органів охорони здоров'я.

Справжнім філософом медицини був патологоанатом академік Іполит Васильович Давидовський, який дав світоглядну оцінку доцільності такої взаємодії, особливо на стиках наукових парадигм та в умовах фундаментальних наукових відкриттів. І.В. Давидовський [1969] висунув дилему: або кликати філософів на допомогу, або самим медикам осмислити накопичений матеріал. Філософська розробка медико-біологічних проблем можлива лише тоді, коли самі медики візьмуться за це. Не слід філософів робити арбітрами у теоретичній медицині. Не слід також вважати, що медичні проблеми можна механічно нанизати ті чи інші філософські категорії (практика показала штучність і непродуктивність такого методу).

Можна погодитися, що у побутовому плані розподіл людей на здорових і хворих може мати місце. Можна припустити визначення здоров'я як найвищої цінності (побажання здоров'я). У сфері соціальної політики на будь-якому рівні

(державному, обласному, районному) здоров'я людини, групи людей, населення доцільно розглядати як їхню життєздатність у конкретних умовах, що забезпечують адекватну якість життя. Природно, що це залежить не так від медицини, системи охорони здоров'я, як від соціально-економічних та екологічних умов, звичного способу життя, гігієнічної грамотності, від особистісних особливостей. Соціальна політика має бути спрямована на покращення всіх сторін життя людини, що підвищить життєздатність індивіда та суспільства.

І якщо у побутовому та соціальному планах допустимі порівняно вільні, суб'єктивні визначення поняття здоров'я, то в науці, в медицині це не допустимо, оскільки не дозволяє розробляти та реалізовувати усвідомлені, цілеспрямовані, науково обґрунтовані соціальні програми, формувати соціальну політику. Тим не менш, як показує життєвий досвід, монополізм в окремих галузях науки, у тому числі про здоров'я, зберігається, і немає потреби в альтернативних теоріях.

Визначення поняття «здоров'я», запропоноване ВООЗ, нічого не визначає, воно лише заперечує наявність хвороби чи фізичного дефекту, стан повного фізичного, психічного та соціального добробуту – поняття відносно та неконкретне. Швидше, це умови, за яких можна досягти високого рівня здоров'я. Закономірне питання: чи може бути в людини повне поєднання всіх цих благочестивств? Наприклад, за матеріальної незалежності в нашому житті зустрічається стільки негативних несподіванок, що про психічний та соціальний добробут не може бути й мови. Слід провести аналогію – хоч як привабливі ідеї комунізму, але насправді вони виявилися утопією, що неодноразово підтверджується історією. Тому, напевно, мають рацію ті, хто вважає запропоноване визначення поняття «здоров'я» привабливим, але ідеологізованим, не об'єктивним, не істинним.

Методологія розробки поняття «здоров'я» відповідає принципам трьох загальних законів діалектики. Хоча відомо, що будь-яке об'єктивне поняття, що

має конкретну основу, структуру, знаходить відображення в трьох основних законах діалектики: а) Співвідношення кількості та якості; б) Єдність та боротьба протилежностей; в) Заперечення заперечення.

Цікавим є проведення аналізу співвідношення сучасних уявлень про здоров'я з цими загальними методологічними категоріями та законами. Так, **закон переходу кількісних змін до якісних** не знаходить віддзеркалення, оскільки не ясно, що потрібно вимірювати. Фізичне, психічне та соціальне благополуччя (визначення ВООЗ) – поняття не конкретне, відносне, кожному за індивідуальне; відсутність хвороби чи фізичного дефекту – часто суб'єктивно, залежить від кваліфікації лікаря та рівня професійної діагностики.

Закон єдності та боротьби протилежностей не проглядається в сучасних трактуваннях поняття «здоров'я». Здоров'я та хвороба розведені різними полюсами, частіше розглядаються як протилежності. Як об'єднати ці стани, в чому їхня єдність – питання залишається відкритим.

Закон заперечення заперечення слід розуміти як здатність організму переходити на нові рівні функціонування (вищі чи нижчі). Але оскільки не вирішено питання про кількісні методи оцінки здоров'я, то судити про покращення його чи погіршення за якийсь конкретний період неможливо.

Наведені приклади пояснюють причину нежиттєздатності існуючих уявлень про здоров'я людини, неспроможність багатьох розроблюваних теорій та програм профілактичної медицини.

Вже це одне висуває нагальну потребу визначення матеріального (морфо-функціонального та психофізіологічного) субстрату здоров'я. Адже будь-яке захворювання чи травма мають матеріальну патологоанатомічну чи патологофізіологічну основу; щодо здоров'я людини це питання в доступній літературі взагалі не обговорюється. Відзначається стандартність, інертність мислення: здоров'я чи є, чи його немає. І якщо ми визнаємо здоров'я людини як об'єктивну реальність, то визначення її матеріального субстрату, морфо-функціональної та психофізіологічної основи є першорядним завданням. Усі

існуючі нині визначення вкладають у поняття «здоров'я» лише позитивні якості плюс відсутність хвороб та фізичних дефектів. У той самий час у практиці спілкування існують його оцінки, як погане, ослаблене тощо., але здоров'я.

У жодному дослідженні не розглядається такий варіант, що під здоров'ям слід розуміти одну з якісних характеристик людини при багатовимірній її сутності (поряд з такими, як інтелектуальність, духовність, моральність тощо) і що ця характеристика при використанні кількісного підходу може бути оцінена по-різному. Зазначається ігнорування біологічного аспекту здоров'я (конституційний тип, гармонійність фізичного розвитку, резервні можливості окремих систем та цілісного організму та багато іншого).

Приниженням ролі біологічних закономірностей у розвитку та функціонуванні організму людини можна пояснити те, що йдеться, як правило, про збереження здоров'я, у тому числі в директивних документах, а не про формування, цілеспрямований розвиток різних сторін здоров'я. Вважається, що здоров'я в якійсь формі дається людині від народження, і завдання полягає в тому, щоб пронести його життям і «не розгубити дорогою».

Це абсолютно невірна думка. Здоров'я людини – це процес, і стан. Тому знання соціально-біологічних основ індивідуального здоров'я, закономірностей онтогенезу, впливу гігієнічної грамотності в умовах конкретного довкілля, способу життя дозволяє порушити питання про цілеспрямоване становлення функцій в онтогенезі з подальшим структурним удосконаленням організму. В даний час науки про людину накопичили достатній обсяг знань, щоб привести їх у систему, у певну цілісність, визначити взаємовідносини та взаємозв'язок людини та природи, визначити матеріальний субстрат здоров'я.

Реальність сучасної мультидисциплінарної медицини є сукупністю теоретичних та емпіричних об'єктів. Особливу важливість має конкретно-історична форма теоретичного освоєння реальності, що розглядається поряд з іншими формами ставлення до дійсності, зокрема в контексті практичної діяльності. Гранично широка постановка питання про об'єкт медицини як науки

дозволяє як таке вважати природу, суспільство і свідомість, духовне життя. Предметом медицини в цьому випадку є їх **саногенний та патогенний вплив** на людину, профілактика захворювань, діагностика, лікування та реабілітація. Але медичне знання у сучасну епоху саме стає найважливішим феноменом культури, від якого залежить збереження фізичного та психічного здоров'я людей, перспективи розвитку цивілізації.

Системна структура та єдність знання в медицині обумовлені як об'єктом і предметом медицини, так і панівними в ній методологічними та медико-теоретичними основами, внутрішньою гносеологічною однорідністю (отримання знання для клініки та профілактики), критеріями науковості та раціональності, властивими класичній, некласичній та некласичній світу. Важливу роль грає і включеність медичного знання до багаторівневої системи науки. Патофізіологія.

В історії медицини хвороба, патологія, певні ознаки та симптоми описувалися і пояснювалися в різних концептуальних схемах та наукових програмах, що вело до спадкоємності та співіснування наявних та виникаючих типів, форм та рівнів теоретичного медичного знання. Еволюція теоретичного знання в медицині - це розвиток нозології від органопатологічних (локалістичних) уявлень про хворобу до розуміння цілісності здорового та хворого індивіда, саногенності та патогенності зовнішнього середовища. Перехід від одного типу теорії до іншого пов'язаний не лише з концептуальними змінами, а й із змінами розуміння здоров'я, норми та хвороби. При цьому розуміння хвороб в історії медицини еволюціонувало від симптомологічних підходів до класифікації на основі клініко-нозологічного підходу. Ще одна тенденція — усвідомлення соціальних факторів, їхнього патогенного та саногенного впливу на людину.

Нозологічний підхід у медицині нерозривно пов'язаний із діагностикою як процесом відображення, в основі якого лежить процедура поєднання абстрактно-теоретичної конструкції нозологічної одиниці з нормальними та

патологічними процесами. Широко поширений підхід до нозології виходить із того, що це вчення про хворобу, що включає біологічні та медичні основи хвороб, а також питання їхньої етіології, патогенезу, номенклатури та класифікації. Дуже важливим є питання про саногенез – механізми одужання людини.

Здоров'я, хвороба, норма, симптом, синдром, патологія, захворюваність, громадське здоров'я та інші поняття та визначення як патофізіології так і всієї медичної науки задають контури медичної реальності, в межах яких рухається медичне пізнання, породжуються нові предмети дослідження. Здоров'я та хвороба виступають суттєвими характеристиками стану людини з погляду фізіології та патофізіології, у тому числі у зв'язку з адаптацією. Чим краще адаптується людина до природних та соціальних факторів, тим вищий показник її здоров'я. Хвороба і здоров'я не є деякими абстракціями, вони завжди проявляються тілесно. Однак саме спосіб думки — це та точка опори, за допомогою якої можна докорінно впливати на стан суспільного психічного здоров'я. Спосіб думки - це той інструмент, за допомогою якого можна перейти від загальносоціологічних закономірностей розвитку суспільства до закономірностей суспільного та індивідуального здоров'я.

Нашими ідеями та спільними філософськими розробками з профільними колегами ми розраховуємо на те, що виникне інтерес і до філософської спрямованості всієї фундаментальної медицини, зокрема, основним поняттям патофізіології – нозології, патогенез та саногенез.

ПСИХОЛОГІЧНА ОСНОВА ОСМИСЛЕННЯ НОРМИ ПРАВА

Криленко Володимир Ігорович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту охорони здоров'я,
Одеський національний медичний університет*

Дергунова Ольга Ігорівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я,
Одеський національний медичний університет*

У контексті психологічного праворозуміння підкреслюється, що норма, незалежно від того чи є вона нормою права, чи іншою соціальною нормою, повинна бути визнана в свідомості, найбільш важливі норми діють лише через переконання, коли ще у дитинстві всі усвідомлюють розмаїття термінів «не можна», «недостойно», «не слід» тощо [8, с. 130]. Задля правильного вирішення спору у свідомості людей переважає, окрім «індивідуального», ще й «суспільний» компонент, а самі вони враховують як ідеологічний, так і психологічний стан, який створився в спільноті протягом певного часу й місця [3, с. 126]. У цьому зв'язку доречно згадати рефлексію як один з дієвих способів поряд з іншими підходами засвоєння біосоціальним індивідом упродовж його життя прав і обов'язків. Рефлексія – це внутрішній діалог, у якому людина відчуває чи не відчуває потребу у конкретних правах, сприймаючи одні та відкидаючи інші. Наприклад, бажання особи стати суддею сприяє усвідомленню нею права на здобуття вищої юридичної освіти; світоглядні установки особи можуть впливати на несприйняття нею, наприклад, права на аборт або евтаназію [2, с. 130]. Р. О. Кабальський на тлі проблеми нормативності права звернув увагу на умови соціально-психологічного механізму захисту правових вимог. Відзначено, що нормативність моралі та

релігії існує переважно в індивідуальній сфері та направлена на скеровування внутрішньої поведінки суб'єкта, а нормативність права спрямована на скеровування взаємодій соціальних суб'єктів у найбільш потенційно конфліктних ситуаціях, і тому, вказуючи належну поведінку, вимагає її зовнішнього виразу. У зв'язку з цим правова норма, на відміну від інших соціальних норм, завжди двостороння [4, с. 15].

Вдалим підходом до вивчення психології визнається антропологія, яка все більше проникає у філософсько-правові дослідження, а антропологічна парадигма все частіше стає відправною в дослідженні різних аспектів взаємозв'язку людини і права [6, с. 317]. А. А. Козловський у своїх численних роботах з філософії права пов'язує питання гносеології з психологією людини – її свідомістю, буттям. За його твердженням, відкриваючи право, людина очищує свідомість від різних домішок стереотипів, психологічних нашарувань, здійснює феноменологічно-правову редукцію. Це робить доступними ейдоси права, правові сутності апріористичної природи, що існують у поняттєвій формі. Треба відкрити правову енергію в своїй свідомості, що в соціальних відносинах реалізується у вигляді ієрархії норм. Інтенсивна інтелектуально-пізнавальна робота здійснюється і в екзистенціальній концепції права. Право породжується конкретною екзистенціальною ситуацією, що не вкладається у просте розв'язання нормативного характеру, а зумовлюється антропною екзистенцією, досягнення якої через трансцендування є формою самовизначення й самореалізації людини, де трансцендування – творчий, напружений, вольовий інтелектуальний процес, і саме воно є єдиним екзистенціальним механізмом розуміння права та розв'язання правової ситуації в екзистенції [5]. Психологічна основа осмислення права у сучасних дослідженнях проблем юридичної науки покладені також в основу розкриття онтології правових цінностей. Зокрема, К. Горобець у своєму монографічному дослідженні розглянув філософсько-правові аспекти аксіосфери права, яка постає в якості структурного компонента права і виражається у вигляді

центрованої системи правових цінностей – феноменів, які є одночасно компонентами права і способом його осягнення; благ, які захищаються і забезпечуються правом у силу їх значущості для людини і суспільства. Де центром і основою структури права стає його антропність, яка, проте, за наслідками пізнання суб'єкта складає не завжди об'єктивну властивість структури, а частіше є результатом його внутрішнього переконання, результат надання сенсу, який насправді може бути зовсім іншим. Принцип психолого-антропної центрації, пронизує всі сфери життєдіяльності сучасного суспільства, призводячи до раціоцентризму, пріоритету дискурсивно-логічної свідомості над іншими її формами, оцінок теперішньої правової дійсності відносно минулого та майбутнього. Психологічні процеси суть сприйняття аксіосфери права як певної цілісної частини правової структури, системного і складного характеру правових співвідношень і взаємодій, глибини проблем їхнього руху і побудови ціннісних ієрархій [1].

О. В. Павлишин обґрунтування висновків у своїх численних роботах з семіотики права здійснив за допомогою онтологічних ресурсів психологічного підходу праворозуміння. Зокрема, він наголосив, що семіотико-правові об'єкти (такі як правова культура, правова освіта, правотворчість, правоохоронна діяльність тощо) знакові компоненти правової реальності, що знаходять відображення у правових емоціях, мають значне психологічне навантаження. При цьому самі семіосоціопсихологічні розробки первинно називали лінгвосоціопсихологічними, адже під час відображення й передачі правової інформації звертаються не стільки до змістовного боку цих актів, скільки до структурного, і спираються як на знання про мову, так і на знання про людину як активного суб'єкта діяльності, що не тільки пізнає, а й створює навколишній світ і вступає в комунікативні взаємодії. Така діяльність не лише супроводжує всі інші види активного впливу людей на навколишнє середовище (наприклад, правову діяльність), пов'язуючи їх в одне ціле, але передусім є самостійно мотивованою та цілеспрямованою предметною діяльністю, яка істотно впливає на спосіб життя людей і на соціокультурні

процеси. На основі семіосоціопсихологічного підходу до аналізу текстів, які в тій або іншій мірі містять відомості про сферу, обрану для вивчення, можна, з одного боку, отримати цілісне уявлення про зміст і структуру нормативної свідомості людини як вихідної передумови діяльності соціальних суб'єктів, а з іншого – зібрати дані про дії та операції, поширені та рекомендовані моделі діяльності та взаємодії, переліки властивих суб'єктам права функцій і ознак, загальні та конкретні цілі різних акторів суспільного життя [7, с. 77-78]. Знакова система розглядається як така, що задовольняє соціально-психологічний принцип формування свідомості індивідів шляхом засвоєння засобів і норм культури [9, с. 543].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбань В. С. Правовое учение Иеринга и его интерпретации: дис... докт. юрид. наук: 12.00.01. М., 2019. 578 с.
2. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів. 2007. 288 с.
3. Гураленко Н.А. Суддівське право пізнання: праксеологічний вимір: монографія. Чернівці: Технодрук, 2013. 352 с.
4. Кабальський Р. О. Нормативність права як предмет філософського аналізу: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Х., 2008. 20 с.
5. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 295 с.
6. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. М. : Юристъ, 2009. 541 с.
7. Павлишин О. В. Семіотика права як методологічна парадигма новітнього філософсько-правового дискурсу: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2018. 411 с.

8. Эрлих О. Основоположение социологии права: монография. Под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. Санкт-Петербург: ООО «Университетский издательский консорциум», 2011. 704 с.
9. Щедровицкий Г.П. Избранные труды. М.: Школа Культурной Политики, 1995. 800 с.

ТЕОРЕТИКО-СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ РЕЛЕВАНТНОСТІ КРИТЕРІЇВ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ В СУЧАСНИХ МОДЕЛЯХ МЕДИЦИНИ

Ляшенко Вікторія Володимирівна

аспірант кафедри філософії,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,

ст. лаборант кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,

Одеський національний медичний університет

Інколи кажуть, що медицина - то мистецтво. Лікар за допомогою своїх знань, вмінь та інтуїції майстерно повертає людині здоров'я та дає надію на подальше, сповнене радощів, життя. Спостерігаючи за трансформацією ще деякий час тому слабої хворобливої людини, люди кажуть, що цей лікар справжній митець та майстер свого діла, що він робить дива. Та все ж з початком Нового Часу такий романтичний погляд на медицину втрачає свій шарм. Медицина починає претендувати на статус науковості: вчені все глибше занурюються у хіміко-біологічний світ, розробляють теорії, що пояснюють фізіологічні та патологічні процеси у людському організмі, та з успіхом використовують нові знання у лікарській практиці [1], [2] і дива лікарняного мистецтва перетворюються в винаходи науки. Але з початком поширення медицини серед великих мас населення [3] практичні потреби стали перевищувати потреби теоретичні і ми стикаємося з тим, що сучасній медицині бракує міцного теоретичного фундаменту та узгодженості між її дисциплінами. Втім теоретична складова, модель медицини, прийнята науковим співтовариством, безпосередньо впливає на те, що ми погоджуємося приймати чи не приймати як значущі критерії пізнання в наших дослідницьких програмах, на яких в подальшому так чи інакше ґрунтується наша практична діяльність [2], [4],[5]. Саме на проблему використання цих критеріїв ми хочемо звернути увагу в цій роботі.

Сьогодні можна виділити наступні моделі медицини¹: біомедична або механістична модель, evidence-based medicine², персоналізована медицина, еволюційна медицина [6]. Також виділяють пацієнт-центровану та ціннісно-орієнтовану моделі медицини. Останні дві скоріше описують не побудову теорії медицини, а побудову взаємовідносин лікар-пацієнт, які, власне, описують практичну складову медицини і не є зараз предметом нашої уваги.

Кожна з цих моделей має різне розуміння цілей медичного пізнання та шляху їх досягнення - і звісно різні системи досліджень і критеріїв їх оцінювання. Хоча серед медичного співтовариства все ж є деякі «улюбленці» серед критеріїв, саме вони служать маркерами якісного дослідження. На нашу думку доречним буде використання системного підходу, а саме системно-дескрипторного аналізу [7],[8] в якості методології нашого дослідження. Наразі ми спробуємо зробити приблизний нарис медичного дослідження як системи, таким яким воно постає у різних типах медицини.

Наш нарис є попереднім і першочергово служить для оцінки та пошуків релевантних критеріїв медичного пізнання. Спираючись на нього ми, задля прикладу, спробуємо оцінити релевантність одного з найпопулярніших критеріїв медичного пізнання – критерію рандомізації. Нами будуть використатися наступні скорочення для описання системних дескрипторів: C буде концептом (ціль або ідея системи), Str – структурою (спосіб реалізації концепту), Sub – субстратом (це те на чому концепт реалізується). Більш повне описання системних дескрипторів, приклади та сферу їх використання шукайте в працях учасників системного семінару ([7],[9],[10] та інші).

Дослідження як система в біомедичній моделі

C – виявити механізми розвитку захворювань та шляхи впливу на ці механізми;
Str – змінюються від цілі, від спостереження до експерименту;

¹ модель, теорія і тип медицини тут використовуються в широкому розумінні, синонімічно

² загальноновживаним є термін «доказова медицина», але, на нашу думку, він є недостатньо влучним, тож ми залишимо за собою право використовувати оригінальний термін англійською мовою

Sub – пацієнти (з анамнезом життя, хвороби, симптоматикою та інше), способи лікування, існуюче медичне знання.

Дослідження як система в ЕВМ

C – максимально об'єктивна оцінка та перевірка гіпотези;

Str – рандомізоване контрольоване дослідження;

Sub - пацієнти (з анамнезом життя, хвороби, симптоматикою та інше), способи лікування, існуюче медичне знання.

Дослідження як система в персоналізованій моделі

C – формування максимально повної бази даних щодо конкретного захворювання конкретної людини;

Str – збір інформації, її збереження та систематизація;

Sub - пацієнти (з анамнезом життя, хвороби, симптоматикою та інше), способи лікування, існуюче медичне знання.

Дослідження як система в еволюційній моделі

C – дослідження хвороби у якості пристосувальної реакції;

Str – аналіз захворювання та обставин цього захворювання впродовж великого проміжку часу;

Sub - пацієнти (з анамнезом життя, хвороби, симптоматикою та інше), способи лікування, існуюче медичне знання, біологічно-екологічна ситуація.

Цей дуже схематичний нарис залишає багато питань, але надає приблизну картину того, які цілі ставлять перед собою дослідники в різних медичних моделях. Цікавим є те, що субстрат в цих моделях є дуже схожим, вчені лише акцентують свою увагу на різних частинах цього субстрату. Ось усім нам знайомий приклад реалізації різних концептів на однаковому субстраті: використовуючи один і той самий набір літер ми можемо написати службову записку, статтю у науковий журнал, вірш коханій людині чи тій же коханій людині записку зі списком, що купити в магазині. Різні концепти, різні шляхи реалізації, однаковий субстрат. Постає питання – чи можемо ми якось оцінити

ці писемні джерела? І чи можемо ми застосувати до них один і той самий критерій?

Повертаючись до медичних досліджень, зазначимо, що на даний момент епістемологічна монополія належить ЕВМ. Її методи та критерії прийнято вважати найдостовірнішими. Однак, чи є релевантними критерії ЕВМ для оцінки результатів досліджень інших моделей медицини? Релевантність будемо розуміти з теоретико-системної точки зору як збіг концептів, смислів. Таким чином щоб проаналізувати релевантність якогось критерію щодо оцінки дослідження, нам необхідно критерій також подати в якості системи. Задля прикладу розглянемо як систему один з найвагоміших критеріїв ЕВМ – критерій рандомізації([6],[11]). Ціль (концепт) рандомізації – це усереднення. Структурою є випадковий рівномірний розподіл ознак серед груп. Субстратом є експериментальна група чи групи.

Подивимось спочатку на релевантність критерію рандомізації щодо дослідження в ЕВМ моделі. Ми визначили, що концептом є максимально об'єктивна оцінка гіпотези. Концептом рандомізації є усереднення. Ми можемо, в даному випадку, об'єктивність редукувати до усереднення, як способу досягнення цієї самої об'єктивності. Розглянутий під таким кутом, критерій рандомізації можна вважати релевантним дослідженню ЕВМ.

Однак концепти досліджень інших моделей медицини теж мають той чи інший натяк на об'єктивність. Чи можемо ми казати, що рандомізація є «золотим критерієм», що підходить для оцінки якості усіх досліджень в усіх типах медицини? Спершу здається що так, але уважний погляд дозволяє помітити, що ми в нашому аналізі опираємося на поняття об'єктивності. Ми користуємося їм аби описати концепт дослідження та критерію, але не даємо визначення цьому поняттю. Адже об'єктивність може розумітися по-різному: наприклад, як усереднення чи як комплексна повнота. Тобто ми бачимо, що за однаковими назвами можуть стояти різні смисли. Якщо концепти двох систем збігаються за смислом, то умова релевантності виконується. У випадку коли

попри однакову чи схожу назву, сутність концептів критерію та дослідження різна – використання першого до останнього є нерелевантним. Так еволюційна медицина розуміє хворобу як реакцію між організмом та середовищем, і теж має певну ступінь об'єктивності, але зовсім не зацікавлена в усередненні. Еволюційну медицину буде цікавить навіть унікальний випадок розвитку захворювання в унікальних умовах, без заявки на універсальність чи повторюваність.

Сумуючи вищесказане, можемо зазначити, що оцінка релевантності критеріїв щодо моделей дослідження є цікавим та перспективним проектом, але потребує уважного ставлення до термінів та їх визначень. Таким чином, в подальшому, вважаємо необхідним проаналізувати найбільш вживанні поняття в усіх типах медицини, порівняти схожі та сформувані базис для подальшого використання системного підходу щодо питання критеріїв наукового пізнання в сучасних моделях медицини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. James Le Fanu. *The Rise and Fall of Modern Medicine*. London: ABACUS, 2011. xviii+590 p.
2. Ляшенко В.В. Системный поход как методологическое лекарство для современной медицины. *Res systemica: збірка робіт, присвячений 90-річчю проф. А.І. Уймова*. 2-ге вид. Одеса: Видавник С.Л. Назарчук, 2020. С. 132-139
3. Giddens Anthony. *Sociology*. 6th ed. Cambridge: Polity Press, 2009. xxxiii+1194
4. Lyashenko Dmitriy. Some metaphysical problems concerning the subject matter of medical knowledge // Людина як цілісність: традиції та інновації: Збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції (20 жовтня 2022 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії, біоетики та іноземних мов,

- Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол.: В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2023. – С. 52-64.
5. Bunge Mario. *Medical Philosophy: Conceptual Issues in Medicine*. Singapore: World Scientific Publishing Co Pte Ltd, 2013. xvi+270
 6. Thompson R. Paul, Upshur Ross. *Philosophy of Medicine: An Introduction*. London: Taylor & Francis Ltd, 2017. xii+194
 7. Уйомов А., Сараєва І., Цофнас А. *Загальна теорія систем для гуманітаріїв*. Wydawnictwo Universitas Rediviva, 2001. 276
 8. Ляшенко Д.Н. *Семиотическое моделирование реальности*. Одесса: Печатный дом, 2015. 168 с.
 9. Цофнас А.Ю. *Теория систем и теория познания*. Одесса: АстроПринт, 1999. 308 с.
 10. Lyashenko D. *The system study of consciousness: the problem of adequacy. Development of scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries*. 3rd ed. Riga, Latvia: Baltija publishing, 2021. pp.340-365
 11. Howick J. *The Philosophy of Evidence-based Medicine*. Chicester: John Wiley and Sons Ltd, 2011. xiv+230

SOME METAPHYSICAL PROBLEMS CONCERNING THE SUBJECT MATTER OF MEDICAL KNOWLEDGE

UDC: 101+111

Dmitriy Lyashenko

PhD, Associate Professor,

department of Philosophy, NUOMA,

department of Philosophy, Bioethics and Foreign Languages, ONMedU

Abstract: In the article I discuss the distinction between the object of study and the subject matter of scientific research, and explore the metaphysical foundations necessary for the explication of the object of study and subject matter of medicine. I argue that the subject matter of medicine is related to the instantiation of the ontologically independent universal of ideal functioning, which is realized in particular non-ideal circumstances, giving rise to a disposition for a disease. I employ the concept of grounding as a type of metaphysical dependence to formulate particular conditions of the distortion of the universal of health. I also consider the application of Platonism to the definition of disease, and argue that not every interpretation of Platonism is sufficient for a correct definition of disease.

Keywords: object of study, subject matter, modeling, Platonism, metaphysical dependence, grounding, universals, disease, medicine.

Intro

It is useful in the philosophy of science to differentiate between the object of study and the subject matter of a particular scientific research. There can be different names for variations of this distinction, among which are theoretical scheme and reality, direct and indirect subject of study³. We will consider these distinctions from the point of view of the relation of representation between target systems (object of study) and models (subject matter). The distinction presupposes that science deals

³ in some aspects, this distinction is closely related to the theoretical vs. observation discussion of the Received View (see Frigg 2022, Suppe 1977)

only with idealized and simplified models of reality and confronts it only through a set of theoretical and practical means. This simplification and idealization of reality relies on certain metaphysical assumptions about the nature and the structure of reality. Science presupposes metaphysics.

In this article I am interested in the metaphysical foundations necessary for the explication of the object of study and the subject matter of medicine.

Modeling of the Object of Study and the Subject Matter.

In my terminology an object of study (or a target system) is whatever we direct our attention to. This notion describes the limits of a particular research, the ground which can be ‘surveyed and touched’ in the study by particular models of particular science or group of sciences. I.e., object of study as a notion is directed to reality or a piece of it (I hold that intuitively we understand what terms ‘reality’ and ‘real’ means, but of course this is not a trivial question (see e.g., Chalmers, French 2014, Bliss, Priest 2018, Ляшенко 2015)).

In this terminology the subject matter is a model of an object of study where model (subject matter) represents or exemplifies its target system (object of study) by relation of representation⁴. We never come at the target system (piece of reality, an object of study) unarmed. Loosely speaking the process of modeling begins at the level of *cognitive system* (which involves perception and the use of language of some kind). Then the process of modeling could proceed to a more deliberate level of *conceptual modeling*, which involves more sophisticated means: philosophical reflection, special scientific languages (including elements of formal ones), theories, hypotheses, scientific conundrums and problems which regulate modeling of the target system in question according to special purposes and tasks of some particular theoretical frameworks (it is at this level of modeling we are dealing with theory ladenness). Then the process of modeling can proceed for example to mathematical and computer levels of representation.⁵

⁴ On modeling see Frigg 2022.

⁵ This simple scheme can be enlarged in a more detailed fashion but its not our concern here.

Definition of Modeling.

Loosely speaking, by *modeling* I mean a representation or substitution of one thing⁶ by the other in some particular aspect (property or relation) through the context-dependent use of some morphism between objects in question. For the simplicity sake let's say that one thing models another when the target system is isomorphic to the model⁷.

Suppose that some piece of reality (a target system T_s) has the structure $St = \langle Dt, Rt \rangle$ which is isomorphically mapped onto another system (M_s) with the structure $Sm = \langle Dm, Rm \rangle$, i.e. there is a mapping conventionally $f: St \rightarrow Sm$, such that it is a) bijective (surjective and injective). I.e., there is one-to-one mapping from $St = \{t_1, t_2, \dots, t_i\}$ to $Sm = \{m_1, m_2, \dots, m_i\}$ for every i ; b) and f preserves the relations between T_s and M_s , i.e. the elements t_1, \dots, t_n of St realize the relations Rt iff the elements $m_1 = f(t_1), \dots, m_n = f(t_n)$ of Sm realize the relations Rm . Then we say that M_s is a model of T_s .

It's important to keep in mind that sciences never deal with the reality itself, that the direct object of study of any science is a model (s) of some particular target system, and the relations between them are never so simple as we've described.

Classification of Sciences According to Their Object of Study.

Conceptual modeling involves at least three levels of specification of the target system: philosophical, general scientific, disciplinary. Philosophical level includes implicit or explicit solutions considering specific metaphysical presuppositions about reality (ontological, epistemological, logical and methodological, axiological commitments). It is at the philosophical level that the object of study differentiates from reality (well, reality as being already modeled at the level of cognitive modeling). General scientific level of conceptual modeling places an object of study into general correspondence with the generalized (on the basis of some particular metaphysics of course) scientific picture of reality with specific borders, when

⁶ By 'thing' I mean anything that can be named (cf., Uyemov 1999, Уёмов 2015).

⁷ Usually it's not that simple. For a profound discussion and criticism of different positions on modeling see Frigg 2022.

disciplinary level aims at the target system in accordance with the particular purposes, expectations, problems and tasks of a scientific research, theoretical and practical means of a particular science. At the disciplinary level of conceptual modeling we are faced with the passage from the level of an object of study to a particular subject matter, i.e. from the target system to its disciplinary model. What we are dealing here with can be formulated in terms of the research program with the formulation of the problem of research, assumptions about the structure of research in a form of particular tasks that need solutions, query about the problem of adequacy of chosen methodology to the tasks in question etc. In the end, applying some research program to some particular object of study we construe a model of a target system.

At the level of conceptual modeling, we can differentiate between classes of target systems (objects of study) and classes of models (subject matters) of sciences. The classification of fundamental sciences in relation to their object of study is well-known from middle school lessons on Science. There are Natural Sciences, Social Sciences, Humanities (sometimes called Cultural Sciences), and Formal Sciences. Natural Sciences have Nature - the material, physical universe - as their object of study. A rather trivial but important thing to understand is that at this level of abstraction, physics, chemistry, and biology study the same object of study. In other words, they are not different from each other in relation to their generalized target system - Nature. However, they investigate different aspects of the material world and through their research programs, by applying different theoretical and practical means, they construe different subject matters and models of Nature, such as physical systems, chemical compounds and processes, and life. Social Sciences study Society as their object of study. Sociology, economic theory, political science, and law concentrate their research attention on different aspects of Society (social facts, economic relations, political power, legal regulations), but nevertheless, Society or social relations are their common object of study.

Humanities study Culture as their object of study, as a result of specific intersubjective language-dependent meaningful human activity. For example, such

cultural sciences as history, literature theory are interested in different aspects (temporal, text-related) of Culture. Formal sciences, such as mathematics and logic, study abstract Forms or Structures as their objects of study and consider different aspects of them (e.g., quantitative and proof-related) at the level of their subject matters. There has been and can be said a lot about the relations between these different objects of study, for example, reduction, supervenience, and fundamentality or dependence relations (e.g. Bliss, Priest 2018, Nagel 1961, Suppe 1977). However, this is not our concern here. It is enough to say that intertheoretic or inter-scientific relations can be formed not just inside particular groups of sciences (Natural, Social, etc.), i.e., when we get biochemistry or political economy, but even between different objects of study, which is sometimes more problematic (cf. sociobiology and mathematical physics). Another thing to consider is when dealing with interdisciplinary approaches and sciences such as systems science or complexity science, semiotics, and cognitive science, which emerged to transgress boundaries of particular objects of study (see Ladyman 2020, Lyashenko 2021, Цофнас 1999, Уёмов 2000, Ляшенко 2015, Ляшенко 2018).

The Object of Study of Medicine.

Let's turn to the concrete case of the object of study of medical science. What kind of science is it, and what is its object of study? Given the variety of natural (mostly biological) disciplines studied by medical students, we could conclude that medicine belongs to the group of natural sciences. Thus, its object of study must be Nature. However, when we consider such important categories for medicine, such as patient, health, and disease, we cannot help but notice their social, cultural, and even deeper axiological aspects. "The concept of health...now encompasses physical, mental, emotional and social aspects. Challenges to mental, emotional and social aspects of a healthy state are nearly always value-laden". (Thompson, Upshur 2018, p.23). Compare with a systemic view of the patient as a bio-psycho-social agent (Sadegh-Zadeh 2015), or with such interesting differentiations of the concept of disease into subjective (illness), social (sickness), and naturalistic (disease) (Hoffman

2021). Mario Bunge thinks that contemporary medicine is intrinsically systemic and interdisciplinary or “multidisciplinary” (Bunge 2013, p. 208). “As with other fields, in medicine it is systems all the way, from molecule to cell to organ to whole organism to nature of society” (Bunge 2013, p. 44). “In other words, modern medicine is not an aggregate but a system of disciplines, and its practitioners interact with one another because each of them knows the part of the same whole. In turn, this epistemic unity is due to the fact that all medical specialties deal with the same thing: the patient, an animal very much like other animals, except for its exceptionally evolved brain and social life” (Bunge 2013, pp. 44-45). Thus, we can conclude that the object of study in medicine is an intersection between the domains of different fundamental sciences, namely Nature, Society, and Culture. The common element of this intersection is the human being seen as a complex system⁸. However, what is the subject matter of medicine, and what can be considered as a model of our complex target system? The answer to this question will follow only after answering metaphysical questions on the nature of reality, particularly of human reality. Therefore, to consider these questions, we need to delve into some metaphysics.

Metaphysical Foundations of the Subject Matter of Medicine.

As I have already mentioned, conceptual modeling involves at least three levels of specifying the object of study: philosophical, general scientific, and disciplinary. Philosophical presuppositions describe the object of study in the first approximation, i.e., among other things, they delineate the metaphysical boundaries of research, provide a general explanation of the nature, structure, and development of things, the relations of dependence between them. They explain why different phenomena can be of the same nature, describe what the laws of nature are, justify our epistemic practices, explain the general purpose of research, and so on. The philosophical level is the foundation on which more concrete levels of research are built.

⁸ About some problems and perspectives of the systems view of medical knowledge see (Bunge 2013, Capra, Liusi 2016, Hoffman 2021, Sadegh-Zadeh 2015, Thompson, Upshur 2017, Ляшенко 2018, 2020, 2023)

Here, we are interested in the metaphysical foundation of medical science that is adequately suited for the peculiarities of medical knowledge. Generally, we won't be interested in natural ontological implications (only tangentially), but mostly in some structural ones and those including the relation of dependence. If we ask the question "what is an adequate metaphysical foundation for medical science?", my hypothesis is – "That one which accepts universals (i.e. either Platonism or Aristotelianism)". Let's concentrate on the Platonic solution of our problem, in particular, on One-Many relations and the relation of metaphysical dependence.

On Universals.

Usually, we accept universals or something which functions like them in order to explain why and how numerically different things obtain the same nature (i.e., have the same properties), resemble each other (stand in relations of similarity), and cause each other, etc. When we can say that a is F and b is F , we consider a and b to have the same nature, resemble each other, etc. For example, such particulars (abstract particulars)⁹ as physics, biology, and chemistry are natural sciences (i.e., they have a property of being a natural science). Physics, chemistry, and biology resemble each other because they have the same nature - they are *natural* sciences. A nominalist (if she would accept an ontology with abstract particulars in the first place) would say otherwise: that physics, chemistry, and biology don't have the same nature; they are just similar (resemblance nominalism) or belong to the same class (class nominalism), without a real explanation of why this is so (because an explanation would necessarily involve universals or their functional substitutes: similarity, class, etc.).¹⁰

Platonic View of the Subject Matter of Medicine.

Let's return to the topic of the subject matter of medicine. A medical doctor who knows that some particular set of signifiers $\{s_1, s_2, \dots, s_n\}$ in such and such initial conditions I signifies an object a which has a property F , not just in this particular

⁹ I am aware that for some people it sounds shocking, but for the sake of example we can consider science₁, science₂, ... science_n to be particulars of some group of sciences.

¹⁰ For details see classic Armstrong 1978/2009, and more recent work of Alvarado 2020

case but in all similar cases, i.e. F as a property of a indicates some type of dysfunction in the patient's organism, i.e. plays the role of a universal U (and it is obvious that medical education is only possible by acquiring knowledge about such universals). Thus, platonically speaking, a having property F , i.e. a disease Fa , is an instantiation of the universal U . Thus there must be a platonic Form U for a disease Fa (e.g. Sadegh-Zadeh 2015, p. 757). The question is whether such a thing is even possible from the Platonic point of view?

If we understand 'Platonism' as a type of realism, such as mathematical Platonism, that concerns the nature of universals where universals are i) independent of their instantiations and ii) their instantiations depend on them (Shapiro 1997, Zanetti 2022), then our medical Platonist can accept the previous consideration of the nature of disease. However, if we follow a more precise Platonic view of ontology, explicitly described by Plato in *Timaeus* and implicitly in other dialogues such as *Parmenides* and *Sophist*, we may obtain more accurate and interesting details.

In a nutshell, in *Timaeus* Plato describes a dualistic picture of reality with two eternal substances that serve as the source of spatio-temporal existence. These two substances are independent of each other and are divided into i) transcendent, eternal, immutable, and perfect Forms (the world of true and actual existence, the source of the nature, self-identity, and perfection of things), and ii) eternal, constantly moving, chaotic, and formless 'empty space' or receptacle – Khora (which in itself is the world of eternal never-fulfilling possibilities, the source of differentiation, singularity, change, and destruction of things). (Plato 1997).

Forms and Khora are the fundamental sources of nature, sameness, differentiation, multiplicity, singularity, and disintegration of things. We can assume that the number of Forms could be large, but not infinite. In principle, their amount should be related to the possible quantity of the essences of similar phenomena in the world of things. However, not everything in the phenomenal world is an instantiation of Forms because they are perfections by their nature (perfections in ontological and ethical senses). In *Parmenides* Parmenides asks Socrates about the Form for dirt, and

Socrates hesitates (Plato, *Parmenides* 130 b-e). Returning to our question from the previous section, we can conclude that the universal for a disease is either an oxymoron or a contradiction from the Platonic point of view. Nevertheless, it is obvious that without something functioning as a universal, we cannot understand neither health nor disease.

Health and Disease and Metaphysical Dependence.

According to Plato, not everything that exists in the world of things has a Form behind it. The source of imperfection (both ontological and ethical) is the third kind of being, Khora¹¹. What is important is that not all things, phenomena, and processes stand in the relation of ontological dependence to Forms. There are such things, phenomena, and processes that exist in the inversion mode (such as dirt, evil, disintegration, etc.) and have as their ground the chaotic and constantly moving realm of possibility. We should distinguish between two different relations of metaphysical dependence. Following Alvarado (Alvarado 2020, p. 9-10) we can get:

Ontological Dependence = x depends on y iff, if x exists then it is impossible for y not to exist.

Ontological Grounding = y grounds x iff, if y exists then it is not possible for x not to exist.

If universals are instantiated following the relation of ontological dependence, they are ontologically independent of things, but are nevertheless ontologically grounded on them, expressing themselves through things.

We can assume that health (a Platonic universal for the ideal functioning of the organism) is ontologically independent of the particular circumstances of the external and internal relations of the organism's functioning. Tom Johns (an African American, 53 years old) and Svetlana Prihodko (Ukrainian, 24 years old) can show more or less the same signs of normal functioning of their organisms within the normal range. However, this idealized and generalized picture changes and varies

¹¹ In a way, Khora is the source of creativity and diversity and can be considered a good thing, but that is not our concern here.

every time we consider the notion of a disease (as a dysfunction of the normal functioning of an organism) and include a particular inversion F^{-1} of the normal conditions F (internal and external, including social and cultural circumstances) of the patient's organism. In other words, when the normal (as an idealized and universal) functioning of an organism is disrupted (by 'Khora'), i.e., a universal U is being grounded on the particular body in the particular circumstances, we get a disease. Thus, health can be formulated as an idealized normal functioning (independent of the substrate), which, when being grounded in every particular case, gives us the possibility for a dysfunction of normal conditions – a disease. To put it differently, the universality of disease stems from the universality of health, which particular instantiation is being distorted due to the material particularity of the substrate (Khora, Ground), giving us some particular predispositions for a dysfunction of some kind, which is usually developed throughout the process of life.

Conclusion

Not every interpretation of Platonism is sufficient for the correct definition of disease because an application of the transcendent Form for a disease may involve contradiction. However, with the notion of grounding as a type of metaphysical dependence (related to Khora), we can formulate particular conditions of the distortion of the universal of health. Returning to our subject matter – the subject matter of medicine - we can conclude that a particular model of the object of study of medicine (target system: human being as an intersection between natural, social, and cultural realities) is a patient, a 'diseased' organism, included in social and cultural activity, which in turn is the realization (instantiation or embodiment) of the ontologically independent universal (s) of ideal functioning (the universal of health) in some particular non-ideal circumstances (Khora). When such a universal as health is being grounded in the particular organism, we get a disposition for disease (set of possibilities for disintegration, dysfunction, etc.). The important point is that health or disease as *ding-an-sich* are not the subject matter of medicine. Only their instantiation on a particular substrate through the twofold process of metaphysical dependence is.

REFERENCES

- Alvarado, J.,T. (2020). *A Metaphysics of Platonic Universals and their Instantiations: Shadow of Universals*. Cham: Springer.
- Armstrong, D. M. (1978/2009). *Nominalism and Realism: Volume 1: Universals and Scientific Realism*. Revised ed. Cambridge: Cambridge UP.
- Bliss, R. (ed.), Priest, G. (ed.). (2018). *Reality and its Structure: Essays in Fundamentality*. Oxford: OUP.
- Bunge, M. (2013). *Medical Philosophy: Conceptual Issues In Medicine*. Singapore: WSP Co Pte Ltd.
- Capra, F., Luisi, P.I. (2016). *The Systems View of Life: a Unifying Vision*. Cambridge: CUP.
- Chalmers, D. (2022). *Reality+: Virtual Worlds and the Problems of Philosophy*. London: Penguin BLtd.
- Frigg, R. (2022). *Models and Theories: A Philosophical Inquiry*. N.-Y.: Routledge.
- French, S. 2014. *The Structure of the World: Metaphysics and Representation*. Oxford: Oxford University Press.
- Hofmann, B. (2021). Vagueness in Medicine: On Disciplinary Indistinctness, Fuzzy Phenomena, Vague Concepts, Uncertain Knowledge, and Fact-Value-Interaction. *Axiomathes*. doi.org/10.1007/s10516-021-09573-4.
- Ladyman, J., Wiesner, K. (2020). *What Is a Complex System?*. Yale: YUP.
- Lyashenko, Dmitriy (2021). The system study of consciousness: the problem of adequacy. In *Development of Scientific, Technological and Innovation Space in Ukraine and EU Countries*, 3rd ed., Riga, Latvia: Baltija publishing, pp. 340-365.
- Nagel, E. (1961). *The Structure of Science*. London: Routledge and Keagan Paul.
- Plato. *Complete Works*. (1997). Ed. John M. Cooper, Ed. D. S. Hutchinson. Cambridge US: Hackett Publishing Co, Inc.
- Sadegh-Zadeh, K. (2015). *Handbook of analytic philosophy of medicine*. Berlin: Springer.

- Shapiro, S. (1997). *Philosophy of mathematics: structure and object*. N.-Y.: Oxford UP.
- Suppe, F. (1977). The Search for Philosophical Understanding of Scientific Theories. In F. Suppe (ed.), *The Structure of Scientific Theories*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, pp. 3–241.
- Thompson, P., Upshur, R. (2017). *Philosophy of Medicine: An introduction*. London: Routledge.
- Уйемов, А. І. (1999). The ternary description language as a formalism for the parametric general systems theory: part 1. *International Journal of General Systems*, 28, 351–366.
- Zanetti, L. (2022) Aristotle's Problem. In Oliveri, G. (ed.), Ternullo, C. (ed.), Boscolo, S. (ed.). *Objects, Structures, and Logics : FilMat Studies in the Philosophy of Mathematics*. Cham: Springer, pp. 17-29.
- Ляшенко Д.Н. Семиотическое моделирование реальности. – Одесса: Печатный дом, 2015. – 168 с.
- Ляшенко В.В. Нейронаука и предпосылки к интеграции западной и восточной медицины // Свідомість, мозок, мова: актуальні проблеми та досягнення: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 19-20 квітня 2018р.). – Львів: ЛНУ ім. Д. Галицького, 2018. – С.144-147.
- Ляшенко В.В. Системный поход как методологическое лекарство для современной медицины // Res systemica: збірка робіт, присвячена 90-річчю проф. А.І. Уйомова [монограф.]. – 2 –ге вид. – Одеса: Видавник С.Л. Назарчук, 2020. – С. 132-139.
- Ляшенко В.В. Теоретико-системний аналіз релевантності критеріїв наукового пізнання в сучасних моделях медицини // Людина як цілісність: традиції та інновації: Збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції (20 жовтня 2022 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії, біоетики та іноземних мов, Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол.: В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2023. – С. 46-51.

Цофнас А.Ю. Теория систем и теория познания. – Одесса: АстроПринт, 1999. – 308 с.

Уёмов А.И. Вещи, свойства и отношения. - Одесса: Печатный дом, 2015. – 184 с. Репринт.

Уёмов А.И. Системные аспекты философского знания. – Одесса: студия Негоциант, 2000. – 160 с.

ДНК ЯК ІДЕНТИФІКАТОР ПРИРОДНО ОБУМОВЛЕНИХ МЕЖ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ БІОМЕДИЧНОЇ ЕТИКИ

Місержи Світлана Дмитрівна

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії, біоетики та історії медицини,

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Природа та сутність людини, її народження та смерть є традиційними темами філософської думки. Починаючи з 70-х років ХХ ст. досягнення біомедичних досліджень та технологій актуалізували їх обговорення, перенісши акценти на проблеми трансформації меж тіла та тілесності людини, зокрема, можливої/неможливої, припустимої/неприпустимої їх зміни, а також живого/неживого, штучного/природного в цих межах.

Особливим етапом у розробці біомедичних технологій стало відкриття структури молекули ДНК, довівши, що геном кожної людини є унікальним, але більша його частина однакова у всіх людей. ДНК нас виділяє, але не відокремлює від решти живого світу, підтверджуючи нашу спільність із ним. Ці відкриття стали підґрунтям для багатьох вважати, що тривалий пошук ключа до розуміння природи живого, зокрема людини, практично завершено. Проте, протягом тридцяти дворічної історії вивчення ДНК людини, зокрема, у межах міжнародного проекту «Геном людини», результати одних досліджень, породжуючи ще більше питань, з незмінним прискоренням ставали предметом подальших досліджень.

Успішні результати дослідження ДНК дали нові можливості боротьби з голодом, хворобами й у пізнанні людиною себе. При цьому, породили комплекс нових питань перед наукою та суспільством, ставлячи перед серйозним вибором. Він обумовлений тим, що, з одного боку, застосування досягнень біомедицини надзвичайно комерціалізоване та характеризується нерівністю

доступу для різних соціальних груп, а отже й нерівністю реалізації права на охорону здоров'я (права на життя). З іншого боку, наслідки застосування цих біомедичних рішень є непередбачуваними у довгостроковий період як для окремої людини, так і для людської популяції в цілому. В цій технології, «на відміну від інших наукових досягнень, межу між очевидними перевагами та вкрадливим злом провести неможливо» [2. с. 19]. Суспільство болісно переживає ці проблеми, оскільки кожен обґрунтовано приміряє на собі потенційну роль пацієнта.

Безсумнівно, успіхи вивчення ДНК феномена стали новим етапом у дослідженнях як фундаментальної наукової значущості, так і розробках прикладного характеру, зокрема біомедичних технологій. Застосування останніх, з одного боку, дають нові можливості: у боротьбі із захворюваннями, у тому числі раніше невиліковними; поліпшенні якості життя людей, наприклад, з різними видами інвалідності та ін. З іншого, породили етично неоднозначні ситуації у медичній практиці, які накладають на медичну спільноту надзвичайну відповідальність за їхнє застосування. Медицина всю свою історію, борючись за здоров'я та життя людей, виконувала роль трансгресора, ламаючи старі уявлення про межі допустимого та не допустимого втручання у цілісність людини, розширюючи свій вплив на життя суспільства. Використання біомедтехнологій, починаючи з ЕКЗ і закінчуючи біонічним протезуванням, яке спочатку було легітимовано медициною, незмінно поступово виходило за межі терапевтичного застосування [1].

Застосування ДНК-технологій породжують питання, на які немає однозначних відповідей і які не припускають рішень, а передбачають вибір. Звернемося до кількох кейсів. Так, важливим та перспективним напрямом вважається розробка технологій редагування ДНК пацієнтів із генетичними патологіями. Зокрема, багато публікацій про експериментальні проекти із застосування в таких цілях векторної технології, яка полягає в тому, що за допомогою вектора в клітини органу з генетичною патологією вноситься

здорова ділянка для редагування пошкодженої ДНК. Значних успіхів, нажаль, поки не досягнуто. Втім, учасниками апробації векторної технології у боротьбі з епідемією COVID-19 стали багато хто з нас.

У 2015 р. Великобританія на законодавчому рівні ухвалила рішення про застосування методів редагування ДНК майбутньої людини, зокрема, була народжена дитина від трьох генетичних батьків (двох жінок і чоловіка). Редагування проводилося у терапевтичних цілях. У цей же час, аналогічні дослідження проводились у Китаї та у 2018 р. було успішно завершено проект народження дітей з редагованою ДНК. Його метою було конструювання у дітей генетичної стійкості проти вірусу ВІЛ. У грудні 2019 року керівника проекту було засуджено до 3 років позбавлення волі за порушення законодавства в галузі експериментів з людьми та проведення медичних процедур без ліцензії. Ці дослідження показали, що народження дітей на основі генетичного матеріалу кількох (можливо, необмеженої кількості) батьків, як і конструювання самої ДНК людини можливі. Такі дослідження та проекти реалізуються, вони затребувані, незважаючи на відсутність належного законодавчого регулювання та занепокоєння з боку біоетичного співтовариства. Чи можемо ми їх назвати завершеними та успішними. Не вдаючись у комплекс питань етичного характеру, слід зауважити, що залишається відкритою відповідь на питання про те, яку ДНК передадуть своїм нащадкам ці діти – сконструйоване або спрацюють механізми, які здивують нас результатом. Не випадково, один із батьків методу ЕКО Роберт Едвардс був відзначений Нобелівською премією в галузі медицини та фізіології через тридцять років після народження першої дівчинки за допомогою цієї технології лише після того, як вона стала матір'ю здорових дітей. Не дивлячись на те, що протягом цих десятиліть розроблений ним метод широко застосовувався.

Нові знання дозволяють переглянути наслідки застосування вже відомих біомедичних технологій. Так, виявилось, що медицина вже давно не тільки втручалася в ДНК пацієнтів, а й замінювала її. У 2019 році на міжнародній

судово-медичній конференції були представлені дані дослідження про зміну ДНК крові Кріса Лонга з Ріно, штат Невада, через три місяці після трансплантації кісткового мозку. Через чотири роки після операції змінилася не тільки кров Лонга. У мазках з його губ та щоки містилася ДНК донора. Ще більш несподіваним стало те, що ДНК у його спермі також належала донору. На питання про те, до яких наслідків можуть призвести такі зміни у пацієнтів, д-р Ендрю Резвані, медичний директор відділення стаціонарної пересадки крові та кісткового мозку медичного центру Стенфордського університету відповів: "Їх мозок та особистість повинні залишитися незмінними". Він додав, що пацієнти також іноді питають його, що означає для чоловіка мати в крові жіночі хромосоми чи навпаки. "Це не має значення", – відповідає він [3]. Однак, чи може медицина переносити розгляд наслідків застосування біотехнологій для людини насамперед у контекст її особистості. Такий підхід змінить, наприклад, домінуючі уявлення про критерії початку людського життя та його завершення, а значить і правове регулювання роботи лікаря. У такому разі, наприклад, визначення початку людського життя зміщуватиметься у бік формування вищих відділів головного мозку, а їхня повна дисфункція може бути визнаною критерієм смерті, а не повна деструкція головного мозку. Такий підхід значно розширюватиме можливості застосування медичних маніпуляцій, у тому числі нетерапевтичного (експериментального) характеру в пренатальний період і допускатиме розгляд персистуючого вегетативного стану як смерті, а значить обмежуватиме застосування реанімаційних заходів.

Слід зазначити, що щорічно у світі понад 50000 людей проходять через операцію пересадки кісткового мозку, загальна кількість тих, хто отримав таку медичну допомогу, давно перетнула мільйонну позначку. Однак лише у 2019 році вперше про проблему химеризації на рівні ДНК у результаті цієї процедури почали говорити публічно. Такі випадки фіксували криміналісти починаючи з 2000-х років, у тому числі виявлення в біологічному матеріалі підозрюваних ДНК двох статей, у разі пересадки жіночого донорського

матеріалу реципієнту чоловічої статі. Поки невідомо, яка частина людей може відповідати на пересадку кісткового мозку таким чином. Звичайно ж постає питання що до того, наскільки сьогодні інформована згода пацієнта на застосування досягнень біомедицини є поінформованою. Цікавою є відповідь К. Лонга на запитання журналіста про те, як він сприйняв інформацію про зміну своєї ДНК: "Я думав, що можу зникнути і з'явиться хтось інший" [3]. Безперечно, застосування біомедичних технологій, змінюючи природну заданість людини, ускладнює та медикалізує пошук пацієнтом своєї ідентичності.

Отже, якщо дослідження ДНК людини пролило певне світло на природу людини, її біологічно задані характеристики, то розробка і застосування ДНК-технологій зруйнували відносно усталені уявлення про природне та штучне в ній. І якщо есенціалісти на перших етапах дослідження ДНК утвердилися у своїй прихильності до ідеї про наявність незмінних та стійких якостей людського роду, що визначають його природу, то під впливом розвитку ДНК-технологій їх оптимізм поступово став обмежуватися, а прихильники конструктивістського підходу стали відчувати свою більшу затребуваність. Зрештою, ми знову дійшли розуміння непродуктивності будь-якого редуccionізму у поясненні природи та сутності людини, природно обумовлених меж її тіла та тілесності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Місержи С.Д. Гібридизація людини та техніки як трансформація межі тілесності: в контексті біомедичної етики // Вісник Національного Авіаційного Університету. Серія: Філософія. Культурологія, 2019. Т. 30. Вип. 2. С. 154-159.
2. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции. М.: ООО «Издательство АСТ»; ОАО «Люкс», 2004. 349 с.

3. Heather Murphy. Three months after his bone marrow transplant, Chris Long of Reno, Nev., learned that the DNA in his blood had changed. URL: <https://www.nytimes.com/2019/12/07/us/dna-bone-marrow-transplant-crime-lab.html>

ПРОБЛЕМА ЦІЛОГО І ЦІЛІСНОСТІ У СФЕРАХ ФІЛОСОФІЇ, НАУКИ, РЕЛІГІЇ ТА МИСТЕЦТВА

ПОЛІКОНФЕСІЙНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА АНТИГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Гольд Ольга Феліксівна

кандидат філософських наук, докторантка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Сьогодні формування поліконфесійності в умовах глобалізації та антиглобалізації як процесу сучасності, розглядаємо у контексті мультикультурності з точки зору соціалізації та переходу суспільства від зближення до роз'єднання в умовах війни, гібридних процесів, протистоянню змінам світового порядку та зіткненню варварства та цивілізації. Розглянемо такі поняття “глобалізація”, “антиглобалізація”, “глобалізації права”, “конвергенція”, “дивергенція”.

Потенціал поліконфесійності в умовах глобалізації та антиглобалізаційні за умов мультикультуральності, війни та гібридних атак, що по - іншому викликає зацікавленість в світовій науці приймає нове значення. Заглиблюючись у питання феномену поліконфесійності, намагаємось відкрити сучасні аспекти соціуму. Філософська, соціально - історична думки вже торкались різних аспектів поліконфесійності, але в умовах сьогодення виникають нові форми, методи та підходи розгляданню цього явища у світі та Україні. На наш погляд, важливим є розгляд та синтез - аналіз питань зближення та розходження, формування і розвиток різних релігійно-культуральних та секулярних процесів у поліконфесійному суспільстві.

Вітчизняна та зарубіжна література вже була присвячена аналізу формування і розвитку поліконфесійності. Так, дослідницькі розглядання поліконфесійності в контексті конструктивізму, глобалізаційних процесів та мультикультуральності було здійснено такими зарубіжними авторами, як М. Вебер, Д.К. Гелбрейт, Т.Х. Еріксен, Х. О'Рурк, У. Ростоу, Г. Спенсер, Д.Д. Уильямсон, Ю. Харарі, Т. Фрідман та іншими. Зміни релігійної сфери, що зумовлені відомими геополітичними змінами ХХ–ХХІ ст., проаналізовані в працях українських науковців М. Баймуратова, М. Козловця, О. Сагана, О. Яроша, В. Слюсара, Є. Харьковщентка та ін..

Глобалізація згідно з концепцією “конвергентних процесів” є одним таких процесів, що веде до розповсюдження цінностей за межі та кордони однієї країни.

Як широко відомо, антиглобалізм — сукупність протестних суспільно-політичних рухів, спрямованих проти сучасних форм глобалізації. Також, позначення соціально-філософського, ідеологічного обґрунтування цілей і програм таких рухів. Учасники та прихильники протестних рухів об'єднані ідеєю протистояння міжнародним фінансово-економічним інститутом (Міжнародний валютний фонд, Банк світовий, Світова організація торгівлі), транснаціональним корпораціям («Макдональдс» («McDonalds»), «Найк» («Nike»), «Геп» («Gap») тощо), торговельно-урядовим організаціям, які шкодять демократії, правам людини, навколишньому середовищу, суспільствам країн, що розвиваються[1]. Такі процеси ми сьогодні бачимо в країнах тоталітарного авторитарного типу, наприклад сучасна росія.

Відмітимо виступ професора Єльського університету Т. Снайдера де він акцентує: “ми маємо позначити Україну як великий центр не лише християнської історії. Україна є центром мусульманської, єврейської та християнської цивілізації, і це одна з речей, яка робить її цікавою та примітною” [2].

Центр Разумкова підрахував “Розподіл конфесійних прихильностей громадян від початку моніторингу не зазнав особливих змін: більшість опитаних ідентифікують себе з православ’ям (у 2020 р. 62%); значним є число послідовників греко-католицизму (10%), а також “просто християн” (9%). Інші конфесії і релігійні напрями (римо-католицизм, протестантизм, іслам, іудаїзм та ін.) представлені набагато меншим числом прихильників. Приблизно однаковим залишається число тих, хто не відносить себе до жодного з віросповідань (у 2020 р. 15%, як і у 2000 р.)” [3].

Концептуальна ідея “конвергенції”, з точки зору соціолога Т. Кіс: “під «конвергенцією», існує декілька семантичні та гносеологічні проблеми. Для цілей, які ми тут поставили перед собою, зрозуміло, що поняття конвергенції може мати значення в багатьох сферах людського знання. Термін «конвергенція» походить від латинського слова *convergere*, що означає прагнути, спрямовувати, непомітними ступенями, до тієї самої точки, схилитися до того самого спільного напрямку, до загальний результат до однієї точки. Антонім конвергенції — «розбіжність». Таким чином, дія або тенденція «конвергувати» означає наближення, від спільного сядва, наближення або просування до чогось, до результату або спільна мета. Отже, конвергенція є результатом еволюції. Таким чином, процес такого роду дозволяє нам розпізнати, чи збігаються будь-які два або більше наборів за своїми типологічними характеристиками, чи навпаки, схожість відсутня. Однак, дія або тенденція до «конвергенції» означає, що конвергентні змінні прагнуть до фіксованої межі” [4, с. 447].

Також, “дивергенція” в контексті роботи – як процес розбіжності у соціальних явищах. В соціальних системах: капіталізм - соціалізм; секулярне - світське; меншість - більшість; індивідуальне - загальне і таке інше, й ми бачимо приклади дивергенції сьогодні в поліконфесійних суспільствах [5].

Наведемо приклад тез Ю. Ключковського щодо глобалізації міжнародного права: “Україна зробила істотні кроки у плані реалізації

європейських стандартів демократичних виборів шляхом імплементації відповідних норм у вітчизняне виборче законодавство, хоча цей процес все ще не завершений. В Україні продовжують існувати проблеми як належного розуміння природи, змісту і статусу європейських виборчих стандартів, а отже, і принципів виборчого права, так і сумнівна практика певного ігнорування зазначених стандартів, що має ознаки правового нігілізму” [6].

Поліконфесійності соціуму в умовах глобалізації та антиглобалізації формується в умовах громадянського суспільства дотримання норм міжнародного права та загальноприйнятих свобод. Глобалізація є аспектом демократії і в наши часи. Без глобалізаційних процесів не може виникати європейських норм суспільства. Антиглобалізм є формою тоталітарного та закритого суспільства. Поліконфесійність як соціальний процес в Україні проходить прийняття загальних культурно-традиційних концептів західного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антиглобалізм ВУЕ –
<https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC>.
2. Лекція Т. Снайдера: «Народження сучасної української нації». -
<https://forbes.ua/svit/narodzhennya-suchasnoi-natsii-abo-yaki-pitannya-pro-ukrainu-pidnyala-rosiyska-agresiya-lektsiya1-timoti-snaydera-24092022-8558>
3. Особливості релігійного і церковно - релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020 рр. -
https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf С. 4
4. Kis Théofil I. État des travaux sur la problématique de la convergence : théories et hypothèses Kis - Vol №3 - 1971, P. 447 - 459
5. Гольд О. Поліконфесійність як дивергентне явище: сутність та особливості Perspectives - соціально - політичний журнал Odessa: № 4, 2022

6. Вододіли секуляризації. Західний цивілізаційний проєкт і глобальні альтернативи: [монографія]/ Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації. - Київ: ФОП Халікв, 2017. - С. 191

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСЬКОЇ МАКРОЦІЛІСНОСТІ – КОНЦЕПТ “BRAIN-PSYCHE (MIND/CONSCIOUSNESS...)”

УДК 159.9.072

Ірина Вікторівна Єршова-Бабенко

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри менеджменту та інноваційних

технологій соціокультурної діяльності,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Анотація. Психосинергетика може бути концептуалізована як трансдисциплінарна область постнекласичного знання, орієнтована на пошук способів набуття трансперсональної макроцілісності психомірних середовищ у еволюційній перспективі. Розглядаючи цілісність через різноманітність, необхідну у тому числі для часткового подолання редуccionізму наукового дисциплінарного поділу, психосинергетика виявляє особливості так званого неврахованого суб'єкта, що з'являється в результаті мережної зміни векторних і сутнісних характеристик зв'язків між людьми. Показано, що умовою функціонування систем/середовищ цього класу виступають вкрай нерівноважні фазові переходи. Головним відкриттям психосинергетики стає наявність та розвиток дисипативних структур, що безперервно формуються в психіці. Психомірні дисипативні структури можуть виникати як при постійній нелінійній та нерівноважній взаємодії людини з самою собою у біохімічному, фізіологічному та фізичному проявах (дисипативні структури, обмежені періодом життя однієї людини), так і при взаємодії психіки із зовнішнім соціальним середовищем (дисипативні структури позаорганізмального рівня психіки, що лежать в основі соціального та культурного цивілізаційного пласта та що простягаються за межі життя індивіда). Усі психомірні системи є людиномірними за такими трьома параметрами: 1) буттєвий аспект (логічне мислення); 2) аспект включеності цілей та цінностей за рахунок творчого

підходу (нелінійне мислення); 3) аспект особистої відповідальності за освоєння цінностей найвищого рівня. Сучасний етап розвитку цифрового суспільства відрізняється граничною акцентуацією нелюдиномірності. Це проблема, розв'язання якої вимагає інтенсифікації самоорганізації на рівні психічної реальності та створення надіндивідуальної макроцілісності за допомогою освітніх та управлінських технологій.

Ключові слова: психосинергетика, трансперсональна макроцілісність психомірних середовищ, неврахований суб'єкт, зв'язки, психомірні дисипативні структури, цифрове суспільство, нелюдиномірність.

CONCEPTUALIZATION OF THE PROBLEM OF HUMAN MACRO-INTEGRITY –

THE CONCEPT “BRAIN-PSYCHE (MIND/CONSCIOUSNESS...)”

Abstract. Psychosynergetics can be conceptualized as a transdisciplinary field of postnonclassical knowledge, focused on finding ways to achieve transpersonal macro-integrity of psychomeric environments in the evolutionary perspective. Considering integrity through diversity, which is necessary, inter alia, to partially overcome the reductionism of scientific disciplinary division, psychosynergetics reveals the features of the so called unaccounted subject, appearing as a result of network change of vector and essential characteristics of communications between people. It is shown that the condition for the functioning of systems / environments of this class is extremely nonequilibrium phase transitions. The main discovery of psychosynergetics is the presence and development of dissipative structures continuously forming in the psyche. Psychomeric dissipative structures can arise both in the constant non-linear and non-equilibrium interaction of a person with himself in biochemical, physiological and physical manifestations – such dissipative structures are limited to the life period of one person – and in the interaction of the psyche with the external social environment – dissipative structures of the extra-organismal level of the psyche, underlying the social and cultural stratum of civilization and extending

beyond the life of the individual. All psychometric systems are human-dimensional according to the following three parameters: 1) existential aspect (logical thinking); 2) the aspect of the inclusion of goals and values, due to a creative approach (nonlinear thinking); 3) the aspect of personal responsibility for mastering the values of the highest level. The current stage of development of the digital society is distinguished by the extreme accentuation of non-human dimension – a problem, the overcoming of which requires the intensification of self-organization at the level of mental reality and the creation of a supra-individual macro-integrity through educational and governance technologies.

Keywords: psychosynergetics, transpersonal macro-integrity of psychomeric environments, unaccounted subject, connections, psychomeric dissipative structures, digital society, non-human dimension.

Актуалізація досліджень цілісності людини в даний час пов'язана з трансдисциплінарністю як з новим і глибшим рівнем синтезу знань про людину, які накопичені в різних наукових дисциплінах природничо-наукового та соціально-гуманітарного циклів. Тема цілісності людини у нашому дослідженні розкривається через призму думки про те, що людина народжується з певною природньою єдністю (цілісністю), якою вона сама є і якою користується, не усвідомлюючи цього ні в дитинстві, ні в дорослому віці. Що мається на увазі? Наприклад, те, що використовується людиною у вигляді «мислення», а також у вигляді інших проявів психічної свідомої діяльності. Однак через історично об'єктивні причини цю цілісність прийнято розділяти як у наукових, так і у соціальних цілях. Зокрема, як відомо, саме так відбувалося і, на жаль, поки що відбувається в психологічних, філософських та соціальних дослідженнях проблеми людини, її природи, характеристик, поведінки тощо. Отже, існує певна розбіжність між цілісністю, що є властивою людині природним чином, і методологією досліджень людини в межах певних наукових дисциплін (психологія, соціологія, нейрофізіологія, біологія тощо),

які орієнтуються на філософський принцип (концептуальну модель) «ціле – частина».

У цій роботі показано, що наука за допомогою психосинергетики в даний час певною мірою готова змінити свої позиції в бік цілісності (єдності) людини як відкритого нелінійного складного середовища/системи, що самоорганізується. І таку єдність людини, чи людського в людині, можна уявити на рівні макроцілісності в межах концепту «мозок – психіка (розум/свідомість...)» (або “brain-psyche (mind/consciousness...)”), маючи на увазі і всі інші складові (сприйняття, пам’ять, підсвідомість тощо), які прийнято включати в поняття «психіка».

Ідея цього концепту була сформульована нами вперше у статті «Гіпертеорія “brain-psyche (mind/consciousness...)” – постнекласичне загальне вирішення проблеми психомірності», в якій показано, що «даний концепт може бути виражений одночасно і як цілісність – середовище, що стає, і як ціле – система, що стала», в залежності від стадії, на якій знаходиться психіка людини [2, с. 47]. Значимість його полягає у положенні, що всі «учасники» концепту – мозок, психіка та її складові (свідомість, підсвідомість тощо) – є нелінійними складними самоорганізованими середовищами/системами, які можуть виявляти властивості як цілого («те, що стало», системи), так і «цілісності» («що стає», середовища). Отже, вони можуть бути розглянуті з єдиних концептуальних і методологічних позицій [2, с. 48]. Крім того, можна говорити про результат (продукт) їх взаємовідносин та взаємодій, який також визначається як складна відкрита нелінійна цілісність – «неврахований продукт/суб’єкт» [8, с. 41], оскільки, з одного боку, «неврахований продукт» – це нефіксований результат відносин між психомірними середовищами/системами, але з іншого – за певних умов стає суб’єктом, тобто впливає на взаємодії психомірних середовищ [8, с. 41–42].

Звертаючись до психосинергетики, в якій було запропоновано нове визначення психіки як синергетичного об’єкта дослідження, можна

констатувати, що «під психікою людини слід розуміти сукупності фазових станів різних видів та рівнів процесів, що самоорганізуються, які виражають її як гіперсистему синергетичного порядку. Цілісність психіки за такого розуміння розкривається через різноманітність, тобто через різномасштабні процеси (інформаційні та енергетичні) індивідуального прижиттєвого та трансособистісного колективного буття та становлення» [4, с. 5]. Таким чином, з позиції запропонованої концепції допускається, що психіка може мати безліч форм вираження (проявлення) на різних фазах і рівнях, більше того, вона може бути в нерівноважному або вкрай нерівноважному стані. «Дослідження психіки показує, що даний об'єкт перебуває в постійному русі та саморусі, розвитку та саморозвитку, в ньому присутні процеси самоорганізації та дисипації» [4, с. 82]. Підставою для розвитку уявлення про психіку як складне нелінійне відкрите середовище/систему стали ідеї синергетики як загальнонаукової дослідницької програми, запропонованої у двох видатних західних школах синергетики І. Р. Пригожина та Г. Гакена. У школі Пригожина ключовими є концепції дисипативних структур у нелінійних відкритих системах, що самоорганізуються, хаосу та випадковості, необоротності часу тощо. Для психосинергетики головним стало відкриття І. Р. Пригожиним дисипативних структур, які виникають за певних умов, коли нерівноважні термодинамічні системи, поглинаючи речовину та енергію з навколишнього простору, можуть робити якісний стрибок до ускладнення. Характерним є те, що такий стрибок не може бути передбачений виходячи з класичних законів статистики. «Существенно, что вне области устойчивости термодинамической ветви может возникать новый тип организации, связывающий когерентное пространственно-временное поведение системы с динамическими процессами внутри системы (например, конвекцию с химической кинетикой). Термодинамическая ветвь становится неустойчивой достаточно далеко от равновесия лишь при наличии в системе соответствующей обратной связи. Появляющиеся при этом новые структуры радикально отличаются от «равновесных структур», изучаемых

классической термодинамикой, например, жидкостей или кристаллов. Такие структуры могут существовать вдали от равновесия лишь за счет достаточно большого потока энергии и вещества» [14, с. 12]. Такі структури отримали назву «дисипативні», щоб можна було відрізнити їх від «рівноважних» структур. Згідно з Пригожиним, вони демонструють «здатність нерівноважності бути джерелом упорядкованості» [14, с. 13].

У психосинергетиці стверджується, що такі структури можуть бути виявлені в психіці, тобто можна розширити сферу застосування ідеї дисипативності (виникнення дисипативних структур) до нового типу середовищ/систем – до людиномірних або антропо-соціо-культурних систем. До основних з них відносяться особистість, психіка, суспільство, культура тощо. Це розширення було здійснено нами у низці робіт починаючи з 1992 р., коли було висловлено та обґрунтовано саму можливість представлення психіки як синергетичного об'єкта, і до теперішнього часу, включаючи розробку концепту “brain-psyche (mind/consciousness...)”, в якій виражено детальніший аналіз ідеї дисипативності [4; 6; 8; 2; 9; 5].

Кожної наступної секунди під впливом внутрішньопсихічних флуктуацій та інших умов, яких на сьогодні виділено 16 (цінності, переконання, мода та ін.), перебуваючи в сильно нерівноважному стані, психомірна система (ПС) (біологічна, інформаційна, їхній продукт тощо) може змінювати та/або змінює напрямок свого руху і характер своєї зміни, вибираючи флуктуацію, резонуючи з нею за власним вибором. Це може призвести до того, що у певний момент часу ПС у своїх станах виявиться не там, де на неї чекають, виходячи з початкових даних, а зовсім в іншому місці аж до найнесподіванішого. Наприклад, це може бути навіть точка, з якої система стартувала. У термінах часу така точка виявиться фактично минулим даної психомірної системи/середовища, минулим, в яке вона начебто потрапляє у теперішньому. Але система тепер сама вже є іншою, такою, що не відповідає цьому минулому

(ПС1, ПС2, ПС3, ... ПС-енна, така, «що повертається»). Тому подібна ситуація не дорівнює «поверненню».

Таким чином, у психіці, на нашу думку, відбувається безперервний процес утворення дисипативних структур, необхідною умовою для утворення яких є стан внутрішньопсихічного середовища. Іншими словами, психіка реагує, в першу чергу, на свої внутрішні вкрай нерівноважні стани. «Суть психосинергетики – в акцентуванні уваги на первинності та пріоритетному організуючому впливі якраз внутрішньопсихічних параметрів ПС у різних вимірах, нею ж самою і створюваних, а не початкових станів. Нею самою організується і вихід (попадання) на той чи інший рівень, той чи інший вимір. Також в психосинергетиці розглядається згладжування («непомічання», «проскакування») початкового впливу, парадоксальне обнулення початкових даних внаслідок багатоспрямованості уваги внутрішньоособистісних процесів та постійно змінного напрямку руху, що обирається особистісною системою з поля потенційно можливих шляхів її розвитку» [7, с. 196]. Справді, у психічній реальності особливо виявляються нестійкість та крайня нерівноважність, тому переходити до нових організованих структур можуть дуже малі події/флуктуації, події/фактори, на які зазвичай, тобто у стійкому стані, стані рівноваги, люди і не звертають уваги, оскільки вважають, що ці події можуть «начебто» не бути пов'язаними з аналізованим середовищем та/або ситуацією.

Таким чином, головним нашим відкриттям у дослідженнях мозку та психіки, їхньої єдності є визнання існування дисипативних структур, функціонуючих на різних рівнях цілісності людини, вираженої концептом “brain-psyche (mind/consciousness...)”. Насамперед, це дисипативні структури як нерівноважні інформаційно-динамічні системи (за рахунок живого мозку – їхнього матеріального носія за життя суб'єкта) на рівні нейробіологічної цілісності людини. Їх можна також визначити як церебрально-психомірні системи, оскільки вони пов'язані з діяльністю мозку. Їхній час існування обмежений тривалістю життя одного покоління (живого мозку індивіда/особи).

Вони утворюються в процесі життя людини як результат нелінійної нерівноважної взаємодії організму з самим собою у його біохімічному, фізіологічному та фізичному проявах всередині нього, з внутрішньоособистісними структурами людини, з її внутрішнім життєвим світом, цінностями та когнітивними можливостями, «одночасно при цьому формуючи/трансформуючи себе, психіку, а також організм і особистість, змінюючи стан, якісні (такі, що з'явилися в результаті концентрації, координації, кооперації та/або синергії «неврахованого продукту/суб'єкта» відносин між цілими, які беруть участь у процесі виникнення, зміни та розвитку системи психічної реальності) та кількісні характеристики себе та своїх складових [8, с. 117].

Отже, ці системи можна класифікувати як локальні, оскільки час життя мозку обмежений, більше того, відповідно до досліджень морфології мозку, його формування починається на стадії зародка людини і закінчується вже до 30 років [15]. Головний мозок людини одноголосно визнається найскладнішою органічною системою, найбільш складним і найвищою мірою загадковим утворенням в організмі людини. Результатом досліджень Г. Гакена став його висновок про можливість представити головний мозок людини як синергетичну систему, що виробляє свої макроскопічні характерні особливості за допомогою самоорганізації [17]. В якості специфічного засобу вивчення самоорганізації він запропонував розгляд якісних змін у макроскопічних масштабах. Найбільш яскравим прикладом цього є зміна алюрів у коней, на прикладі яких добре видно, з одного боку, чітко виражені поведінкові патерни, а з іншого – не менш чіткі переходи між цими патернами. Другий його висновок щодо роботи мозку полягає в тому, що мозок діє поблизу нестійкостей, де знову і знову виявляється лише небагата кількість мод активності. Відповідно до концепції синергетики ці моди керуються параметрами порядку, що впливають на окремі компоненти, наприклад нейрони, відповідно до принципу підпорядкування.

Особливість методу «Створююча Сила» (“Creative Power”) – можливість власного хаотизуючого впливу людини на свій психічний стан та реконструкцію свідомості (методика «Викреслення»). Це дає можливість створювати у партнерському режимі коригуюче-розвиваючу та/або реабілітаційну нову програму поведінки психіки, особистості, мислення, організму, мозку. Інша її особливість – це уникнення боротьби з наявною програмою, створеною організмом, психікою, мозком раніше в умовах ушкодження, травми, наднавантаження. Наприклад, керуючись принципом видалення зайвого, людині пропонується при роботі з текстом, при вирішенні соціального або особистісно орієнтованого завдання спочатку видалити зайве, а не знайти головне. Зайвим у кожному конкретному випадку вважається те, що дозволяє, як і раніше, зрозуміти текст на основі того, що від нього залишилося, зрозуміти, про що йдеться, і т. д. У результаті текст як лінгвістичне ціле розпадається (хаотизується аж до руйнування) і замість нього перед людиною виникає хаотичне утворення з кількох слів або словосполучень. Насправді ж це хаотичне утворення є сенсонесучим залишком «ядра», поєднання якого в смислову структуру в наступному масштабі призводить до появи/виявлення макросмислу. Кожна смислова одиниця, що утворюється, та її похідні мають більшу інформаційну ємність, ніж спочатку.

Говорячи про біологічну цілісність людини, треба враховувати, що в певний час вона стає цілим (сталим), тобто переходить у систему, що підтримує своє існування до кінця життя організму без можливості кардинальних змін та перетворень. У нашому розумінні особисте ціле містить безліч структур-атракторів, що утворилися, наприклад, за життя цього суб'єкта. Ця безліч складається як мінімум із чотирьох типів прижиттєвих структур:

- I. Відпрацьовані, «мертві» структури-оболонки.
- II. Зрілі чи «старі» структури, створені даним суб'єктом давно.
- III. «Молоді» чи незрілі структури недавнього походження.

IV. Структури, що «завмерли» під впливом стресу чи хвороби, тобто не розвиваються (такі, що зупинилися).

Структури останніх трьох типів є структурами різного віку, що мають різну швидкість розвитку. Внаслідок цього їхній вік може відповідати «паспортному» віку людини. Крім того, структури III типу породжують, наприклад, «дитячі» вчинки у дорослому віці. І, навпаки, структури II типу породжують «старечу» поведінку втомі, втрати інтересу, зниженої активності. Структури IV типу відрізняються тим, що, незважаючи на свою відпрацьованість, вони споживають енергію організму, займають «освітлюваний» та підтримуваний простір у структурі особистості, витрачаючи через це певну кількість енергії подібно до «зайвої лампочки».

Крім церебрально-психомірних систем, дисипативні структури виникають у результаті взаємодії психіки (концепту “b-p (m/c...)”) із зовнішнім соціальним середовищем. Тому можна виявити існування нерівноважних інформаційно-соціальних/культурологічних систем (за рахунок соціального середовища, насамперед, освітнього, – їхнього матеріального носія поза життям мозку суб’єкта). Системи цього виду отримали назву «психомірні», оскільки вони формуються під впливом психіки як «керівного параметра», тобто для них психіка є системоутворюючим чинником. Отже, ці системи, соціальні та культурологічні, формуються в процесі освіти та існують на великі часи за межами життя мозку людини, що живе, але включають в себе і локальні системи. Вони можуть переходити від цілого до цілісності, тобто змінювати свої якості в різні періоди життя людини, оскільки є насиченими інформаційними (людськими) смислами та цінностями. «І розумові, і духовні, і ціннісні, тобто аксіологічні, процеси, по суті своїй є для ПС інформаційними, часовими, такими, що провокують її енергетичні – мозкові та емоційні – сплески. Провокація сплесків відбувається за рахунок відповідності/невідповідності або неузгодження за певними параметрами або їхньою конфігурацією – інтенсивності, частоти сплесків, можливостей ПС та

ін., наприклад ступінь концентрації інформації, часу, енергії/емоцій в одиниці виміру, швидкість надходження, перетворення інформації, сенсу, ступінь узгодженості, масштабність тощо. Ці сплески можуть бути як поглинаючими, так і такими, що виробляють інформацію, енергію/емоції, речовину/обмін речовин в організмі, нарешті, характеристики часу тощо. Вони здатні також перебувати в третьому стані – «зависання», або паузи, «плато» як продуктивного варіанта зависання» [7, с. 196]. Таким чином, психомірні системи відносяться до позаорганізмального рівня психіки (поза- або до- і післяжиттєві її фази). Адже носієм психіки, інформації, мислення і навіть життя дійсно може бути все, що завгодно, а не лише білкова основа. Крім того, твори культури – книги, картини, партитури – являють собою інформаційно-матеріальну форму продукту психічної (творчої) діяльності. У такому розумінні психіки продуктивнішим стає поняття «суб'єктивної реальності», що є широко поширеним у філософській думці і таким, що має різні конотації. Воно співвідноситься з конкретним індивідом, періодом його реального життя у взаємозв'язку з соціальними та культурними, екологічними та іншими умовами (середовищем). Те саме можна сказати про поняття «неявна суб'єктивність», що інтерпретується С.С. Абрамовим як опосередковано дана сфера суб'єктивної реальності, яка не збігається ні з об'єктивною реальністю, ні з людською свідомістю, мисленням, когнітивною сферою.

Цей складніший рівень аналізу психічної реальності людини сьогодні затребуваний у різних соціально-гуманітарних дисциплінах (педагогіка, культурологія, філософія тощо), а також у соціальних науках та соціальній філософії, оскільки «будь-які соціальні прояви людини є психомірними в плані їхніх виникнення, осмислення та використання» [8, с. 69]. Соціальна реальність є психомірною, і кожна людина або група (спільнота) виходять зі своїх психомірних уявлень про соціальну дійсність та про свої вчинки у ній, цілі та наслідки, поведінку. Іншими словами, соціальна реальність виникає, трансформується та існує у власному уявленні людини внаслідок її сприйняття,

усвідомлення або не усвідомлення, діяльності, поведінки, відносин та зв'язків з іншими людьми та соціальними структурами [10, с. 47].

У сучасних умовах високошвидкісних соціально-культурних змін виявляється принципово нове явище, яке ми назвали «неврахований продукт / неврахований суб'єкт» (див. вище). Він виникає внаслідок зміни характеру зв'язків між людьми (суб'єктами соціально-культурного простору) під час переходу до рівня макромасштабу (мультикультурність) та в умовах прискорення процесу розширення цих зв'язків. Уявімо групу людей (суб'єктів), між якими в ході спілкування протягом певного часу встановлюються деякі вектори відносин (Вв), що формують зв'язки між суб'єктами чи групами суб'єктів – мезосуб'єктами (Сс, Смс). Зобразимо це як багатогранник. Традиційно вважається, що саме ці зв'язки, зокрема й мультикультурні, визначають зміни в соціально-культурний простір. Однак дослідження показало, що в умовах швидкого прискорення процесу спілкування, що супроводжується розподіленням у соціально-культурному просторі та часі укрупненням у макрогрупи та зовні хаотизованим залученням до нього одиничних і міні-груп нових суб'єктів, спостерігаються ефекти, які важко пов'язати із фіксованими соціально-культурними зв'язками [8].

Наші попередні дослідження показували, що міжсуб'єктні зв'язки «виробляють» продукт, який зазвичай не фіксується дослідниками, – мабуть тому, що в «звичайних» умовах, коли немає прискорення і макромасштабності, продукт встигає розсіюватися. Візуально його можна уявити як стрілки (процеси, потоки інформації, оцінок, емоцій), що йдуть від точки на лінії зв'язку між двома суб'єктами. В умовно стандартизованому варіанті ці стрілки зустрічаються у центрі багатогранника. Момент та точка «зустрічі» символізують наявність «неврахованого продукту». Надалі саме він стає діючою силою, яка впливає на розвиток соціокультурних, мультикультурних, міжособистісних відносин. Проблема полягає в тому, що дослідники звертають увагу на зв'язки, а не на їхній «неврахований продукт / неврахований суб'єкт».

Дані позиції є дійсними для людино-, психо-, інформаційно-, смисло-, соціо- та культуромірних систем/середовищ синергетичних об'єктів дослідження, що характеризуються відкритістю, нелінійністю та самоорганізацією, а також потенційною можливістю вкрай нерівноважного стану, нерівноважних фазових переходів з різним ступенем хаотизації та руйнування, які є умовою існування систем/середовищ цього класу. Як показали наші дослідження, такими об'єктами є психомірні, людиномірні та соціомірні середовища, які за визначенням можна вважати системами/середовищами синергетичного порядку з усім спектром наслідків, що впливають з цього на рівні їхньої поведінки. Загальна властивість зазначених вище психомірних систем – це їхній людиномірний характер. Поняття «людиномірності» включає аспект самого існування людини у світі (буттєвий, онтологічний), в якому головну роль грає інтелект людини (логічне мислення). Другий аспект «людиномірності» передбачає включення цілей, цінностей (культурних, соціальних тощо), особистих якостей та почуттів людини у предмет дослідження – тут важливими є такі людські якості, як творчий підхід, креативність, готовність до нового (нелінійне мислення). І третій аспект «людиномірності» – це особиста відповідальність за усвідомлене прийняття та освоєння цінностей вищої рівня [3, с. 256].

Останній аспект людиномірності актуалізується сьогодні через побудову суспільства нового типу, що визначається як «цифрове суспільство», у якому на основі розвитку сучасних інформаційних технологій відбувається повна трансформація соціальної дійсності. Цей новий етап соціального розвитку носить глобальний характер і проявляється у повній «цифровій трансформації» майже всіх аспектів соціального буття: від економіки («цифрова економіка») та державних інститутів («цифрова держава») до повсякденної сфери приватного життя. По суті, сучасне «цифрове суспільство» тягне за собою серйозні виклики розвитку людини, оскільки «цифра – це крайня форма тієї «нелюдиномірності», яка характеризувала досі лише природу, байдужу до людини» [5, с. 55].

«Цифровізація» та відповідна до неї нова цифрова картина світу створює нові виклики людиномірності: «невинне, здавалося б, прагнення людини до комфорту та економії за рахунок виконання «цифрою» її дій, наприклад, автопілот в управлінні транспортом, дуже швидко призвело до моральної, а не просто соціально-економічної, проблеми зайнятості, непотрібності людини. Є очевидними позиції цифри: «людина не потрібна», «я-цифра сама і самодостатня»... Вже досить очевидно, що цифровізація призводить до виникнення «суспільства» роботів «поряд», а не «разом» з людським суспільством» [5, с. 56]. Ця трансформація фактично обумовлює необхідність побудови нової парадигми знань про людину, заснованої на визнанні її природної цілісності/макроцілісності, що складається з цілісностей нейро-біологічного (мозку) та психічного (психіки) рівнів [5].

Таким чином, церебрально-психомірні та власне психомірні, тобто соціальні, культурологічні та освітні, структури є дисипативними структурами, які можуть здійснювати якісний стрибок за певних умов (їх виділено 16). Однією з умов є дифузність (дифузія) – як матеріальна (мозок: речовина, енергія), так і інформаційна (психіка, особистість, суспільство, культура, освіта) та смислова/ціннісна. «До факторів чи умов сильно (вкрай) нерівноважного стану психомірного середовища... віднесено такі. Перший блок (чинники 1–5) взятий нами з нерівноважної термодинаміки І. Пригожина [18], другий блок (7, 8) – із синергетики Г. Гакена (1991; 2001 [17]), третій блок (6, 9–13) – з психосинергетики І. Єршової-Бабенко [4; 8].

Це такі фактори, як:

- дефекти (1), наприклад уроджені,
- граничні умови (2), наприклад родова травма,
- випадковості (3),
- неоднорідності (4),
- флуктуації (5),
- консенсус між цілими/цілісностями (6),

- принцип кругової причинності (7),
- принцип підпорядкування (8),
- принцип «видалення зайвого», наприклад із центру поля уваги та/або актуалізованого локусу пам'яті психічного середовища на периферію (9),
- принцип «вішалки» (10),
- принцип «вивернутої рукавиці» (11),
- принцип «обнулення», або переходу у нову якість віддаленого рівня, а не тільки рядопокладеного (як це було прийнято раніше для рівнів матерії) (12),
- принцип накладання поля околиць точки втрати стійкості (13)» [7, с. 106].

Таким чином, дисипативні структури утворюються в першу чергу під впливом внутрішньопсихічних (внутрішньоособистісних) інформаційних, ціннісних, духовних подій/факторів та подій/флуктуацій або інших інформаційно-оціночних малих збурень/впливів.

Першими результатами наших досліджень стало таке:

- висунуто та обґрунтовано ідею нової методології дослідження психіки людини і психомірних середовищ, у тому числі свідомості, мислення, когнітивної сфери особистості тощо;
- запропоновано розгляд психіки як специфічного явища, яке заздалегідь приймається як гіперсистема/середовище синергетичного порядку. Рухливість (нестабільність) психіки виявляється у тому, що вона формується в умовах своєї вихідної «середовищевості» в миготливому режимі, але й існувати продовжує в умовах своєї «середовищевості», що зберігається. Виникаюча системна організація психіки безперервно піддається змінам, реорганізації того чи іншого рівня, спричиненого новою інформацією, новою поведінкою і досвідом, що набувається. У поведінці та структурі психіки виявлено як прояв спонтанної самоорганізації, так і нелінійний синтез середовищ, що самоорганізуються, які входять до складу систем, що з'являються;
- показано, що психіка людини як середовище, тобто те, що безперервно стає, має цілісність. У такому середовищі можуть з'являтися і з'являються

структури, системні утворення, системи різного рівня та масштабу. Тому концептуально психіка сприймається як гіперсистема/середовище синергетичного порядку – складна відкрита нелінійна, така, що самоорганізується, самостає і самодобудовується, здатна до саморуйнування, самохаотизації та самоскладання. Також вона розглядається і як така, що саморозвивається, але тільки у межах однієї з виділених фаз гіперсистеми, а саме в прижиттєвій фазі існування психіки у живої людини (від моменту зачаття до моменту смерті) в умовах “b-p (m / c ...)”. Також психіка розглядається в психосинергетиці як здатна створювати те, що складніше її самої. Вона класифікується як ієрархо-неієрархічна, така, що є одночасно двоїстою щодо поняття «життя», «живе» (позажиттєва та прижиттєва) та троїстою (дожиттєва – до моменту зачаття, прижиттєва та післяжиттєва), як багато- та різномірна, різноякісна у своїй поведінці та організації, станах та структурі, формі та проявах;

– запропоновано нове поняття «психомірність» як характеристика певного класу систем, у яких психіка людини є системоутворюючим чинником. Іншими словами, у психосинергетиці нами виявлено можливість існування специфічних психомірних складних систем (до них відносяться антропо-соціо-культурні системи), в яких, з одного боку, можливі стани, далекі від рівноваги (вкрай нерівноважні, зокрема такі, що виходять за межі збережуваності/збереженості психіки, мозку, життя), а також, відповідно, – спонтанні, нерідко дуже значні стани, у яких відбувається перерозподіл матерії, інформації та енергії у часі та просторі суб’єкта (суспільства, культури) одночасно. Можливість подібних ситуацій ми розглядаємо, з іншого боку, і в соціумі, соціальної реальності, у суспільстві, у політиці, в освіті, у культурі, у медицині. Однак у всіх випадках ці питання сприймаються крізь призму психомірності та/або певної міри її прояву;

– запропоновано поняття «психомірна система/середовище» для позначення середовищ/систем, що є похідними від системо-/середовище-утворюючої та руйнівної, переходоформуючої, перетворюючої функції психіки людини;

– обґрунтовано роль динамічного хаосу в психіці – нерегулярної та непередбачуваної поведінки відкритих нелінійних систем/середовищ, що самоорганізуються, яка розглянута в роботах І. Пригожина та представників його школи як для фізико-хімічних, так і для біологічних та соціальних об'єктів дослідження цього класу. Причиною непередбачуваності є не вплив шумів та зовнішніх обурень, а власна внутрішня динаміка системи. Подальші дослідження вітчизняних авторів показали, що, наприклад, динамічний хаос можна використовувати в комунікаційних системах як таких, що несуть інформацію коливань, додамо, різної масштабності. При цьому хаос за своїми властивостями сильно відрізняється від традиційних носіїв інформації/сенсу і має низку безперечних переваг: велику інформаційну ємність та конфіденційність під час передачі повідомлень.

Сьогодні можна підбити деякий підсумок 30-річного розвитку психосинергетичних досліджень в Україні, який виражається в створенні моделі макроцілісності людини, представленій концептом «мозок – психіка (розум/свідомість...)» / “brain-psyche (mind/consciousness...)” та однойменною гіпертеорією. Таке загальне рішення можливо обґрунтувати, спираючись на концептуальні моделі психосинергетики, її місце у постнекласиці [7], положення про психомірні середовища/системи як про різномасштабні продукти психічної діяльності людини [8], психосинергетичної теорії психіки та свідомості [4; 8]. Дані позиції були реалізовані також в експериментальних дослідженнях [12; 13].

У світлі сказаного можна уявити макроцілісність людини як те, що складається з трьох цілісностей: мозок і психіка та її складові – сприйняття, пам'ять, свідомість, мислення, підсвідомість тощо як особливі види цілісностей, у яких виникають різні типи дисипативних структур, а також

результат їхньої взаємодії – «неврахований продукт/суб'єкт». Даний концепт “brain-psyche (mind/consciousness...)” може бути виражений одночасно і як цілісність – таке, що стає, середовище, і як ціле – таке, що стало, система, залежно від стадії, на якій воно знаходиться, або яка розглядається. Психосинергетичне трактування подібного явища розширюється через різноманітність мірностей психічного і, відповідно, різноманітність психомірного середовища. Це можуть бути інформаційні та енергетичні мірності, індивідуального та трансособистісного колективного буття та становлення, субстратні та процесуальні, співвідносні з рівнями живого, неживого і віртуального. У сучасних роботах [10; 11], наприклад, показано «психомірність соціального середовища/системи» (термінологічне словосполучення) і поставлено питання про зростаючий ступінь нелюдиномірності соціальних та соціотехнічних (соціотехномедичних) середовищ/систем в сучасних умовах життєдіяльності людини.

Визначальну, принципову роль у психосинергетичному розумінні цілісності людини грають самоорганізація та дисипативні структури, що виникають у сильно (вкрай) нерівноважних станах (нерівноважні фазові переходи нового типу), які за певних умов (як внутрішніх, так і зовнішніх) можуть ставати та стають параметром порядку, системо-, середовище- та переходоформуєчим чинником (як створюючим, так і руйнуючим або таким, що сприяє зависанню, «плато»). Активізація психічного та психомірного середовища в цілому виникає у точці втрати стійкості та в її околицях, де особливий статус набуває «явище накладання поля околиць точки біфуркації». Важливим моментом стає те, що точка втрати стійкості та її околиць, явище накладання поля околиць може характеризувати одночасно роботу головного мозку, психіки, їхнього поєднання та його продуктів – системи/середовища психічної реальності та свідомості як психічного/психомірного середовища, системи соціальної реальності.

Шляхи розв'язання проблеми людиномірності сучасного «цифрового суспільства», тобто соціальної, інтелектуальної та психологічної адаптації людини в швидко мінливому світі («цифро-соціумі»), збереження духовної рівноваги в морі конфліктів, на наш погляд, є тісно пов'язаними не тільки з принципами самоорганізації як на рівні системи/середовища психічної реальності та головного мозку, так і на рівні їхнього поєднання у макроціле/макроцілісність (концепт “brain-psyche (mind/consciousness...)”), але й із необоротністю як первинною психомірною реальністю. Це вимагає переходу на рівень, що враховує у всіх сферах життєдіяльності людини нелінійність як мозкових, так і психічних, зокрема свідомих, процесів, їхніх макросполук та привертає увагу людства на цінність психічного вектора особистості, соціуму, на відміну від поширеного сьогодні пізнавально-накопичувального рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. Киев: Лыбидь, 1991. 148 с.
2. Ершова-Бабенко И. В. Гипертеория «brain-psyche-mind/consciousness» – постнеклассическое общее решение проблемы психомерности // *Norweg. J. Development Intern. Sci.* 2019а. № 29. С. 45–50.
3. Ершова-Бабенко И., Гончарова О. «Нечеловекомерные» составляющие поля человекомерности // *Філософія освіти.* 2015. № 2. С. 243–259.
4. Ершова-Бабенко И. В. Методология исследования психики как синергетического объекта. Одесса: ОДЭКОМ, 1992. 124 с.
5. Ершова-Бабенко И. В. Проблема новой научной картины мира. Мир «цифры» и «цифро-субъекта» // *Norweg. J. Development Intern. Sci.* 2020. № 44. С. 53–60.
6. Ершова-Бабенко И. В. Психомерные среды в контексте психосинергетики... // *Синергетическая парадигма. Социальная синергетика.* М.: Прогресс-Традиция, 2009. С. 314–329.

7. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика: методологический статус, теория и практика: Юбил. сб. науч. тр. проф. И. В. Ершовой-Бабенко / Ред.-сост. В. Б. Ханжи, Н. В. Кривцова. Одесса: Фенікс, 2020. 256 с.
8. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика. Херсон: Гринь Д. С., 2015. 488 с.
9. Ершова-Бабенко И. В. Целостность и исходная «гибридность» гиперсистемы «brain-psyche-mind/consiousness». Методология исследования // *Norweg. J. Development Intern. Sci.* 2019б. № 31 (2). С. 58–64.
10. Козобродова Д.М. Проблема психомерности социальной реальности и ее роли в крайне неравновесном поведении социальных сред в контексте самоорганизации // *Norweg.J. Development Intern. Sci.* 2020. № 45. С. 45–52.
11. Козобродова Д. М. Психосинергетичні засади конструювання соціальної реальності // *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філос.-політолог. студії.* 2021. Вип. 37. С. 42–49.
12. Кривцова Н. В. Психологічні особливості потенціалу самореалізації особистості: Автореф. дис. ... канд. псих. наук. Одесса: Одес. Нац. Ун-т ім. І. І. Мечникова, 2018. 22 с.
13. Мадінова Ю. І. Особливості дезадаптації студентів-медиків: Автореф. дис. ... канд. псих. наук. Одесса: Одес. Нац. Ун-т ім. І. І. Мечникова, 2016. 18 с.
14. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах: от диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации. М.: Мир, 1979. 512 с.
15. Савельев С. В. Морфология сознания: В 2 т. М.: Веди, 2021. 208 с.
16. Сітько С., Добронравова І. Квантова фізика живого: зб. наукових праць. Суми: Університет. кн., 2021. 424 с.
17. Хакен Г. Принципы работы головного мозга: Синергетический подход к активности мозга, поведению и когнитивной деятельности. М.: Пер Сэ, 2001. 352 с.
18. Prigogine I. *La fin des certitudes.* Paris: Les Editions Odile Jacob S. A., 1996.

**ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ ЯК СУКУПНІСТЬ ДУХОВНИХ ВПРАВ ЗА
П`ЄРОМ АДО У КОНТЕКСТІ ПРАКТИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ
ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЕНТРОПІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
СУЧАСНОСТІ**

УДК 130.3

Нарбутова Тамара Євгенівна

кандидат медичних наук,

асистент кафедри нормальної та патологічної клінічної анатомії,

Одеський національний медичний університет

Спаський Ігор Дмитрович

аспірант кафедри філософії,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Анотація. Стаття присвячена розкриттю традиції філософії як сукупності духовних вправ, що базуються на методологічному підході П'єра Адо. У цьому контексті можливо визначити декілька базових принципів реалізації практик духовних вправ у філософській традиції. Перш за все - це духовна трансформація на рівні смислів, енергій та фізичної субстанції, що відбувається завдяки поєднанню символічних містеріальних практик іншомірності та повсякденності. Крім того, філософська традиція у своїй цілісності утворює глибокий багатомірний смисловий простір, забезпечуючий широкий контекст пізнання будь-яких речей та дозволяє підтримувати розподілену дослідницьку увагу на досить велику кількість різних речей, завдяки чому розширюється та поглиблюється свідомість у своїй цілісності. Крім того, філософська рефлексія надає можливості визначити певні постулати та пресупозиції, які керують як сприйняттям, так і діями людини, що обумовлює можливість їхніх змін. Завдяки входу у філософську традицію становиться можливим формування свідомості та відповідного мислення, що надає можливості перетворити такі патології, як тоталітарна свідомість, афекти свідомості та тоталітарне мислення тощо.

Ключові слова: духовні вправи, мислєдїяльність, П'єр Адо, цїлісність людини, мистецтво життя, ентропійні процеси.

Abstract. The article is dedicated to revealing the tradition of philosophy as a set of spiritual exercises, based on the methodological approach of Pierre Ado. In this context, it is possible to define several basic principles of the implementation of spiritual exercises in the philosophical tradition. First of all, it is a spiritual reincarnation at the level of meaning, energy and physical substance, connected with the combination of immensity and everydayness in the process of mysterious practices. In addition, the philosophical tradition in its integrity forms a deep multidimensional semantic space, providing a wide context of knowledge of any things. Also, philosophy allows you to simultaneously maintain distributed attention on a fairly large number of different things, thanks to which consciousness is expanded and deepened. In the process of maintaining a wide space of meanings and at the same time deconcentrating attention on many things, there is an opportunity to see the "sky of the mind" in which certain thoughts float like clouds, which makes it possible to see the light between them and thereby look into the light of the secret of otherness. Philosophical reflection provides an opportunity to determine certain postulates and presuppositions that govern both human perception and actions, which determines the possibility of their changes. Thanks to the entry into the philosophical tradition, it becomes possible to form a discriminating attention, enlightenment and accordingly thinking, which provides opportunities to transform such pathologies as totalitarian consciousness and totalitarian thinking.

Keywords: spiritual exercises, thinking activity, Pierre Ado, human integrity, art of life, entropy processes.

Духовні вправи у практиках філософії. На наш погляд заслуговує особливої уваги розкриття традиції філософії як сукупності духовних вправ, ґрунтуючись на методологічному підході П'єра Адо. У цьому контексті можливо

визначити декілька базових принципів реалізації практик духовних вправ у філософських практиках. Перш за все – це духовне перетворення на рівні смислів, енергій та фізичної субстанції, пов'язаних з поєднанням у процесі містеріальних практик іншомірності та повсякденності. Крім того, філософська традиція утворює глибокий багатомірний смисловий простір, що забезпечує широкий контекст пізнання будь-яких речей. Ще філософія дозволяє водночас підтримувати розподілену увагу на досить багатомірної кількості різних речей, завдяки чому розширюється та поглиблюється свідомість. У процесі утримання широкого простору смислів та водночас деконцентрації уваги на багатьох речах виникає можливість бачити “небо розуму”, у якому як хмари пропливають ті чи інші думки, що надають можливості побачити просвіт між ними та тим самим заглянути у просвіт таємниці іншомірності. Філософська рефлексія надає можливості визначити певні постулати та пресупозиції, які керують як сприйняттям, так і діями людини, що обумовлює можливість їх змін. Завдяки входу у філософську традицію є можливим формування розрізненої уваги, свідомості та відповідно мислення, що надає можливості перетворити такі патології як тоталітарна свідомість та тоталітарне мислення.

Занурення у глибини буття. Сучасний світ майже повністю зумовлений культурою прагматизму. Про це свідчить уважне вивчення багатьох соціальних теоретиків. Пошук іншомірного в цих умовах є досить, та навіть дуже скрутним. Тому особливу увагу привертають ідеї П. Адо. Актуальність цього дослідження визначається умовами, коли все це мирське, повсякденне буквально затопило свідомості як окремих людей, так і свідомості цілих етносів, народів, різних людських груп. Збереження та відтворення цілісності людини в умовах духовної та соціальної ентропії пов'язані зі здобуттям певної опори, яка своїм корінням сягає в глибини буття, у вимірі Іншого Царства, що розкривається у практиках містичного християнства. Метафорично це можливо виразити у образі океану, який на поверхні штормить, але у його глибині відбувається постійний спокій: “...фундаментальна установка стоїчного чи

платонічного філософа була просочена увагою до самого себе, пильністю у кожную мить. «Пробуджена» людина безперервно чудово усвідомлює не тільки те, що вона робить, але також і хто вона є, тобто своє місце у космосі та своє ставлення до Бога» [1, с. 50].

Розуміння філософської традиції П'єра Адо як сукупності духовних вправ, на наш погляд, дозволяє здобути певний інструментарій щодо проникнення у простір глибоких таємниць буття та здобути там певну основу свого зовнішнього життя, що дозволяє знизити вплив ентропійних процесів сучасності. "...Всі школи єдині у припущенні, що перед своїм філософським зверненням перебуває у стані нещасливого занепокоєння, що він – жертва турботи, він роздирається пристрастями, не бачить по-справжньому, не живе по-справжньому, не є самим собою. Всі школи також сходяться на думці, що людина може бути позбавлена цього стану і дійти до справжнього життя, покращитися, перетворитися, націлитись на стан досконалості. Духовні вправи власне і призначені для такого самоформування, для *paideia*, яке нас навчить жити не відповідно до людських забобонів і з соціальними та суспільними умовностями (бо громадське життя саме по собі є продуктом пристрастей)..." [1, с. 18].

Розуміння філософії як сукупності духовних вправ надає можливості визначити її суттєві психологічні, педагогічні та терапевтичні ресурси у справі відтворення та збереження цілісності людини в умовах ентропійних процесів. П. Адо у зв'язку з чим проводить паралель між фізичними та духовними вправами: "...як завдяки тілесним вправам, що повторюються, спортсмен надає своєму тілу нову форму і силу, так само за допомогою духовних вправ філософ розвиває свою душевну силу, змінює своє внутрішнє середовище, перетворює своє бачення світу і, зрештою, все своє буття. Практика духовних вправ передбачала повний переворот загальноприйнятих цінностей; прихильники відмовлялися від хибних цінностей – багатства, почесностей, задоволень, щоб звернутися до справжніх цінностей – чесноти, споглядання, простоти життя,

простого щастя існуванняці вправи задумані для перетворення бачення світу і метаморфози буття. Отже, вони мають не лише моральну, а й екзистенційну цінність. Не йдеться про кодекс доброї поведінки, але про спосіб буття в глибокому значенні терміна. Назва «духовні вправи» загалом виявилася найкращою, тому що вона означає, що йдеться про вправи, які залучають до себе весь розум» [1, с.14].

П'єр Адо розуміє філософію як особливий спосіб буття та водночас шлях мудрості завдяки комплексам духовних вправ, на підставі яких ще з часів античності здійснювалось формування людини як цілісності. «Потрібно добре уявляти собі глибину і розмах того перевороту, який могло зробити в людині виривання його зі звичок, суспільних забобонів, повна зміна його способу життя, радикальна метаморфоза його бачення світу, нова космічна та фізична перспектива, яка могла здаватися фантастичною та безглуздою грубому повсякденному здоровому глузду та сенсу. Неможливо було постійно утримувати себе на таких вершинах. Така конверсія повинна була постійно завойовуватися знову і знову» [1, с. 50]. У розумінні П'єра Адо духовні вправи є саме вправами, тобто практикою, діяльністю, роботою над собою, тим, що можна назвати самоаскезою. З цієї точки зору духовні вправи становлять частину нашого досвіду та являються певним екзистенційним експериментом [1, с.4].

Погляди П'єра Адо цілком ґрунтуються на тому, що основою філософії є та чи інша практична духовна школа, основою якої є сукупність духовних вправ. Починаючи з осмислення античної філософської традиції П'єр Адо підкреслює, що антична філософія перш за все існує як духовна вправа, тому це спосіб життя, форма життя, життєвий вибір». Ці вправи Адо вважає екзистенціальними, оскільки вони мають екзистенційну цінність, що охоплює наш спосіб життя, наш спосіб бути у світі. Духовні вправи, як такі, у цьому сенсі є невід'ємною частиною абсолютно нової орієнтації у світі, яка потребує самозмінності, метаморфози себе. П'єр Адо підсумував свою концепцію

наступним чином: Духовна вправа – це "практика, спрямована на повну зміну істоти" [1, с.7].

Філософська аскеза та духовні вправи. Звернемо увагу на бачення філософами античності поняття аскези, яке, як підкреслює Адо: “означає виключно духовні вправи, про які ми говорили, тобто внутрішню діяльність думки та волі” [1, с.32]. Щоб зрозуміти радикальність та глибину ідеї духовних вправ у концепції П'єра Адо, потрібно усвідомити принципово важливу різницю, яка існує для нього між філософською мовою та самою філософією. Насправді, це ставиться через практичний та екзистенційний вимір духовних вправ" [2, С. 270]. Іншими словами, «Філософія була справжньою, конкретною та досвідченою вправою, практикою логіки, етики та фізики» [1, С. 271].

В цілому філософія в елліністичну та римську епоху постає як спосіб життя, як мистецтво життя, як спосіб буття. Дійсно, починаючи принаймні з Сократа, давня філософія мала цей знак... ..Антична філософія пропонує людині мистецтво життя, а сучасна філософія представляється головним чином як дизайн технічної мови, призначеної для фахівців [1, с. 270–273, 279].

Узагальнюючи принципи духовного пошуку, які є підґрунтям філософської думки, спираючись на П'єра Адо, можливо казати, що головною метою як духовних практик безпосередньо, так і філософських практик як духовних є: «Вийти з тривалості... увічнюватися, переважаючи себе» [1, с.9]. Тобто буттєво поєднатися з буттєвою іншомірністю та розкрити в собі її таємницю..

Перш за все, на наш погляд, необхідно звернути увагу на те, що: «Стоїки, наприклад, прямо і відкрито заявляють звідси: для них філософія є «вправа». У їхніх очах, філософія полягає не у викладанні абстрактної теорії, і ще менше в екзегезі текстів, а в мистецтві життя, в конкретній установці, у стилі життя, що зачіпає все існування. Філософський акт розташовується не тільки у порядку пізнання, а й у порядку «самості» і буття: це прогрес, який змушує нас бути

більше, робить нас краще). Це конверсія, що перевертає все життя, що змінює саме буття того, хто її робить. Вона змушує його перейти від несправжнього стану життя, що затьмарюється несвідомістю, що роз'їдається турботою, до справжнього стану життя, в якому людина досягає самосвідомості, точного бачення світу, внутрішнього спокою та свободи. Для всіх філософських шкіл головна причина страждання, безладу, несвідомості для людини – це пристрасті: безладні бажання, необґрунтовані страхи. Тиск турботи заважає йому жити по-справжньому. Отже, філософія постає передусім як лікування пристрастей... Кожна школа має свій власний терапевтичний метод, але всі пов'язують це лікування з глибоким перетворенням способу бачення та буття індивіда» [1, с.9-10].

Будь-яке сприйняття речей від повсякденного до дослідницького, розкриваючись у перспективі масштабів Універсуму, знаходить певну онтологічну основу свого існування: "...ми спостерігаємо повний переверот звичайного бачення речей. Ми переходимо від «людського» бачення реальності, у якому цінності залежить від пристрастей, до «природного» бачення речей, у якому кожна подія знову поміщається у перспективу універсальної природи» [1, с.10].

Не можливо переоцінити роль практик уваги, які існують у будь-якій духовній школі, що існує протягом відомої історії людства. Відповідно до цього П. Адо підкреслює роль уваги як фундаментальною духовної установки стоїка: "...безперервна пильність і присутність духу, завжди неспання самосвідомості, постійна напруга розуму. Завдяки цьому філософ чудово знає і хоче саме те, що він робить у кожную мить. Завдяки цій пильності розуму, фундаментальне правило життя, тобто вміння розрізняти між залежним від нас і не залежним від нас, завжди знаходиться «під рукою»..." [1, с.11].

Особливе значення має узагальнення та відокремлення базових принципів духовного шляху, які мають бути засвоєні у процесі практик духовних вправ: "...принципово важливо... ...надати своїм послідовникам фундаментальний

принцип, вкрай простий і ясний, який формулюється у кількох словах, щоб він легко запам'ятовувався і міг застосовуватися з рефлексивною надійністю та постійністю..." [1, с.11].

Окремо П. Адо підкреслює роль безперервної пильності уваги та свідомості: "Пильність розуму дозволяє також застосовувати фундаментальне правило до звичайних ситуацій життя і завжди "доречно" робити те, що ми робимо" [1, с.11]. Безпосередньо актуалізується значення підтримки уваги на існуючому моменті: "увага до існуючого моменту є певною мірою секретом духовних вправ. Воно звільняє від пристрасті, що виникає завжди через минуле чи майбутнє, які не залежать від нас; воно полегшує пильність, концентруючи її на крихітному теперішньому моменті, яким завжди можна опанувати" [1, с.12].

За П. Адо, практика уваги до існуючого моменту безпосередньо "відкриває нашу свідомість космічній свідомості, роблячи нас уважними до нескінченної цінності кожної миті, спонукаючи нас прийняти кожен момент існування в перспективі універсального закону космосу [1, с.12]. У сенсі практик повсякденного життя увага, що підтримується у просторі існуючого моменту, дозволяє негайно відповідати на події та запитання, які можуть бути нам раптово поставлені. Це може бути досягнуто, як було сказано раніше, коли фундаментальні принципи завжди знаходяться «під рукою» [1, с.13]. Для досягнення цього, за П. Адо, необхідно "...просочитися правилом життя, подумки застосовуючи його до різноманітних обставин життя, так само, як ми засвоюємо за допомогою вправ правило граматики або арифметики, застосовуючи його до конкретних випадків. Але тут йдеться не про просте знання, а про перетворення особистості. Уява та афективність повинні пов'язуватися із вправою думки. Потрібно мобілізувати всі психологічні засоби риторики, всі способи ампліфікації. Необхідно сформулювати для себе правило життя найбільш живим, найбільш конкретним чином, «мати перед очима» події життя, побачені у світлі фундаментального правила [1, с.14].

У контексті практик духовних вправ може здаватися парадоксальною ідея

епікурейців. “Щоб вилікувати душу, потрібно вправляти її задля посилення, як стоїки, задля послаблення її напруги. Замість того, щоб уявляти собі нещастя заздалегідь, щоб підготуватися до їхнього випробування, треба, навпаки, відмовити нашу думку від бачення болючих речей та зафіксувати наші погляди на задоволеннях. Потрібно змушувати себе переживати спогад задоволень минулого та насолоджуватися задоволеннями сьогодення, визнаючи, наскільки ці задоволення сьогодення великі та приємні” [1, с.15-16]. Але це також має дуже важливе значення щодо зняття великої кількості існуючих у епоху кризисної ентропії інформаційних та смислових зарядів, які знижують об'ємне проживання буття, завдяки безлічі афективних звужень свідомості.

У поєднанні практик стоїцизму та епікурейства П. Адо розкриває певні можливості духовного руху: “...вибір на користь заспокоєння і безтурботності, і глибока вдячність природі і життю, що безперестанку дарує нам задоволення і радість, якщо ми зуміємо їх здобути. Знову ж таки, духовна вправа життя в даний момент дуже сильно відрізняється у стоїків і епікурейців життя гине у відкладанні, і кожен з нас помирає, не маючи дозвілля ... ” [1, с.18].

Велике значення у контексті духовного шляху має оточення, наповнене особливою атмосферою. “Кожен має прагнути створення атмосфери, у якій розквітають серця. Головне - це прагнення до щастя, і прихильність один до одного, взаємна довіра, коли один відпочиває побачивши іншого, що найбільше сприяє щастю” [1, с.19].

Таким чином, спостерігаючи дуже велике розрізнення підходів щодо духовних вправ у традиціях стоїків та епікурейців можливо здійснити їх поєднання для розкриття можливостей руху по духовному шляху: “афективна тональність і понятійний зміст цих вправ дуже різні в залежності від шкіл: мобілізація енергії та злагода з долею у стоїків, розрядка та відмова у епікурейців, розумова концентрація та відмова від чуттєвого у платоників. Стоїцизм і епікуреїзм, здається, цілком відповідають двом протилежним, але невіддільним від нашого внутрішнього життя полюсам – напруга і розрядка,

обов'язок і ясність розуму, моральна свідомість і радість існування [1, с. 32].

Філософія смерті. Також дуже пильну увагу Адо звертає на філософію смерті та отримання навичок вмирання. “Вправлятися в науці смерті – це вправлятися в уміщенні своєї індивідуальності, своїх пристрастей для розсуду речей у перспективі універсальності та об'єктивності. Зрозуміло, така вправа передбачає концентрацію думки на собі, зусилля з медитації, внутрішній діалог” [1, с. 44]. Підкреслюючи, наприклад, що для Платона: “вправа у смерті є духовною вправою, яка полягає у зміні перспективи, у тому, щоб перейти від бачення речей, в якому переважають індивідуальні пристрасті, до уявлення світу, яке керується універсальністю та об'єктивністю думки. Це конверсія (meta-strophe), що відбувається з цілою цілісністю душі. У цій перспективі чистої думки «людські, надто людські» речі видаються дуже малими” [1, с. 44].

Світ як храм. Розуміння світу як храму, у якому здійснюється безперервна містерія, відображає розуміння Світу як місця, де здійснюється духовний шлях людини. “Світ є найсвятішим і найбожественнішим з усіх храмів. Людина введена туди через своє народження, щоб бути глядачем — не штучних і неживих статуй, але чуттєвих образів сутностей <...>, якими є сонце, місяць, зірки, річки, вода в яких тече завжди нова, і земля, яка дає зростання їжі рослин та тварин. Життя є посвяченням в ці таємниці і досконалим одкровенням, і воно має бути сповнене ясністю розуму і радістю... ..самоусвідомлення є не лише моральною свідомістю, вона також є космічною свідомістю: „уважна“ людина безперервно живе в присутності Бога, у „спогаді про Бога“, радісно погоджуючись з волею універсального розуму і бачачи всякі речі самим поглядом Бога” [1, с. 44].

Шукачеві Іншого Царства належить пройти дрімучі ліси політики, інформаційних полів, економізму та технократії, наукового всезнання та літературної сплюсненості, наукового, журналістського, побутового канцеляриту мови та інше. Пройти крізь антимирині верстви до простору глибокої таємниці життя та софійного дива. У статті робиться спроба відповісти на запитання, як

світильник софіасофії може допомогти подолати цей шлях і вийти на підступи Іншого Царства? На нашу думку, про мету шукача Іншого Царства можна говорити лише містеріально-алегорично, щоб створити умови для можливого софійного проживання іншобутності. Є.М. Трубецький, розкриваючи містичне проникнення в глибину життя говорить про висоту польоту, що паморочить голову та на якій розкривається казкова дійсність всесвіту [3]. Розкриття філософської традиції як сукупності духовних вправ надає можливості відокремити такі основні напрямки цих практик.

1. Поєднання з вічним, виходячи за межі тривалості;
2. Досягнення самосвідомості, яке характерно для більшості духовних традицій та шкіл;
3. Бачення усіх речей у перспективі Універсуму;
4. Актуалізація практики уваги як основи філософських духовних вправ;
5. Надання фундаментальних принципів, буттєве та ментальне засвоєння яких надає можливості підтримувати безперервний простір смислів у своєї свідомості;
6. Підтримання безперервної пильності розуму;
7. Послаблення напруження душі, щодо отримання здорового та вільного буття;
8. Створення атмосфери, у якій розкриваються серця;
9. Навчитись помирати;
10. Практика величі душі;
11. Актуалізація простого щастя буття;

У цілому цілеспрямованість духовних вправ, як і цей пошук самоздійснення, добре символізує вираз Платона: «Виліплювати свою власну статую».

Розуміння філософської традиції, як сукупності духовних вправ та відповідна практика, надає можливості не тільки проникнути у “просвіт буття”, як його називав М. Хайдегер, та доторкнутись до простору Іншомірності, але й

знайти певну духовну основу у глибині буття, що надає можливості зберегти та відтворювати власну цілісність і, тим самим, протидіяти сучасним ентропійним процесам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адо П. Що таке антична філософія? Київ: Новий Акрополь, 2014. 428 с.
2. Адо П. Філософія як спосіб життя. Київ: Новий Акрополь, 2020. 312 с.
3. Трубецкой Е.Н. «Иное Царство» и его искатели в русской народной сказке // Литературная учеба, 1990, № 2. С. 100-118

ПРИНЦИП ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Петрушенко Оксана Петрівна

доктор філософських наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних і соціально-економічних дисциплін,

Львівський медичний інститут

Європейські принципи біоетики включають такий принцип як *інтегриті* (integrity), тобто принцип *цілісності*. Розкриття змісту цього принципу включає декілька конкретних змістових блоків, і серед них – ідею цілісності людської особистості, розуміння необхідності збереження її та заборону дезінтеграції людської особистості в процесі психологічної та психіатричної допомоги або з міркувань наукової, економічної чи іншої доцільності.

Принцип цілісності як принцип діяльності може і повинен використовуватися лікарями у їх практиці, і тут він може трактуватися як певна вимога. Проте цей принцип може бути порушений самими життєвими обставинами, наприклад такими, як сучасна війна в Україні. Безумовно війна є жахливою подією у матеріально-фізичному плані, оскільки гинуть люди та руйнуються різноманітні споруди, проте необхідне осмислення когнітивних і соціально-психологічних аспектів та наслідків тих подій. Зараз основний соціально-психологічний стан суспільної свідомості спрямовується під гаслом «Все для перемоги України», і для періоду воєнних дій це безумовно необхідно і правильно, проте ця обставина не заважає зрозуміти, що і початок, і хід воєнних дій виявилися психологічним та когнітивним шоком для багатьох людей в Україні та певною мірою порушили цілісність їх особистості.

Якщо спробувати осмислити проблему порушення психологічної цілісності особистості громадян нашої країни, тут потрібно звернути увагу на наступні аспекти ситуації.

Наша країна досить довго жила у досить стабільних мирних умовах. Навіть анексія Криму та воєнні дії на сході не дуже впливали на сприйняття довколишнього світу в інших регіонах – все це відбувалось досить далеко і безпосередньо багатьох не стосувалось. Добрим підтвердженням цієї тези може бути навчання у нас іноземних студентів, яких запрошували, селили у гуртожитках, навчали, і вони на все це погоджувались, бо «війна далеко». Досить спокійному сприйняттю даної ситуації сприяло й те, що у сучасному світі, нажаль, у багатьох регіонах присутні військові конфлікти та протистояння, і люди звикають до такого життя. Після 24 лютого стало очевидно, що війна стосується багатьох, вона прийшла у різні куточки країни через повітряні тривоги, потрапляння ворожих ракет та снарядів у різні об'єкти, загибель людей, евакуаційні потяги та переселенців, допомогу пораненим, тощо.

Виникло питання «Що я повинен\повинна робити?»: воювати, виїжджати, волонтерити, допомагати фінансово... І досить багато людей під впливом багатьох зовнішніх і внутрішньо-психологічних обставин діють не так, як згідно їх попередньої світоглядної практики, потрібно було би діяти, що теж впливає на психологічну цілісність особистості.

Ті, хто в ході бойових дій змушені, з одного боку, вбивати, з іншого, бачити смерть, поранення та каліцтва побратимів, теж піддаються психологічним травмам.

Нарешті, діти і підлітки, які чують сигнали повітряної тривоги, бачать зруйновані будинки та поранених людей, зазнають психічних травм, навіть якщо дорослі максимально намагаються їх заспокоїти.

Всі ці психологічні аспекти сучасного життя в умовах війни потребують використання наших когнітивно-раціональних здібностей та можливостей для того, щоб зрозуміти, що власне відбувається і чому. Обмірковування даної ситуації вимагає використання логічного аналізу, порівняльного аналізу, застосування методу аналогій, знань з соціології та соціальної психології, певних правил міждержавного спілкування. Звичайно, найпростіше послатися

на те, що той чи інший політик з'їхав з глузду, проте таке пояснення взагалі не можна вважати поясненням, бо воно не містить логічних форм викладу.

Логічної та обґрунтованої відповіді ж вимагають наступні питання.

Чи правильно працювала вітчизняна дипломатична служба, що відвести загрозу війни? (Адже, наприклад, зуміли домовитися і не починати військових дій Дж. Кеннеді з М. Хрущовим у ході Карибської кризи). Дипломати могли, напевно, використовувати економічні, культурні та інші види зав'язків для розрядки та пом'якшення ситуації.

Яким чином стала можливою війна між країнами, які колись були пов'язані багатьма сімейними, науковими, економічними стосунками? Наявність та взаємна доцільність таких зав'язків очевидно може і повинна бути стримуючим фактором, коли йдеться про знищення всіх контактів та початок військових дій. Наявність цих же зав'язків і, нажаль, руйнація їх стають додатковим фактором психологічної дезінтеграції наших співвітчизників.

Як бути з концепцією слов'янофільства, тобто близькості та єдності всіх слов'ян? Ця концепція, як відомо, виникає у ХІХ столітті в процесі етнографічних розшуків Шафарика і Ганка на хвилі захоплення ідеями романтизму. У вітчизняній традиції її прихильником був М. Костомаров, про що свідчить «Книга буття українського народу» та спогади сучасників. Слов'янофільські ідеї одержали новий поштовх до розвитку під час другої світової війни, коли слов'яни протистояли «арійцям», які вважали їх нижчою расою, і успішно протидіяли їм у Югославії, Болгарії, Польщі (відгомін таких настроїв зустрічаємо зокрема у творі О. Гончара «Прапорonosці»). Ці ж ідеї певною мірою поширені і у сучасному світі (зокрема Болгарія погоджується надати Україні допомогу медикаментами, але не зброєю).

Чи має ще значення для стосунків між країнами приналежність більшості громадян до певної релігійної конфесії? Адже значна частина населення і України, і Росії пов'язана не просто з християнством, а з православ'ям, і це не врятувало багато старовинних церков України від руйнування.

Яким чином мав іти культурний розвиток країни з досить високою елітарною культурою, щоб представники цієї країни нищили житлові будинки та вбивали у певних населених пунктах всіх, кого бачили?

Які були механізми пропагандистської роботи у Росії, які забезпечили підтримку війни більшістю населення?

Оскільки люди є істотами, які не лише відчують, а й мислять, для цілісності нашої свідомості, нашого внутрішнього світу необхідно хоча би здійснити певні кроки, щоб знайти відповіді на поставлені питання. Поки ми не розуміємо, що відбувається, з ким ми воюємо, які перспективи нашого подальшого життя і чому вони саме такі, ми перебуваємо у стані розірваної свідомості, яка не робить нас ні сильнішими, ні розумнішими, ні особисто-цілісними.

Слід звернути увагу на визначення ВООЗ поняття здоров'я, у якому підкреслюється необхідність уваги до психологічного (душевного) та духовного компонентів цілісності людини. Саме така цілісність можлива при застосуванні когнітивних можливостей окремих людей та суспільства для окреслення особистісних та соціальних параметрів нашого буття.

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ

Петрушенко Віктор Леонтійович

доктор філософських наук, професор,

професор за запрошенням,

Львівська православна богословська академія

В роботі «Духовна ситуація часу» (1931 р.) відомий німецький філософ К. Ясперс поділився спостереженням на той рахунок, що поширення освіти в Європі з засвоєнням начал наукового знання веде до засилля раціоналізму, культивування розрахунків та планувань, в результаті чого стихія життя, руйнуючи такі розрахунки, породжує психічні захворювання і неврози. І хоча саме в той час в європейській філософії розгорнулася критика віри у всемогутність науки, остання і по сьогоднішній день залишається провідним видом пізнавальної діяльності, який користується підтримкою і довірою. Щоправда, одностайна віра в безмежні можливості науки вже давно похитнулася, водночас активізувався інтерес до різновидів ненаукового та позанаукового знання, в тому числі – до релігії в її різних напрямках і конфесіях. Ситуація з релігією в наш час переважно подається через поняття *постсекулярного суспільства*: це у відношенні до релігії та її соціальних інститутів є епоха, що прийшла після процесів секуляризації – масового руху в європейських країнах, спрямованого на численні обмеження прав і впливу релігії в різних сферах суспільного життя, руху, що значною мірою був ініційований ідеологією Просвітництва. Постсекулярність характеризується певним *поверненням* релігії можливостей її соціального функціонування, визнанням її права на існування, введенням її як соціального інституту в систему законодавства, а в сфері духовного життя суспільства поширенням якщо й не позитивного, то принаймні нейтрального ставлення до релігії зі сторони науки.

Означені характеристики постсекулярного суспільства спричинили також *підвищений інтерес* як до феномену релігії, так і до її складових та проявів. Доволі інтенсивно почав розвиватись цілий *комплекс наук про релігію*, таких, як психологія, соціологія, культурологія релігії, нових наголосів набула філософія релігії, а в її межах епістемологія релігії, відчутно вагомого значення вивчення релігії набуло в соціально-культурній антропології (особливо в її британській школі). Цікавого розвитку в останні роки ХХ – на початку ХХІ ст. набула така методологія дослідження релігії, як аналітика релігійного досвіду (термін В. Джеймса. – Див.: [2]). Всі ці напрями дослідження релігії врешті дають підстави певною мірою повернутись до принципів положень Г. Гегеля, що в своїй «Феноменології духу» робив наголос на трьох основних здібностях людського інтелекту: на здібності до *пізнання* (1), що реалізується в науці та філософії, на здібності до *переживання* дійсності (2), що реалізується в мистецтві, та на *відчутті* вихідної спорідненості людської свідомості із духовним началом світу (3), що реалізується в релігії. Якщо прийняти ці твердження Г. Гегеля за когнітивний орієнтир, то необхідно буде визнати, що *без врахування релігійного аспекту цілісність людини не може набути належної повноти*. Що саме привносить в наші уявлення про цілісність людини цей релігійний аспект? – Зупинемося на цьому спеціально.

З давніх часів існують різні версії щодо *інтегрованості людини в світове ціле*, наприклад, характеристика людини як *мікрокосму* користувалась і користується увагою дослідників різного плану; в наш час в космології фігурує так званий «*антропний принцип*» (Б. Картер, Дж.Д. Барроу, Ф.Дж. Тіплер – [1]), аргументований кількома космологічними положеннями; існують *інформаційні версії* трактування як космосу, так і природи людини. З іншої сторони, в філософії також від давніх часів існували та існують різні варіанти доведення того, що *корені людської ментальності* та мислення базуються на фундаментальних структурах буття світу та в кінцевому підсумку співпадають із ними. В цьому руслі перебувають ідеї *пізнання як пригадування* (Сократ,

Платон), християнська ідея про *засіювання в людину частки божественного духу*, практично всі версії розроблення систем *трансцендентальної філософії* (Ф. Шеллінг, Й.Г. Фіхте, Г. Гегель), концепція *трансцендентальної егології* Е. Гуссерля та ін. Основне значення всіх цих ідей і концепцій для прояснення ролі релігійного аспекту в розумінні цілісності людини полягає в тому, що вони підводять пояснювальну базу не під окремі прояви людини, а загалом під *осмислення її природи* та до певної міри сприяють раціональному поясненню і найбільш важливих аспектів *особливостей релігійної свідомості*. Перш за все релігійна свідомість характеризується поділом сприйняття дійсності на відкриту та приховану за умови, що невидима, прихована дійсність вважається тут справжньою та істинною. В цьому плані не викликає сумнівів те, що згадані нами ідеї та концепції вказують нам на саме таку приховану та фундаментальну дійсність, до якої прямо та безпосередньо долучена людина. А тому вони здатні до певної міри пояснити такі, наприклад, феномени релігійної свідомості, як одкровення, вищий поклик, видіння та інсайт.

Феноменологія релігійного досвіду свідчить про те, що в ньому з високим ступенем очевидності присутні *трансперсональні елементи*, стани, що нагадують так звані *змінені стани свідомості*, а також наявність спонукального заклику, навіть примусового залучення людини до позамежного та ін. При тому, за свідченнями тих, хто пережив подібні залучення, людині відкривається повна та остаточна істина щодо буття загалом. Якщо ми погодимось з тим, що людина не тільки не створює себе, але й не може довільно розпоряджатись тими ментальними ресурсами, що вона ними наділена, то тоді можемо припустити, що колосальна космічна потужність, що проявляється в релігійних феноменах, безумовно набагато перевершує власні прагнення та імпульси людини.

В релігійній свідомості очевидно проявляється те, що вона інтенціонально спрямована до цілого, і то в двох сенсах: з однієї сторони, вона відразу орієнтується на граничні сутності, такі, як начало світу, виникнення світу, життя та смерть та ін., а, іншої сторони, і в таких орієнтирах релігійна

свідомість прагне досягати граничних смислових прояснень, а не часткової обізнаності. Отже, виходить, що релігійна свідомість не просто доповнює нам цілісність ментальної (духовної) складової людини, а ще й за самою своєю природою спрямована, націлена на цілісність: це яскраво проявляється в змісті догматичних істин більшості релігій, у вихідних поглядах на світ та людину та ін. В християнській патристиці ще Теофіл Антіохійський (II ст.) запровадив так званий «креденційний аргумент», згідно якого будь-яким людським знанням та діям передуює віра (або довіра). Серед методологів науки не піддається сумніву теза про те, що в основу будь-яких конкретних наукових пошуків та дискурсів покладаються певні загальні положення, припущення чи постулати, що приймаються на віру. В сучасних когнітивних дослідженнях присутній інтерес до цілісного мислення, оскільки так чи інакше інтуїція цілого передуює частковим індуктивним розвідкам та доведенням. Всі означені особливості проявів співвідношення цілого та часткового навряд чи можуть вирішуватись ґрунтовно та виважено поза увагою до релігії та релігійної свідомості.

Проте є ще один своєрідний аспект того та іншого, що також не може лишитись поза сферою інтересів осмислення цілісності людини: справа в тому, що в більшості релігій загалом та особливо у розвинених релігіях духовна позамежна основа світу набуває ще й рис особистості: наприклад, в християнстві Бог є не тільки Абсолют, але й Вища завершена особистість. Цей аспект бачення цілісності заслуговує на осмислення як в логічному, так і в евристичному планах. З логічної точки зору якщо Абсолют характеризується остаточною завершеністю всіх своїх якостей, то тоді він є не тільки тотальність, а ще й абсолютна визначеність, а остання, як ми знаємо, є характеристикою індивідуальності. Оскільки йдеться про духовну сутність, то такою індивідуальністю постає особистість, і тут доречним є питання про природу людської особистості. Визнано, що людська особистість є духовним утворенням, проте що надає їй індивідуального визначення? – Як це не дивно, психологи та антропологи доволі часто базують його на людській тілесності, що полрушує

принцип іманентності дослідження. Звернення до релігійної свідомості може надати нам певні орієнтири в цьому питанні; як на варіант осмислення тут природи людської особистості можна послатись на тезу С. Кьєркегора із праці «Страх і трепіт» наступного змісту: «Людська індивідуальність перебуває в абсолютному відношенні до абсолютного».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The anthropic principle: science, philosophy or guesswork? // Mariano Artigas. Publicado en: Unpublished text. Fecha de publicación: Lecture in "The Impact of the Humanities on the Development of European Science", Summer School, 10-15 June 2004, Venice (Italy), Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, and The Galileo Chair of History of Science of the University of Padua.
2. The Varieties of Religious Experience : a Study in Human Nature by William James // <https://www.adelaide.edu.au/library/news/list/2020/01/07/ebooksadelaide-has-now-officially-closed>.

ХОЛІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Поплавська Тетяна Миколаївна

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту
соціокультурної діяльності*

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»*

Федорова Інна Валеріївна

*викладач кафедри філософії, історії і політології,
Одеський державний аграрний університет*

Концептуально будь-яка система освіти будується на основі двох аспектів – цілі освіти та шляхів її досягнення. Метою холистичного підходу є гармонічна, цілісна особистість, тому що саме така особистість може бути носієм цілісного або холистичного мислення.

Холистичне мислення – це такий тип мислення, у якому, по-перше, задіяні обидві півкулі мозку, тобто воно симетрично, що у свою чергу робить його пластичним, інтуїтивним, образно-раціональним та евристичним. Холистичне, цілісне, симетричне мислення відрізняється від раціонального, фрагментарного, лівополушарного, тобто, асиметричного мислення застосовуваною логікою. У першому випадку використовується багатовимірною логікою, у другому лінійна чи одномірною. Раціональний (у сенсі лінійний) та холистичний типи мислення Фрітьоф Капра пов'язує з двома видами діяльності, які він розрізняє за принципом Інь та Ян, загальноприйнятим у китайській філософії [1]. Для чоловічої ян-діяльності характерні розширення, вимога, агресивність, конкуренція, раціональність, аналіз. Для жіночої інь- діяльності - скорочення, збереження, сприйнятливості, співробітництво, інтуїція, синтез.

Капра та інші сучасні мислителі, що розвивають холістичну парадигму, такі як Д. Радьяр, К. Уїлбер, Е. Ласло, А. Кестлер та інші, звертається до постулатів східної філософії, що найчіткіше сформулювала холістичний світогляд. Основою цього світогляду є уявлення про світ як про гармонійну, циклічну взаємодію двох космічних принципів Інь та Ян. Якщо ці два принципи порівняти зі станом потенційності та актуальності, ми побачимо, що проявлений і не проявлений стани постійно присутні, але циклічно змінюються, так, що інтенсивність одного зменшується, коли інтенсивність іншого зростає.

У той самий час існує й інше бачення тієї ж парадигми, що розвивається в сучасній філософській думці прихильниками синергетичної концепції світобудови та парадигми освіти. У роботах таких авторів, як Аршинов В.І., Буданов В.Г., Вознюк А.В., Князева Є.Н., Курдюмов С.П., та багатьох інших, існує якась плутанина чи непорозуміння між сутністю холізму та сутністю власне синергетики чи, наприклад, системології (Блауберг І.В.). Це непорозуміння породило цілу низку абстрактних назв новому для нас, холістичному типу мислення, таких як некласичне, постнекласичне, нелінійне, нелокальне, системне, синтетичне, парадоксально-діалектичне тощо. Однак, як показує нам практика, все набагато простіше.

На відміну від синергетичного підходу, що базується на природознавстві, холістичний підхід ґрунтується на досягненнях і наробітках насамперед гуманітарного знання – філософської антропології, філософії життя, гештальт-психології, глибинній психології, психоаналізу, райхіанської терапії, екзистенціалізму, феноменології, психодрами Морено й навіть дзен-буддизму, а також природничоорієнтованих і персоно центричних педагогічних концепціях.

Якщо у синергетиці людина – це абстрактна система, що саморозвивається, в якій елементи структуруються в ціле, тобто вони первинні, а ціле – вторинне, то в холістичній парадигмі людина – це конкретна тріада дух-душа-тіло, або за В.Соловйовим «Сущее-Сутність-Існування», де Сущее або Дух – це ціле, яке первинне і завжди більше своїх частин.

Дух як ціле і як ціль світового процесу має певні параметри. По-перше, він нерозкладний, по-друге, або не має предикатів, або проявляє їх за допомогою інших феноменів, по-третє, він обумовлює єдність, а значить і буття людини, по-четверте, він задає наявність архітектонічних структурних точок, своєрідний «каркас» у існуючих феноменах дійсності, по-п'яте, «область його знаходження» перебуває на границі з трансценденцією, де здійснюється со-буття людини з світом.

Таким чином дух або цілісність виступає як необ'єктивована, нерозкладна трансцендентність, відношення до якої задає єдність системному буттю світу та людини.

Напевно, вперше цілі, завдання й принципи освітньої холістичної парадигми були сформульовані канадським педагогом Д.Міллером у його книзі «Холістична освіта. Педагогіка передчуття». На відміну від технократичної парадигми освіти, що розділяє світ на предмети й області для механічної інтерпретації з відповідними установками освіти, холістична характеризується такими поняттями, як гуманістичність, екологічність, інтегральність, співробітництво, та ін. От як сам автор пояснює цілі освіти з точки зору холістичного підходу: «Цілісна (холістична) освіта намагається побудувати навчання відповідно до законів природи, де все взаємозалежне й мінливе. Ми можемо спостерігати це в атомі, у клітині, у біосфері й у цілому Всесвіті. Але, на жаль, з часів індустріальної революції людство віддає перевагу поділу та стандартизації. Це призвело до розщеплення самого життя»[3].

В основі холістичного підходу – положення «я у всьому і все в мені», Мікрокосмос і Макрокосмос, Людина й Всесвіт як би «вкладені» одне в одного, що сприяє їх максимально продуктивній взаємодії для досягнення загальної мети – Гармонії.

Холістична парадигма в освіті ґрунтується на наступних принципах:

1. Холістична освіта пов'язана з навчанням і розвитком усієї особистості (когнітивним, емоційним, естетичним, творчим, фізичним тощо).

2. Холістична освіта ґрунтується на співробітництві, взаємоповазі, взаємодії вчителя й учня.
3. Холістична освіта заснована на досвіді, а не «великих книгах» чи «базових уміннях». Досвід широкий, відкритий і необмежений, як саме життя.
4. Холістична ціль – забезпечення більш повного розвитку всіх можливостей дитини для її успішної самореалізації.

Сам Д.Міллер так пише про цілі холістичної освіти: «Холістична освіта тримається на трьох китах: рівновазі, включеності кожного та зв'язках. Рівновага дозволяє розумовому розвитку дитини протікати в гармонії з емоційним, фізичним, естетичним і духовним її розвитком. Ми прагнемо збалансувати інтереси особистості й групи. Індивідуальне суперництво поступається місцем співробітництву й роботі в малих групах. У рівновазі повинні перебувати знання й уява, технологія й особистість. За численними навчальними методиками й стратегіями не можна упустити цілісну особистість зростаючої дитини. Цілісна освіта – створення правильних взаємин, коли різні елементи наведені в рівновагу. Ми прагнемо зробити кожну дитину активним учасником навчальної діяльності, поєднуючи процеси передачі, сприйняття й перетворення інформації»[3].

Ідеї холізму, що розвиваються в педагогічній сфері канадським ученим Д. Міллером і його однодумцями в усьому світі, уже дають свої сходи. У США, як і в інших розвинених країнах, уже протягом багатьох років застосовується освітня система, побудована на систематичному індивідуальному пошуку, селекції й обліку схильностей, здатностей, талантів кожного учня як при вступі в навчальний заклад, так і в процесі індивідуалізованого його навчання, відповідно до виявлених природних задатків. «Навчання як індивідуалізований процес, що опирається на самонавчання з урахуванням здатностей і життєвих інтересів студентів, визначило в західних країнах і структуру, і організацію всього навчально-виховного процесу, обумовивши також і модернізацію форм і методів навчання,... у результаті чого студент перетворюється в активного

суб'єкта,... усвідомлюючи себе, свої схильності й здатності,... знаючи, чого хоче добитися у вибраній професії, справі, житті, що саме, на якому рівні і яким чином повинен вивчити»[2].

Як нам представляється назріла необхідність і в нашій країні розбудовувати подібні ідеї і методи їх реалізації в системі освіти, тим більше, що вони вже апробовані в контексті Ноосферної концепції освіти, а її основні принципи багато в чому збігаються з тими вимогами, які сучасність висуває до освіти:

- природосообразність (природовідповідність) в освіті та вихованні як спосіб виявлення й розвитку творчих здібностей кожного учня (студента) безвідносно до якого-небудь заздалегідь установленого масштабу;
- морально-правова автономія кожного учня (студента) і повна індивідуалізація навчального процесу;
- створення вільного життєвого простору для самореалізації творчого потенціалу кожного учня (студента) у спільній діяльності;
- соціальна рівність (кожний індивід дорівнює самому собі) як найперша передумова й необхідна умова для творчого співробітництва й ділового партнерства вчителя (викладача) та учня (студента);
- соціальна справедливість (ставлення до особистості кожного учня (студента) як до самоцілі);
- вільний вибір учителя (викладача) і мови навчання;
- повна відмова від ідеології й практики державної тарифної системи при визначенні кількості і якості праці вчителя (викладача).

На освітньому просторі країн колишнього СНД, аналогічні цілі і завдання ставили перед собою педагоги-новатори В.Ф. Шаталов, М.П. Щетинін, Я.А. Береговой, Ш.А. Амонашвілі.

На нашу думку, сучасний світ потребує розвитку та поширенні саме холістичного типу мислення, тим більше у нас в країні, де протиріччя та

протистояння у всіх сферах соціального життя продовжують руйнувати все те найкраще, що було напрацьовано нашими предками протягом багатьох століть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капра Ф. Поворотный пункт. Наука, общество и зарождающаяся культура./ Фритьоф Капра - Flamingo,1983. /Перевод В.И. Постникова, 2005.
2. Марцинковский И. Ключевые проблемы образования в контексте интеллектуального потенциала будущего:сравнительно-педагогический аспект /И. Марцинковский // “AlmaMater” (Вестник высшей школы).- 2001.-№7.-С.42-43.
3. Миллер, Дж. Холистическое образование. Педагогика предчувствия/ Джон Миллер/.-Торонто,2001. [Электронный ресурс]. Режим доступа: [//http://ps.1september.ru](http://ps.1september.ru)

СУСПІЛЬНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОМАТИЧНІ СКЛАДОВІ

ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ВПЛИВУ МАС-МЕДІА НА АГРЕСИВНУ

ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ

Кокоріна Юлія Євгенівна

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної психології

та психології розвитку особистості,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Філіпенко Діана Валеріївна

магістр кафедри загальної психології

та психології розвитку особистості,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Сучасне суспільство неможливо уявити без інформаційних технологій, людина залежна від мас-медіа як в емоційному, психологічному, так і світоглядному планах. Мас-медіа безпосередньо впливає на психічний стан особистості та погляди на навколишній світ. Для сучасної людини різного роду гаджети: від телевізору до смартфона - стали засобом осягнення реальності, своєрідним вікном у світ, і тут особливої уваги набуває зміст того, що відбувається на (теле)екрані. Більш того, екран стає тим виміром, на якому проектуються людські очікування, бажання, страхи та тривога, тобто, говорячи мовою К. Левіна, екран/ефір стає психологічним полем, у межах якого відбувається взаємовплив медійної сфери на особистість та навпаки – особистість формує її контент. Однією із сторін цього процесу є демонстрація/прояв агресії, що має серйозні негативні соціальні наслідки –

вплив на психоемоційний стан особистості. Найбільшою ланкою такого впливу стає дитина.

Актуальність вивчення зростання агресивного відгуку юним суб'єктом пов'язана з тим, що завдяки контенту мас-медіа відбувається канонізація форм поведінки, способів реагування на різноманітні ситуації, що, в свою чергу, призводить до руйнування системи сенсожиттєвих орієнтирів особистості.

В працях багатьох вчених (А.Бандура, Л.Берковитц, Л.Кейліна, А.Лацис, Е.Маккобі, А.Сігал, С.Фешбах та ін.) висвітлено різного роду вплив телебачення на людину, яке є проявом насильства та породженням злочинності, проте в даній працях не було приділено уваги на то, яким чином формується агресивна поведінка дитини, її подразливість, зокрема – підлітків через/завдяки мас-медіа.

Відомо, що проблема зростання дитячої/підліткової агресивності і злочину стає особливо гострою в наш час, спроба пояснення агресивних дій молодих людей утрудняється тим, що не тільки в повсякденній свідомості, але й у професійних колах і в багатьох теоретичних концепціях явище агресії одержує дуже суперечливе тлумачення: як вроджену реакцію людини на «захист окупованої території» (Лоренд, Ардрі); як прагнення до панування (Моррісон); ворожа до людини реакція особистості на навколишню дійсність (Хорні, Фромм). Великого поширення набули теорії, що зв'язують агресію і фрустрацію (Мюллер, Даб, Доллард). Однак, всі науковці сходяться в розумінні агресії як наміру заподіяти шкоду/образу особистості.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, метою даного дослідження є виявлення залежності психоемоційного стану підлітків від екранної агресії та факторів медійної освіти, а також визначення домінуючих ціннісних орієнтації, що допомагають впоратися з агресивною поведінкою та дратівливістю.

В дослідження прийняли участь 50 учнів 11 класів, віком від 16 до 18 років. Дослідження проводилося на платформі Google Form.

Для опису впливу мас-медіа на агресивну поведінку підлітків в якості методів дослідження були обрані такі методики, які вивчають наступні показники: пріоритетні мас-медіа, ціннісна-смилова сфера та рівень агресивності підлітків.

Отже, з метою вивчення основних тенденцій впливу мас-медіа на агресивну поведінку підлітків, став опитувальник «Чи телеман я?», який був створений спеціально для мети дослідження - виявити рейтинг перегляду та задоволеності телевізійними програмами з різними функціями.

У процесі дослідження ми прийшли до висновків, що для підлітків інформаційна функція телебачення є основною – для 40% респондентів, культурно-освітня функція телебачення стає переважаючою для 20% учнів, ідеологічну функцію телебачення бачать для себе 16% учнів, рекреативною та рекламно-довідковою функцією телебачення наділяють 10% підлітків. Таким чином, для підлітків мас-медіа стає певним інформаційним організатором, який створює умови формування уподобань, смислів, ціннісних орієнтацій, когнітивних установок, що потім переводиться во внутрішній психічний простір і актуалізується як світоглядна позиція особистості.

Крім того, було визначено, що половина підлітків використовують телебачення щоденно (46%), практично не дивиться тільки 6% учнів. Тобто юні глядачі засвоюють взірці поведінки з екранів так само, як вони засвоюють певні моделі поведінки та емоційних реакцій в батьківській сім'ї. Цей конгломерат уявлень і є тим полем, в якому розташовується суб'єкт.

Наступним кроком було вивчення показників та форм агресії. Завдяки методики - «Опитувальник дослідження рівня агресивності» Басса-Даркі було отримано наступні результати: найбільш вираженою реакцією у підлітків є фізична агресія (16,3%) та роздратування (15%), які приводять до вербальної агресії (14%), середні показники притаманні непрямій агресії (13,9%), образі (11,3%), підозрілості (10,5%) та негативізму (10,3%), найменш вираженою є почуття провини (9,2%). Сумарний індекс агресивності та ворожості має

наступний індекс – 25,62 та 8,74 відповідно. Дані показники свідчать про нерівномірний розвиток проявів агресивності та ворожості, оскільки рівень напруги агресивності має невеличкі відхилення від норми.

Отже, отримані дані узгоджуються з ідеями щодо розуміння підліткового віку, як періоду нестійкості, нерівновагі, перш за все психоемоційного стану, я-концепції, системи орієнтирів.

Для вивчення ціннісних орієнтирів, зокрема двох рівнів цінностей: рівень нормативних ідеалів і рівень індивідуальних пріоритетів було використано «Опитувальник цінностей» Ш. Шварца.

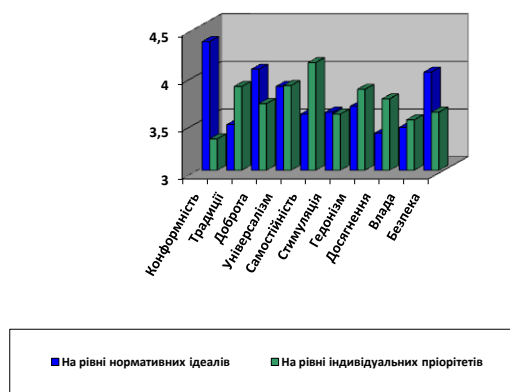

Рис.1. Середні показники типів мотиваційних цінностей по Ш.Шварцу

Аналіз показників, отриманих за методикою Ш. Шварца на рівні нормативних ідеалів виявив, що найбільшою значимістю для підлітків мають наступні типи цінностей: «конформність» (11,5%), «безпека» (11%), «доброта» (10,7%).

Аналіз даних по другій частині опитувальника («Профіль особистості») показав, що на рівні індивідуальних пріоритетів найбільшою значимістю для респондентів мають такі типи цінностей, як: «самостійність» (11%), «універсальність» (10,6%) і «традиції» (10,4%), а найменшою значимістю - «конформність» (8,9%), «влада» (9,5%).

Узгодженість між нормативними та індивідуальними пріоритетами спостерігається по шкалах: «самостійність» та «гедонізм».

Отже, як свідчать отримані дані, більшою напругою та неузгодженістю мають на рівні нормативних пріоритетів шкали: «конформність» та «безпека», на рівні індивідуальних цінностей - «стимуляція», тобто відображається ціннісний тиск, який здійснюється на підлітків, з одного боку, через соціалізацію та, з іншого боку, за допомогою референтної групи та традицій.

Таким чином, у ході дослідження було виявлено залежність психоемоційного стану підлітків від мас-медіа, яка провокує особистість на прояв роздратованості та агресії. Також виділили домінуючі ціннісні орієнтації підлітків, як на рівні нормативних ідеалів, так і на рівні індивідуальних пріоритетів, які, з одного боку, впливають на поведінку особистості, з іншого боку, допомагають впоратися з агресивністю та роздратованістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голуб А.М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в процесі дозвільної діяльності // Соціально-педагогічна робота. 2009. № 4. С.53-57.
2. Ролінський В.І. Агресивність на телеекрані та проблеми неповнолітніх / Ролінський В.І. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. Київ-Житомир: ЖДУ, 2004. 363с.

**ДЕЯКІ ФАКТИ ЕПІДЕМІЙ НЕЙРОІНФЕКЦІЙ В ОДЕСІ,
АНАЛОГІЇ З КЛІНІКОЮ, ПРОНИКНЕННЯМ В
ОРГАНІЗМ І УСКЛАДНЕННЯМИ COVID-19**

УДК 616.8-06.9-036.21

Стоянов Олександр Миколайович

доктор медичних наук, професор,

заслужений винахідник України,

професор кафедри неврології та нейрохірургії,

Одеський національний медичний університет

Анотація. В роботі наведено деякі факти щодо виникнення та розвитку епідемій з переважним ураженням нервової системи.

Вказано значення одеських вчених в організації боротьби з інфекційними захворюваннями та епідеміями, їхніх лікуванні та профілактиці.

Незважаючи на сучасний рівень розвитку медичної науки, треба користуватися відомими фактами та науковими розробками наших попередників, що може сприяти розкриттю етіопатогенезу, можливості клінічного перебігу, наслідків та перспектив прогнозу новітніх нейроінфекцій у довготривалій перспективі.

Простежені факти нейровірулентності SARS-CoV-2 та можливі шляхи проникнення вірусу переважно в нервову систему, а також вплив на її різні відділи.

Проведені паралелі між проникненням та основними ланками патогенезу при SARS-CoV-2 та іншими нейроінфекціями, а також розглянуті перспективні сучасні гіпотези пошкодження різних відділів нервової системи при інших неврологічних захворюваннях різної та недостатньо вивченої етіології з екстраполяцією на подальший розвиток епідемії COVID-19, остаточних явищ та наслідків.

Коронавірусна нейроінфекція сприяє розвитку або загостренню більшості хронічних нервових хвороб, прогресуванню декомпенсації нейродегенеративної патології: хвороби Альцгеймера, Паркінсона, Гентінгтона, розсіяного склерозу, нервово-м'язових хвороб, в тому числі спадкових та ін.

З різних джерел проаналізовано, що важливим предиктором виникнення та прогресування нейродегенеративної патології є втрата нюху задовго до клінічних проявів. В той же час коронавірусна інфекція уражує нюховий аналізатор та застосовує схожі шляхи проникнення в нервову систему. Ці обставини можуть вказувати на можливість очікування через деякий пролонгований час появу нейродегенеративної патології як наслідків перенесеного COVID-19. Це вже було відомо з історичних фактів, в т.ч. описаних одеськими вченими, наприклад, при перенесенні іспанського, свинячого грипів, епідемічного енцефаліту.

Ключові слова: Я.М. Райміст, нейроінфекції, епідемії, COVID-19, епідемічний енцефаліт

SOME FACTS REGARDING EPIDEMICS OF NEUROINFECTIONS IN ODESSA, ANALOGIES WITH THE CLINIC, PENETRATION INTO THE BODY AND COMPLICATIONS OF COVID-19

Abstract. The work presents some facts about the occurrence and development of epidemics with predominant damage to the nervous system.

The importance of Odessa scientists in the organization of the fight against infectious diseases and epidemics, their treatment and prevention is indicated.

Despite the current level of development of medical science, it is necessary to use the known facts and scientific developments of our predecessors, which can contribute to the disclosure of the etiopathogenesis, the possibility of the clinical course, consequences and prospects of the prognosis of the latest neuroinfections in the longterm.

The facts of the neurovirulence of SARS-CoV-2 and the possible ways of virus penetration mainly into the nervous system, as well as the impact on its various departments, have been traced.

Parallels are drawn between penetration and the main links of pathogenesis in SARS-CoV-2 and other neuroinfections, as well as promising modern hypotheses of damage to various parts of the nervous system in other neurological diseases of different and insufficiently studied etiology with extrapolation to the further development of the COVID-19 epidemic, final phenomena and consequences.

Coronavirus neuroinfection contributes to the development or exacerbation of most chronic nervous diseases, the progression of decompensation of neurodegenerative pathology: Alzheimer's disease, Parkinson's disease, Huntington's disease, multiple sclerosis, neuromuscular diseases, including hereditary ones, etc. It has been analyzed from different sources that an important predictor of the occurrence and progression of neurodegenerative pathology is the loss of smell long before clinical manifestations. At the same time, the coronavirus infection affects the olfactory analyzer and uses similar ways of penetrating the nervous system. These circumstances may indicate the possibility of waiting for some prolonged time for the appearance of neurodegenerative pathology, as a consequence of the transferred COVID-19. This was already known from historical facts, including described by Odessa scientists, for example, during the transfer of Spanish, swine flu, epidemic encephalitis.

Keywords: Y.M. Raimist, neuroinfections, epidemics, COVID-19, epidemic encephalitis.

Відомо, що сім коронавірусів із підродини *Coronaviridae* є патогенними для людини. П'ять з них викликають сезонні респіраторні захворювання. Два інших - привели до великих епідемій зі смертельними наслідками у вигляді важкого гострого респіраторного синдрому (SARS), який був викликаний

SARS-CoV в 2002-2003 роках, а також близькосхідним респіраторним синдромом (MERS) - MERS-CoV у 2012 році [1].

Всього заражень (на 10.09.2022) коронавірусом в Одеській області склало 331 929 (14,1%) населення [2]. Тобто епідемія не минула наше місто. Та ще продовжується.

Експерти використовували метод під назвою "Втрачені роки життя" (YLL) в наслідок коронавірусної інфекції. За допомогою нього оцінюється середня кількість років, які людина могла прожити, якби не померла передчасно. За їх інформацією на 19.02.2021 «людство втратило понад 20 мільйонів років життя» [3].

На теперішній час медики більше не вважають нову інфекцію COVID-19 захворюванням тільки дихальної системи. У неврологів не викликає сумнівів, щодо нейротропності і нейровірулентності вірусу. А також шляхів проникнення в нервову систему і відносного вкладу вірусної інфекції в пролонговане пошкодження.

Одеса за період свого існування отримала низку епідемій з обов'язковим ураженням інфекційним агентом нервової системи, що відображено у низці публікацій, монографій та ін.[4,5]. Видатні вчені неврологи, якими славиться наш регіон брали участь у ліквідації такого роду епідемій, описували симптоми, гинули внаслідок експериментів на собі. Ці події ми повинні пам'ятати і передавати такі історичні факти наступним за нами поколінням лікарів та одеситам.

Треба відмітити, що в нашому великому промисловому місті та в порту було відкрито першу в російській імперії та другу в світі пастерівську станцію (1886) з метою ефективного захисту від різноманітних епідемій. Виникла ідея послати до Парижа для вивчення пастерівського методу когось із членів Одеського Товариства лікарів. Ілля Ілліч Мечников рекомендував задля такого роду відрядження Миколу Федоровича Гамалею (рис. 1). Згодом І.І.Мечников став керівником станції, де крім антирабічних щеплень, різноманітних

наукових досліджень було відкрито «холерні курси». Активно співпрацював із колективом однодумців вчений мікробіолог професор Яків Юлійович Бардах.

Досвід, отриманий Гамалією і Мечниковим, був настільки значний, що Луї Пастеру вдалося зберегти свій авторитет і відбитися від нападок парижської медичної академії, англійських вчених та ін.

Після низки переїздів в орендовані приміщення за кошти одеського голови Григорія Горигоровича Маразлі (рис. 2) архітектором Юрієм Мелентійовичем Дмитренком було збудована споруда для бактеріологічної станції (тепер – це вулиця Пастера, 2, де з цього року розташовується кафедра філософії, біоетики та іноземних мов ОНМедУ якою успішно керує професор Ханжи Володимир Борисович - див. Рис. 3.

Крім епідемій чуми, холери, тифу на початок минулого століття Одеса переживала епідемію іспанського грипу, від якого на планеті загинуло десятки мільйонів людей (від 2,8% до 5% населення планети), див. рис. 5. Нещодавно він повернувся до нас (2009) як пандемія свинячого грипу. У цей час від «іспанки» гине багато одеситів, в т.ч. зірка німого кіно Віра Холодна. Професори Л.К. Коровицький та Л.І. Усков стверджували, що «іспанка» протікала в актриси як «легенева чума».

«Іспанський грип 1918 року збільшив довгостроковий ризик розвитку хвороби Паркінсона у тих, хто вижив у два-три рази», стверджує Paola Barbarino, яка очолює Міжнародну організацію боротьби з хворобою Альцгеймера. Фактично, майже у кожного пацієнта з іспанським грипом, який мав гострий епізод енцефаліту (набряк мозку та ушкодження під час інфекції) від вірусу грипу, розвивалося те, що пізніше було названо «вірусним паркінсонізмом».

Одночасно в Одесі розпочалася пандемія епідемічного (летаргічного) енцефаліту. Слід зазначити, що в літературі досі виявляється плутанина в постановках та наслідках цих двох нейроінфекцій, що багато в чому пов'язано з РНК вірусним агентом, що передається від тварин до людини переважно

повітряно-краплинним шляхом, виникнення в одному часовому діапазоні, що супроводжується великою летальністю та наявністю трьох хвиль пандемії кожного із цих захворювань.

Однак завдяки одеським ученим летаргічний енцефаліт був відмежований від іспанки – як самостійне нейроінфекційне захворювання. З характерною клінікою ураження ЦНС, крім цього простежена розбіжність років епідемії «іспанки» та епідемічного енцефаліту (на 4 роки після піку грипу). В теперішній час стверджується можливість ретроградного трансинаптичного поширення та наявність ауто АТ проти антигенів базальних гангліїв людини (*Deiletal., 2003*). На відмінність від «іспанки», вірус епідемічного енцефаліту не знайдено.

В Одесі гостре епідемічне запалення описав відомий вчений, який працював в єврейській лікарні (Рис.6) завідувачем неврологічним відділенням та розташованому на його території Одеському клінічному інституті - викладач, професор, доктор Янкель Меєрович Райміст. На жаль його портрета не зберіглося. Він незалежно від англійського невролога Константина фон Економо (який працював за лінією фронту в період Першої Світової війни, то була повна інформаційна наукова ізоляція) виділив епідемічний енцефаліт як самостійну хворобу, підкреслив її епідемічність та наявність тяжкого ускладнення – паркінсонізм. Слід відмітити, що в цей час спостерігалися епідемії грипу та висипного тифу, що значно ускладнювало діагностику енцефаліту. Проте, не зважаючи на те, що у світі спостерігалися ще поодинокі випадки цього нового захворювання, Я.М. Райміст описав 52 випадки в Одесі.

В 1920 році Я.М. Райміст надрукував свої спостереження і доповів на засіданні товариства лікарів Одеси та неврологів. (рис. 7). Вчений вивчав ускладнення з боку нервової системи при епідемії висипного тифу, та загинув внаслідок зараженням цією хворобою [6-9]. Його наукові дослідження дозволили нам припускати на тлі відкриття в даний час подібних механізмів

проникнення, розвитку коронавірусу та інвазії інфекційного агента летаргічного енцефаліту.

В сучасний період вивчення нейротропності коронавірусу звертає на себе увагу особлива "тропність" інфекційного агента до рецепторів ангіотензинперетворюючого ферменту 2 (АПФ2, ACE2). Ці рецептори виявлені у всіх відділах нервової системи. Переважно в корі мозку, чорній субстанції, смугастому тілі, тобто в структурах, що належать до підкіркових вузлів і тісно взаємодіють з вегетативною системою [10]. Їх наявність в гіпоталамусі та стовбурі мозку безпосередньо вказує на можливість ураження вегетативної нервової системи (ВНС). Крім цього АПФ 2 виявлені на нейронах глії, що робить ці клітини чутливими до інфікування вірусом SARS-CoV-2, отже може призводити до ураження нервової системи в цілому, в т.ч. до втрати нюху, пошкодження ВНС з подальшим розвитком неврологічного дефіциту [11].

Пошкодження центральної нервової системи (ЦНС) або периферичної нервової системи (ПНС) може бути викликано безпосередньо вірусом або вродженою і адаптивною імунною відповіддю організму на інфекцію. На даний момент дані не припускають, що SARS-CoV-2 або родинні коронавіруси мають високу нейровірулентність, на відміну від вірусу простого герпесу, деяких ентеровірусів і деяких вірусів, що переносяться членистоногими, які можуть викликати нестримне руйнування нейронів [12,13].

Передбачувані шляхи проникнення вірусу в нервову систему ґрунтуються на вивчених механізмах зараження для інших коронавірусів. Пильна увага вчених приділяється іншим вірусним захворюванням, таким як герпес, сказ, поліомієліт та ін. [14-17].

Серед можливих шляхів проникнення вірусу обговорюється:

- вірусний трансцитоз через ендотелій слизової оболонки носових ходів, через нюхову цибулину - єдину частину ЦНС, яка не захищена твердою мозковою оболонкою [18-20];

- клітинна інвазія за принципом «Троянського коня» (проникнення заражених моноцитів і макрофагів через гематоенцефалічний бар'єр (ГЕБ) [21,22];

- трансинаптична передача з подальшою дегенерацією пресинаптичного або постсинаптичного нейрона, яка відбувається внаслідок пошкодження нейрона, з яким цей нейрон утворює синапс [23,24];

- ретроградний транспорт вірусу по ольфакторних магістралях за допомогою транспортних білків кінезин і динеїна здатних переміщатися по поверхні мікротрубочок цитоскелету нейрона і його відростків [25];

- параклітинна міграція, за аналогією з герметичним ураженням, через міжклітинні проміжки між нюховими базальними клітинами або всередині порожніх нервових пучків[26,27].

У деяких літературних джерелах наводяться аналогії ураження коронавірусами краніальних нервів, стовбура мозку, вагуса відповідно до гіпотези або концепції "подвійного удару" недавно висунутої Браак щодо етіопатогенезу хвороби Паркінсона. Так званий подвійний удар має на увазі поразку нюхової цибулини і переднього нюхового ядра, моторних а потім сенсорних шляхів і ядер вагуса нейротропним інфекційним агентом, припускаючи його проникнення в нервову систему двома шляхами: назальний - з подальшим антероградним поширенням в скроневу частку за допомогою зв'язків з нюховими структурами. Та гастроінтестинальні пошкодження, що формуються в результаті ковтання назального секрету і пенетрацією в мейснеровське сплетіння і структури n.vagus з подальшою ретроградною трансмісією в структури стовбура мозку. Таким чином на перший план виступає ураження ВНС з подальшим залученням інших структур ЦНС [28,29].

У разі коронавірусні інфекції таке проникнення супроводжується запальним «цитокіновим штормом», а також викликає іммунопатогенне пошкодження тканин і органів. Ще одна не менш важлива проблема - вірусна

нейроінвазія сприяє розвитку загострень і прогресування хронічних (міастенія, розсіяний склероз, оптикомієліт, запальні, аутоімунні, парапротеїнемічні хронічні поліневропатії), спадкових демієлінізуючих, метаболічних, нейродегенеративних і нервово-м'язових захворювань [30]. При цьому, логічну дегенерацію центральних структур, яка передбачається відповідно до висунутої гіпотези, поки не простежено через короткий проміжок часу від моменту появи пандемії [31].

Характерне для коронавірусної інфекції нейрозапалення, після активації мікроглії та інших імунних клітин, сприяє загибелі нейронів і агрегації білків, які з часом можуть сприяти розвитку нейродегенеративних захворювань.

Кореляція між шляхами вірусної інвазії в мозок і висновками Браак і його колег ще раз підтверджує цю гіпотезу. На думку цих авторів, тільки Леві можуть бути вперше виявлені в стовбурі мозку і нюхової корі задовго до того, як пошкодження чорної субстанції призведе до типових рухових симптомів нейродегенерації підкіркових структур.

З точки зору залучення в патологічний процес ВНС можна розглядати виявлене накопичення вірусних частинок в ядрах солітарного тракту, що відносяться до вегетативних структур і, які можуть брати участь в респіраторному дисстресі з подальшим порушенням дихальних функцій і раптової смерті пацієнтів, що нерідко фіксується в клініці [32].

На користь ураження ВНС при нейроінфекції існує вислів відомого одеського вченого академіка Г.І. Маркелова про те, що «Немає жодної інфекції або інтоксикації в організмі, яка не впливала на гіпоталамус». У більшості ядра гіпоталамуса є хеморецепторами, які виконують ще і нейроекрінні функції регульовані ВНС. Для цього існує потужне кровопостачання цих структур - на 1 мм² доводиться 2600 капілярів. Крім цього, гіпоталамічна частка одна з небагатьох місць де ГЕБ проникний (наявність фенестрованих капілярів), що важливо для легкого проникнення в ЦНС різних патогенних агентів. Ще в

середині минулого століття харківський професор А.Г. Лещенко в своїх роботах вказував на інфекцію, як основну причину поразки гіпоталамуса.

На користь передбачуваної нейродегенерації у віддаленому періоді коронавірусної інфекції вказує ураження нюхового аналізатора при різних нейродегенеративних захворюваннях переважно на початкових (латентних) етапах їх розвитку. Так відомо, що у 96,7% хворих паркінсонізмом порушено нюх, причому в переважній більшості випадків це відбувалося за довгі роки до розвитку моторної симптоматики. А серед неврологічно здорових осіб при нюховому дефіциті - у 10-13% в подальшому розвивається паркінсонізм [33-35].

Останнім часом, існують роботи присвячені т. зв. "Вірусному паркінсонізму", який розвинувся у 50% тих, що вижили після вірусу Західного Нілу і у 25% - інфікованих вірусом західного енцефаліту коней (епідемії в Колорадо). Крім цього вказується, що 10-15% населення з симптомами паркінсонізму з швидким прогресуванням можуть входити в категорію вірусного паркінсонізму. При використанні нової моделі такої патології у експериментальних тварин введення інфекції через нюхові шляхи призводило до 100% летальності. При цьому, зафіксовано морфологічно інфікування чорної субстанції і вентральної тег ментальної області, а також підвищення рівня мікроглії, збільшення кількості астроцитів і виявлені агрегати альфа-синуклеїну в мозку тих мишей, яким давали сироватку [36].

При хворобі Альцгеймера виявлені максимальні порушення нюху порівняно з іншими психоневрологічними розладами. В першу чергу - порушується ідентифікація, пізніше - розрізнення запахів. Виникають атрофічні зміни в корі мозку, нюховому аналізаторі; процеси дегенерації в гіпокампі, таламусі, первинній нюховій корі; звуження обсягу нюхової цибулини корелює зі збільшенням гальмівних допамінергічних нейронів і зниженням когнітивних функцій (MMSE) [37].

При розсіяному склерозі (РС) у 40-44% пацієнтів порушено нюх. Процеси запалення і дегенерації зачіпають як нюховий нерв так і провідні шляхи аналізатора. У ранніх стадіях виникає гіпосмія, в пізніх - порушення ідентифікації запахів. Виявлена кореляція з кількістю і розмірами осередків.

Характер розладів дозволяє припустити варіант клінічного перебігу та швидкість прогресування (частіше при вторинно прогресуючій формі перебігу РС).

Штами пов'язані зі змінами, які можуть призводити до РС. Наприклад CoV-OC43, показує серологічну перехресну реактивність з SARS-CoV, яка між вірусними антигенами і мієліном може бути ключовим механізмом розвитку демієлінізації. [33]. Відновлення нюху - можливі механізми дії включають вивільнення фактору росту нервів[38].

В даний час на перший план виходять, що з'явилися синдроми перенесеного COVID-19 при яких в 20% осіб страждають від довгострокових симптомів, які тривають до 12 тижнів і в 2,3% випадків довше[39,40]. Так званий "Постковідний синдром" внесений до Міжнародного класифікатора хвороб (МКБ-10), код рубрики U09.9 «Стан після COVID-19 неуточнений», що включає також постковідний.

На думку лікарів, постковідний синдром досить широкий діагноз з психофізіологічними наслідками. Ступінь тяжкості перенесеної корона вірусної інфекції безпосередньо впливає на ступінь вираженості симптомів вже після захворювання. Тривалість постковідного синдрому може досягати кілька тижнів або місяців. При тривалості більше 3-х тижнів від початку захворювання COVID-19 говорять про підгострий синдром COVID-19. Якщо тривалість симптомів становить понад 12 тижнів - це хронічний перебіг. В останньому випадку, в літературі все частіше згадується словосполучення «Лонг-ковід синдром» (long-covid). Максимальна тривалість синдрому невідома, є припущення про те, що деякі з симптомів можуть залишатися довічно. Спостереження за пацієнтами показує, що з часом, симптоми

зменшуються, і багато пацієнтів відзначають полегшення і одужання через кілька тижнів або місяців від початку захворювання.

Звідси різноманіття ознак постковідного синдрому long-covid: тривала загальна слабкість; субфебрилітет; біль в м'язах і суглобах; задишка; біль у грудній клітці; когнітивні скарги: «мозковий туман», розлади уваги, мислення, пам'яті; розлади сну і настрою; з'являються або посилюються наявні раніше головні болі, запаморочення; тривало зберігаються проблеми зі смаком або запахами. Найпоширеніше пояснення – це прямі пошкодження органів і тканин під час затяжного перебігу хвороби, а також реанімаційних заходів (при важкому перебігу), загострення хронічних захворювань, таких як діабет, венозна недостатність, гіпертонія, астма та ін.

Причиною розвитку захворювання є вірусні аутоімунні механізми ушкодження різних органів і систем. При цьому наявність симптомів після гострого періоду зовсім не означає присутність вірусу в організмі. Порушення можуть виникати в ЦНС, ВНС, серцево-судинній, дихальній та кістково-м'язовій системах. Деякі пацієнти приходять у норму швидко, а для інших коронавірус може стати початком тривалих проблем зі здоров'ям. Вік, стать і супутні хвороби збільшують ризики зі станом здоров'я в майбутньому.

З'ясовано, що «довгий ковід» у майже 70% пацієнтів ще й тягне порушення регуляції одного або двох органів: серця(32%), легких(33%), нирок(12%), печінки(10%), підшлункової залози(17%) і селезінки(6%). А швидкість відновлення залежить від інтенсивності та тривалості проведеного лікування [41,42].

Симптоми «постковідного синдрому» схожі з синдромом хронічної втоми. Хоча клінічні прояви бувають дуже різними (від задишки і головних болів до діареї, тахікардії), основний симптом – це стомлення. Буває непросто навіть встати з ліжка або зробити розумове зусилля, а після будь-якої дії доводиться відпочивати по 40 хвилин. Ці симптоми не вкладаються в типове

розуміння важкої хвороби, хоча за деякими даними, до 75% людей з діагнозом хронічної втоми можуть бути визнані непрацездатними.

В рамках програми реабілітації пацієнтів після COVID-19 «COVID REHAB», порівнює синдром з енцефалітом. Це захворювання зазвичай асоціюється з переносниками, кліщами і комарами. Але насправді це просто група хвороб, які характеризуються запаленням головного мозку. Енцефаліти бувають і вірусні, і мікробні, і навіть алергічні. Схожі процеси можуть відбуватися і при «постковідному синдромі», тільки це енцефаломієліт - запалення всієї нервової системи, яке залишилося після відходу вірусу з організму. У разі енцефаломієліту зачіпається не тільки центральна, але і периферична, і вегетативна нервова система.

ВНС грає важливу роль в регуляції гомеостазу всього тіла, включаючи імунну, серцево-судинну, гематологічну систему і т. д. У цьому ключі, крім традиційного дослідження сегментарних відділів ВНС, в т.ч. метасимпатичного, на перший план в останні десятиліття виходять нейроендокринна і нейроімунна «системи», що розширює поняття «автономності»[43] і входить у відповідність до положень академіка Г.І. Маркелова, який вважав, що ВНС давно вийшла за рамки поняття «нервова» і в останніх своїх роботах трактував, як «вегетативна система». Д.Гольштейн (2020) виділяє т. зв. ієрархічну мережу мозку - «центральну автономну мережу», яка регулює як мінімум симпатичну адренергічну систему з ключовим ефектором адреналіном; гіпоталамо-гіпофізарно-надниркову вісь – яка виконує функції як нервової так і ендокринної систем; аргінін вазопресин - ангіотензин-альдостеронової систем з головними ефекторами - ангіотензином II і альдостерону; і холінергічні протизапальні і симпатичні запальні шляхи [43].

Холінергічний протизапальний шлях (ХПШ) контролюється через вагус і попереджає пошкодження клітин і тканин при гіперпродукції цитокінів. Активність парасимпатичної нервової системи (вагусна активність) може бути

скомпрометована, що призводить до ослаблення ХПШ. Нормалізація вагусної активності представляється новою перспективною терапевтичною метою - досягти придушення системних запальних змін (зниження концентрації цитокінів) і тим самим поліпшити прогноз [44].

В екстремальних умовах Вивчення IL-1 β , IL-6, TNF- α обумовлено можливістю оцінки розвитку так званого антизапальної синдрому (compensatory anti-inflammatory response syndrome, CARS), що перешкоджає розвитку системного запального синдрому – systemic inflammatory response syndrome (SIRS)[45].

Виникнення і прогресування сепсису переважно викликається дисрегуляторною відповіддю організму «хазяїна» на інфекцію, що обумовлює органну дисфункцію і летальність. Під час сепсису тканинне пошкодження призводить до контрольованої активації комплементу, коагуляційних розладів, дисфункції тромбоцитів, гіперпродукції цитокінів. Баланс між SIRS і CARS визначає результат сепсису. При дисфункції ВНС внаслідок сепсису найбільш важко виявляються, SIRS і мультиорганний дисфункціональний синдром – multiorgan dysfunction syndrome (MODS)[46].

Попередні дослідження показують, що коронавірусна хвороба є системною інфекцією, яка зачіпає кілька систем з обов'язковим виникненням вегетативної дисфункції [47].

Існують спроби контролю тонусу блукаючого нерву у пацієнтів з COVID-19 в якості прогностичного маркера перебігу захворювання [48,49]. Однак взаємозв'язок між ВНС і тяжкістю захворювання і клінічними результатами пневмонії COVID-19 ще не вивчен. Тим більше такої інформації при постковідних станах практично не існує.

Є відомості по діагностичному неінвазійному методі - варіабельності серцевого ритму (BCP) як надійного інструменту, що вказує на вегетативну модуляцію, обговорюється можливість BCP вказувати на тяжкість і прогноз захворювання.

Будь-які порушення функціонування ВНС негативно позначаються на здоров'ї і загальному самопочутті людини. Однією з найбільш частих патологій є синдром вегетативних дисфункцій (СВД).

СВД - комплекс симптомів, що включає в себе невизначені скарги, симптоми і результати обстежень, не характерні для будь-якого іншого захворювання. У той же час, СВД не є самостійним діагнозом, це - поліетіологічний синдром, дисфункція ВНС. Спочатку СВД проявляється у формі психологічних розладів: сильної втоми, психологічної уразливості, тривоги і страху. За нею йдуть скачки тиску, порушується серцева діяльність, холонуть руки і ноги, відчувається головний біль, може наступити непритомність. Поступово до патологічного процесу залучаються всі органи і системи - серцево-судинна, дихальна, травна, ендокринна та імунна.

Треба окремо виділяти синдром роздратованого кишківника (СРК), який супроводжується хронічним болем у животі, дискомфортом, здуттям живота і порушеннями в роботі кишківника. При цьому органічні причини для цих порушень відсутні. Симптоми СРК виявляється у людей різного віку, статі, раси, способу життя і місця проживання. В основному пацієнтів турбують неприємні відчуття (дискомфорт) і болю в животі, чергування запорів і проносів. При ретельному обстеженні органічна патологія не виявляється, але не дивлячись на рекомендоване лікування препаратами різних класів, пацієнта як і раніше турбують порушення в роботі кишечника. Типовий симптом - інтенсивний позив в туалет незабаром після прийому їжі, а також полегшення симптомів після походу в туалет.

Згідно з останніми даними, симптоми можуть мати відношення як до порушень в тонкій кишці, так і до не діагностованої інфекційної та імунної патології. Гастроінтестинальні симптоми і слабкість можуть зберігатися протягом місяців після COVID-19, про це свідчать результати нового контрольованого дослідження. При цьому, в гострій фазі діарея була найбільш частим гастроінтестинальним симптомом (50% в порівнянні з 20% в групі

контролю ($P < 0,001$). У числі персистуючих симптомів після гострої фази коронавірусної інфекції значилися почастішання дефекації (17,8% в порівнянні з 9,3%, підвищення ризику практично в 2 рази). Звертало на себе увагу, що довгострокові негативні пост-коронавірусні симптоми були важчими у пацієнтів з діареєю в гострій фазі. Зокрема, почастішання дефекації і синдром роздратованого кишечника [50].

При СВД практично завжди виникають дихальні розлади. Ці стани можна розцінювати як респіраторний синдром. З'являється завжди поверхнєве дихання при фізичних навантаженнях і хвилюванні, відчуття неповного вдиху, бажання і потреба періодично вдихнути повітря (так звані «сумне зітхання»), часто людина може відчувати задуху, подібну як при бронхіальній астмі. Серед інших неприємних відчуттів - відчуття «кому» або стиснення горла, непереносимість духоти, потреба постійно відкрити вікна, виходити з приміщення. При цьому виникає запаморочення, серцебиття, почуття тривоги, страх задихнутися і померти. Всі ці явища виникають в більшості під час емоційної напруги.

Таким чином, SARS-CoV-2 нейротропним вірусом з швидким проникненням в нервову систему. Коронавірус «тропний» до рецепторів АПФ 2 практично у всіх структурах ЦНС, ПНС та ВНС. Деякі механізми ушкодження нервової системи опрацьовані в роботах де вивчається етіопатогенез інших інфекційних агентів, нейротропних вірусів, штамів РНК-вірусів та корона вірусів. Широко обговорюються передбачувані шляхи проникнення в ЦНС: вірусний трансцитоз скрізь ендотелій слизової оболонки носу, нюхову цибулину, клітинна інвазія, трансинаптична передача, ретроградний транспорт, пара клітинна міграція та ін.

Можливе проникнення та довгостроковий вплив корона вірусу за гіпотезою «подвійного удару» за Брааком, в якій в першу чергу задіяна ВНС з подальшим залученням підкіркових та стовбурних структур мозку.

Вірусна інвазія з т. зв. «цитокіновим» та «брадикініновим» штормом сприяє загостренню, а можливо і виникненню неврологічних, дегенеративних

захворювань ЦНС та ВНС, де мієлінізації. Виявлено значне накопичення вірусних агентів в структурах усіх рівній ВНС.

Відомі літературні посилання щодо обов'язкового пошкодження ольфакторних шляхів та простежується асоціація між пошкодженням нюху та дегенеративними (в т.ч. демієлінізуючими) захворюваннями нервової системи. Причому, відсутність нюху переважно виникає за довго до пошкодження ЦНС та виникнення виразної клінічної картини.

В даний час на перший план виходять синдроми вже перенесеного COVID-19 – «постковідний синдром», який обумовлює тривалі побічні розлади багатьох систем. Висловлюється думка, що такий синдром виникає в результаті енцефаломієліту.

Вищевикладене вказує на низку не вирішених питань з боку коронавірусної інвазії в нервову систему: шляхи проникнення, які структури є найбільш уразливими, як впливає ЦНС на патогенез гострого періоду хвороби, які подальші пошкодження можуть бути, роль ВНС на усіх стадіях розвитку хвороби, а також в лікуванні остаточної проявів COVID-19.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на сучасний рівень розвитку медичної науки треба користуватися відомими фактами та науковими розробками наших попередників, що може сприяти розкриттю етіопатогенезу, можливості клінічного перебігу, наслідків та перспектив прогнозу новітніх нейроінфекцій у довготривалій перспективі.

Простежені факти нейровірулентності SARS-CoV-2 та можливі шляхи проникнення вірусу переважно в нервову систему, а також вплив на її різні відділи.

Проведені паралелі між проникненням та основними ланками патогенезу при SARS-CoV-2 та іншими нейроінфекціями, а також перспективні сучасні гіпотези пошкодження різних відділів нервової системи при інших

неврологічних захворюваннях різної та недостатньо вивченої етіології з екстраполяцією на подальший розвиток епідемії COVID-19, остаточної явищі та наслідків.

Коронавірусна нейроінфекція сприяє розвитку або загостренню більшості хронічних нервових хвороб, прогресуванню декомпенсації нейродегенеративної патології: хвороби Альцгеймера, Паркінсона, Гентінгтона, розсіяного склерозу, нервово-м'язових хвороб, в т.ч. спадкових та ін.

З різних джерел проаналізовано, що важливим предиктором виникнення та прогресування нейродегенеративної патології є втрата нюху задовго до клінічних проявів. В той же час коронавірусна інфекція уражує нюховий аналізатор та застосовує схожі шляхи проникнення в нервову систему. Ці обставини можуть вказувати можливість очікування через деякий пролонгований час появу нейродегенеративної патології, як наслідків перенесеного COVID-19. Це вже було відомо з історичних фактів, в т.ч. описаними одеськими вченими, наприклад при перенесенні іспанського, свинячого грипів, епідемічного енцефаліту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. EllulMA, BenjaminL, SinghB, etal. Neurological associations of COVID-19. *Lancet Neurol.* 2020;19(9):767-783. doi:10.1016/S1474-4422(20)30221-0
2. <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/ukraine/odesskaya/>.
3. <https://nazarnews.org/posts/chelovechestvo-poterialo-bolshe-20-millionov-let-zhizni-iz-za-covid-uchenyeh/>!
4. Чума, холера, тиф и "испанка": как в Одессе протекали эпидемии в разное время news/3279243/cuma-holera-tif...kak...epidemii...
5. Пять инфекционных напастей Одессы: от чумы умер каждый девятый, а «испанку» даже не заметили <https://diana-mihailova.livejournal.com/4675234.html>.

6. Вайдрах Г.М. Подвиги врачей. Из истории борьбы с заразными болезнями – 1959. Из-во АН – С. 144-145
7. Раймист Я.М. О хроническом периоде эпидемического энцефалита / Я.М.Раймист // Современная медицина – 1921. - № 1. - С. 46-59
8. Випускники Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: енциклопед. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; редкол.: В. В. Глебов [та ін.], наук. ред. І. М. Коваль, відп. ред. М. О. Подрезова. – Одеса : ОНУ, 2019. – 685 с
9. Васильев Ю. К. Деятельность Общества одесских врачей в начале XX ст. Вісн. Сум. держ. ун-ту. Серія: Медицина. 2010. № 2. С. 206–214.
10. Fodouliau L., Tuberosa J., Rossier D. SARS-CoV-2 Receptors and Entry Genes Are Expressed in the Human Olfactory Neuroepithelium and Brain, *iScience*, Volume 23, Issue 12, 2020, 1-15
11. Мельниченко Г.А., Сенюшкина Е.С., Мокрышева Н.Г. Адаптация гипоталамо-гипофизарно-тиреоидной и гипоталамо-гипофизарно-надпочечниковой систем к новому инфекционному заболеванию — COVID-19 в условиях развития COVID-19-пневмонии и/или цитокинового шторма. Клиническая и экспериментальная тиреоидология. 2020;16(1):21-27. <https://doi.org/10.14341/ket12461>
12. Назарян Р. С., Фоменко Ю. В., Щерблякина Н. А., Колесова Т. А., Голик Н. В., Сухоставец Е.В. Герпесвирусы. Український журнал медицини, біології та спорту – 2021 – Том 6, № 2 (30) 211-220
13. Solomon T. Encephalitis, and infectious encephalopathies. In: Donaghy M, editor. *Brain's diseases of the nervous system*. 12th edn. Oxford University Press; Oxford: 2009.
14. Lieberman A. Adolf Hitler had post-encephalitic Parkinsonism. (англ.) // *Parkinsonism RelatDisord*. — 1996. — Vol. 2, no. 2. — P. 95—103.
15. Оливер Сакс. Пробуждения. — М.: Астрель, 2013. — ISBN 978-5-271-45954-2.

16. Crosby, Molly Caldwell. *Asleep: The Forgotten Epidemic that Remains One of Medicine's Greatest Mysteries*. - New York: Penguin / Berkley, 2010.
17. Dale R. C., Church A. J., Surtees R. A., et al. Encephalitis lethargica syndrome: 20 new cases and evidence of basal ganglia autoimmunity // *Brain: journal*. - Oxford University Press, 2004. - Vol. 127, no. Pt 1. P. 21-33. - doi:10.1093/brain/awh00
18. Organ distribution of severe acute respiratory syndrome (SARS) associated coronavirus (SARS-CoV) in SARS patients: implications for pathogenesis and virus transmission pathways / Y. Ding, L. He, Q. Zhang et al. // *J Pathol*. – 2004. – Vol. 203 (2). – P. 622-630.
19. Multiple organ infection and the pathogenesis of SARS / J. Gu, E. Gong, B. Zhang et al. // *J Exp Med*. – 2005. – Vol. 202 (3). – P. 415-424.
20. Detection of severe acute respiratory syndrome coronavirus in the brain: potential role of the chemokine mig in pathogenesis / J. Xu, S. Zhong, J. Liu et al. // *Clin Infect Dis*. – 2005. – Vol. 41 (8). – P. 1089-1096
21. Bielefeldt-Ohmann H, Smirnova NP, Tolnay AE, et al. Neuro-invasion by a 'Trojan Horse' strategy and vasculopathy during intrauterine flavivirus infection. *Int J Exp Pathol*. 2012;93(1):24-33. doi:10.1111/j.1365-2613.2011.00795.x
22. Santiago-Tirado FH, Doering TL. False friends: Phagocytes as Trojan horses in microbial brain infections. *PLoS Pathog*. 2017;13(12):e1006680. Published 2017 Dec 14. doi:10.1371/journal.ppat.1006680
23. Терновых И.К., Топузова М.П., Чайковская А.Д. и др. Неврологические проявления и осложнения у пациентов с COVID-19. *Трансляционная медицина*. 2020; 7(3): 21-29. DOI: 10.18705/2311-4495-2020-7-3-21-29
24. Baig A.M., Khaleeq A., Ali U., et al. Evidence of the COVID-19 virus targeting the CNS: tissue distribution, hostvirus interaction, and proposed neurotropic mechanisms. *ACS ChemNeurosci*. 2020;11(7):995–998
25. Meinhardt, J., Radke, J., Dittmayer, C. et al. Olfactory transmucosal SARS-CoV-2 invasion as a port of central nervous system entry in individuals with

- COVID19. *Nat Neurosci* 24, 168–175 (2021). <https://doi.org/10.1038/s41593-020-00758-5>
26. Dittmar S., Harms H., Runkler N., Maisner A., Kim KS., Schneider-Schaulies J. Measles virus-induced block of transendothelial migration of T lymphocytes and infection-mediated virus spread across endothelial cell barriers. *J Virol*. 2008;82(22):11273-11282. doi:10.1128/JVI.00775-08
27. Fiala M., Looney DJ, Stins M., et al. TNF-alpha opens a paracellular route for HIV-1 invasion across the blood-brain barrier. *MolMed*. 1997;3(8):553-564
28. Залялова З.А., Багданова Н.И. Премоторная стадия болезни паркинсона: от гипотез и теорий к клинической практике // Неврологический вестник. - 2018. - Т. L. - №3. - С. 63-68. doi: [10.17816/nb14140](https://doi.org/10.17816/nb14140)
29. Rietdijk C., P.Perez-Pardo, J. Garssen, R. J. A. van Wezelˆ Exploring Braak’s Hypothesis of Parkinson’s Disease.*Front. Neurol.*, 13 February 2017 | <https://doi.org/10.3389/fneur.2017.00037>
30. Viguera C., Wang J., Mosmiller E., Cerezo A. Olfactory dysfunction in amyotrophic lateral sclerosis *Ann ClinTransl Neurol*. 2018 Aug; 5(8): 976–981. Published online 2018 Jun 19. doi: 10.1002/acn3.594
31. Otero-Losada M, Kobic T, Udovin L, Chevalier G, Quarracino C, Menéndez Maissonave C, Bordet S, Capani F and Perez-Lloret S (2020) Parkinson's Disease in the Era of a Novel Respiratory Virus Pandemic. *Front. Neurol*. 11:995. doi: 10.3389/fneur.2020.00995
32. Solomon T, Willison H. Infectious causes of acute flaccid paralysis. *Curr Opin Infect Dis*. 2003;16:375–381
33. Морозова С.В., Савватеева Д.М. Обонятельные расстройства у пациентов с нейродегенеративными и психическими заболеваниями «УМЖ» №9, 2014 - С. 673.
34. Bancroft J., Graham CA, Janssen E., Sanders SA. *SO: J Sex Res*. 2009;46(2-3):121.

35. Graham C. The effect of fragrances on female sexual arousal and mood during the menstrual cycle. *Psychophysiology*. 2000; 37: 76-84
36. and STEPHANIE A. SANDERS
37. Brandão PRP, et al. Movement Disorders Associated with COVID-19. Tremor and Other Hyperkinetic Movements. 2021;11(1):26
38. Wang J. et al. Olfactory deficit detected by fMRI in early Alzheimer's diseases // *Brain Res*. 2010. Vol. 135. P. 184–194
39. Hummel T., Heilmann S. Lipoic acid in the treatment of smell dysfunction following viral infection of the upper respiratory tract *Laryngoscope*. 2002 Nov;112(11):2076-80
40. Sudre CH, Murray B, Varsavsky T, Graham MS, Penfold RS, Bowyer RC, Pujol JC, Klaser K, Antonelli M, Canas LS, Molteni E. Attributes and predictors of Long-COVID: analysis of COVID cases and their symptoms collected by the Covid Symptoms Study App (англ.) // preprints from medRxiv:— 2020. — 21
41. Yu Zuo, Shanea K. Estes, Ramadan A. Ali, Alex A. Gandhi, Srilakshmi Yalavarthi. Prothrombotic autoantibodies in serum from patients hospitalized with COVID-19 // *Science Translational Medicine*. — 11 18, 2020. — Т. 12, вып. 570. [1946-6242](#). — doi:10.1126/scitranslmed.abd3876.
42. Marjorie C. Pontelli, Italo A. Castro, Ronaldo B. Martins, Flávio P. Veras, Leonardo La Serra. Infection of human lymphomononuclear cells by SARS-CoV-2 (англ.) // *bioRxiv*. -2020-08-07. P.2020.07.28.225912. doi:10.1101/2020.07.28. 225912.
43. McCallum K. Post-COVID Syndrome: What Should You Do If You Have Lingering COVID-19 Symptoms? Nov. 19, 2020 *Houston Methodist . Leading Medicine* 2-5.
44. Goldstein DS. The extended autonomic system, dyshomeostasis, and COVID-19. *Clin Auton Res*. 2020;30(4):299-315. doi:10.1007/s10286-020-00714-0
45. Тучина О.П. Нейро-иммунные взаимодействия в холинергическом противовоспалительном пути // *Гены и клетки*. 2020. №1. - С. 23-28

46. Magrone T., Jirillo E. Sepsis: from historical aspects to novel vistas. pathogenic and therapeutic considerations. *EndocrMetab Immune Disord Drug Targets* 2019; 19(4): 490–502, <https://doi.org/10.2174/1871530319666181129112708>
47. Кирячков Ю.Ю., Босенко С.А., Муслимов Б.Г., Петрова М.В. Дисфункция автономной нервной системы в патогенезе септических критических состояний (обзор) *Том 12, номер 4 (2020) – С. 1-2*
48. Pan Y, Yu Z, Yuan Y, Han J, Wang Z, Chen H, Wang S, Wang Z, Hu H, Zhou L, Lai Y, Zhou Z, Wang Y, Meng G, Yu L and Jiang H (2021) Alteration of Autonomic Nervous System Is Associated With Severity and Outcomes in Patients With COVID-19. *Front. Physiol.* 12:630038. doi: 10.3389/fphys.2021.630038
49. Bonaz, B., Sinniger, V., Hoffmann, D., Clarençon, D., Mathieu, N., Dantzer, C., et al. (2016). Chronic vagus nerve stimulation in Crohn’s disease: a 6-month follow-up pilot study. *Neurogastroenterol. Motil.* 28, 948–953. doi: 10.1111/nmo.12792;
50. Bonaz, B., Sinniger, V., and Pellissier, S. (2020). Targeting the cholinergic anti-inflammatory pathway with vagus nerve stimulation in patients with Covid-19? *Bioelectron. Med.* 29:15. doi: 10.1186/s42234-020-00051-7
51. Andrew D., Bowser. GI. Symptoms and Chronic Fatigue May Persist Months After COVID-19. *Medscape*. May 28, 2021
52. Ellul MA, Benjamin L, Singh B, LantS, MichaelBD, EastonA, KneenR, DefresS, SejvarJ, Solomon T. Neurological associations of COVID-19. *Lancet Neurol.* 2020;19(9):767-783. DOI: 10.1016/S1474-4422(20)30221-0
53. Sun LY, Jones PM, Wijeyesundera DN, MamasMA, EddeenAB, O'ConnorJ. Association between handover of anesthesiology care and 1-year mortality among adults undergoing cardiac surgery. *JAMA Netw Open.* 2022;5(2):e2148161. DOI: 10.1001/jamanetworkopen.2021.48161

54. Glance LG, Dick AW, Wu I. Safety of complete anesthesia handovers in the cardiac surgical patient. *JAMA NetwOpen*. 2022;5(2):e2148169. DOI: 10.1001/jamanetworkopen.2021.48169

Рис. 1. Микола Федорович Гамалея

Рис. 2. Одеський Голова – Григорій Григорович Маразлі

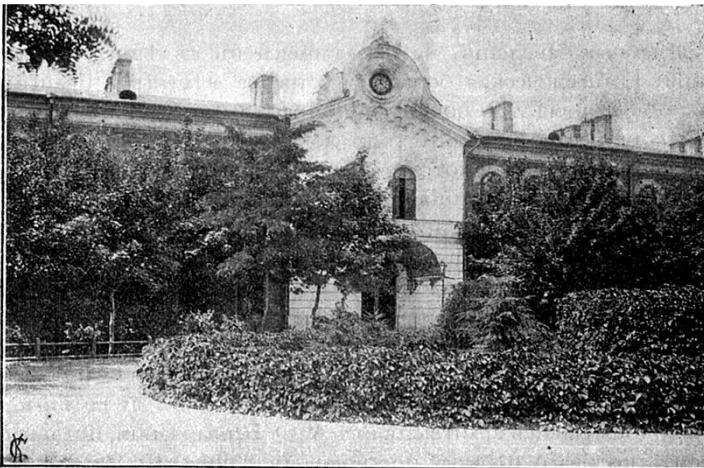
Рис.3. Професор Ханжи Володимир Борисович

Рис.4. Пандемія іспанського грипу.
Імпровізований шпиталь в Канзасі, 1918 р.
Фото National Museum of Health and Medicine

Рис. 5. Пандемія іспанського грипу

Еврейская больница (на Молдаванцѣ).

Рис.6. Головний корпус єврейської лікарні

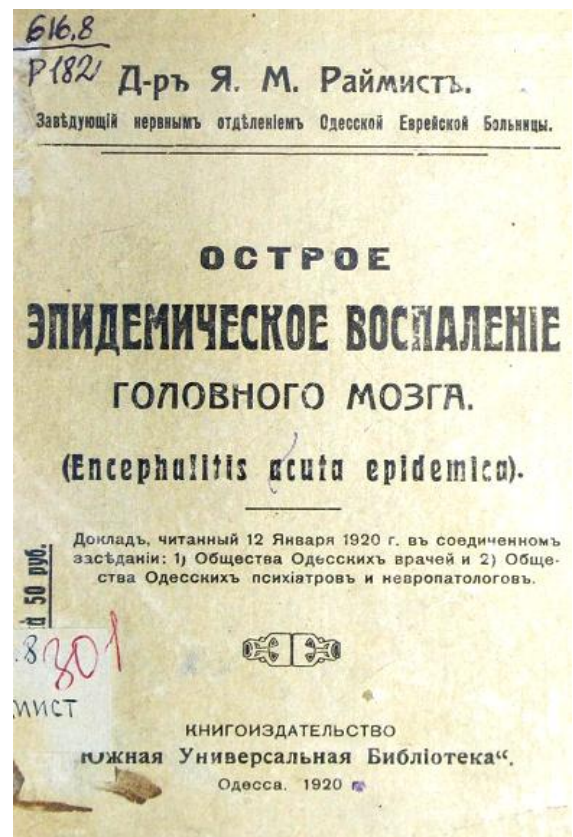

Рис. 7. Я.М. Райміст. Публікація стосовно епідемічного енцефаліту

НОРМАТИВНІ ПРАВИЛА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЇХНЕ ЮРИДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

БІОЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Терзі Олена Олександрівна

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри судової медицини,

Одеський національний медичний університет

Людина повинна мати право приймати рішення щодо власного тіла. На національному рівні повинні бути ухвалені відповідні нормативні-акти стосовно автономії людини розпоряджатися своїм тілом.

Проте в багатьох державах переслідують за те, що людина робить власний вибір, а багатьом взагалі не дають можливості робити будь-який вибір щодо рішень про власне тіло і репродуктивні права. Репродуктивні права означають, що людина повинна мати можливість приймати власні рішення щодо свого тіла та: (1) отримувати достовірну інформацію з питань репродуктивних прав; (2) мати доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, включаючи контрацепцію; (3) обирати, чи вступати в шлюб, коли і з ким; (4) вирішувати, чи хочелюдина мати дітей і скільки.

Також до захисту репродуктивних прав людини належить діяльність держави щодо боротьби з усіма формами сексуального насильства, включаючи зґвалтування, каліцтво жіночих статевих органів, примусову вагітність, примусові аборти та примусову стерилізацію.

Репродуктивні права людини євидом прав людини, пов'язаних з репродуктивним здоров'ям та автономією. Репродуктивні права включають: (1) право планувати сім'ю, (2) використовувати засоби контролю народжуваності,

(3) отримувати статеве виховання в державних школах, (4) переривати вагітність та отримувати доступ до послуг з охорони репродуктивного здоров'я. Юридичні контури цих прав дуже різняться в різних державах.

Суперечливі погляди на етичний, моральний та релігійний статус таких питань, як контроль народжуваності, аборти та планування сім'ї, часто призводять до емоційно та політично забарвлених спорів. Дискусії щодо репродуктивних прав людини зачіпають деякі з найбільш чутливих питань у суспільстві.

Щоб зрозуміти, як репродуктивні права працюють юридично, корисно почати з розмежування між «негативними» та «позитивними» правами. Негативні права зосереджені на свободі. Вони можуть бути виражені як право обрати рішення на власний розсуд. Наприклад, свобода слова – це негативне право висловлювати свою думку відкрито, вільно і без санкцій. На відміну від цього, позитивні права дають право на певні блага. Крім того, вони передбачають обов'язок держави забезпечити це благо. Наприклад, право на мінімальну освіту передбачає обов'язок забезпечити цю освіту. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини пояснює, що репродуктивні права повинні бути (1) надані в достатній кількості, (2) доступні фізично та економічно, (3) доступні без дискримінації та (4) належної якості. Незважаючи на це, дотримання цих стандартів на міжнародному рівні дуже різняться.

Термін «репродуктивні права» ще не визначений жодним міжнародним договором з прав людини [1]. Однак, стаття 23 (1) (b) Конвенції про права осіб з інвалідністю передбачає право на репродуктивне здоров'я та освіту, а на регіональному рівні у статті 14 Протоколу до Африканської хартії прав людини та народів про права жінок в Африці («Протокол Мапуту») чітко формулює репродуктивні права жінок як права людини.

Стратегія з сексуального та репродуктивного здоров'я ВООЗ 2001р. включає право кожної людини на: (1) найвищий досягнутий рівень

сексуального здоров'я, включаючи доступ до послуг з охорони сексуального і репродуктивного здоров'я; (2) пошук, отримання та передачу інформації, яка відноситься до сексуальності; (3) сексуальну освіту; (4) повагу фізичної недоторканності; (5) свободу у виборі партнера; (6) самостійне прийняття рішення бути сексуально активною чи ні; (7) вступ у статевий зв'язок за згодою обох партнерів; (8) вступ у шлюб за згодою обох; (9) самостійне прийняття рішення мати дітей або ні, і коли; (10) ведення задовільного, безпечного сексуального життя[2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gebhard J. Trimiño D. Reproductive Rights, International Regulation / Max Planck Encyclopedia of Public International Law.
2. Гендерна перспектива сфери охорони здоров'я в Україні. URL.: https://razumkov.org.ua/images/2022/07/15/we_act_medical_ukr_report.pdf

ІНДИВІДУАЛЬНЕ І ТИПОВЕ В ДОСЛІДЖЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

МЕТОД ІОРТ ФРАНЦА РУППЕРТА У ТЕРАПІЇ ПСИХОТРАВМИ

УДК 159.923.2 : 159.9072.42

Медянова Олена Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри диференціальної та спеціальної психології,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова;

доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,

Одеський національний медичний університет

Анотація. В статті розглянуто використання методу ІОРТ Франца Рупперта терапії ранньої травми. Метод є успішним інструментарієм зцілення біографії травм (травми ідентичності - травми кохання - травми сексуальності - травми винності) та активації самоцілювальних сил як психіки, так і тіла, відновлення цілісності людини та відтворення її здатності до активного творчого життя без страждань.

Ключові слова: теорія та терапія психологічної травми, ідентичність особистості, рання травма, системно-родові розстановки.

Abstract. The article discusses the use of Franz Ruppert's IOPT method in early trauma therapy. The method is a successful toolkit for healing biography of traumas (identity traumas - love traumas - sexuality traumas - guilt traumas) and activation of self-healing forces of both psyche and body, restoration of human integrity and reproduction of his ability to an active creative life without suffering.

Keywords: theory and therapy of psychological trauma, personal identity, early trauma, systemic and generative arrangements.

Аналізуючи чинники психічного здоров'я в умовах війни, проф. Чабан О.С. наголошує, що цю ситуацію «однозначно слід розцінювати як колективну травму на кшталт Голодомору (з тією відмінністю, що свідків війни дуже багато, вони діляться травматичним досвідом). Це величезне випробування для українського народу... Реакцію людини на драматичні події науковці називають травматичним стресом. Він вважається нормальною відповіддю на аномальні обставини, що виходять за рамки звичайного життєвого досвіду людини (як-от війна, насилля, тортури й т. ін.)... Зазвичай (але не завжди) стан травматичного стресу стабілізується навіть без терапії, коли людина повертається у звичні умови.» [1]. Однак для людей з біографією травм [2, с.49] травматичний стресу реактивує законсервовані психологічні травми, навіть далекі від ситуацій війни. Тригером стає стан загрози життю, незалежно реальна ця загроза, чи лише гіпотетична (наприклад, для територій віддалених від бойових дій). Тому терапія психологічних травм, розуміння природи виникнення «біографії травм», як чинника що загрожує психологічному здоров'ю особистості, особливо у дестабілізуючих умовах військового стану, стає дуже актуальною на сьогоднішній день. Це потребує активного впровадження передового світового досвіду по психологічній реабілітації травм у психокорекційну роботу українських психологів.

В своїх розробках авторського методу Франц Рупперт спирається на концепцію уподобань (Боулбі, 1973,1995, 1998; Бріш, 1999; Гроссманн, 2004); сучасну теорію травм; метод родинних розстановок (Берт Хеллінгер, 1994). Він формує теорію полігенераційної психотравми[3], яка поширює травматичний досвід між поколіннями. В першому поколінні формується травматичний досвід; у другому поколінні, завдяки цьому, виникають порушення уподобання та зростає ризик травматичних переживань; у третьому поколінні формується біографія травм [2,3,4].

В основі методу ІОРТ лежать уявлення автора про те, що:

- «Хвороба» не є виключно наслідком долі, віку або поганих генів». Вона виявляється результатом життєвого досвіду, з яким ми психологічно не можемо впоратися. «Хвороби» - це наслідки психотравм, що виражаються за допомогою нашого тіла» [2, с.14];
- Організм людини має модульну структуру, тому його реакції можуть мати специфічний характер і не торкатися всього організму як цілого [2, с.18];
- Психіка людини також має модульну структуру, бо має дати людям «доступ до реальності як поза, так і всередині нашого тіла. Оскільки реальність багатшарова, людській психіці доводиться відповідати тим самим» [2, с.22]. І це робить необхідними зусилля щодо інтеграції окремих психічних компонентів;
- Тільки здорове Я здатне свідомо об'єднати всі рівні психіки та задати тілу правильний напрямок. Тому важливим завданням людини «є знаходження такого конструктивного співвідношення між тілом і особистим Я, щоб тілесні процеси залишали місце для вільних рішень і щоб психіка не гвалтувала тіло» [2, с.25];
- Крім функції Я, функція бажання є другою найважливішою компонентою людської психіки. «Ніякий терапевтичний метод не вплине, якщо людина не хоче подивитися на свої проблеми і не хоче щось змінити в собі» [2, с.27];
- Ідентичність людини – це сума всього колишнього життєвого досвіду цієї людини. Починає вона формуватися із моменту зачаття. «Ми отримуємо життя від наших батьків, але наше життя не ідентичне їхньому життю. У нас є своя життєва сила та своя воля до життя» [2, с.28];
- Перше випробування у розвитку ідентичності кожної людини – її мати. Вона дає основу для формування першого «Ми» та допомагає дитині утвердити себе – своє «Я» та свої бажання. У позитивному випадку (при присутності любові матері та прийняття своєї дитини) реалізується здорова формула ідентичності Я = Я. Якщо ж «мати відкидає дитину, не хоче її, зловживає дитиною у своїх цілях або використовує для проєкцій своїх травм і стратегій

виживання, дитині дуже важко сприймати себе у своїй ідентичності ... Вона не може чітко розрізняти, що є її частиною, а що ні» [2, с.29]. Висока ймовірність, що дитина буде змушена ідентифікувати себе з ворожими ототожненнями матері («У тебе не та стать») або з її нездійсненими бажаннями («Ти винен»). Щоб вижити дитині доводиться стати таким, як хоче бачити її мати і формується спотворена родова лояльність - Ти = Я = Ми. «Ти маєш бути таким, яким я хочу бачити тебе, таким ми хочемо бачити тебе. Такий колективізм душить у зародку будь-яку індивідуальність... Ми можемо сформулювати свою власну ідентичність лише тоді, коли ми маємо можливість критично ставитися до всіх послань, які нам транслюються, і відкидати їх» [2, с.31];

- Здорова ідентичність формується лише тоді, коли забезпечено єдність психіки людини, тобто коли не потрібно розщеплюватися, щоб зробити щось або встановити зв'язки з іншими людьми;
- Психотравма – така подія, з якою людина не може впоратися силами своєї психіки. У деяких ситуаціях людина змушена придушувати навіть нормативні реакції, «щоб не спровокувати агресора чи захистити себе від «перегріву»... Радикальним рішенням цієї дилеми стає відмова від цілісності тіла та психіки. Цілісність розпадається, фрагментується та підтримується «на плаву» завдяки процесам розщеплення» [2, с.38]. Внаслідок розщеплення виникають три типи частин з явно вираженими межами: здорова, травмована частини та частина, що виживає;
- Здорова частина психіки зберігає можливості здорових тілесних реакцій, сприйняття реальності, здатна до адаптації та розвитку. Вона прагне виходу з розщеплення;
- Травмована частина психіки продовжує жити, відчувати та думати так само, як у ситуації травми. Фізично вона проявляється у вигляді болю, патологічних патернів дихання, травлення, руху, у спазмах, «замороженості» тіла. На емоційному рівні – це неадекватний страх смерті та самотності,

неконтрольований гнів, біль втрат, що не припиняється. Травмована частина регулярно активується за рахунок тригерів травматичної ситуації;

- Частина психіки, що виживає, формує стратегію виживання в ситуації розщеплення: блокую діяльність травмованої частини, блокуючи емоції і виганяючи зі свідомість ситуацію травми. «Механізми виживання локалізують травматичні відчуття у певних місцях тіла. Частини, що виживають, активно працюють над тим, щоб видалити весь травматичний досвід зі свідомості людини. Важливий аспект стратегії виживання у тому, що у свідомості зникає власне здорове Я. Це компенсується конструкціями сурогатного Я , яке у якийсь момент починає вважати себе справжнім» [2, с.41-42]. Частина психіки, що виживає, не здатна рефлексувати і впізнавати себе. Виживальні стратегії не лікують, а продовжують розщеплювати;
- Найперша форма травми, в контексті людської біографії, є «травма ідентичності», яка виникає при порушенні контакту з матір'ю по об'єктивних (травми під час пологів, перебування в інкубаторі або порушення контакту внаслідок травмованості матері під час пологів) або суб'єктивних причин (психотравми самої матері, небажаності дитини, неприйняття матір'ю причин вагітності тощо);
- Травма ідентичності запускає біографію травм – каскад травматичного досвіду особистості: травма ідентичності (Я небажаний) →травма кохання (Я нелюбимий)→травма сексуальності (Я не захищений)→травма власної винності (ідентифікація себе з агресором);
- Чим довше людина просувається у своїй біографії травм, тим більше вона сама стає агресором. Якщо біографію травм не перервати усвідомленим втручанням, вона «продовжує розвиватися у окремій людині і передається з покоління до покоління через батьківство і через захоплення впливових позицій у суспільстві» [2, с.60].

Ф. Рупперт формулює етапи її терапії травми орієнтованої на порушення ідентичності (ІОРТ):

- 1) активація здорової частини людини;
- 2) зростання здорових структур за рахунок усвідомлення стратегій виживання;
- 3) прийняття своєї травмованості та перебування у режимі виживання;
- 4) стабільний контакт здорової частини із травмованою: проживання травми з опорою на ресурсність здорової частини психіки.

Метод терапії – розстановки. Авторська модифікація методу – розстановка запиту. Запит формується обов'язково мовою, яка першою вивчалась дитиною. Запит може мати форму фрази чи малюнка.

Для осмислення роботи методів ІОРТ Франца Рупперта та його ефективності розглянемо кілька клінічних випадків.

Опис клінічного випадку 1. Клієнка Х. – вік 50 років, скарги на панічний страх, пов'язаний із можливою онкологією ротової порожнини; уникнення відвідування лікаря для об'єктивної діагностики. Ситуація тривалого ортодонтичного лікування посилилася загостренням дратівливості слизових з початком військового стану. Протягом усього життя Х. з підвищеною увагою відносилась до здоров'я своїх зубів. Відвідування стоматолога завжди було неприємним, але свідомо регулярним. Зазначає, що кожне відвідування лікаря було тяжким, бо Х. очікувала якогось страшного діагнозу, яке перед зверненням до психолога конкретизувалося у вигляді страху онкологічного захворювання. Панічні атаки були присутні в житті клієнтки регулярно, при високих ступенях нервової напруги – локалізувалися у вигляді порушення ковтання, втрати чутливості у горлі (ковтання, дихання, алергічний подразнення слизової рота). Перший напад панічної атаки стався через несвоєчасне лікування запалення зуба мудрості. На момент звернення Х. відзначає двомісячне запалення слизової оболонки щоки, яке не вдається самостійно вилікувати, і несвідоме уникнення звернення до стоматолога. Клієнтка оцінювала ситуацію, як не типову для неї, але наголошує на

усвідомленому страху онкологічного захворювання, а не на звичних панічних атаках.

Рекомендовано проведення розстановки методом ІОРТ Франца Рупперта у груповому варіанті.

Опис відчуттів заступників (резонаторів [2]) «Я клієнтки» і «її страху» ідентифікуються Х. як події з її життя. У 10-ти літньому віці Х. приїхала разом із дідом до вмираючої родички, яка дуже багато уваги приділяла догляду за Х. у дитинстві. Х. сприймала її, як людину, яка її любила найбільше і приймала беззастережно такою, якою вона була насправді. Знаючи, що родичка захворіла, Х. вмовила діда взяти її з собою, і дуже хотіла побачитися з хворою. Але дорослі не допустили цієї зустрічі. Х. довелося сидіти під замком у будинку родички, поки дід відвідував у лікарні вмираючу. Точної інформації про хворобу родички Х. так само не надали, їй довелося підслуховувати розмови дорослих, щоб зрозуміти, що відбувається – родичка вмирала від онкології в ротовій порожнині. Під час перебування в будинку хворої, Х. випадково розбиває виріб з напівкоштовного каміння, краде уламок, що відколовся від фігури, бо він стає для неї символом їхнього взаємного кохання та зв'язку з родичкою. І потім все життя зберігає ретельно цей уламок.

На момент звернення до терапії уламок втрачено, але почуття провини перед родичкою і сором за зіпсований виріб дуже гострі і зараз.

В момент повідомлення про смерть родички (через кілька місяців після відвідин її будинку) Х. нічого не відчуває, лише порожнечу. Ця порожнеча замість звичного кохання загострює почуття провини. І все життя мучить Х. незрозумілістю і неправильністю у світлі їхнього взаємного кохання з родичкою.

Відповідно до структурної теорії психотравми Ф. Рупперта, у Х. виявлено психічне розщеплення як наслідок травматичного досвіду зіткнення зі смертельною небезпекою захворювань ротової порожнини, самотністю та нерозумінням як правильно поводитися в ситуаціях родової лояльності. І

нечутливість у момент повідомлення про смерть родички – реакція частини психіки, що виживає. А знижена чутливість ротової порожнини та горла у поєднанні з гіперопікою цих областей тіла, силою страхів при виявленні захворювань цієї області тіла є наслідком дії механізмів виживання, які локалізують травматичні відчуття в певному місці тіла [2, с. 41].

Усвідомлення природи своєї травми, виявилось у Х. у вигляді вигуку: «То що можна тепер не вмирати?», сильній емоційній розрядці і прийнятті своєї дитячої ідентичності «коханою і горючою дитиною», що втратила близьку людину, замість «дитини - зрадника, який повинен померти щоб довести свою любов (лояльність)». Тригером, який активував цю травму, у Х. стає ситуація військового стану і неможливості виїхати з країни з лояльності до своїх близьких. "Краще померти, ніж стати зрадником".

За підсумками розміщення: протягом тижня загоюються травми в ротовій порожнині (внаслідок зниження м'язового напруження і нормалізації кровопостачання області, пов'язаної з травматичним досвідом); нормалізуються ставлення до стоматологічного лікування; поліпшуються відносини з родичами - поступове лікування травми любові і своєї винності при подальшій терапії. Протягом шести місяці після закінчення терапії не спостерігалися проблеми з ротовою порожниною та панічні атаки, не дивлячись на напружене становище в країні через ситуацію війни.

Опис клінічного випадку 2. Клієнтка Б. –19 років. Скарги на панічні атаки. Медичне обстеження відхилень від норми не виявило. З'явилися панічні статки в останній рік (до початку воєнного стану). Погіршилися після рішення жити спільно зі своїм молодим чоловіком вже після початку військових дій у країні. Взаємини з батьками – доброзичливі, теплі. Але при цьому присутня дуже болюча реакція на найменше нерозуміння з боку батька («Не зрозумів; не оцінив складності в її житті; підняв голос при звістці про невдачу у вирішенні складної зовнішньої ситуації») та недостатній емоційний відгук матері на ситуацію роз'їзду («Її і без мене нормально, хоча я приїжджаю не частіше, ніж

раз на тиждень, а казала, що нудьгуватиме...»). Б. проявляє штучну інфантильність у відносинах з батьками та зі старшими родичами; при цьому нормативну адаптивність у відносинах з іншими людьми (на роботі, у навчальних ситуаціях).

Б. відчуває велику напругу під час вирішення домашніх господарських завдань; відчуває частий страх оцінної ситуації з боку молодого чоловіка та його матері. Загальні навички господарювання розвинені на достатньому рівні. Але при проживанні з батьками за власною ініціативою Б. їх не виявляла; охоче включалася у домашню роботу лише разом із батьками. Подолати панічні стани Б. вдається лише за підтримки свого парубка чи батька. Віра у взаємне кохання в парі у Б. особливо гостра після панічних атак, але швидко заміщається сумнівами, страхом не відповідати очікуванням оточуючих у звичайних ситуаціях. За підсумками бесіди Б. приходиться до висновку, що не здатна вгамувати стан тривоги своєї сімейно-господарської некомпетентності ніякими доводами логіки.

Рекомендовано проведення розстановки за методом ІОРТ Франца Рупперта у камерному варіанті (клієнт та психолог), запит клієнтки «Я не хочу дорослішати, чому?»).

У позиції «Я зараз» клієнтка відчувала себе щасливою дитиною, яка може сміятися і всі її кохають, але відчуває загрозу ззовні та намагається не зрушити з місця. «Краще завмерти, розчинитись: не дихати не існувати, щоб не змусили рухатися». Б. трактує свої відчуття - як стан перед панічною атакою. У позиції «Я доросла» клієнтка бачить фігуру схожу на бабусю (мати матері); відчуває страх, що її викинуть надвір, відчуває свою нікчемність; фоном чує слова бабусі: «Не вмітимеш готувати, прибирати, будеш поганою господинею – ніхто заміж не візьме».

У «Я зараз» є почуття провини за небажання бути як «Я доросла». Б. згадує, як бабуся дбала про неї всі роки життя; батьки працювали, і бабуся була її ангелом-охоронцем. Але поруч із любов'ю до бабусі стоїть біль. Діалог між

«Я зараз» і «Я доросла» приносить Б. розуміння, що бабуся завжди ламала її дитячі ініціативи у спробах щось зробити по господарству самостійно, зневажливо критикувала її успіхи і передрікала їй повний провал у житті через погане ведення домашнього господарства: провал у житті як самотність (відсутність чоловіка) та бездомність.

Стосовно своєї дочки бабуся цей сценарій реалізувала повністю: все життя критикувала чоловіка доньки, хоча він дбав про неї до смерті; залишила будинок у спадок синові, який і вигнав сім'ю Б. після смерті бабусі з батьківського дому. Б. сприймала таке ставлення бабусі як несправедливе, адже дядько навіть не допомагав їй під час хвороби і жив тільки для себе. При цьому Б. не могла прийняти те, що її бабуся не любила її і свою доньку. Цьому суперечив увесь досвід їхнього спільного життя.

У ході розстановки було з'ясовано родовий сценарій, який бабуся успадкувала від батьківської родини: все майно залишається синові – як продовжувачу роду; дочка не потрібна, від неї немає користі - тому їй потрібно піти; жінка має вийти заміж; для цього треба догодити чоловікові: бути гарною господаркою і народити сина.

Б. цей сценарій не подобався. Але вона зрозуміла, що її мати все життя живе за цим сценарієм: догодити чоловікові. І народження матері Б. старшою дитиною - але не хлопчиком, призвело до виникнення у неї травми ідентичності "Я не бажана!". Очевидно, таку ж травму небажаності дівчинки несла і бабуся, яка була старшою дочкою в сім'ї.

Б. успадкувала цю родову травму, яка без усвідомлення причин первинної родової травми трансформувалася у неї в травму кохання: «Мене не люблять!», хоча ставлення у батьківській сім'ї Б. до дитини було швидше гіперопікуваним (компенсаторний варіант травми ідентичності матері). Таким чином відбулося травматичне розщеплення ідентичності Б.: дитину – кохаємо та захищаємо, дорослого – не любимо та виганяємо. Тому бути дорослим у родині небезпечно.

Розуміння природи травми мами та бабусі, підґрунтя їхнього суперечливого ставлення до неї, дозволили Б. ототожнити родову лояльність із необхідністю підтверджувати родовий сценарій життя жінки. Зміна ситуації виживання жінки в сучасному суспільстві: можливість її опори на свої ресурси, а не позикові ресурси чоловіка, робить безпечною ідентифікацію «Я доросла» для Б. і дозволяє їй зробити свій вибір стратегії життя без втрати родини. Після такого усвідомлення Б. змогла щиро висловити свою любов і подяку до бабусі, за все, що вона робила для неї; побачити у фактах тиску її прояви страху за майбутнє онуки (як власного негативного досвіду); прийняти нездатність своїх старших родичів подолати власні травми; та прийняти свій вибір – свою істину ідентичності без страху бути відкинутою сім'єю.

Протягом місяця після проведення розстановки у Б. відбувається нормалізація емоційної реакції на ведення домашнього господарства. Вона починає в'язати, експериментує з приготуванням їжі, і при цьому отримує задоволення від цього виду зайнятості. Визначається зі зміною виду освіти та напрямом кар'єри, яку починає самостійно реалізовувати. Нормалізуються її стосунки з батьком батька, які завжди були насторожені та відсторонені. На сьогоднішній день (п'ять місяців після розстановки та два місяці після закінчення терапії) панічні атаки не поверталися і емоційний стан позитивний, незважаючи на військовий стан у країні.

В межах методу ІОРТ Франца Рупперта розроблена модель психологічної травми, як джерела хвороб – модель розщеплення ідентичності особистості, що у свою чергу призводить до розпаду цілісності людського тіла та людської психіки. Метод є успішним інструментарієм зцілення біографії травм (травми ідентичності- травми кохання-травми сексуальності- травми винності) та активації самозцілювальних сил як психіки, так і тіла, відновленню цілісності людини та відтворення її здатності до активного творчого життя без страждань.

Таким чином, використання методу ІОРТ Ф. Рупперта у терапії травми дозволяє повернути цілісність індивідуальності (психіки – тіла – особистості) пацієнтів, завдяки прийняттю свого травматичного досвіду та розщеплення психіки та тіла, що є його наслідком; усвідомлення свого сценарію виживання, активного бажання подолати розщеплення завдяки проживанню травми в ресурсному стані та контакті здорової частини з травмованими. Такий досвід відтворювання цілісності психіки звільняє людину від стратегії виживання и «травмоване тіло може розкритися» [2, с. 78] та зцілитися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чабан О. С. Психічне здоров'я в умовах війни: як його зберегти й не потрапити в «день бабака»? .Медична газета «Здоров'я України 21 сторіччя» № 5-6 (522-523), 2022. Режим доступу: <https://health-ua.com/article/70068-psiichne-zdorovya-vumovah-vjni--yakjogo-zberegiti-j-nepotrapiti--vden-babaka>
2. Франц Рупперт, Харальд Банцхаф. Мое тело, моя травма, мое Я. Kosel, 2019. 387 с.
3. Рупперт Ф. Травма, связь и семейные расстановки. Понятие и исцеление душевной раны. М.: Институт консультирования и системных решений, 2014. 264 с.
4. Медянова Е. В. Вопрос целостности человека с позиции психогенеалогии, системно-семейных расстановок и регресивного гипноза// Людина як цілісність: соціально-гуманітарний та природничо-науковий полілог : Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції (20 травня 2021 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії та біоетики , психологічна служба, НВК ІТНІБО; Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол. : В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. Одеса, 2021. С.83-96.

HOW SYSTEM CONSTELLATIONS CAN IMPACT THE COURSE AND OUTCOME OF AN ILLNESS

УДК 159.922.26

Gulmira Spicer

*Inner Energy Coach, psychotherapist,
family & systemic constellations facilitator (ISCA Reg.),
United Kingdom, London*

Abstract. This article is written to talk about the healing potential of systemic constellations. About how systemic constellations can support medical treatment, and even lead to an effective result. About how a look at the family transgenerational background can be an important component of a holistic concept of treatment.

Keywords: psychosomatic diseases, systemic family constellations, bronchial asthma.

Анотація. Ця стаття написана для того, щоб розповісти про цілющий потенціал системних розстановок. Про те, як системні розстановки можуть підтримати медичне лікування і навіть привести до ефективного результату. Про те як погляд на сімейні трансгенераційні підгрунття може бути важливою складовою цілісної концепції лікування.

Ключові слова: психосоматичні захворювання, системно-сімейні розстановки, бронхіальна астма.

At present, modern medicine is increasingly turning to non-traditional methods of treatment, or rather, doctors recommend and refer patients to homeopaths, to chiropractors who use acupuncture, acupressure, physiotherapy, yoga therapy and the use of Chinese medicines. This suggests that the methods of treatment with the use of modern medicine are not always sufficient for the expected result.

Of course, it is very pleasing that we have begun to turn to the centuries-old knowledge and skills of our ancestors more often, but the evolution of human

consciousness is rapidly developing and unfortunately, the number of both diseases and patients is growing at the same speed. Desperate patients or people looking for solutions have always turned and will turn to alternative medicine, which is understandable, because health is most important.

Back in the 1980's, the German psychologist and philosopher Bert Hellinger, based on earlier methods of spatial visualization such as family sculpting, developed the foundations of this concise form of constellation work, aimed at identifying and changing vital patterns and structures of relationships. As a result, using the principles of systemic constellations, he drew attention to the symptoms of human ill health. In his work, he came to a radically new understanding of the conceptual relationships and underpinnings of diseases, as well as a variety of, often transgenerational family dynamics and interweaving that limit the lives and opportunities of people and support their symptoms. This new and highly effective method is described and depicted in books and films such as «Wo Schicksal wirkt und Demut heilt», «Was in Familien krank macht und heilt», «Schicksalsbindungen bei Krebs», «Die größere Kraft», «Liebe am Abgrund», «In der Seele an die Liebe rühren» among others.

Since then, many other authors have made important contributions to constellation work with patients.

Nevertheless, systemic constellation is considered at best, a legitimate method of alternative medicine, but at the same time, among alternative methods of treatment, it is used sparingly and is considered rather esoteric.

No matter what is said about this method and no matter how sceptical the feelings around it, the effectiveness of this method in working with diseases and symptoms is getting harder to deny.

What is the essence of this method ... It is rather difficult to describe, but still, I will try.

The nature of human disease consists of the difference, or rather dissimilarity, between the body and the soul. And the nature of decisions is balancing. So, when the balance is disturbed, then a symptom or disease arises. That is, the failure of each organ of our body tells where the violation occurred in the soul. After all, our feelings, emotions, and states are denounced in a physical form, which is displayed in our body in our organs. And this is the clue. At the same time, we cannot say that with kidney problems for example, that all patients have the same life scenario, or the same feelings that provoked the disease, but we can assume that the disease is a derivative of fear. Once again, I want to emphasize that this is not a fact, but a hint to the therapist (facilitator) to test the hypothesis.

Each person is unique and there are no recurring cases, but there are similar patterns.

So, how and what can the arrangement help the patient? The essence of the method lies in the fact that the therapist (facilitator) works with the patient, revealing his or her inner-emotional state which led to the disease. That is, the patient sits and watches, so to speak, behind the stage, as in a theatre. They observe from the outside what is happening to them and the disease. In this case, the patient themselves appoints completely unfamiliar people to the role of a representer for him or herself and the symptomatology (or disease). Thus, complete strangers, entering the role, begin to give out information from the patient's energy field. The therapist (facilitator) and the patient receive indications of the possible relationship of the patient's disease and their attitude to the disease with certain events, relationship patterns and often hidden family dynamics (or invisible loyalties, as the Hungarian-American psychiatrist Ivan Boszormenyi-Nagy called them back in the early 1970's). As work progresses and if necessary, we will bring representatives of family or clan members, as well as people who are participants in the events that influenced the dynamics, to be introduced into the constellation.

Such work is aimed at recapturing the feelings, tasks or aspects of destiny taken over by the patient in bonding love for parents or ancestors, relinquishing the child's desires, expectations and needs, and maintaining their own resources.

In this way, the Constellations expose the relationships, which ways of action can lead to a solution, bring relief, and help to cope with ailments. With the help of the arrangement, you can see the true feelings deeply hidden from consciousness. After all, once an ancestor had made a decision that at that time seemed right and began to act and live in accordance with that decision, they would not realize that it could turn out to be a destructive factor in the future.

I will give an example from my practice. A young man of 30 years old, fit, with well-balanced complexion, came with a symptom of asthma. He used an inhaler, but not always, but he always carried it with him. Choreographer by profession. Dance school owner. He himself began to dance from the age of eight, signed up with a friend, but the friend left. Parents thought that it was temporary and would pass, but for him it turned out that dancing is his life. So, in addition to dancing, he loves to run, but for a year he stopped because he started having problems with breathing. He began to choke. The doctors diagnosed asthma and prescribed an inhaler. That is, he was told that it was not safe for him to run. Well, he himself could no longer run, as he was constantly suffocating.

After a couple of therapy sessions and one constellation three months later, he sent me the photo you see of him complete a ten-kilometre run. This photo is exhibited with the permission of the client, who kindly agreed to this, believing that by his example he will help other people understand the effectiveness of this method of therapy and thereby contribute to the search for finding the Roots of the disease.

You may ask, what was the recovery and how is this possible?!?

Yes, it is possible. First, it is a strong desire to recover and fulfil your dream. And, of course, faith. Belief that there is a solution, and it just needs to be found.

Also, an important factor is that a person is ready to take responsibility for their future, their life.

So why did he start to have breathing difficulties? Because his parents did not give him freedom, specifically his mother who restrained him, was constantly afraid, implored him not to take risks. And out of love for his mother, he could not contradict the old way of life, he could not stand out, otherwise he felt he could be excluded from his family. The constellation showed that in the system of the family on the mother's side, there was a successful ancestor who reached heights, but was exiled to Siberia and died there. Since then, and this is three generations ago, the ancestors lived modestly, did not want to stand out, did not, as they say, put their heads above the parapet, but to live like everyone else. This is what his mother wanted from him. Well, his mother did this because it was impossible any other way, otherwise - DEATH.

It was the systemic arrangement according to Hellinger that showed with all obviousness how, unconsciously following the programs of a kind, we can, from good intentions, harm our descendants. For the generic system described above, standing out was like DEATH.

It is the restriction of freedom from the first breath that leads to the fact that a person cannot control his own destiny, his own life. And I am once again convinced of the benefits of using this method in practice.

I want to end this article with words from Stephan Hausner's book "Even if it Costs me my Life. Systemic Constellations and Serious Illness"

"I would like medicine, in its view of a sick person, to properly take into account the transgenerational perspective of systemic family therapy in relation to the occurrence of diseases and the persistence of symptoms, and also that constellation work with patients receive in this approach, in my opinion, its proper meaning and place. In addition, I want the knowledge and discoveries made in constellation work with the sick to spread and lead to a wider understanding of illness and health in society.

But what if our children learned about these relationships in school and if dietetics, as the science of measures that promote physical and mental health or healing, regained its original meaning?».

Constellation work can be considered as a method, but in addition, it is also a science of human relations, a philosophy of life, a life position, and a way of life.

REFERENCES

1. Hellinger, B (2011) *Laws of Healing: Getting well, staying well*
2. Hellinger, B. (2001). *Love's own truths: Bonding and balancing in close relationships*
3. Hellinger, B. (2003). *Peace begins in the soul: Family constellations in the service of reconciliation* (C. Beaumont, Trans.).
4. Hellinger, B. (2009). *Natural Transcendence*.
5. Hausner, S. (2008) «Even if it Costs me my Life. Systemic Constellations and Serious Illness»

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, РЕСУРСИ І РЕЗЕРВИ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСВІЧЕНОЇ ЛЮДИНИ

SMART-МОДЕЛІ ДЕ-СУГЕСТІЇ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОСЛІДНИКА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

УДК 159.98

Кривцова Наталя Вячеславівна

кандидат психологічних наук,

Founder, general director, supervisor of LLC JAPA,

Head of the Professional Association of Researchers,

керівник відділу психологічного консультування ОНМедУ

Анотація. В статті розглянуто авторський різницево-багатовимірний автопоетичний полісутнісний методологічно-методичний інструментарій Психологічної філософії трансфесіоналізму. Розкрито сутність і зміст авторських концептів «SMART-модель», Інформаційна композиція «звукорядь», «Де-сугестія» та «Мультиформне об'єднання». Представлено досвід використання авторської композиції інструментарію де-сугестії і психотерапевтичної концептуалізації, що з'єднала SMART-моделі «ViK!», «МАПА», «Абсурдизація-дезабсурдизації»; комплекс методів психотерапевтичної концептуалізації «Асоціативні кущи» і «WiWi», а також алгоритми теопрактик самооцінювання інтегральних показників самогармонізації комунікативного потенціалу життєвих сил самоздійснення особистості дослідника інформаційних ресурсів (SV SMART-моделі «ViK!»), глибинно-психологічних детермінант самоактуалізації і самоорганізації інформаційно-енергетичної просторово-часової композиції її самореалізації

(DD SMART-моделі «МАПА») та теопрактичний алгоритм суб'єктивного самовизначення шляхів свідомого творчого самозмінювання в мінливих умовах кризи та екстремального спілкування (TC SMART-моделі «Абсурдизація-деабсурдизації»). Доведена ефективність авторських моделей, методів і алгоритмів теопрактик як прогностичного і психотерапевтичного інструментарію в екстремальних умовах воєнного стану.

Ключові слова: SMART-модель, де-сугестія, психотерапевтична концептуалізація, інформаційна композиція, самогармонізація комунікативного потенціалу, життєва сила самоздійснення.

Abstract. The article considers the author's difference-multidimensional autopoietic polyessence methodological and methodical tools of the Psychological philosophy of transprofessionalism. The essence and content of the author's concepts «De-suggestion», «SMART-model», «Multiform union», «Multiplet» and Informative composition «Soundrange» are revealed. There is presented the experience of using the author's composition of the toolkit of de-suggestion and psychotherapeutic conceptualization, which connected: SMART-models «ViK!», «МАПА», «Absurdization of disabsurdization», the complex of methods "Associative Bushes" and "WiWi", as well as the theopractical algorithms for self-assessment of integral indicators of the self-harmonization communicative potential of the vitality of self-fulfillment of the personality of the researcher of information resources (SV SMART-model «ViK!»), deep-psychological determinants of self-actualization and self-organization of the information-energy composition of self-realization resources (DD SMART-model «МАПА») and theopractical algorithm of subjective self-determination of ways of conscious creative self-change in the changing conditions of the crisis and of extreme communication (TC SMART model of de-suggestion «Absurdization of disabsurdization»). Proven effectiveness of the author's models, methods and algorithms of theo-practice as prognostic and psychotherapeutic tools in extreme conditions of martial law.

Keywords: SMART-model, de-suggestion, psychotherapeutic conceptualization, informative composition, communicative potential of self-harmonization, the vitality of self-fulfillment.

Ми живемо в «століття флуктуацій» (Е. Ласло) і страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки між речами. Сегментована свідомість нібито «розсипалася» на безліч вимірів світогляду сучасної людини, водночас в гранично-широких сферах самоздійснення спричинила ізолюваність її життєдіяльності. З одного боку, швидкість і багатовимірність змін ведуть до надмірного напруження на всіх рівнях самоорганізації людського життя (соматичному, психологічному, соціальному та ін.), з іншого, саме в певному діапазоні чутливості особистості дослідника інформаційних ресурсів до кризи відбувається стрибок потенціалу самореалізації, зростає її інновативність, а труднощі соціалізації стають джерелом ресурсів авто-еко-організації [5]. Більш того, за результатами численних досліджень нами було доведено, що це можливо саме при збільшенні інформаційного хаосу.

Перед нами явище «порога самоорганізації», яке полягає в тому, що за деякою межею безлад не тільки не збільшується, але виникає якісно новий порядок, макрокомпозиція, яка знаходиться у процесі становлення, а не сталості та забезпечує макропорядок, що «підтягує» під свою композиційну модель інші дрібні процеси і утворення [4].

В екстремальних умовах гібридних війн зростає роль інформаційно-енергетичної складової самоорганізації людського життя і самогармонізації створювальних сил самоздійснення особистості дослідника інформаційних ресурсів. Особливої актуальності набуває різницево-багатовимірний автопоетичний полісутнісний методологічно-методичний інструментарій Психологічної філософії трансфесіоналізму (авторка Н.Кривцова), зокрема авторські психотехніки де-сугестії (від лат. Suggestio – пропозиція, порада,

навіювання), які сприяють зростанню життєвих сил людини, підвищуючи її стійкість до маніпулювання свідомістю.

Слід підкреслити, що в авторських SMART-моделях де-сугестії «де» розглядається в двох аспектах: 1) від лат. «de» – в контексті зворотної та/або негативної дії; 2) від кит. «德» (якість, закономірність, досягнення, сила духу тощо) – розглядається як «сила шляху-Дао» в контексті суб'єктного самовизначення, самоактуалізації і самоорганізації інформаційно-енергетичної композиції ресурсів самореалізації та самогармонізації комунікативного потенціалу життєвих сил самоздійснення особистості дослідника інформаційних ресурсів в цілому.

Нагадаємо, що з англійської мови на українську «smart» перекладається як «розумний» та розглядається як «having or showing a quick-witted intelligence», тобто йдеться про самоактуалізацію базової екзистенції людини «володіти або проявляти кмітливий інтелект», підвищуючи здатність до свідомої продуктивної життєдіяльності. Причому в SMART-моделях де-сугестії, акронім «smart» нами декодовано як: «S» – від англ. «Self-Directed («Directed – режисер», «Self-себе») – самонавідний, само-сугестивний»; «M» – від англ. «Motivated – мотивованій»; A – від англ. «Adaptive – адаптивній»; R – від англ. «Resource – ресурс» і «enriched – збагачений, вітамінізований» (від лат. «vita – життя») – збагачений життєве-важливими ресурсами»; T – від англ. «Technology». Тобто йдеться про сугестивні технології збагачення життєве-важливими ресурсами самоорганізації і самогармонізації створювальних сил самоздійснення людини-творця на різних рівнях мультиформного об'єднання з Всесвітом, зокрема процесів мотивації та адаптації в спеціально-організованих екстремальних умовах самоактуалізації глибинно-психологічних детермінант самореалізації комунікаційного потенціалу особистості дослідника наукового знання.

До того ж в теопрактиках науково-освітнього коучингу і психотерапевтичної концептуалізації (авторка Н. Кривцова) використовується

термін «SMART», що вперше з'явився в 1981 році в статті Джорджа Дорана «There's a SMART Way to Write Management's Goals and Objectives» [14]. Йдеться про критерії «Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound», що можна декодувати, як: конкретність мети, її зрозумілість («S» від Specific – конкретність), реалістичність, що дозволяє вірити у можливість її досягнення («A» від англ. Achievable – досяжність), помірність запитів та наявність критеріїв вимірювання шляхів досягнення («M» від Measurable – вимірний, помірний), що актуалізує питання усвідомлення суті й значення обраної мети для пошуку відповідних засобів її досягнення («R» від англ. Relevant – релевантність, відповідність), а також мотивує зробити це якнайшвидше («T» від англ. «Time bound» – обмеженість у часі).

За результатами численних досліджень нами доведено ефективність SMART-моделей де-сугестії як важливої складової різницево-багатовимірною полісутнісного автопоетичного методологічно-методичного інструментарію Психологічної філософії трансфесіоналізму (акт впровадження № 122 від 02.03.2021). В тому числі була виявлена доцільність його використання в науково-освітньому коучингу і психотерапевтичній концептуалізації як методів експрес-діагностики та підвищення якості науково-освітніх теопрактик через своєчасне усунення ризиків дезадаптації, деперсоналізації і дереалізації особистості дослідника інформаційних ресурсів в спеціально-організованих умовах дистанційного навчання підчас пандемії [8, 11].

Досвід використання методологічно-методичного інструментарію Психологічної філософії трансфесіоналізму показав, що в екстремальних умовах важливим стає не стільки усвідомлення суті і значення того чи іншого явища або процесів, виявлення специфіки їх проявів в певних умовах, скільки переосмислення того, що надає сили особистості дослідника інформаційних ресурсів, стає джерелом «стрибка» до успіху й щастя завдяки самореалізації власної місії й призначення в цих умовах або блокує можливості самоактуалізації глибинно-психологічних детермінант самоорганізації і

самогармонізації створювальних сил самоздійснення, загострює ризики дезадаптації, деперсоналізації і дереалізації в ситуаціях невизначеності і інформаційного хаосу [6, 7, 11]. Тому мова йде про необхідність використання відповідних алгоритмів теопрактик самооцінювання індивідуальної специфіки комунікативного потенціалу самореалізації особистості дослідника, чутливої до кризи, але здатної до самоактуалізації, самоорганізації і самогармонізації створювальних сил в екстремальних умовах самоздійснення.

На нашу думку, традиційний аналіз змісту інформації слід збагачувати кількісно-якісним аналізом неспецифічних (для класичної психології і психолінгвістики) характеристик інформаційних композицій в цілому шляхом участі в спеціально організованих теопрактиках науково-освітнього коучингу і психотерапевтичної концептуалізації з використанням психотехнік де-сугестії й алгоритмів самооцінювання результатів декодування сутності і змісту використаних інформаційних одиниць [6, 7, 11]. Наприклад, ідеї і почуття декодуються в смислові схеми і когнітивні карти, слова – в образи (символи, знаки тощо) інформаційної композиції «звукорядь», де кожний звук відповідає індивідуальним особливостям світосприйняття та можливостям самоактуалізації глибинно-психологічних детермінант самоорганізації і самогармонізації життєвих сил самоздійснення особистості дослідника інформаційних ресурсів, в тому числі створювальних сил знання [6, 10].

За результатами численних досліджень психологічних особливостей потенціалу самореалізації особистості дослідника інформаційних ресурсів нами було доведено доцільність використання композиційного підходу, зокрема методу «Створююча Сила» і методики «Видалення зайвого»/«Викреслювання» (І. В. Єршова-Бабенко) [5,6]. Було доведено, що саме композиційні характеристики інформації дозволяють, з одного боку, аналізувати цілісність внутрішнього світу особистості через його макроповедінку, в т.ч. і макро-структурні-функціональні механізми і характеристики, цілісно впливати на ціле/цілісність/середовище [3,6], з іншого боку, враховувати специфіку

самоактуалізації, самоорганізації і самогармонізації створювальних сил самоздійснення і композицію ресурсів самореалізації особистості дослідника інформаційних ресурсів підчас мультиформного об'єднання з Всесвітом на різних рівнях в цілому [5, 6, 7, 8, 11]. Показана ефективність розгляду симптомокомплексу композиційної організації інформації як діагностичного та корекційного інструментарію адаптації/дезадаптації [4-10], а також дослідження особливостей композиції потенціалу самореалізації особистості дослідника наукових знань, чутливої до кризи та схильної до трансфесіоналізму [5].

При цьому було доведено, що недостатньо структурований матеріал може виконувати продуктивну функцію динамічного хаосу, дозволяє підвищувати комунікативний потенціал самореалізації на різних рівнях мультиформного об'єднання дослідника інформаційних ресурсів з Всесвітом: природньому, соціальному, культурному та при організації життя в цілому [5, 6, 7, 8, 11]. Тому розглянутий в статті алгоритм теопрактик самооцінювання глибинно-психологічних детермінант самоактуалізації і самоорганізації інформаційно-енергетичної композиції ресурсів самореалізації особистості (авторка Н. Кривцова) базується на концепті «композиційна характеристика психічного» (І. В. Єршової-Бабенко) [4], композиційної моделі потенціалу самореалізації особистості (Н. В. Кривцова) [5], теорії композиції кінокадру (В. П. Бабенко) [1], теорії композиції організації внутрішнього світу людини і суспільства (С. М. Белозеров) [2], що допомагають встановити тип/рівень режимів-атракторів потенціалу самореалізації особистості дослідника, чутливої до кризи, визначити інформаційні тригери її самоактуалізації і самоорганізації резервів варіативності композиції ресурсів, глибинно-психологічні детермінанти самогармонізації комунікативного потенціалу життєвих сил самоздійснення, в тому числі психосемантичну специфіку інформаційно-енергетичної композиції створювальних сил знання [5, 6, 11].

Слід підкреслити, що використання в концепті «мультиформне об'єднання» (авторка Н. Кривцова) літери «і» – це не орфографічна помилка, а натяк на анімаційний характер виникнення нової різницево-багатовимірної автопоетичної полісутнісної цілісності «Людина-Всесвіт», вказівка на синергічний ефект активації композитної функції сизигії комунікативного потенціалу самореалізації особистості дослідника інформаційних ресурсів з Всесвітом на різних рівнях. До того ж йдеться про узгодженість раціонально-ірраціонального вимірів кумулятивно-дисипативних процесів самогармонізації життєвих сил самоздійснення людини в екстремальних умовах створення нової інформаційної композиції та народження нової цілісності «людина-інформація» – мультиплет різницево-багатовимірних полісутнісних автопоетичних цілісностей різного походження і масштабів [12]. Нагадаємо, що існування мультиплетів обумовлено симетрією сильної взаємодії її компонентів та/або енергетичних рівнів, що мають подібні властивості підчас їх мультиформного об'єднання.

Розглянемо більш детально досвід використання цілісної композиції методологічно-методичного інструментарію інформаційно-психологічного супроводу особистісно-професійного зростання в екстремальних умовах життєдіяльності (авторка Н. Кривцова) підчас введеного воєнного стану в Україні, зокрема як методів експрес-діагностики індивідуально-психологічних особливостей ентропії інформаційної композиції, швидкого прогнозування і усунення ризиків дезадаптації, деперсоналізації і дереалізації в екстремальних умовах. Йдеться про різницево-багатовимірній автопоетичній полісутнісній методологічно-методичній інструментарій Психологічної філософії трансфесіоналізму (авторка Н. Кривцова), а саме: SMART-моделі де-сугестії «МАПА», «ViK!», «Абсурдизація-дезабсурдизації», комплексу методів «Асоціативні куци» і «WiWi» (від. «Wikipedia»-«Wiktionary»), та алгоритмів теопрактик «Самооцінювання шляхом участі» в спеціально організованих умовах де-сугестії і психотерапевтичної концептуалізації, в тому числі

спрямованих на кількісно-якісний аналіз складових самогармонізації комунікативного потенціалу життєвої сили самоздійснення особистості дослідника інформаційних ресурсів (SV SMART-моделі «ViK!»), глибинно-психологічних детермінант самоактуалізації і самоорганізації інформаційно-енергетичної композиції ресурсів самореалізації (DD SMART-моделі «МАПА») та суб'єктивного самовизначення шляхів свідомого творчого самозмінювання в мінливих умовах кризи та екстремального спілкування.

Перш за все, за допомогою SMART-моделі де-сугестії «ViK!» і методу «Асоціативні кущі» респондентом «Н» було створено інформаційну композицію «когнітивна карта» (ІК№1.) підчас роздумів у червні 2022 р. за темою «Війна» (див. рис.1. «Когнітивна схема»). В таблиці 1 представлено результати самооцінювання інтегральних показників самогармонізації комунікативного потенціалу життєвої сили самоздійснення особистості дослідника підчас кількісно-якісного аналізу особливостей інформаційної композиції «когнітивна карта», створеної респондентом «Н» з використанням алгоритму теопрактики SV SMART-моделі «ViK!».

Таблиця 1.

Результати використання алгоритму теопрактики самооцінювання SV SMART-моделі «ViK!»

ПОКАЗНИКИ САМОГАРМОНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТТЄВИХ СИЛ САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОСЛІДНИКА	КОД РЕЗУЛЬТАТІВ РЕСПОНДЕНТА «Н»
тип/рівень самогармонізації комунікативного потенціалу життєвих сил самоздійснення: «+» - позитивний (П), «-» - негативний (Н), «0» - індиферентний (і), «=>» - байдужий (б)	ТРІМ 3і2Н1П
тип/рівень режимів-атракторів самогармонізації ресурсів самореалізації особистості дослідника: HS (П); S (і); LS (Н)	ТРАП 3S
типи/рівні і фази: <u>тип/рівень</u> самоздійснення «Систола»: с= 0-Н» - конвергентність Фаза самогармонізації: мобілізуюча (LS<S), акцентована	Діастола 4d1с Дивергентність, Мобілізуюча цілепрямуюча

<p style="text-align: center;">(LS>S), стан невизначеності (LS=S); тип/рівень самоздійснення «Діастола: d=0+Π» - дивергентність Фаза самогармонізації: ціле прямуюча (S>HS); дифузна (S=HS); трансцендентна (S<HS).</p>	<p style="text-align: center;">фаза самогармонізації</p>
<p>спрямованість комунікативного потенціалу життєвих сил мультіформного об'єднання особистості дослідника інформаційних ресурсів з Всесвітом на різних рівнях самогармонізації: СТК стрес-транс-комунікативний потенціал (H>Π); ТСК транс-стрес-комунікативний потенціал (Π>H)</p>	<p style="text-align: center;">СТК -2+1= -1c</p>
<p>форма організації кумулятивно-дисипативних процесів мультіформного об'єднання людини з Всесвітом: АЕО: авто-еко-організація (LS>HS); ЕАО: еко-авто-організація (HS>LS) ОД: організована дезорганізація (LS=HS)</p>	<p style="text-align: center;">АЕО</p>

Отримані результати дозволяють говорити про низьку ресурсність респондента «Н» під час створення «когнітивної карти», його високу чутливість до кризи і ризику трансформації стресу в дистрес (-1c) (табл.1.).

Далі за допомогою алгоритмів тео-практики DD SMART-моделі «МАПА» створено інформаційну композицію «МАПА ВІЙНИ» (ІК№2) та проведено кількісно-якісний аналіз композиційних характеристик індивідуально-психологічних особливостей глибинно-психологічних детермінант самоактуалізації і самоорганізації інформаційно-енергетичної композиції ресурсів самореалізації особистості дослідника, яка самоздійснюється в екстремальних умовах війни (рис.1).

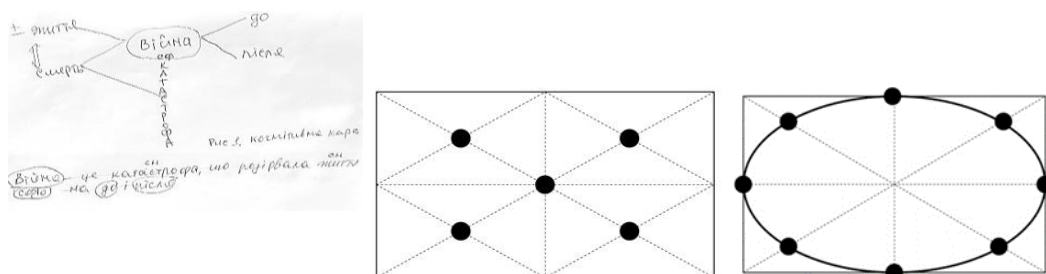

Рис. 1. Результати самооцінювання респондента «Н» з використанням алгоритму теопрактики DD SMART-моделі «МАПА» (Н.Кривцова)

Підчас самооцінювання з використанням алгоритму теопрактики DD SMART-моделі «МАПА» (авторка Н. Кривцова) респондентом «Н» було виявлено глибинно-психологічні детермінанти самоактуалізації і самоорганізації інформаційно-енергетичної композиції ресурсів самореалізації особистості дослідника інформаційних ресурсів, а саме:

1. Рівень інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації (PIE):
загальна кількість IO = 24 (з), серед яких 10 (а) актуалізованих IO і 14(р) – потенційних IO.

2. Тип самоорганізації інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації (TIE): *вербально-візуальний (рис.1 «когнітивна карта» і узагальнююча фраза), що свідчить про самоактуалізацію психологічного резерву варіативності самореалізації особистості дослідника інформаційних ресурсів через синергійний ефект мультіформного об'єднання наочно-образного і формально-логічного когнітивних стилів.*

3. Модальність глибинно-психологічних детермінант активації інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації (MIO):

a) організація інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації (10 op):

- ✓ **смысл-несущі (СН):** 7СН підчас кодування ключових ознак стресової ситуації в ІБ№1 (див.рис.1.): «це, катастрофа, що, розірвала, життя, на, і» та 7СН після декодування ІБ№2 (це, що, розірвала, на, до, після, і);
- ✓ **смысл-формирующие (СФ):** 3СФ IO «війна, до, після» підчас кодування ключових ознак стресової ситуації в ІБ№1 (див.рис.1.) та 1СФ «війна» після декодування ІБ№2;
- ✓ **сенс-утворюючі: 0 СУ** IO підчас кодування ключових ознак стресової ситуації в ІБ№1 (див.рис.1.) та 2СУ «катастрофа, життя» після декодування ІБ№2.

б) гармонізація інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації (4 з):

- ✓ **захисні ІО (4z):** 3i – байдужі ІО «це, що, і», видалення яких дозволяє прискорити пошук ключових ознак стресової ситуації; 1n *негативна* ІО – «розірвало», видалення якої знижує зайву напругу, виконуючи функцію позитивної форми психологічного захисту через штучне «витіснення» людиною у несвідоме певної інформації, що дозволяє «побачити світло у кінці тунелю», позбавляючи від напруження і негативних емоційних переживань, знижує чутливість до кризи і ризику загострення психосоматичних захворювань в екстремальних умовах самоздійснення;
- ✓ **індиферентні 3i ІО** «на, до, після» свідчать про схильність в стресовій комунікації до активізації психологічного захисту «миролюбність» та «уникнення» від балачок і поверхневих розмов про минуле і майбутнє.

4.Знак інформаційно-енергетичного метаболізму (8 ре)

- ✓ **позитивні 2n ІО** «+, життя» однакові (підчас створення інфоблоків 1 і 2), що свідчить про незмінний рівень схильності особистості дослідника інформаційних ресурсів до оптимізму;
- ✓ **негативні ІО:** 4n «-, війна, смерть, катастрофа» підчас створення інфоблоку 1.; 3n «-, війна, катастрофа» після декодування інфоблоку 2., що свідчить про ситуативну схильності до песимізму

5.Форма інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації (ФІК):

змішаний тип (прямокутник, вписаний в овал), що свідчить про стан невизначеності форми самореалізації (реалізація-самовдосконалення) особистості дослідника інформаційних ресурсів (див.рис.1.).

6.Координація цілісності інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації (КЦ):

а) центральна ось - ІО «катастрофа» перетинає ІО «С» в оптичному *центрі* інформаційної композиції форму «прямокутник», що дозволяє розглянути її як смислову координату адаптації/деадаптації - ключову установку дослідника інформаційних ресурсів (можна побачити на рис.1. її зв'язок із ІО «смерть», що було трансформовано в ІО «С» (смысл, сенс) та ІО «життя –+»), усвідомлення сутності і значення якої визначає тип/рівень самоорганізації інформаційного метаболізму і шляхи особистісно-професійного зростання особистості дослідника через трансформацію стресорів в людиностворювальні сили знання.

б) базові екзистенції: 4бе «+, життя, 1, ал» (ІО «золотого осередка» форми «прямокутник»), де-сугестія яких стає джерелом синергійних ефектів самоорганізації особистісно-професійних ресурсів самореалізації на різних рівнях мультіформного об'єднання особистості дослідника інформаційних ресурсів з Всесвітом;

в) вертикальна ось самовдосконалення: 2 Іов «після, війна» - ІО співпадають з центральною ІО, що має декілька ключових вимірів організації інформаційно-енергетичного простору-часу (що?де?коли?). Враховуючи модальність і знак Іов «-б», можна казати, що йдеться про байдужість до свого майбутнього і песимізм (ІО), подолання чого розкриває головний напрямок особистісно-професійного самовдосконалення.

г) горизонтальна ось - відсутні ІО, що координують шлях до гармонії життя і неспішний рух реалізації планів;

д) ліва діагональ лд: 1лд «-» форми «овал», в якій вписується прямокутник. Йдеться про зовнішнє джерело негативної інформації, що активує песимістичне сприйняття життя

е) права діагональ: 2пд «на, до» форми «овал», в якій вписується прямокутник. Йдеться про джерело оптимізму респондента «Н»: спогаді людини і наявні можливості.

Було виявлено специфіку самоорганізації інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації особистості дослідника інформаційних ресурсів, що знайшла свого прояву у змішаній формі геометричної композиції мультиплету тригерів ІБ№2. (вписаний в овал прямокутник), що дозволяє зробити висновки про стан невизначеності форми самореалізації респондента «Н» підчас створення інформаційної композиції «МАПА ВІЙНИ», що супроводжується зростанням чутливості особистості дослідника інформаційних ресурсів до кризи, причому зворотна перспектива дозволяє говорити про страх перед майбутнім. Але узагальнені композиційні характеристики створеного мультиплету є маркерами стійкості, рівноваги і гармонійності інформаційно-енергетичного простору-часу самореалізації, що підтверджується основними законами композиції – головного, рівноваги і цілого. Так, гармонійність композиції представлена чотирма показниками: «законами головного, рівноваги та цілого», а також показником «загальна стійкість», де ознаками стійкої композиції є такі узагальнені композиційні форми, як: овал і діагональ). Таким чином, за результатами самооцінювання форми і змісту інформаційних тригерів композиції «МАПА ВІЙНИ», можна зробити висновки про те, що в респондента «Н» достатній рівень адаптивності і здатності до самокерування (ключові інформаційні тригери геометричної форми «прямокутник» усвідомлені). При цьому мова йде про низький рівень емоційного компонента соціальної адаптивності особистості, що характеризується домінуванням форми «овал» та вертикальної орієнтації інформаційної композиції тригерів. Цей факт підтверджується результатами самооцінювання інтегральних показників комунікативного потенціалу самогармонізації створювальних сил самоздійснення: йдеться про особистісну дивергентність та мобілізуючу цілепрямую фазу самогармонізації (див.табл.1.).

Відсутність горизонтальної складової геометричної композиції «овал» свідчить про важливий етап самореалізації – самовдосконалення особистості дослідника інформаційних ресурсів. До того ж кількісно-якісний аналіз змісту ключових інформаційних тригерів дозволяє говорити про етап «катастрофізації» і «духовну кризу» із зовнішнім джерелом активації глибинно-психологічних детермінант самоорганізації і самогармонізації життєвих сил самоздійснення. Тому було продовжено участь респондента «Н» в психотерапевтичній концептуалізації шляхом з використанням теопрактичного алгоритму суб'єктивного самовизначення шляхів свідомого творчого самозмінювання в мінливих умовах кризи та екстремального спілкування (ТС SMART-моделі «Абсурдизація-дезабсурдизації»).

За результатами кількісно-якісного аналізу інформаційної композиції «МАПА ВІЙНИ» (ІБ№2) було виявлено, що це - мультиплет, що містить: одну фразу з 11 слів, з яких було обрано 3СФ смисл-формуючі одиниці (війна, до, після), а в якості сенс-утворюючих 2СУ (катастрофа, життя) «когнітивну карту» (1кк), яка з'єднала 13 смисл-несущих інформаційних одиниць (5 слів і 8 символів/знаків) навколо 1-го смисл-формуючого слова «війна».

Для більш ретельного аналізу обрано смисл-несущі, смисл-формуючі та сенс-утворюючі інформаційні одиниці як ключові ознаки стресової ситуації суб'єктного самовизначення в умовах війни (ІК№3):

«**ВІЙНА** (-) —~~ЦЕ~~(=) **КАТАСТРОФА** (-), ~~ЩО~~ (=) ~~РОЗІРВАЛА~~ (-) **ЖИТТЯ** (+)
~~НА~~ (0) ~~ДО~~ (0) ~~І~~(=) **ПІСЛЯ** (0)».

Умовні скорочення: ІО - інформаційні одиниці, «0» - індіферентні (і) ІО, «=» - байдужі (б) ІО, «-» - негативні (н) ІО, «+» - позитивні (п) ІО; СН - «смисл-несущі» (ІО, що надруковані звичайним чином); СФ – «смисл-формуючі» (виділені ІО); СУ– «сенс-утворюючі» (підкреслені ІО); z – «захисні» (викреслені ІО).

Підчас кодування-декодування сутності і змісту шляхів творчого самозмінювання в мінливих умовах самореалізації та можливостей суб'єктного

самовизначення з використанням SMART-моделі «Абсурдизація-дезабсурдизації» та комплексу методів «Асоціативні куци» і «WiWi», створено нову інформаційну композицію ІБ№4, а саме:

1) Негативну смисл-несучу ІО «розірвало» трансформовано в позитивну інформаційну композицію «звукорядь» «рози рвала».

2) Негативну сенс-утворюючу ІО «катастрофа» трансформовано в інформаційну композицію «звукорядь» **«ката; строфа, трофіка»**, де:

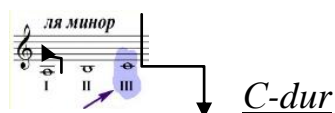
а) **ката** (3 (0);10+) від яп. 型 або 形 – форма (+); образ (+) - **справжні ключі** (+) для **знань** (+), за своєю суттю - не тільки набір різноманітних рухів (+), але й **генератор певного стану** через формалізовану послідовність рухів (0), пов'язаних між собою логічною послідовністю (+) і виконуються в різному темпі і **з різним ступенем напруги** (0), пов'язаних принципами поєдинку (0); **спосіб досягнення** (+) повного самоконтролю (+) через **вдосконалення** психологічних характеристик (+); б) **строфа** (3+) від дав.-гр. στροφή – **поворот** (+), **зміна** (+), коло (+); в) **трофіка** (2(0); 4+) від грец. τροφ – їжа (+), τροφή – харчування (+), τρόπαιον – трофей(+), - являє собою **єдність** (+) процесів асиміляції і дисиміляції, синтезу і розпаду (0).

3) Індиферентна смисл формуюча ІО «до, після» трансформована в позитивну інформаційну композицію звукорядь **«до, піс, ля»**:

а) **«піс» від англ. «rease»**: мир (+), спокій (+), тиша (+), договір (+), громадський порядок (+);

б) **ля (+), До (+); A-moll - C-dur** - пара (+); перехід у паралельну тональність від мінору до мажору(+), використовуючи **ключ «соль»** (+):

A-moll

Перехід від мінора до мажора: всього три кроки!(+++)

д) «доля» - у слов'янській міфології є символом уособлення щасливої долі (+), удачі (+), є даром богів (+), силою (+), даною людині для подолання життєвих труднощів (+)».

Коментар респондента «Н» до вибору форми самореалізації і стратегії самоактуалізації в екстремальних умовах самоздійснення: «Йдеться лише про три кроки до щастя! Тому і самогармонізацію створювальних сил самоздійснення доцільно проводити в три кроки: 1 крок – вибір тригерних ІО як ключових для усвідомлення суті і значення стресової ситуації: «індиферентної» сенс-формуючої, «негативної» смисл-несущої і «мінорної» сенс-утворюючої інформації; 2 крок - «абсурдизація-дезабсурдизація» ключових ознак стресової ситуації; 3 крок – самооцінювання інтегральних показників самоактуалізації комунікативного потенціалу самореалізації особистості дослідника, здатної до самогармонізації створювальних сил самоздійснення через усвідомлення сутності і значення стресової ситуації у житті в цілому як джерела самовдосконалення. Тобто йдеться про необхідність створення нової інформаційної композиції «МАПА ЖИТТЯ (-+)», що веде до щастя.

Отже, йдеться про захист людини від деструктивних форм понададаптивної активності та/або маніпулювання свідомістю через усвідомлення суті і значення інформації, за допомогою якої людина виражає свої мислі і почуття, чому використовує саме ці слова і образи під час вербалізації ключових ідей, ціннісних орієнтацій та цілей, аргументації значущості того, у що й чому людина в це вірить. До того ж використання «чорного гумору» під час абсурдизації, слід за В.Франклом, можна розглядати не стільки як «спробу бачити хоч щось із того, що відбувається в смішному вигляді», а як «волю до гумору» - «мистецтво жити» в екстремальних умовах - [13, с.65].

За результатами самооцінювання шляхом участі в спеціально-організованих умовах психотерапевтичної концептуалізації можна зробити висновки про те, що де-сугестія, проведена під час вербалізації ключових ознак

стресової ситуації війни і переосмислення їх змісту і значення, відкриває можливість розгляду екстремальних умов як джерела зростання комунікативного потенціалу самогармонізації життєвих сил самоздійснення особистості дослідника інформаційних ресурсів та здатності до самоактуалізації, самоорганізації і самореалізації в екстремальних умовах життєдіяльності, підвищуючи готовність до трансформації стресорів на глибинно-психологічні детермінанти зростання створювальних сил знання та суб'єктного самовизначення людини-творця на різних рівнях мультиформного об'єднання з Всесвітом. Отримані результати підтверджуються результатами тестування з використанням стандартизованих методів психодіагностики (Шкала оптимізму і активності (автори Н. Водопьянова, М. Штейн) [3, с. 298-304]; оригінальний «Тест-опитувальник соціальної адаптивності» (авторки Саннікова О.П., Кузнецова О.В.) [12, с. 58-76], прогностичних методів «Поточне тестування» (авторка Н. Кривцова) і «ЗОД» (авторка Н. Кривцова) [6]).

Таким чином, представлені в статті результати демонструють можливість використання авторського інструментарію де-сугестії як методів експрес-діагностики та алгоритмів теопрактик самооцінювання індивідуально-психологічних особливостей суб'єктивного самовизначення шляхів свідомого творчого самозмінювання в мінливих умовах кризи та екстремального спілкування, типів/рівнів самоздійснення і фаз самогармонізації комунікативного потенціалу життєвих сил самоздійснення особистості дослідника інформаційних ресурсів, її глибинно-психологічних детермінант самоактуалізації і самоорганізації інформаційно-енергетичної композиції ресурсів самореалізації та кумулятивно-дисипативних процесів мультиформного об'єднання людини з Всесвітом на різних рівнях з метою прогнозування ризиків дезорганізації (дезадаптації, деперсоналізації, дереалізації) в процесі психотерапевтичної концептуалізації в умовах введеного воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко В. П. Геометрическая композиция. Конспект лекций / В. П. Бабенко. – Одесса, 2014. – 32 с.
2. Белозеров С.М. Организация внутреннего мира человека и общества. Теория и метод композиции/ С.М. Белозеров. – М.: Алетея, 2002. – 768с.
3. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. — СПб.: Питер, 2009. — 336 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
4. Єршова-Бабенко І.В. Психосинергетика: монографія / І.В. Єршова-Бабенко. – Херсон, Изд-во «Д. Гринь», 2015. – 488 с.
5. Кривцова Н.В. Психологічні особливості потенціалу самореалізації особистості : дис.канд.психол.наук:19.00.01: Загальна психологія, історія психології / Н.В.Кривцова. – Одеса, 2018. – 296 с.
6. Кривцова Н.В. Шлях до гармонії життя: теорія і практика самореалізації: Монографія / Н.В. Кривцова / 3-є вид., перероб. – Харків: Факт, 2019. – 352 с.
7. Кривцова Н.В. Створювальні сили створювального знання особистості трансфесіонала: SMART-модель «МАПА» як методологічний і методичний інструментарій // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. Випуск 17. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. с.147-166.URL: appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i17/19.pdf
8. Кривцова Н.В. Smart-моделі «психологічної філософії» як методологічно-методичний інструментарій підвищення якості медичної освіти: досвід використання для прогнозування ризиків виснаження особистості дослідника інформаційних ресурсів підчас випробувань та підвищення її готовності до трансфесіоналізму в умовах пандемічної освіти // Постнекласична наукова парадигма: методологічні засади та концептуальні моделі: звіт про науково-дослідну роботу (остаточний) / Одеський

національний медичний університет (ОНМедУ); керівник НДР Ханжи В.Б.
Но держреєстрації 0116U001760. Одеса, 2020.- С.173-207.

9. Мадинова Ю.И. Композиционная организация рисунка как симптомокомплекс адаптивности/дезадаптивности личности. Проблема исследования и диагностики: монография / Ю.И. Мадинова. – Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2016. – 246 с.
10. Мадинова Ю.И. Особливості дезадаптації студентів-медиків: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Одеса, 2016. – 19 с.
11. Санникова О.П., Кузнецова О.В. Системный анализ адаптивности личности : Монография. – Одесса: Издательство ВМВ, 2017. – 392.
12. Створювальна сила знання : монографія. Книга перша / авт. кол. ; відп. ред.: І. А. Доннікова, Н.В. Кривцова. – Одеса : Фенікс, 2020. – 250 с.
13. Франкл В. Сказать жизни «ДА»: психолог в концлагере. – М.: Смысл, 2007. – 173 с.
14. George T.Doran There's a S.M.A.R.T. way to write managements's goals and objectives // AMA FORUM November, 1981. - p 35-36.
<https://community.mis.temple.edu/mis0855002fall2015/files/2015/10/S.M.A.R.T-Way-Management-Review.pdf>.

NEW AGE AND PERSPECTIVES OF THE FORMATION OF THE HOMO CREATOR

Petinova Oksana Borysivna

DSc, Professor,

Professor of the Department of Philosophy,

Sociology and Management of Sociocultural Activities,

SI "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"

In modern Ukraine, the philosophy of education is defined as a set of worldview theories (ideas) that determine the methodology of education and training, the formation of the appropriate type of personality. In a broad sense, the subject of the philosophy of education is not only a philosophical understanding of the very process of acquiring knowledge, abilities and skills, but also, to a greater extent, a large-scale study of cultural achievements and values designed to meet the needs of the education system. Philosophy enables a large-scale multidimensional vision of social transformations. And today it is extremely important to single out the planetary-cosmic one as the dominant one in our difficult period. It is the understanding by each person of the changes in the world structure and world order that gives the opportunity to seek answers to eternal philosophical questions related to understanding who we are and what our purpose is. The formation of a creative-humanitarian, planetary-cosmic type of personality, the Human-Creator, is possible with the use of the methodological apparatus and the potential possibilities of philosophy.

It is philosophy that gives us the opportunity to analyze deep transformational processes of a planetary and cosmic nature from the point of view of multidimensionality. Philosophy provides an opportunity to combine scientific and non-scientific knowledge, the synergy of which presents opportunities for understanding and delineating prospects for future development. Scientists, in

particular, nuclear physicists, chemists, astronomers, cosmologists, psychologists, philosophical mystics, astrologers, religious figures, spiritual practitioners, esotericisms, etc. say the same thing in different words: the world has fundamentally changed. A new era has come. New Age. Synonyms can be the Great Transition, Quantum Transition, Age of Aquarius, Age of the Noosphere. For 10 years, a group of scientists observed the strange behavior of the hydrogen atom. As a result, it turned out that its nucleus decreased by 4%, accordingly, there were changes in the diameter of the atom, and the positively charged nucleus changed to a negative charge. The results of the research were published in the journals "Science" and "Nature", which are very famous in the world, conservative.

The fact that this sensational hypothesis is published in such journals suggests that at least this fact should be listened to and taken seriously: a change in the hydrogen atom means that all substances that contain this element also change their properties. This result calls into question the standard model of the scientific apparatus on which the scientific worldview rests. The density of matter becomes different, and the old protein organic matter is gradually rewritten to another, crystalline one. It is hydrogen that is the first in the table of chemical elements, and it is believed that it appeared first in the universe, and participates in key reactions from the point of view of life. And if you take into account that the human body consists of 80% water, the consequences of these changes can be large-scale. Over the past 10 years, there have been significant changes in the activity of the thymus (thymus gland) and in the structure of the eye.

What causes change? It's all about energy. Energy does not arise from nothing and does not disappear anywhere, it can only change from one state to another (the law of conservation of energy). Due to the existence of the law of conservation of energy, the concept of "energy" combines all phenomena of nature. As early as in 1777, the German scientist Georg Lichtenberg, a professor of physics and astronomy, while studying electric discharges on the surface of an insulator, which was covered with a special powder, observed a characteristic glow, and in 1882, the discovery of

the Belarusian scientist Y. Narkevych-Idko was recognized, who with the help of an electric device recorded the glow of objects on a photographic plate. This method of photography was called electrography. The thinker talked about the fact that the human body always produces impulses in nervous tissues, and is an electric battery that constantly exchanges energy with the space that surrounds it. In 1891-1900, Nikola Tesla also conducted a number of experiments on the possibility of gas-discharge visualization of living organisms. The camera was shooting in high frequency currents. Research by scientists about the energy structure of living organisms is well-known.

Devices have been created that measure impulses invisible to the human eye: for example, the Kirlian device shows the colors of the aura, and the "Medbiotech" device (authors – professors V. S. Shelest and S. V. Shelest) using methods of electroacupuncture (Foll's method), amplitude-frequency resonance and nosological diagnosis, determines the state of all human systems and organs.

All living organisms send certain signals. The so-called vibrations. Scientists claim that each of our emotions is also a vibration of energy of a certain frequency, which significantly affects both our health and the environment – that is, what we attract into our lives (situations, people, because like attracts like), and generally to our fate. In 1952, V. Shuman published an article about electromagnetic waves. Currently, there are special stations all over the world. The constant magnitude of the Planet's vibrations was 7.8 Hz. The frequencies have changed a lot now. And these pulses even reach 70 Hz. In 2022, we have a palindrome date - this is a unique mirror date, a day of six twos that are read the same on both sides. This corridor opened the way and a new vector for the future, which was marked by the beginning of the war. Changing the world is inevitable. This is a new round of evolution. The change of eras is accompanied by wars, conflicts, natural disasters, severe upheavals. 02/22/2022 – a portal opened, a certain corridor from the past to the future. Transition tools are different. The coming of a new era takes place at different levels and in

different worlds: some forces come into conflict with other forces. Accordingly, the war is also multidimensional.

The Mahabharata describes the period of Kali Yuga. During this period, only one quarter of a person's virtues remain, and even that is completely destroyed by the end of the Kali Yuga. People's life expectancy is decreasing, there is a general economic and spiritual degradation, people are showing the most horrible and disgusting qualities. Their courage, intelligence and strength weaken. People's behavior begins to be controlled by anger, envy and ambition. Nevertheless, the loss of moral values ultimately turns against the carriers of evil and vices themselves. Kali Yuga ends when evil and violence fills the entire world, which then collapses, and the Planetary Day, Satya Yuga, begins.

Quantum transition is a transition in consciousness to a new level of a higher level. On December 21, 2012, Planet Earth moved to a new level of its evolution. The Sun has moved to a new evolution, which in turn is on the threshold of a new evolutionary leap that will last 104,000 years. Our Planet is changing, it is entering a new era of its evolution, this is the so-called era of the Mental, the era of the Overmind – the noosphere. This is the next stage of the evolution of the biosphere. This is the step that man must take together with the planet. Today, both the planet and all humanity are moving from the level of the Planetary mind to the Galactic one, to the connection with the cosmos and the Universe.

Together with the solar system, we have all entered a new era - the era of the quantum world, where man is the creator. The time based on logic has passed. Consciousness becomes the main force of the development of man and the planet as a whole. The new era is the era of Creativity, in which opportunities for creative growth and the discovery of new abilities open up. Consciousness will gradually expand, the collective mind of humanity will change our lives. The Man of the Noosphere will have a cosmic intelligence and a power that will surpass any power in the three-dimensional world.

We are all under the influence of a certain ray that enters the planet Earth, and when we talk about the transition to the noosphere, we are talking about all of humanity, because it is impossible to refuse or change this program. Everyone will make the transition, but each in their own way. The new era is accompanied by the return of Cosmic Memory to Man. And now it is very important for every person what choice he will make, what direction of development he will choose for himself – if evolution, then he moves to the next round of the spiral of development. The difficulty of the transition is how to rise from the bottom. The processes of building a new reality when the old one is lost, which are observed in all spheres of human existence: health, energy, social sphere, realization of purpose, money. Using the language of symbolism, the new vibrations of the planet can be imagined as a tsunami sweeping away the old world structure that does not correspond to the new vibrations of the earth; fixed views on the world, on oneself, on one's place here and now. Currently, a reorientation towards "returning to oneself" is gradually taking place. This is a struggle with our illusions, old programs, karmic programs, beliefs, attitudes, the whole inner world.

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ

ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

ХРИСТИЯНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ

СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Вергелес Костянтин Миколайович

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та суспільних наук*

Куліш Павло Лаврентійович

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільних наук*

Школьнікова Тетяна Юріївна

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії та суспільних наук,
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова*

Останнім часом проблема цілісності набула особливої актуальності у новітньому природознавстві та філософії у зв'язку зі створенням нових синтетичних теорій, бурхливого розвитку біології, соціології, антропології, психології, синергетики тощо. У широкому філософському контексті під цілісністю розуміється внутрішня єдність будь-якого об'єкта, його відносна віддеференційованість (автономність, незалежність, відокремленість) від середовища, а також сам об'єкт, який володіє такими властивостями[2]. У такому розумінні цілісності можна виокремити дві тенденції: тлумачення цілісності як повноти, всебічного охоплення всіх властивостей, сторін і зв'язків об'єкта (у цьому сенсі цілісність зближається з поняттям конкретності); осмислення цілісності як внутрішньої умовленості об'єкта, тобто як того, що

визначає його специфіку, унікальність і т.п. (у цьому сенсі цілісність зближається з поняттям сутності).

Щодо спроб обґрунтування цілісності людини, до чого власне прагнула більшість серйозних концепцій і вчень, то вони здебільшого зводилися до опису лише окремих аспектів людського існування, так і не піднімаючись до чіткого уявлення про неї як цілісність. Тому, зрештою, й дійшли до кризи як класичної так і некласичної моделей людини, «коли пливуть не якісь там акциденції, а сама природа людини» [4], коли йдеться про втрату можливості її ідентифікації, що загрожує власне «людському в людині», того, що єднає її з усім світом, родом, іншими людьми тощо. Таким чином наявна криза актуалізувала потребу звільнення від ілюзій одномірності людини й повернення до осмислення її сутності, повноти і цілісності.

Занутившись в суть проблеми цілісності людини можна помітити, що в історико-філософському і світоглядно-історичному контекстах чітко виокремлюються три основні гранично загальні моделі людини – одномірна (моністична), двомірна (дуалістична) і трьохмірна (тріадична). Перша, одномірна (моністична) модель людини, є доволі простою: людина складається або з духу (спіритуалізм), тоді все в людині є чистою видимістю, або з матерії (реалізм), тоді психіка людини є однією з функцій мозку. У двомірній (дуальній) моделі людина постає єдністю двох, невиводимих одне з одного начал – душі та плоті, де душа – це ентелехія тіла, а плоть – його матерія. Ці начала діють одночасно і спільно, утворюючи єдине ціле – тіло. Дух тут виступає одним із станів душі: дух – це розумна душа, її вища сходинка. Душа складається із емоцій, зовнішніх та внутрішніх почуттів, розуму, волі, віри і інтуїції. Максимальний розвиток усіх якостей душі визначає її душевність. Міць єдності душі з плоттю, а також її спроможність чи неспроможність за власним бажанням покидати тіло, поставати вільним духом і насичувати себе змістом духовного світу фактично встановити неможливо.

Християнське вчення виходить із найскладнішої моделі людини – трьохмірної (тріадичної). В цій моделі чітко виокремлюються три начала – дух, душа і плоть. Згідно з початками виділяються і протиставляються три ідеальні типи людини – духовна, душевна і плотська. Тіло, у християнському вченні розглядається як ціле, яке є єдністю духу, душі та плоті. Душа включає в себе сенсорні почуття, інтелект і волю, а дух людини, у свою чергу, тлумачиться як триєдність віри, інтуїції та совісті. Якщо у ранньохристиянських мислителів, зокрема представників платонізму і гностиків, тіло виступало джерелом зла та нещастя, що заважають пізнавати Бога, то у Біблії душа і плоть – це взаємодоповнюючі сторони особистості людини, які ніколи не існують одна без іншої. Тіло є храмом духу, без нього неможна карати чи заохочувати людину за її вчинки. Плоть і дух можуть боротися між собою. Ця боротьба доволі часто дисгармонізує людину. Людина з нерозвиненим духом фактично не здатна до містичного й інтуїтивного осягнення світу і не спроможна жити за законами совісті, мудрості й милосердя.

У християнстві в цілому, зокрема православ'ї, значимим для осмислення природи та сутності людини постає догмат про двоїсту природу Ісуса Христа – Божественну і людську. Єднання цих двох природ призводить до зміни стану людського «єства» – Божественне залишається Божественним, а людське людським. При цьому людське набуває реальної можливості «обожнення» («деїфікації»), можливості онтологічного поновлення всіх складових людини. Визнаючи Боговтілення, християнське віровчення дозволяє усвідомлювати саму можливість виривання людини із замкненого кола «народження – смерті», звільнення від соціального тиску – позаяк Бог постав людиною. Об'єднуючим началом християнського вчення про людину у його східноєвропейському (православному) і західноєвропейському (католицькому) варіантах є їхня мета – створення ідеалу досконалої, цілісної і водночас цільної людини. Їхні відмінності проявляються в особливостях осмислення людини, її подвійної природи, мети і призначення, сенсу життя, можливостей піднесення до Бога, у

взаєминах людини з Богом, а також змістовному наповненні таких понять як людина, життя, смерть, благо, Бог тощо. Західноєвропейське тлумачення людини зорієнтоване на принцип індивідуації, тоді як православне – на колективне начало людини (наприклад, колективна молитва як найефективніший варіант звертання до Бога).

В основу християнського бачення людини як цілісності, єдності у думках та почуттях покладено одну з найфундаментальніших ідей християнства, а саме ідею про те, що вибір духовного шляху залежить як від людини, так і від Бога. На це вказано не лише у змісті Послання апостола Павла, а й в таких працях відомих християнських авторів як: «Настанови про життя у Христі» Антонія Великого, «Про устрій людини» Григорія Ніського, «Про природу людини» Немесія Емесського, «Слово про людину» св. Ігнатія (Брянчанінова), «Слово про природу людини» Григорія Богослова, «Антропологія св. Григорія Палами» арх. Кіпріана (Керна), «Дух, душа і тіло» Луки Кримського (Войно-Ясенецького) та інших.

Людина як цілісність є сукупністю протиріч, вона не може бути зафіксована в якомусь певному моменті часу оскільки знаходиться у постійно змінному (еволюційному) процесі. Реальне бачення і осмислення людини стає можливим лише у перспективі вічності. Тому значимим залишається усвідомлення двоїстості людини, єдності в ній духовного і матеріального. Така двоїстість надає людині право посідати особливе місце в ієрархії буття – осьове. Людина не лише живе та реалізує себе у природі та сфері духу, але й творить свій особливий, індивідуальний світ – людський. Вона не тільки проживає задане їй життя, а й створює свій «життєвий проект», розмірковує про мету та сенс свого життя, переживає, мріє, вигадує, фантазує тощо. Вона постійно шукає смислів і потребує певної самотності (самості) – внутрішнього самоспоглядання себе, власного внутрішнього світу. Процесуальність людини у цьому сенсі – це її мінливість, постійна зміна смислів і устремлень, потягів і думок, її нефіксованість і невизначеність. Тому правомірним є те, що

православне вчення про цілісність людини постійно апелює до положення про двоїсту природу Ісуса Христа – Божественну і людську. Саме єдність у Христі істотно змінює й саму природу людини. Вона перестає бути лише природною істотою, проживати своє життя тільки в дійсності, але й може підноситись до реальності. Таким чином Христос відновлює в Собі єдність Бога і людини, єдність, яку було втрачено. Двоїстість Боголюдини реалізується у двоїстості людини і відкриває безмежні можливості для її самості – можливість пізнання Бога та співпраці з Ним. До того ж завдяки цим можливостям внутрішній світ людини не лише збагачується, а й принципово змінюється, обожнюється (деїфікується). Згідно з християнським віровченням людина «відбудеться», тобто стане духовною істотою лише за умови служіння Богу. Оскільки людина – це тріада (дух-душа-тіло), то її основним завданням є славлення Бога і духом, і душею, і тілом. Християнське вчення наголошує, що процес становлення релігійної цілісності людини є піднесенням від первісного рівня духовного «діяння» (християнської освіти і виховання) через стадію духовного досвіду до вищого рівня духовного мислення (творчості), якого досягають тільки християнські пророки, святі отці та ченці.

У християнському вченні про цілісність людини важливою є теза не щодо протидії плоті, а про активність моральної волі людини. Саме в активній дії людина маніфестує свою суб'єктивну волю. Така маніфестація є не чим іншим, як вчинком людини. У виборі проявляються наміри людини, які виражають субстанціональну рису самого вчинку, адже у вчинку міститься спрямованість людини, її потреби, пристрасті, вподобання. У такому випадку, можливості задоволення виступають правом кожної людини, надають «вихід» її суб'єктивності. Ось тому вслід за Сократом, Платоном і Аристотелем отці християнства Василь Великий, Іван Златоуст, Григорій Ніський розрізняють категорії «благо» і «добро» – перша, на відміну від другої, має особистісно-аксіологічне наповнення, тому й не співпадає з останньою. Благо бачиться не етичною категорією, а вираженням ціннісного відношення до світу, що є

приналежним моральній свідомості. Благо, благість, блаженство постають засобом збереження «життя заради життя», збереження не лише окремішньої особистості, а й всього людства. Вдоволення людини власним життям є щастям, насолодою від перебування у світі, а благо є задоволенням від буття спільності (спільноти). А щодо добра, то його варто пізнавати і оцінювати через призму совісті. Тому совість і у філософії, і у релігії тлумачиться як категорія, яка є обмеженням, внутрішнім обмеженням (самообмеженням) людини щодо злих, неправедних вчинків. Щоправда, обмеженням можуть виступати і Абсолют (Бог), і суспільство. Проте совість завжди пов'язана з внутрішнім світом людини, її ставленням до самої себе, інших людей, світу в цілому.

Тож у контексті сучасності можна сміливо стверджувати, що нині назрілим постало завдання актуалізації сутності людини та пошуку шляхів такої актуалізації. У зв'язку з цим необхідно найретельніше «проаналізувати ті цінності, що вже закладені, закладаються, будуть і мають закладатися у систему тих процесів, що розігруються в сучасній Україні. Тому можна говорити про проблему (в широкому сенсі цього слова) духовного світу людини» [1, с. 145]. Позаяк «Духовність, – як вірно і глибоко змістовно зазначає С. Б. Кримський, – завжди виступає альтернативою хаосу, небуттю, спрощенню, коли творча повнота людського буття редукується до тварного початку самовпевненого споживання, коли нівелюється всяка відмінність суб'єктів та панує тотальна посередність. Духовність – це завжди заклик «зверху» здійснити те, що здійснюється саме по собі, наявним чином, заклик, що потребує, однак, індивідуального розшифрування. Інакше кажучи, духовність – це ціннісне домобудівництво особистості, якщо під нею розуміти не тільки неповторність внутрішнього світу індивіда, а й індивідуальну неповторність нації, позаяк вона сама є історичною особистістю» [3, с. 7–8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вергелес К. М. Релігія в сучасному соціокультурному просторі України / К. М. Вергелес // Безпека, релігія, церква в сучасному суспільстві / За заг. ред. Вергелеса К.М., Предко О. І. – Вінниця : Вид. ФОП Кушнір Ю. В., 2021. – С. 139–206.
2. Грюн А. Роздирання. Від роздвоєння до цілісності / А. Грюн. – М. : Дім надії, 2003. – 250 с. (вид. рос. мовою).
3. Кримський С. Б. Заклики духовності ХХІ століття [З циклу щоріч. пам'ятних лекцій ім. А. Оленської-Петришин, 2002 р.] / С. Б. Кримський. – К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
4. Хоружий С. С. Невідмінюваний антропологічний контур. Антиантропологія класичного німецького ідеалізму / Питання філософії. – 2007. – № 6. – С. 114–128 (вид. рос. мовою).

ЦИВІЛЬНА ЛЮДИНА У КОНТЕКСТІ «НОВОЇ ВІЙНИ» НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЙСЬКИХ ВІЙН

УДК 94(321)

Кулачинський Микола Миколайович

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук,

Одеський національний медичний університет

Анотація. В статті висвітлена трансформація розуміння війни у світогляді громадян італійських міст, яка остаточно покінчила з різноманітними середньовічними чеснотами і максимально наблизилася до прототипів сучасних війн ХХ – першої декади ХХІ століть. В італійських війнах вперше на європейському континенті бойові дії торкалися інтересів простих громадян через їхнє планомірне, регламентоване знищення, великі військові втрати, націоналізацію військового конфлікту. У ранньому середньовіччі військові конфлікти між баронами, королями та князями на всьому європейському просторі носили не державні, а формальні родинні стосунки, як це було продемонстровано в ході війн на Апеннінському півострові, оскільки всі вони мали між собою родинні зв'язки і мало стосувалися простих городян та селян. В середньовічних війнах ці верстви населення були другорядним, малозначущим фактором, оскільки тим, хто вижив в таких війнах, гарантувалося життя під владою іншого суверена, але ніяк не знищення. Саме італійські мислителі були піонерами новацій цих війн і почали помічати задумане знищення місцевого населення, його насильницьке переселення з рідних міст, використання нових військових технологій з ліквідації ворожих військ, які приводили до величезних втрат військових разом з цивільним населенням. Крім того, ламався факт авторитету Римського Папи, який завжди виступав міжнародним арбітром і примирителем у військових конфліктах. На разі римський папа виступав співучасником в італійських війнах й розглядався

як такий самий злочинець як і, припустимо, французький монарх чи імператор династії Габсбургів.

Ключові слова: династія, князь, монарх, насилля, надзвичайність, республіка.

Annotation. The article highlights the transformation of the understanding of war in the worldview of citizens of Italian cities, which finally put an end to various medieval virtues, such as chivalry, nobility and honor, and came as close as possible to the prototypes of modern wars of the 20th - the first decade of the 21st centuries. In the Italian wars, for the first time on the European continent, hostilities touched the interests of ordinary citizens with their planned, regulated destruction, large military losses, and the nationalization of the military conflict. Military conflicts in the early Middle Ages between barons, kings and princes throughout the European space were more likely to be formal family relations than state ones, as was demonstrated in the course of the wars on the Apennine Peninsula. Since all of them had family ties and had little to do with ordinary townspeople and peasants. These layers of the population were in medieval wars a secondary factor of little significance, since those who survived such wars were guaranteed life, perhaps with social complications under the rule of another sovereign, but by no means their destruction. It was the Italian thinkers who pioneered the innovations of these wars and began to notice the intended destruction of the local population, its forced resettlement from their hometowns, the use of new military technologies to eliminate enemy troops, which led to huge losses of the military, along with the civilian population. In addition, the authority of the Roman Pope, who always acted as an international arbiter and conciliator in military conflicts, was crumbling. At the time, the Roman pope acted as an accomplice in the Italian wars and was regarded as the same criminal as a supposed French monarch or emperor of the Habsburg dynasty.

Keywords: dynasty, prince, monarch, violence, emergency, republic.

Італійські війни тривали з 1494 по 1530 ті рр. і саме в цей період Апеннінський півострів славиться чисельними міркуваннями різноманітними мислителями з приводу державності, громадськості, патріотизму до свого міста, і майбутньої об'єднаної держави на півострові, яка, окрім таких міст-держав як Флоренція та Венеція була довгий час побудована на принципах «іспанського миру» (рах *hispanica*) і проіснувала майже до кінця XVIII століття.

Французькі та іспанські мислителі тих часів все ж таки, здебільшого розглядали цей період, знаходячись під впливом поняття «лицарської війни». Вони сприймали італійські події виключно як монархічний та дворянський конфлікт між обома державами і італійці тут були виключно як піддані цих держав. Самі ж італійці будучи сучасниками цих військових подій вбачали в цих війнах певні новації у вирішенні проблем військовим шляхом.

Важливо треба відмітити той факт, що в багатьох працях італійців з'являються міркування про певну відмінність «старих» та «нових» бойових дій. З'являються також терміни «війна в італійському стилі», «війна у французькому стилі», «іспанська війна». Різниця між всіма цими термінами полягає у гуманному відношенні до місцевого населення. «Італійський стиль війни» – це пограбування італійських міст, містечок, звірства, які викликані не емоціями як у середні віки, а системним плануванням по знищенню незгодного місцевого населення, масові вбивства. Вперше був застосований принцип «випаленої землі». На думку французького історика Джоржа Моссе, цим війнам притаманні такі категорії, як «брутальність» та «дикунство», які слугували дороговказом у війнах XX століття [1, р. 31], від себе добавимо, і на початку XXI століття також.

Першим, хто помітив щось нове та незвичне у цій війні, був відомий італійський проповідник Савонарола. Коментуючи прохід у вересні 1494 року через містечко Коль дю Монженевр Карла VIII, який давав наблизитися французьким військам до Флоренції у найкоротші терміни. Такі дії були названі Савонаролою як Біч – божий, кара небесна гріхи наші, і, в цьому сенсі

французський монарх розглядався в якості давньоперського царя Кіра, що відродився з попелу як караючий інструмент божої сили, за допомогою якого можна буде відродити новий ідеальний світ замість старого розбещеного світу, та разом й з цим слід відмітити, що італійський проповідник цю військову кампанію називає «незвичною», «ною».

Ф. Гвіччардіні у своїх працях пише, що фортеці тріщать, як стиглі плоди, ворожа армія просувається з неймовірною швидкістю, не рахуючись з дрібними осередками супротиву, які зменшуються завдяки масовим вбивствам, при чому всіх причетних і непричетних до військових дій. Ця армія володіє надзвичайною швидкістю та силою, спираючись більш як на двадцять тисяч осіб, легку артилерію, ефективна та спроможна просуватися стабільним темпом, завдяки упряжі коней, а не волів. Це дозволяє королю Франції не турбуватися про надзвичайно довгі шляхи сполучення й планувати кампанію, мало звертаючи увагу на сезони року [6, с. 101], в той час як у середні віки подібні кампанії не велися в літку чи взимку. Французький монарх Карл VIII перетинаючи Альпи, чудово розумів, що навіть якщо йому вдасться швидко просуватися по Італії, все одно на це прийдеться витратити принаймні рік. Італійські війни поєднали у собі два протиріччя – це швидкість і довгість. В той час, як відома Столітня війна носила стрибковий характер, італійські війни носили плановий наступальний, а не оборонний характер.

Далі, Ф. Гвіччардіні пише: «...До 1494 року війни були довгими, бої були не дуже кровопролитними та й інструменти для захоплення фортеці були повільними та складними; якщо й була артилерія, то маломаневрена і нечисленна. Вона не наносила такої шкоди, як зараз: З цієї причини для того, хто був володарем певної країни, не міг її втратити. Французи прийшли в Італію і додали війні прискорену швидкість, в результаті якої до 1521 року програш військової кампанії означав втрату країни» [6, с. 167].

З'явився певний алгоритм бойових дій, за яким нову завойовницьку війну треба було вести якомога швидше, миттєво розбивши супротивника, так як це

зробив Гастон де Фуа на весні 1512 р. Територіальні претензії у цих війнах були настільки значущими, що сама по собі війна перестає виглядати як разова коротко термінова криза, яку потрібно було врегульовувати у довгостроковій перспективі, оскільки армія трималася на принципі ополчення й не вимагала фінансування, тобто знаходилася на утриманні гранд-феодалів. Зараз же в арміях переважав наємницький фактор, який потребував постійного фінансування, тому й затягування військової кампанії било по кишені королівської казни.

Коли на карту ставиться існування цілої країни, так як це було з Неаполітанським королівством та Міланським герцогством, які зникнуть як державні суб'єкти в ході цих війн, а самі цілі цієї війни розглядалися у довгостроковій перспективі, які у проміжках часу допускали перемир'я, але не мир. Доки супротивники не будуть виснажені війною або повністю окуповані, війна не завершиться в цілому, а буде супроводжуватися перемир'ями. Так, як це було в італійських війнах між 1530 та 1559 рр.

Відмінність італійських війн від інших показує різницю у масштабі. Були задіяні величезні території, тому італійські війни насправді можна назвати європейськими війнами, в яких територія Італії була лише полем битви, на якому розігрувалася гегемонія панування у Європі країною переможницею. Сен-Кантен, територія Пікардії, де сталася остання битва цих війн, представляє собою велику рівнину Північного сходу Європи і стане у майбутньому основним полем битви подальших європейських війн аж до ХХ століття. Ця місцевість створює певні складнощі для воюючих армій, як на логістичному рівні – доставка провіанту, боєприпасів, різних знарядь допомоги, так і в управлінні – це інструкції та артикуляції рішень тактики, що давало змогу воєначальникам діяти самостійно, не чекаючи наказів від монархів, а також проявляти ініціативу, оскільки монархи вже не стоять на чолі армії, а знаходяться у своїй столиці. Так наприклад, передача інформації наказів з Мадриду до Апеннінського півострова могла тривати до трьох тижнів.

Новизна цих війн для італійських свідків полягала у тому, що в них гинула велика кількість людей, італійські міста опинялися в оперативному оточенні. Відбувалося зникнення певних держав та цілих народів. Так, у битві при Монте-Сан-Джованні 1495 р. за дві години бою було знищено до трьох тисяч осіб, у Равенні 1512 р. – до десяти тисяч, у Мариньяні 1515 році – до п'ятнадцяти тисяч, у Павії в 1525 році – десять тисяч, у Сен-Контені 1557 році загинуло стільки ж [6, с. 171]. Від себе додамо, що для Європи того часу це були величезні втрати, які дорівнювали знищенню цілого народу Італії. У простої цивільної людини був невеликий вибір, або пристосуватися до нових тоді реалій життя, або залишати свої домівки та невеликим скарбом перебиратися до більш безпечного місця проживання. Побори місцевого населення стали нормою для управління військами, приклад – Міланське герцогство, яке у 1527 році перетворилося у безлюдну територію.

Тобто, якщо взяти першу кампанію італійських війн, то спостерігаємо наступну картину. Карл VIII зі своїм військом з Монженевра до Неаполя дістався за шість місяців тобто, з вересня 1494 року по лютий 1495 рік, потім повернувся до Франції з травня по липень 1495 рік. На своєму шляху він спостерігав руїни італійських містечок та масові вбивства як цивільного населення так і військових. Все це, на його думку, мало залякати місцеве населення, бо їх супротив французькій армії дорого їм коштував, як правило ціною власного життя. Примітним в цьому випадку є той факт, що у місті Монте-Сан-Джованні все місцеве населення було знищене. Пилип де Комін також згадує це містечко і пише: «Атакували це місто майже вісім годин, а коли захопили, то вбили все місцеве населення» [1, р. 31].

Ф. Гвіччардіні у своїй праці згадує цю подію наступним чином: «....Французька армія рушила до Монте-Сан-Джованні, який був оплотом маркіза Пескара, що на кордоні Неаполітанського королівства, його розташування було сприятливим, оскільки це місто було забезпечене провіантом і захисниками у великій кількості, там було близько триста

іноземних найманців і до п'ятсот мешканців, дуже охочих до всіх негараздів. Однак, французи в присутності короля, що прибув з Веролі, після кількох годин обстрілу міста артилерією, почали штурмувати з такою завзятістю, що, здолавши всі перешкоди, взяли його силою того ж дня: там, і проявилася їхня природня лють і, як приклад для інших, вони вчинили велику різанину; і, застосувавши всі форми варварської лютості [ogn'altra specie di barbara ferità], почали руйнувати будинки, піддавши їх вогню. Цей спосіб ведення війни, століттями невідомий в Італії, наповнював все королівство великим жахом, тому що зазвичай під час перемог, хоч би яким способом вони були здобуті, жорстокість переможців у цій війні переходила всі крайнощі. Грабували навіть переможених солдатів, гвалтували жінок на очах дітей та їх чоловіків, а ті, хто залишився живим змушений був платити великий викуп» [5, с. 57].

Італійський історик тут наголошує на таких моментах як швидкість штурму, жорстокість переможців, жах, спричинений подією, новизна цього способу ведення війни. Зі свого боку, Пріулі зазначає, що король Франції, «щоб вирушити до Флоренції, грабував і руйнував з великою жорстокістю ті фортеці і ті міста, які не хотіли йому здаватися, які не були нікчемними» [5, с. 61] і далі, «захопивши кілька невеликих міст, які не здалися, спалив їх, перебивши всіх чоловіків, виявивши при цьому штурмі велику жорстокість» [5, с. 63].

Розграбування міст на нашу думку пов'язане не з необхідністю швидкого просування армії, а наглядним їх покаранням за супротив, ще й слід додати тут ефект недисциплінованості військ, яке прагнуло ще й наживитися на цій війні.

Не дивлячись на те, що з давніх часів в армії вводилася сувора військова дисципліна, солдати завжди були розбещені і жорстокі по відношенню до місцевого населення, хоча й тоді на окупованих територіях солдати жили на більшу частину своєї платні, а їх дії мали певні обмеження. Іспанці були першими в Італії, хто почав жити цілком за рахунок місцевого населення, що в свою чергу викликало таку розбещеність і, можливо, зробило її неминучою через погані виплати з боку своїх королів, які мали можливість платити

вдосталь. Треба сказати, що наслідки зла завжди перевершують його початок, який потім наслідують, так само у справах творити добро.

Такий грабіжницький та вседозволений стан стирає всі межі порядності й честі, тому що розбещена армія грабує не лише своїх ворогів, але й населення, яке в принципі було лояльним до неї. Отже власність друзів піддається так само грабунку, як і власність ворогів. Життя й безпека мешканців окупованих територій не має захисту від такої армії. В цьому сенсі Ф. Гвіччардіні вказує, що за чотирнадцять років (до 1508 року) в Італії сталося багато військових дій та потрясінь, але народи страждали менше, ніж суверени і, як правило, все це закінчувалося без кровопролиття, та й масова різанина відбувалася швидше між варварами, а не місцевими. [5, с. 77]. Термін варварство тут вперше використовується для аналізу дій людини, а не його походження.

«Якби мені сказали, що, вчиняючи у такий спосіб, можна здобути репутацію жорстокої людини, а також людини без совісті, Я б визнав і те, і інше; але я сказав би вам більше: хто хоче сьогодні (тобто у 1525 р.) володіти доменами та державами, має по мірі можливості проявляти жалобу та доброту, а там де він не може вчинити інакше, він вчиняє жорстокість і проявляє мало совісті. Коли б Я сказав убити полонених пізанців або тримати їх у полоні, Я б можливо говорив би не як християнин, а говорив би з позиції причин та звичаїв своєї держави» [5, с. 79].

Для іншого політичного мислителя Ніколло Макіавеллі, який пережив війни, жорстокість у війнах займає другорядну роль по відношенню сили. Питання моралі у політичного мислителя підлаштовані під питання раціональності.

З одного боку, з'являється темна сторона думки флорентійця, яку можна використати при поясненні політичних та військових злочинів. Особливо, коли Флоренції загрожує небезпека, злочини розглядаються як комплекс необхідних мійр, в яких можна нехтувати проблематикою гуманізації війни.

Ось чому і Сципіон, і Ганнібал, за Макіавеллі, у своїх війнах проводили діаметрально протилежну політику. Так, на Піренейському півострові це були людяність і милосердя, а на Апеннінському півострові – жорстокість, насильство та пограбування з метою досягти позитивних результатів. Саме з цієї причини у праці флорентійського мислителя «Державець» згадується таке поняття, як солдатський настрій.

І перш за все слід відзначити, що там, де в інших ситуаціях римські імператори боролися з честолюбством вельмож і зухвальством народу, то інколи цим імператорам приходилося миритися з жорсткістю та жадобою свого солдата. Справа ця була вкрай важка, бо спричиняла розорення населення задля задоволення потреб своїх солдат. Народи полюбляють спокій, тому їм потрібен поміркований суверен, в той час як солдатам потрібен суверен з рисами жорстокості, зухвалості, хижацтва, який здійснював би їх забаганки за рахунок мирного населення. Імператори, які захоплювалися питаннями гуманізму та мистецтва, не мали великої репутації серед військових, які в свою чергу ждали їх загибелі. Ті, хто владу захоплює, а не отримує у спадок, завжди задовольняють потреби солдатів, бо вважають несправедливістю по відношенню до народу дрібницею. Головним для них була репутація перед тою командою, яка привела їх до влади, тому і змушені були вступати в союз зі солдатами, а не з народом [3, с. 27].

Міркуючи про історію Стародавнього Риму, флорентійський мислитель спромігся розглядати її у контексті італійських війн.

Так, Макіавеллі, описуючи дії римських імператорів, вказує на нові способи ведення війни (*nuovi modi del guerreggiare*). Ми бачимо певну скорботу щодо розмежування між цивільним населенням та військовими, як це видно у праці «Мистецтво війни». Він вказує не на необхідність гуманізації війни, а на її наслідки, які, з його точки зору, необхідно контролювати. Сам військовий конфлікт має у нього термін *straordinario*, тобто як щось «надзвичайне», а не як *violenza e le armi* – насильство за допомогою зброї [3, с. 41]. На нашу думку,

приховано Макіавеллі погоджується з «жорстокістю війни», аби та політична сила, яка її продукує, мала досягнути результату. Звідси його пасаж про контроль над насильством у війні, яке повинно мати певні межі. Єдине на що він натякає, так це на той випадок, що коли армії поводяться з друзями, як з ворогами не стільки через не своєчасну виплату платні солдатам, скільки через природну лють солдатів. У проповідників, наприклад, як у Савонароли [4, с. 53], це пояснювалося божественним проявом, як необхідне покарання за людські гріхи.

Проте, разом з тим у цих війнах простежується зовсім новий тип поведінки військових, який притаманний для сучасного світу. Тобто, як свідчать джерела, французькі солдати поводитися дуже чемно по відношенню до заможного місцевого населення, яке мало виказувати їм повну лояльність, однак як тільки виявлялися певні протиріччя, наприклад у спілкуванні, вони проявляли жорстоку, до цього небачену лють. Тому, як вказує джерело, кого й треба було б покарати за гріхи людські, так це тих недбайливих керманців, які довели до військового конфлікту зі знуцаннями та вбивствами місцевого населення.

Отже, на Апеннінському півострові військові конфлікти, які мали загальноєвропейський характер, тривали майже сорок років, протягом яких вибудовувався у кривавій формі «іспанський мир» «*рах hispanica*», згідно з яким відносно незалежність отримали Венеція та Рим, всі ж інші території цього півострова були поглинуті іспанськими Габсбургами. Разом з тим військові дії надали нового характеру політичному мисленню, як це ми бачимо у працях Н. Макіавеллі та Ф. Гвіччардіні, за якими війна розглядалася як єдиний спосіб політики завоювання задля збереження республіки. Якщо не можна завершити війну, то в ній треба якось жити і пристосовуватися. Венеційські ж мислителі вважали, що нейтральний статус може зберегти державність, та разом з тим не слід забувати, що саме за допомогою французької армії Венеція зберегла свою державність. Війна, на нашу думку,

додала радикалізму і певного досвіду політичному способу мислення, навіть коли обставини повністю змінилися.

Завершуючи, слід сказати, що після військових конфліктів у ранньому Новому часі аж до XVIII століття італійці ніколи вже не думали проте, що мир настав після війни, навпаки армія та війна поставлені були в основу мира.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mosse G. De la Grande guerre au totalitarisme : la brutalisation des sociétés européennes, Paris, Hachette, 1999, 546 p.
2. Hale J. R. War and Society in Renaissance Europe, The John Hopkins University Press, 1985, p. 237 p.
3. Макіавеллі Нікколо Про військове мистецтво Сунь-цзи Мистецтво війни / пер. Ярослава Мишанича, Ірини Костанди. Харків. Видавництво Андронум, 2021. 176 с.
4. Макіавеллі Нікколо. «Історія Флоренції» (1520—1526 pp.). Державець. Київ, 2020. 281 с.
5. Francesco Guicciardini Maxims and Reflections of a Renaissance statesman (Ricordi). Translated by Mario Domandi. New York: Gloucester, mass, Peter Smith, 1970. – 1016 p.
6. The History of Italy Translated from the Italian Francesco Guicciardini by Austin Parke Goddard. In Ten volumes. Vol. I, London: Printed for Z. Stuart, at the Lamb, 1968. – 470 p.

МАЙНДФУЛНЕС-ПРАКТИКИ: ЧОМУ МЕДИТАЦІЇ МОЖУТЬ ЗРОБИТИ НАС СТІЙКІШИМИ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ДОСВІДУ ВІЙНИ

Недашківська Вікторія Геннадіївна

психотерапевт,

КУ «Одеський міський центр здоров'я»

Михайленко Володимир Леонідович

кандидат медичних наук, доцент, головний лікар,

КУ «Одеський міський центр здоров'я»,

доцент кафедри сімейної медицини та поліклінічної терапії,

Одеський національний медичний університет

Буденність — звичні ритуали та місця — є необхідною запорукою почуття безпеки, передбачуваності світу, його «зручності». Якщо в людини не просто відібрали звичні ритуали, прогулянки знайомими вулицями, походи в улюблений магазин чи кафе, а й узагалі зруйнували житло, про потребу в безпеці годі й говорити. Не в усіх є сили, ресурси та підтримка, щоб почати життя заново. Люди, які перебувають не вдома й читають про бомбардування рідних місць, відчують біль і дуже високий рівень тривоги за близьких та друзів, які залишилися в рідному місті [6].

Майндфулнес — це, з одного боку, практика, а з іншого, стан особливого ставлення до думок і переживань. Регулярно практикуючи майндфулнес-медитації, людина стає свідомою до своїх думок і змінює своє ставлення до них [1, 2, 4, 5].

Війна, що залишається на тлі протягом тривалого періоду, впливає на організм як стресовий чинник, якщо людина читає новини, обговорює з іншими людьми події, має знайомих військових чи переселенців. Якщо людина глибоко в тилу припинила взаємодіяти з воєнною тематикою взагалі, то війна може не створювати для неї стресу. Але людина, яка не забула про війну, майже напевно

матиме симптоми хронічного стресу: загострення або появу фізичних хвороб, депресію, підвищену тривожність і розосередженість, демотивацію.

Як допомогти собі? Зверніть увагу на безпеку. Якщо людина сидить під бомбардуваннями, найкраще, що вона зараз може зробити для себе, — виїхати з цієї зони. Якщо це неможливо, варто максимум зусиль направити на рутинне піклування про себе і близьких: створення максимального комфорту в усьому, в чому можливо тут і зараз. Паралельно відслідковуючи усі можливості виїхати в безпеку. В умовно безпечних місцях треба відслідкувати усі свої потреби, які раніше задовольнялися автоматично, а тепер або вимагають особливих зусиль, або ігноруються. Для кожної з таких потреб варто розробити спосіб найпростішого її задоволення. Це дозволить як відчувати більше стабільності, так і не витратити зайві сили. Також, на нас постійно тисне ще почуття провини за те, що я наче замало вкладаюся у те, щоб перемога сталася, що не на часі задовольняти потреби. Там, де ти міг би зробити життя кращим, ти нібито не маєш права. Не маєш права зараз радіти та бути щасливим, бо комусь точно гірше. Тут, як приклад, є Ізраїль — у них війна йде постійно, але немає заборони на радість. Навпаки — вони радіють життю, будують життя якомога краще, якомога яскравіше. І саме це дає їм можливість понад 70 років постійно воювати та водночас жити на повну [3].

Почуття провини та «неначасність» життя для українців значною мірою є нав'язаною культурною концепцією. Якщо комусь погано, то решта теж не має права радіти, якщо десь помирають люди, то всі мають одночасно з цього приводу мати суцільну жалобу. Тут нашаровується дуже багато культурних контекстів: ставлення до смерті, ставлення до чужих страждань тощо. Якщо в нас нормально працює система, ми в будь-якій ситуації, можемо відповісти обставинам, отримати необхідний результат. А коли відчуваємо, що немає сил і можливості відповісти на проблему, то єдине, що лишається, — страждати. І так страждання стає основою психіки.

Копінгові механізми — це навички, які допомагають нам упоратися зі стресом — це вміння відстежувати свої емоції та вміння переживати свої емоції [1,2].

Уміння відстежувати свої емоції — це спочатку дозволяти собі певні емоції, а проживши їх, помічати, які конкретні причини були для цієї емоції та що з цим можна зробити.

Уміння переживати свої емоції — це набір практик, серед яких мають бути й гальмівні (на кшталт дихання та медитацій), але цього точно буде недостатньо. Бо якщо в нас є причина для агресії або страху, це вимагає фізичної дії. Не просто дозволити собі гнів, а дозволити собі цей гнів вилити, наприклад, у крик, боксерську грушу, знищення паперу тощо.

Майндфулнес — це одне з джерел ресурсу внутрішніх сил. Знайдіть собі справу мінімум на 30 хвилин на день, під час якої ви відчуваєте спокійну радість. Це може бути прогулянка, читання книжки — будь-що, що приносить вам задоволення. Якщо у вас з'являється почуття провини, що начебто ви не маєте права отримувати задоволення, згадайте правило, що супроводжує випадіння кисневих масок у літаку: якщо ви подорожуєте з дитиною, маску надівайте спочатку на себе, а потім — на дитину, бо якщо вам стане погано, ви нікому допомогти вже не зможете [3].

Ще декілька технік стабілізації. Назвіть 5 речей навколо вас, 5 звуків, які ви чуєте, і 5 відчуттів у тілі. У процесі цієї вправи ви так чи інакше перемикаєтеся на спостереження не за вашими думками, а за реальним світом. Або Тепінг, або «Метелик»: відмітьте ваш емоційний стан за десятибальною шкалою, де один — погано, а десять — дуже добре. Далі схрестіть руки на грудях і покладіть долоні на плечі. Почергово якомога швидше плескайте руками по плечах протягом 45 секунд. Важливо плескати несильно та почергово. Після проведення таких технік відмітьте емоційний стан ще раз. Якщо бал не змінився або став вищим, за декілька хвилин можна повторити цю вправу.

Приємні емоції під час війни та пошук вдячності. Глибина переживання простих насолод у час війни — дуже висока. Ви зовсім по-іншому можете сприймати смак ранкової кави, смак свіжого хліба, обійми рідних. Знаходьте те, за що ви можете подякувати новому дню. Також, ведіть щоденник вдячності. Починайте кожен сторінку зі слів «Сьогодні я вдячна за...» і напишіть або намалюйте, за що ви вдячні. Коли пишете, за що ви вдячні сьогодні, то подумайте, як ця подія (чи людина) вплинула на ваше життя. Розмови про вдячність можуть стати чудовою практикою за сімейною вечерею. Або їх можна використовувати з класом під час онлайн-уроків на початку або в кінці уроку. Створіть «банк вдячності». Напишіть на маленьких папірцях, за що ви вдячні, і поскладайте їх у прозору скляну банку. Важливо, щоб банка була прозора, адже тоді ви бачите, як там назбируються папірці, і уявляєте, скільки вже сталося речей, за які ви вдячні. Наступного разу, коли у вас буде поганий настрій, ви можете витягнути папірець з банки навмання і нагадати собі, за що ви вдячні.

Ще одна із методик, це рефлексія добра або обдумування добра. Подумайте про людину, яка проявила до вас доброту або допомогла вам. Одразу на думку спадає друг або якась близька людина, проте треба також не забувати про незнайомців, які зробили вам щось приємне. Дитина може подумати про незнайому людину, яка працює на фабриці і пошила її улюбленого м'якого ведмедика. Або про солдата, який зараз на фронті захищає нас. Діти можуть почуватися погано через те, що так багато подій в їхньому житті скасовано — школа, розваги в парку, вечірки на день народження. Думки про всі ці скасовані події погіршують настрій і призводять до тривожності, тож треба намагатися перемкнути увагу дитини в позитивний бік. Подумайте разом з дітьми, а що не скасовано? Це можуть бути дуже прості речі — усміхатися, ходити цілий день в улюбленій піжамі, гратися з домашнім улюбленцем. Якщо робите цю вправу вдома з дітьми, можна завести список подій, які не скасовані, і повісити його на видноті як нагадування. Чим більше ви розвиваєте це вміння

відчувати емоції, тим більше вони допомагають вам пізнати себе і зрозуміти людей навколо вас. Помічати та давати собі дозвіл на переживання будь-яких емоцій – це здоровий спосіб, який допомагає уникнути важких емоційних станів та депресій. Спочатку така практика може видатися важкою, але варто спробувати. Коли ми стрибаємо в невизначеність і шалене море емоцій — відбувається щось надзвичайне. Ми скидаємо опір уникання і глибоко занурюємося в себе. Ось тут і відкривається можливість. Ми починаємо більше проявлятися у наших стосунках і отримувати доступ як до радості від того, що є, так і до болю від того, чого немає. Можливо, ми починаємо займатися мистецтвом, створювати щось нове або беремося за новий виклик на роботі, тому що ми готові відчувати себе схвильованими, а також незручними та збентеженими. Ми розширюємо нашу здатність відчувати страх, коли є реальна небезпека, переживаємо наші втрати, коли вони трапляються, заспокоюємося, коли нас тримають, і знову відкриваємо нашу легкість [4, 5, 6].

Навчання вміло відчувати глибину емоцій пов'язує нас із самими собою і створює свободу повноцінно займатися своїм життям і робити те, що має сенс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна психологія. / За заг. ред. С. Д. Максименка. Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с
2. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
3. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія: Навчальний посібник. – К.: Наукова думка, 2000. – 190 с.
4. Холодна, М. А. Когнітивні стилі. Про природу індивідуального розуму / М. А. Холодна. - М.: ПЕР СЕ, 2002.
5. Pratt, MW A longitudinal analysis of personal values socialization: correlates of a moral self-ideal in late adolescence / MW Pratt [et al.] // Social Development.
6. Aquino, K. The self-importance of moral identity / K. Aquino, A. Reed // Journal of Personality and Social Psychology. - 2002. - № 83. - P. 1423-1440.

ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ СУЧАСНОГО СВІТУ – ОСНОВА ДИСГАРМОНІЇ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я ЯК ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

Пунченко Олег Петрович

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри стандартизації, оцінки відповідності
та освітніх вимірювань,
Одеська державна академія технічного регулювання та якості*

Сучасний глобалізуючий світ є строкатою картиною на тілі нашої планети, де окремі держави не стільки співпрацюють і конструктивно взаємодіють, скільки конкурують і ворогують одна з одною. Вони роблять титанічні зусилля, проводячи егоїстичну зовнішню політику і орієнтуючись на власні національні інтереси та суто прагматичні цілі. Вирішення сучасних протиріч часто базується на багатовікових нормах, принципах, мисленні та стереотипі поведінки людей, які не відповідають реаліям ХХІ століття. А сьогодні світ стрімко змінюється, обростаючи новими протиріччями – такими, як гонка високотехнологічних і високоточних озброєнь, тероризм, наркоторгівля, кіберзлочинність, диспропорційне зростання кількості населення (в листопаді 2022 р. людство пододало рубіж у 8 млрд. осіб), неконтрольована міграція, транснаціональні схеми незаконних фінансових операцій, вплив на клімат тощо.

Негативізм глобалізуючого світу реанімував фронтір, під яким Ф. Дж. Бернер мав на увазі місце зустрічі дикості та цивілізації. Фронтір мав місце під час просування Америки від Атлантики до Тихого океану. Сьогодні фронтіри – це зони зіткнення інтересів щодо проблем сталого економічного розвитку, лавиноподібного переселення народів, розвитку та реалізації різних форм тероризму, впровадження у практику взаємовідносин країнами сильного

світу «м'якої сили» як чинника та способу реалізації своїх інтересів, широкого впровадження санкцій як нового інструменту проведення глобальних інтересів сильних країн, що різко знижує рівень конвенційності між ними, посилює військову небезпеку.

Сучасний фронтір як зона зустрічі держав та народів за зазначеними вище вузловими проблемами глобального світу, з позицій синергетичного аналізу, є комплексною багатогранною відкритою нелінійною конфліктогенною структурою, що приховує у собі заряд загостреності протиріч, нестійкості, динамічної ієрархічності, ризику, соціального хаосу. У зоні фронтиру криються коріння фінансово-економічних, політичних, військових, соціокультурних інтересів протиборчих сторін, які виявляються через розвиток різних форм конфліктів, зіткнень, застосування форм насильницького рейдерського тиску. Зона фронтиру – це ще й зона обману, пограбування, корупціонерства, фінансових подачок, авантюр, у якій цілеспрямовано формується соціальний хаос. Фронтири змушують країни будувати різні захисні споруди з метою збереження своєї цілісності і незалежності. Сьогодні не лише Європа, а й США активно будують «паркани», відгороджуючись від інших країн, забуваючи аксіому, що у важкі часи мудрі будують мости, а дурні – стіни.

Але побудувати однополярний світ за допомогою «огорож» не можна, що США не враховують на практиці, при цьому теоретичних конструктів побудови однополярного глобального світу у них достатньо. На противагу даному вектору світового розвитку в 70-х роках ХХ століття людство почало розвивати ідеї майбутнього багатополярного світу. Ідеї «золотого мільярда», що живе за рахунок навколишнього «села», в якому проживає понад дві тисячі народів і народностей, зобов'язаних забезпечувати добробут першого, почали розпадатися. Причини необхідності переходу людства до багатополярного світу були обґрунтовані, але необхідним був привід. І його знайшли – це відмова Північноатлантичному військово-політичному альянсу щодо його прагнень розширення на Схід, що і стало іскрою займання російсько-українського

конфлікту, в центрі якого опинилася саме багатостраждальна Україна. Ніхто не може передбачити, коли і яким буде кінець цього протистояння. В умовах даного та інших військових конфліктів, звичайно ж, стає максимально утопічною реалізація сучасної китайської концепції «Спільноти єдиної долі людства» (Сі Цзіньпін, 2012), яка, інтегруючи в єдине ціле інтереси всього людства, є важливою основою мирного розвитку та побудови гармонійного загальнопланетарного майбутнього.

Сучасна наука класифікує глобальні проблеми, артикульовано збудувавши їх у наступних напрямках. По-перше, це соціально-економічні проблеми, що різко загострилися у зв'язку з глобалізацією сучасного світу, встановленням нового світопорядку та управлінням ним, розколом політичних відносин між провідними країнами – США, Росією, Китаєм та ЄС та неможливістю досягнення консенсусу між ними, що негативно впливає на весь світ і є тригером (спусковим гачком) для його стримування у розв'язанні глобальної проблеми війни та миру. Вирішення цього конфлікту засобами ядерного озброєння не бажає жодна країна, оскільки всі стверджують, що у такій війні переможців не буде. По-друге, це проблеми, пов'язані з боротьбою за ринки збуту, що приносить соціальний страх і зубожіння превалюючої маси населення. У ХХІ столітті зростання кількості людей, що живуть в абсолютних злиднях, досягло небувалого розмаху. По-третє, це загострення тенденцій, що унеможлиблюють узгодження, взаємозв'язок та коеволюцію людини і природи, тобто реалізацію механізму, що забезпечуватиме виникнення нової якості у взаємовідносинах з природою. По-четверте, – напрям, пов'язаний із демографічною кризою, продовольчою небезпекою, тероризмом тощо.

Але останні три групи є не такими жадібними, не такими ненависними до буття людства, як перша. Саме перший напрямок у гонитві за владою та наживою не зупиняється перед фізичним знищенням людства, вносячи різку дисгармонію у суспільне життя.

Проте, говорячи про глобальні проблеми, не можна оминати проблему охорони здоров'я – чи є вона глобальною? І в Литві, і в Одесі, і в Запоріжжі, спираючись на китайські джерела, я виступав з ідеєю виділення охорони здоров'я як глобальної проблема людства. Військові конфлікти започатковує політика, рушійною силою їх вирішення виступає армія, а охорона здоров'я звалює весь тягар усунення негативних наслідків політичних ідей і військових протистоянь на себе.

Потрібно розуміти, що світ ще не подолав попередню проблему – пандемію Covid-19. Виступаючи на Всесвітньому урядовому саміті в Дубаї (ОАЕ) із заявою про те, що наслідки Covid-19 забрали життя понад 6 млн. осіб, Генеральний директор ВООЗ Тедрос Аданом Гебреїсус додав, що ця пандемія стане останньою в історії людства (у що віриться важко. – О. П.). Ця напасть, яка, за його ж твердженням, зруйнувала життя та благополуччя людей, має бути усвідомлена як щось набагато більше, ніж просто результат кризи охорони здоров'я.

Тим не менш, на тлі пандемії коронавірусу, що пронеслася (і ще не є до кінця переможеної), сучасні військові конфлікти виділяються тим, що, на відміну від неупередженого природного лиха, носять яскраво виражений людиноненависницький характер, що корениться в «людських, надто людських» (Ф. Ніцше) якостях. Будучи цілеспрямованими цією обставиною, війни несуть планеті відчай, страх, хаос та дисгармонію. Тому держави повинні не відгороджуватися одна від одної, а згуртуватися перед кинутими людству викликами у прагненні спільно врятувати планету від глобального зла.

МОРАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Пустовіт Світлана Віталіївна

доктор філософських наук, професор,

завідувачка кафедри філософії,

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

Людина, яка не здатна сформувати свою цілісність, зорієнтуватися стосовно своєї ідентичності та приналежності до морального етосу, це людина, яка не вміє використовувати власний розум. Проблема набуття людиною моральної зрілості була поставлена ще І. Кантом як проблема Просвітництва – виходу людства з стану свого неповноліття з власної вини та набуття здатності користуватися власним розумом, поєднувати духовне та інституційне, етичне та політичне. Людство починає використовувати власний розум, не підпорядковуючись жодному авторитету, саме тоді у Канта виникає необхідність окреслити принципи законного використання розуму у вигляді *трьох його критик (М. Фуко)*.

Мислити критично означає звернення до здатності розрізняти. Ціль мислення не в тому, щоб продукувати абстрактне знання, а в тому, щоб зробити нас здатними до суджень, оцінювання, вміти проводити границі, одна з яких - між добром та злом. Мислити означає мислити самостійно; мислити, ставлячи себе на місце іншого; завжди мислити в згоді з самим собою (І. Кант).

Але проблема цілісності – це не тільки здатність вільно використовувати автономний розум для особистих міркувань, не вступаючи у протиріччя з категоричним імперативом, це питання набуття розумом публічних та політичних форм. Так, наприклад, суб'єкт має сміливість, не замислюючись про наслідки своєї промови, відверто сказати те, що йому представляється *розумним*. Слово в такому разі рівнозначне вчинку. У наш час не тільки здатність мислити та відкрито доводити свою точку зору, а також і здатність

реалізувати думку як особливу політичну діяльність, виходять на передній план.

Екстремальність закидає людину у можливість смерті, але й також у можливість життя як екстремального самовираження у людині власне її людської сутності та цілісності. Під час екстремальних обставин (війна, революції, кліматичні катаклізми тощо) на перший план виходять героїчні чесноти: стійкість, могутність, сміливість, життєвий оптимізм. Але навіть за скрутних обставин поняття героїзму легко перевернути, тому що героїчні вчинки мають бути заадресовані до людей, а не чинитися в ім'я героїзму як такого, для абстрактного блага більшості. Захист абстрактних принципів може затьмарювати собою істот, яких слід оберігати та рятувати.

В екстремальних умовах життя загострюється протиріччя між *гідністю особистості та піклуванням про інших*. Отже проблема цілісності знову постає як проблема поєднання особистого та соціального, етичного та політичного, власного сумління, цінностей та переконань та консеквенціоналістських наслідків. Згода між піклуванням та гідністю абсолютна можлива, бо турбота, яку я виявляю до ближніх, утверджує мене у власних очах як людину гідності. З іншого боку, піклування лише тоді є морально високим, коли воно не поглинає гідності того, від кого воно походить. Справжнє прагнення до моральної цілісності під час екстремальних подій реалізується в піклуванні та доброті одного індивіда до іншого без будь-якої ідеології, без роздумів, розмов і уточнень, чи заслуговує на неї адресат. Як тільки людина хоче зробити з своїх вчинків силу, доброта губиться, тьмяніє, зникає. Прагнення розумної істоти поставити себе на місце іншого, рефлексія та співчуття передують раціональним операціям, використанню результатів роздумів.

Але Кант вважав, що гідність та піклування, приватне та публічне можуть протистояти одне одному, бо гідність – це передусім свобода, тоді як піклування – це її обмеження. У тоталітарних суспільствах, коли будь-які форми політичної свободи вже неможливі, радикальне зло підпорядковує собі

особистість, планомірно і послідовно, у ньому немає ніякої спонтанності та непередбачуваності, як немає у ньому суб'єкта свободи та відповідальності. В екстремальних умовах насилля з боку тоталітарного режиму по відношенню до особистістю відбувається самовизначення особистості, формування її ідентичності, як безумовно орієнтованої на авторитет вождя, не здатної до саморефлексії та діалогу з іншими, позбавленої відповідальності за свої вчинки.

На думку французького філософа Цетана Тодорова, визначною особливістю індивіда в тоталітарній системі є *нова роздвоєна мораль* на кшталт шизофренії [1, с. 170]. Захоплення індивіда в «тотальну» сітку, на його думку, призводить до повної покори та пасивного підпорядкування наказам. Але суб'єкти тоталітаризму вірять в те, що знайшли певний захист: вони вирішують коритися «лише» своєю зовнішньою поведінкою та вчинками на людях, а відряду знаходять у можливості залишитися господарем своєї свідомості та бути вірним собі в житті інтимному. Насправді такий вид соціальної шизофренії повертається проти них самих. Тоталітарний режим повністю задовольняється зовнішньою покорою суб'єктів, бо йому цього достатньо для збереження стабільності влади. Водночас ця покора заспокоює і самих суб'єктів, створюючи ілюзію, що в «глибинах душі» вони залишаються чистими та достойними.

У зв'язку з цим представляє науковий інтерес створений під час війни в Україні канал на Ютуб журналіста Володимира Золкіна, де регулярно публікуються (разом з іншими матеріалами) інтерв'ю з полоненими російськими військовими [2]. Інтерв'ю виявилися дуже популярними в українському медіапросторі, а окремі - набрали чимало переглядів: наприклад, бесіду з російським військовим Чингізом Дамбаєвим, який розповів про розстріл цивільних, переглянули 1,4 млн. разів.

Інтерв'ю українського журналіста з російськими військовополоненими та їхніми близькими підтверджують концепцію Ц. Тодорова про нову «шизофренічний» характер моралі. «Зовнішня поведінка» військовополонених,

тобто участь у війні проти України, свідчила про майже повну покору, беспорядність, емоційну ригідність щодо примусу з боку тоталітарній владі. Їхні розповіді про свою безпосередню участь у військових діях зводилися до технічного опису: пішов, узяв, спав, бачив, приїхав, виконав наказ. Військовополонені, як правило, плуталися і не могли надати чіткого визначення термінам для пояснення та виправдання їхньої участі у «спецоперації» - «нацизм», «денацифікація», «фашизм» та ін. Усі вони вважали, що не могли відмовитися від участі у військових діях, а у разі відмови їх та їх рідних могли переслідувати, могли посадити у в'язницю на тривалий термін, позбавити законних привілеїв та заробітку. Насправді, ніхто з них навіть не намагався дізнатися про законодавче обґрунтування їхньої участі у війні, соціальні практики, отримати інформацію від юридичних інстанцій або альтернативних джерел інформації. Більшість - покійно погоджувалася взяти участь в «спецоперації» на умовах мінімізації зусиль та ризиків - знаходження в тилу та виконання суто технічної роботи.

Ризик бути вбитим на полі бою виявлявся на одній чаші терезів з відсутністю високооплачуваної роботи та неможливістю забезпечення своєї сім'ї «гідного рівня проживання», ризиком незгоди з «пропозицією контракту», ризиком бути відданим засудженню з боку близьких, друзів, військового начальства. На запитання «Навіщо ви прийшли воювати в Україну?» вони не мали продуманої версії відповіді.

Але з іншого боку, у відповідях журналісту родина військовополонених демонструвала «чистоту та добродішність приватного життя», намагаючись відділити «непорочність» сімейного життя від «бруд» політики та пропаганди: «ми не цікавимося політикою», «мій син нікого не міг вбити, він добра людина», «я виховую дітей, у мене немає часу дивитися телевізор», «я працюю» тощо. У більшості випадків складалося враження, що навіть війну родини розглядали не тільки скрізь призму покори та примусу, а також як засіб фінансового забезпечення сім'ї.

Таким чином, проблема цілісності людини, як проблема добра та зла, в екстремальних умовах загострюється. Очевидно, що «шизофренічне» подвоєння світу на ментальному, ціннісному та онтологічному рівнях має адаптаційне значення, виступає як спосіб збереження особистістю певного ціннісного ядра, але рівень цілісності «сім'я» в тоталітарних державах часто є проекцією авторитарних відносин в самому суспільстві («сім'я – осередок суспільство»), де всі члени сім'ї проявляють риси інфантильності та незрілості, знаходяться в стані нав'язливої анонімним авторитетом спорідненості та хибної «відповідальності». Бездумне, «споживацька» (підліткова) маніпуляція вищими ідеалами без моральної рефлексії призводить до «невірних висновків» про їхнє втілення, до псевдогероїзації життя у вигляді насильства та злочинів. Проблема банальності зла полягає у сні активного розуму, що «не переживає» за інших. Відсутність рефлексивного ставлення до дійсності, «байдужість і дурість» породжують нові жертви в різних контекстах.

Виходячи з цього, цілісність особистості в екстремальних умовах – це додання шизофренічного роздвоєння особистості. Сьогодні на початку 21 століття, як і в середині минулого століття, в центрі філософії виявляється людина маси і катастрофа другої, суспільної природи людини, що готує настання реального пекла, практичного зла. У випадку з тоталітарною державою сума маленьких банальних зол розростається до рівня радикального зла глобальних масштабів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тодоров Ц. Обличчям до екстрими. Львів: Літопис, 2000.- 416 с.
2. Volodymyr Zolkin. <https://www.youtube.com/c/volodymyrzolkin>;

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЛІКАРЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Рудінська Олена Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри менеджменту охорони здоров'я*

Князькова Валентина Яківна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я,
Одеський національний медичний університет*

Проблема вивчення цілісності людини в будь-які часи заслуговувала на увагу в наукових колах. Дослідження цілісності особистості в сучасних умовах стало надзвичайно актуальним, а сам феномен цілісності представляє собою самостійний об'єкт дослідження.

Людина в своєму повсякденному житті намагається досягти гармонії з навколишнім світом, максимальної стабільності та стійкості до негативних об'єктивних та суб'єктивних факторів, що забезпечує впевненість та цілеспрямованість особистості. Якщо відбувається порушення зв'язків людини з навколишнім світом, це негайно відбивається на її самопочутті, стає причиною виникнення стану розчарування в соціумі, почуття байдужості від результатів своєї праці, гальмування самозростання особистості. Такі ситуації, які характеризуються раптовістю, напруженістю та тривалістю дії негативних чинників навколишнього середовища, а іноді і несуть в собі загрозу навіть життю людини, називаються екстремальними.

Люди, які опиняються в екстремальних умовах, зазнають суттєвих емоційних перенавантажень, що може в подальшому спричинити депресію, розвивати тяжкі захворювання, приводити до емоційного вигорання. Стрессова ситуація, в яку потрапляє людина, вимагає від неї певної поведінки, причому

вибір такої поведінки є дуже індивідуальним та залежить від здатності людини реагувати на сторонні збудники. Деякі в екстремальних умовах концентруються та поводять себе найбільш ефективно, що дозволяє їм використати всі свої сили та реалізувати всі свої можливості, навіть приховані. Інших опановує жах, вони панікують, метушаться, демонструють нездатність правильно оцінити ситуацію та припускають грубих помилок.

Професія лікаря вимагає високого рівня відповідальності, міцної витримки та миттєвої реакції у будь-яких стресових ситуаціях. Для майбутнього лікаря край важливо уміння володіти емоціями та управляти ними. Ризик професії та відповідальність за людське життя вимагає у медичних робітників здатності мобілізації сил організму, резервів протистояння стресу, прийняття правильних рішень. Специфіка даної професії полягає в тому, що робота часто здійснюється в екстремальних умовах, тому вимагає від лікаря здатності до саморегуляції, максимальної готовності застосування своїх умінь та навичок в небезпечних для життя та здоров'я умовах. Така складність та напруженість у виконанні своїх професійних обов'язків часто призводить до емоційного вигорання особистості, що представляє собою реакцію організму на професійний стрес.

К. Маслач визначила три симптоми емоційного вигорання [3]: емоційне виснаження, що може проявлятися як порушення сну, зниження імунітету та відповідне зменшення стійкості до захворюваності; деперсоналізація / дегуманізація, що призводить до підвищення конфліктності у колективі, може з'являтися почуття провини або заниженої самооцінки; переживання власної несамостійності, коли людина відчуває власну неспроможність і надмірність висловлених до неї вимог.

Порівняно з іншими категоріями фахівців, лікарі мають підвищені ризику розвитку синдрому емоційного вигорання [5]. Власне, процес емоційного вигорання майбутніх лікарів починається ще у студентські часи, адже навчання в медичному університеті саме собою є складним, виснажливим та наповненим

стресогенними чинниками. Одним із важливих індивідуальних чинників ризику виступає змінена ієрархія цінностей студентів медичного університету - знецінена цінність здоров'я та щастя, які виступають факторами ризику швидкого прогресування вигорання до фази виснаження [4]. Особливого загострення таке явище набуває під час екстремальних ситуацій.

Сіндром емоційного вигорання проявляється не лише у студентів медичних університетів, але і у досвідчених лікарів. Проявом професійного вигорання є і нездатність керівника медичної установи приймати управлінські рішення, спрямовані на організацію роботи медичного закладу, на забезпечення якісного обслуговування пацієнтів. У результаті порушується комунікація з персоналом, створюється напруження у відносинах між колегами, погіршується якість лікування. Керівник поступово позбувається лідируючих позицій в колективі та понижується в авторитеті.

На думку Кусик Н.Л., високий рівень соціальної відповідальності лікарів – працівників закладів охорони здоров'я вимагає від них відповідного рівня психологічного стану та позитивного емоційного ставлення до пацієнтів [5].

Висловлюючи висновки щодо проблеми збереження цілісності особистості лікаря в екстремальних умовах, погодимось із позицією Борщ В.І. про необхідність впровадження методів та заходів стратегічного менеджменту закладів охорони здоров'я. Ефективне планування на усіх рівнях управління ЗОЗ дозволяє підвищити рівень адаптивності медичних закладів взагалі та лікарів особисто. Для цього потрібно впроваджувати відповідні адаптивні психологічні програми підтримки та підвищення рівня психологічного стану команди лікарів як цілісної системи [1, с. 152; 2, с. 66]

Отже, невід'ємною вимогою щодо формування особистості сучасного лікаря є наявність управлінських навичок, які необхідні для належної організації лікувального процесу, оптимального поєднання та злагодженої роботи всіх учасників медичного колективу, грамотний розподіл обов'язків між

ними, спрямований на прийняття правильних рішень в звичайних умовах, так і в непередбачуваних екстремальних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борщ В.І. Дослідження функціональної системи управління фінансовими механізмами в сфері охорони здоров'я України. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2020. Т. 19, № 2(45). С. 144-168.
2. Борщ В.І., Сафонов Ю.М. Стратегічний менеджмент закладів охорони здоров'я: загальні принципи та особливості застосування в галузі охорони здоров'я України. Актуальні проблеми економіки. 2019. № 8(218). С. 62-69.
3. International. Christina Maslach «A multidimensional Theory of Burnout», «Theories of Organizational Strees», Cary L.Cooper, Oxford Univercity press, 2000.
4. Куріаха О. Фактори ризику формування синдрому емоційного вигорання у студентів-медиків. Актуальні питання нейронаук: Збірник тез Всеукраїнської конференції молодих вчених та студентів. 2018.
5. Кусик Н.Л., Ковалевська А.В. Корпоративна соціальна відповідальність: навч. посібник Харків: СІМ, 2014.

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗЯХ ОСВІТИ, МИСТЕЦТВА ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

СИНЕРГІЯ ПРАГМАТИЧНОГО ТА ТВОРЧОГО ПІДХОДІВ У МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Абрамович Вероніка Євгеніївна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,

Одеський національний медичний університет

Головною парадигмою та ціллю сучасної медичної освіти вважається розвиток навичок критичного мислення в майбутніх лікарів. Тому, у власній практиці навчання англійської та французької мов медичного спрямування ми здебільшого досліджували теоретичні засади й західний і вітчизняний практичний педагогічний досвід формування саме клінічного мислення. Але останнім часом, завдяки різноманітним тренінгам і семінарам, що проводили вітчизняні та західні коли, підійнялись інші питання: Як ми розвиваємо творче мислення у наших студентів? Які методи, що застосовуються, цьому сприяють? і Яким чином корелюються прагматичний та творчий підходи у професійній медичній підготовці й чи можливо досягти їх синергії задля формування цілісної особистості працівника охорони здоров'я?

За висновками дослідження французького й загальноєвропейського досвіду з підготовки лікарів загальної практики/сімейної медицини, визначення професійної компетентності лікаря ґрунтується на здатності мобілізувати усі набуті компетенції у певній ситуації. Певна професійна компетенція лікаря – це специфічне «вміння», що застосовується в комплексній ситуації професійної

практики для досягнення певної мети; вона є результатом комбінації різних ресурсів, що включають:

1. *Внутрішні*, скажімо «вбудовані»:

– знання: декларативні (фундаментальні науки, семіологія, клінічна фармакологія, суспільно-гуманітарні науки, концепти спеціальності «загальна практика») та процедурні (нормативно-правова база професії, рекомендації і стандарти (довідники) належної клінічної практики, проведення діагностичних процедур, лікування, профілактики первинної медичної допомоги);

– навички: операційні (медичні процедури, маніпуляції, застосування обладнання), поведінкові (з пацієнтом, його оточенням і колегами) та когнітивні (аналіз ситуацій і розв’язання проблем із застосуванням набутого досвіду);

– особисті якості лікаря (морально-етичні, комунікативні, вольові).

2. *Зовнішні*, пов’язані з навколишнім середовищем, – усе, що може бути корисним для лікаря в професійній діяльності за межами його власних ресурсів: банки даних і документація, думка експерта, організації та заклади, різноманітні технічні засоби.

На перший погляд може здатись, що від лікаря вимагається лише практична діяльність, але її основу складають не лише клінічні знання та навички – вони є результатом застосування внутрішніх (вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін, поведінкових і когнітивних навичок) і зовнішніх ресурсів (в першу чергу – методи та підходи, що застосовувались викладачами, і усі сфери взаємодії у професійній підготовці та системі охорони здоров’я), накопичених для їх реалізації у певній ситуації.

Нажаль, як було зазначено, розвиток клінічного мислення і формування практичних навичок – головна мета сучасної медичної освіти, а суспільно-гуманітарна складова навчальних програм як західних, так і українських медичних ЗВО зводиться до мізерної. Так, наприклад, у навчальному плані на

2022-23н.р. у нашому закладі лише вивчення іноземних мов скоротилось у 5 разів!

Отже, розглянемо, в першу чергу, сутність і відмінності або спільності у поняттях клінічного (критичного) та творчого (креативного) мислення.

Клінічне мислення базується на трьох категоріях: знання, стратегії та усвідомлення їх меж (метапізнання). Таким чином, суть процесу формування клінічного мислення – допомогти студенту раціонально систематизувати знання в семантичній пам'яті. Іншими словами, ми допомагаємо йому мобілізувати знання та їх ментальні репрезентації для аргументованого мислення.

Ми розуміємо творче мислення як усвідомлення чогось в нових аспектах або з іншої точки зору. Креативність вважається мета-компетенцією (Saliceti, 2015), яка є «надбудовою» усіх наших компетенцій. Тобто, за усіх умов надбання професійних компетенцій студентові потрібно насамперед оволодіти саме навичками творчого мислення.

У цьому контексті, однією з парадигм у сучасних дослідженнях з саме медичної педагогіки потрібно виокремити концепцію «трансформативне навчання», яка включає три складових: інструментальне або проблемне, комунікативне та креативне навчання.

Враховуючи власний досвід:

1. Загальна методика навчання іноземних мов передбачає опанування комунікативними навичками із застосуванням вправ на мовну здогадку, пошуку синонімів чи антонімів, що є одними з головних складових у розвитку творчого мислення;

2. У європейській та, наразі, вітчизняній практиці медичної освіти впроваджено підхід «ситуативного аналізу», який трохи відрізняється від загально відомого американського Problem-based, і передбачає «учіння через розуміння ситуації», тобто завдання студента – не розв'язання проблеми, а з'ясування, як вона була розв'язана і чому.

Запропонований вид заняття проводиться у формі рольової гри, коли в групі обираються один ведучий (презентує вихідні дані – причини звернення пацієнта), секретар (занотовує на дошці дані та гіпотези студентів), а інші – інтерв'юери (ставлять питання ведучому, синтезують данні, висувають гіпотези, підтверджують або спростовують ці гіпотези на основі нових даних, генерують нові гіпотези). Також, презентація кейсу може проводитись в ігровій формі, у цьому випадку один зі студентів виконує роль пацієнта, якого опитують інші, імітуючи звичайний діалог лікарської практики. Окрім цього, протягом заняття, студенти повинні проговорювати свої думки за кожним з чотирьох етапів розв'язання проблем в процесі клінічного мислення. Усі вихідні дані та результати роботи студентів зводяться в таблиці на дошці, яка формується на розсуд ведучого й може мати, наприклад, такий вигляд (Таб. 1):

Таблиця 1

Підсумкова таблиця заняття з ситуативного аналізу

<i>Data</i>	<i>Initial hypotheses</i>	<i>Examination strategy</i>	<i>Final hypotheses</i>	<i>Treatment planning</i>
-------------	---------------------------	-----------------------------	-------------------------	---------------------------

При реалізації цього методу у вивченні медичної англійської мови, найбільш доречними є підсумкові заняття за певною темою, що сприяє не лише формуванню навичок творчого і клінічного мислення, діяльності у співпраці, а й закріпленню лексико-граматичних знань, розвитку іншомовної комунікативної компетенції на фразовому та понад фразовому рівнях.

На підсумок, задля формування цілісної особистості майбутнього лікаря, здатного до критичного мислення і творчого підходу до розв'язання значущих проблем у галузі охорони здоров'я та безперервного розвитку й самовдосконалення, на нашу думку, потрібно:

1. Усвідомлення керівництвом медичних ЗВО важливості складової з гуманітарних дисциплін у навчальних планах;

2. Методична робота викладачів (особливо клінічних кафедр) спрямована на розвиток саме творчого мислення у майбутніх лікарів.

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Борищ Вікторія Ігорівна

доктор економічних наук, доцент,

проректор з перспективного розвитку,

Одеський національний медичний університет

Сьогодні, коли сучасна Україна зіткнулася зі складними реаліями воєнного часу, що ускладнюються наслідками тривалої соціо-економічної кризи, що викликана пандемією COVID-19, загострюються проблеми управління персоналом у сфері охорони здоров'я. Зокрема серед основних проблем цього напрямку сучасної України:

- 1) пошкодження та руйнування медичної інфраструктури (станом на 1 листопада 2022, «з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну окупанти повністю зруйнували 144 заклади охорони здоров'я, пошкодили – 958 [з різним відсотком пошкодження]. Збитки, завдані медичній інфраструктурі, становлять понад мільярд євро» [1]);
- 2) вимушена міграція (внутрішня та зовнішня) медичного персоналу, що призводить до втрат людських ресурсів галузі, зміни структури та насиченості ринку праці медичних кадрів в Україні, дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці [3, с. 2];
- 3) участь у воєнних діях медичного персоналу;
- 4) зниження рівня заробітної плати медичних працівників у порівнянні з груднем 2021 року;
- 5) професійне вигорання медичних працівників, що призводить до «внутрішніх загроз для здоров'я [персоналу] та ефективного розвитку» особистості та медичних організацій [2].

Безумовно, ми можемо розширити перелік проблем та бар'єрів щодо ефективного та результативного здійснення процесу управління медичним персоналом. Проте під час воєнного часу зазначені вище проблеми є найактуальнішими і саме вони будуть впливати на вибір психологічних технологій управління персоналом у сфері охорони здоров'я.

Серед основних технологій управління персоналом у медичних організаціях можна виділити наступні:

- кадрове планування;
- управління змінами;
- оптимізація чисельності та структури персоналу медичних організацій;
- структуризація робіт, управління трудовим навантаженням, оптимізація структури робочого часу;
- оцінка та контроль діяльності на основі провідних технологій (наприклад, грейдів, KPI) ;
- соціально-психологічні методи;
- формування HR-бренду медичної організації.

Однак задля реалізації психології управління медичним персоналом важливими саме для регулювання цього напрямку діяльності є соціально-психологічні методи, оскільки саме ступінь професійного вигорання та емоційного виснаження тих медичних працівників, які залишилися працювати у медичних організаціях під час воєнного часу, є занадто високим. Так, ступінь професійного вигорання, за даними національних досліджень, становив приблизно 50 % серед лікарів [2]. Нажаль, під час воєнного часу в Україні не здійснювалася така аналітика. Проте автор вважає, що разом із професійним вигоранням та емоційним виснаженням у зв'язку з воєнною агресією, такий відсоток міг подвоїтися.

Таким чином, має актуалізуватися використання соціально-психологічних методів задля регуляції трудових і психологічних відносин в медичних

організаціях. Серед основних практичних технологій, які можна запропонувати з цією метою, є:

- 1) надання професійної автономії медичним кадрам (наприклад, через чіткий розподіл робочого дня: 80 % часу – завдання, які ставить медична організація та керівництво, 20 % часу – активність, яка мотивує працівника);
- 2) формування культури «підтримки» в медичній організації (наприклад, через відзначення досягнень кожного працівника медичного закладу, формальні та неформальні робочі зустрічі, на яких відбувається обмін ідеями щодо різних аспектів діяльності);
- 3) формування формального робочого та неформального простору для працівників медичної організації, що сприяє зменшенню ізоляції та недовіри в медичній організації;
- 4) надання соціальних послуг як мотивації, стабілізації колективу;
- 5) актуальна політика та система мотивації та стимулювання персоналу організації, особливо із забезпечення компенсаційних механізмів фізичних та/або психологічних втрат персоналу у зв'язку з воєнною агресією;
- 6) формування корпоративної культури медичних організацій.

Важливим чинником активізації використання соціально-психологічних методів є спільна місія, бачення та стратегічна мета діяльності медичної організації, яка сьогодні може полягати на такій соціально важливій проблемі – як надання висококваліфікованої медичної допомоги постраждалим та населенню України в умовах воєнного часу. Це може стати ключовим елементом формування новітньої корпоративної культури медичних організацій України, де спільна діяльність та співпраця задля населення України впливає на зростання рівня довіри до медичних працівників та їхньої репутації, престижу медичної організації та національної охорони здоров'я, в цілому.

Зміцнення ціннісних орієнтирів діяльності, разом з використанням комплексу соціально-психологічних, фінансово-економічних та організаційно-адміністративних технологій управління персоналом, має сформувати більш ефективний HR-бренд медичної організації та, безумовно, сприяти вирішенню психологічних проблем та бар'єрів здійснення медичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданьок О. Збитки на мільярд євро. У МОЗ розповіли, скільки медзакладів зруйнували окупанти. Суспільне. Новини. URL: <https://suspilne.media/314160-zbitki-na-milard-evro-u-moz-rozpovili-skilki-medzakladiv-zrujnuvali-okupanti/#:~:text=%D0%A3%20%D0%9C%D0%9E%D0%97%20%D1%80> (дата звернення: 11.11.2022)
2. Науменко Г.М. Від професійного вигорання до залученості медичного персоналу. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2020. Т. 5, № 2. DOI: 10.26766/pmgr.v5i2.238.
3. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Київ, 2022. 21 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 11.11.2022)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я

Данилко Михайло Валерійович

аспірант,

Міжнародний науково-технічний університет академіка Юрія Бугая

Національна сфера охорони здоров'я останніми роками зазнає низку реформ, які істотно змінюють поняття організаційно-економічного процесу діяльності медичної організації. Рациональне використання людського капіталу забезпечує медичній організації підвищення продуктивності праці та якості наданих медичних послуг.

Процес з управління персоналу медичної організації багатofункціональний і складний, необхідно враховувати внутрішні проблеми, обґрунтовувати вибір рішень відповідно до ситуації та створювати інноваційний простір. Управління персоналом в охороні здоров'я базується на управлінні структурними та функціональними підсистемами, для функціонування елементів як єдиного цілого формуються система взаємодії – система управління персоналом.

Система управління персоналом є одною з ключових у бізнес-процесах кожної організації, незалежно від галузі індустрії. Ефективна організація HR-менеджменту суттєво впливає на результати та ефективність усієї медичної організації. В умовах високої конкуренції досягати успіху буде легше тим організаціям, які чітко вибудовують, впроваджують та налагоджують ефективні системи управління бізнес-процесами та персоналом.

Під системою управління персоналом медичної організації ми розуміємо сукупність методів, прийомів і технологій управління персоналом, які дозволяють систематизувати, візуалізувати та нормувати HR-процеси всередині

медичної організації. Це багатофункціональна система, яка виконує наступні ключові функції:

- стратегічне планування людським капіталом;
- прогнозування, планування HR-діяльності та аналіз ринку праці;
- управління набором та обліком персоналу через організацію відбору та прийому персоналу;
- кадровий облік, переміщення та звільнення персоналу, документаційне забезпечення;
- адаптація, оцінка, навчання та підвищення кваліфікації персоналу;
- управління мотивацією, що включає нормування HR-процесів, тарифікація оплати та впровадження систем матеріального та нематеріального заохочення;
- управління соціальним розвитком, який включає забезпечення охорони здоров'я, відпочинку, організації соціального страхування тощо;
- правове забезпечення HR-процесів;
- кадрова документація та інформаційне забезпечення необхідної технічної та інформаційної документації для роботи.

Система управління персоналом медичної організації має відповідати таким вимогам:

- створення іміджу організації (у тому числі HR-бренду медичної організації) на основі надання високоякісних медичних послуг, висококваліфікованого персоналу, дотримання принципів медичної етики;
- професіоналізм, як з боку підлеглих, так і керівного складу, та постійні процеси вдосконалення кваліфікації через постійне підвищення культури взаємин, корпоративної культури, співчуття;
- використання інноваційного прогресу технологій управління персоналом;
- розвиток інноваційного організаційно-управлінського середовища.

Відтак, побудова сучасної системи управління персоналом медичної організації має будуватися на соціально-економічному розвитку, враховуючи

зростаючу роль людського капіталу не тільки як економічного ресурсу, що приносить прибуток, але і як соціальної цінності медичної організації та суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борщ В. І. Сучасна парадигма системи управління персоналом закладу охорони здоров'я. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 1 (1). С. 73-79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-1-11>. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_69_1_2019_ukr/1_69_1_2019.pdf#page=73
2. Мельниченко Д. О., Захарченко В. І. Сучасні підходи до соціальної адаптивності системи управління медичним персоналом. *Глобальний маркетинг: аналіз і виклики сучасності. II Міжнародна науково-практична конференція, 22 травня 2020 р.: тези доп.* Київ : НАУ, 2020. 143 с. С. 131-133. URL: https://www.researchgate.net/profile/I-Kryvovyazyuk/publication/346471973_ANTIKRIZOVI_STRATEGII_TA_VIKORISTANNA_INSTRUMENTIV_MARKETINGU_NA_PIDPRIEMSTVAH/links/5fc3e874458515b79788c48f/ANTIKRIZOVI-STRATEGII-TA-VIKORISTANNA-INSTRUMENTIV-MARKETINGU-NA-PIDPRIEMSTVAH.pdf#page=131

КУЛЬТУРА ЯК ШЛЯХ ДО ЩАСТЯ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

УДК: 130.2:37.032

Доннікова Ірина Анатоліївна

доктор філософських наук, професор,

завідувачка кафедри філософії,

Національний університет «Одеська морська академія»

Кілька років тому наукові видання буквально «вибухнули» темою пандемії і, здавалося, вона надовго залишиться серед топ-актуальних наукових проблем – настільки змінився пандемічний світ. Але російська агресія проти України, яка вже отримала назву «екзистенційної війни» [7], виявила нові теми для осмислення. Одна з них – створювальність як протидія війни, і зокрема, створювальність антропопрактик, до яких належить й освіта. Як запевняли ще стародавні греки, знання – це шлях до щастя, воно спрямовує людину до блага, мудрості, справедливості, досконалості, тому освіта і освіченість були і залишаються одними з головних способів протистояння руйнації, наступу темряви.

Війна виявилася екзистенційною не тільки тому, що, за словам А. В. Ахуніна, є проявом нігілістичної сили, спрямованої на знищення Буття як такого, світу і миру [7], але й тому, що пробуджує особистісний спротив наступу Ніщо, активізує пошук індивідуальних способів відтворення і захисту Буття. Війна зводить в єдине проблемне поле і питання виживання (в усіх сенсах), і протистояння руйнації (в усіх формах), і свого власного «фронту створювальності» заради майбутнього.

Екзистенційна війна потребує відновлення базових смислів освіти як практики створювальності. В цьому контексті набуває значущості культурологічне знання як антропологічний науково-освітній проект, в якому порушуються питання взаємозумовленості розвитку людини і культури з

позиції створювальних смислів і практик людського існування. Актуалізується античне розуміння культури як освіченості («*παιδεία*») і майстерності («*τέχνη*») як «людського» космосу, що спрямовує людину до щастя.

За змістом культурологічне знання здатне виконувати головні завдання сучасної освіти – «знайомити з життєвими, фундаментальними й глобальними проблемами» [5, с. 130], серед яких – пізнання людського, розуміння іншого (розуміння між людьми, між народами, між етнічними групами), зіткнення з сумнівами (індивідуальними, суспільними, історичними), етична трійця (етика особи, громадянська етика, етика людського роду) [5, с. 133]. Специфіка культурологічного знання як міждисциплінарного і особистісноорієнтованого дає можливість поєднувати аналіз теоретичних проблем з реальністю різноманітних культурних практик; розкривати зв'язок між індивідуальними і колективними формами культури, обґрунтовуючи її цілісність; виявляти людиностворювальну сутність культури через її ціннісний зміст. В змісті культурології як навчальної дисципліни має відтворюватися «рекурсивна петля» між людиною і культурою, розгортатися і обґрунтовуватися базова теза «Людина створює культуру для того, щоб культура створювала людину».

Але існує ще один дуже важливий фактор, назовемо його контекстуальним – в яких реаліях, «тут і зараз» контексті викладається навчальна дисципліна, оскільки він в значній мірі визначає психологічний стан людини, якість засвоєння нею навчальної інформації, відношення до навчання взагалі. Умови воєнного стану змінюють контекст не тільки глобально, але й локально, коли навчальною аудиторією стає або бомбосховище, або пункт незламності. В навчання стає самонавчанням, потребуючи от людини максимальної концентрації сил. Саме в таких умовах актуалізуються питання цілей і цінностей навчання як практики створювальності, змістовного наповнення навчальних дисциплін, визначення базових концептів, здатних надати дисципліні особистісних створювальних смислів.

Ще під час пандемії, а особливо – з початком воєнних дій в Україні стало зрозумілим, що курс культурології доцільно центрувати навколо поняття щастя як глибоко особистісного і водночас загальнолюдського феномену. Обидва поняття (культура і щастя) змістовно «підтримують» і розкривають одне одного – «щастя» наближає абстрактне поняття культури до повсякденного життя кожної людини, тим самим надає культурі статус екзистенційної цінності, яка висвітлює смисли існування людини; «культура», в свою чергу, розкриває загальнолюдський зміст поняття щастя, поєднуючи індивідуальні мрії кожної людини з ціннісно-смысловим простором колективного людського існування, наповненим створювальними сенсами.

Первісні смисли латинського слова «cultura» як «кола», в якому розгортається людське життя, і «культу» доповнюються грецькою «пайдейєю» і створюють смислову матрицю культурологічного курсу. Аналіз культури як шляху людини до щастя розкриває ціннісну сутність культури, висвітлює її смисли, пов'язані з етимологією слова «щастя» (індоєвроп.: «сзь» – своє, рідне; благо і «сѣсть» – частина або частка).

Важливим в цьому контексті стає вибір методичного інструментарію, який би сприяв не тільки засвоєнню знань, алей генерації студентами власних ідей – вмінню, що також додає щастя – в навчанні. Методологічно-методичний інструментарій Психологічної філософії трансфесіоналізму (авторка - Н.В. Кривцова), зокрема SMART-модель «Мапа життя», «Метод кодування-декодування», «Метод абсурдизація-дезабсурдизація» та ін. [3] продемонстрували свою особливу ефективність саме під час пандемії та в умовах воєнного стану. Зокрема, SMART-модель «Мапа життя» була задіяна при складанні культурологічних мап – специфічної форми подачі культурологічної інформації. Обираючи цей інструментарій, ми виходили з того, що «основною характеристикою будь-яких «МАП» є цілісність композиції будь-якого феномену». Як цілісне утворення, мапа має «смысловий центр – зв'язки, які створюють композиційне ціле різницево-багатовимірної полі сутнісної

автопоетичної цілісності» [6, с. 205]. Важливим є і те, що SMART-модель «МАПА» дозволяє створювати смислові ансамблі та композиції через використання метафор і «Езопової мови», фарби і різних художніх форм зображення змісту, виявляючи «як суб'єктивні значення-сенси-цінності особистості дослідника, так і об'єктивні значення-сенси-цінності досліджуваного феномену» [6, с. 205].

Студенти набували навичок роботи з культурологічними текстами за певним алгоритмом [4], «пакуючи» великі об'єми культурологічної інформації узнайдені ними ключові слова, а потім – у смислові мапи. Традиційно за своєю тематикою мапи прив'язані до певного історично-географічного типу культури, але в умовах воєнного стану вони перетворилися ще й на мапи щастя, на яких студенти намагалися продемонструвати втілені в досліджуваній культурі шляхи до щастя і додати власне його розуміння.

Робота з поняттям щастя виявилася творче «ядро» в кожній групі – студентів, що продемонстрували не тільки вільне володіння культурологічним матеріалом, але й вміння використовувати його для самоосмислення, фіксувати й аналізувати зміни в собі, які відбувалися під час роботи над мапою.

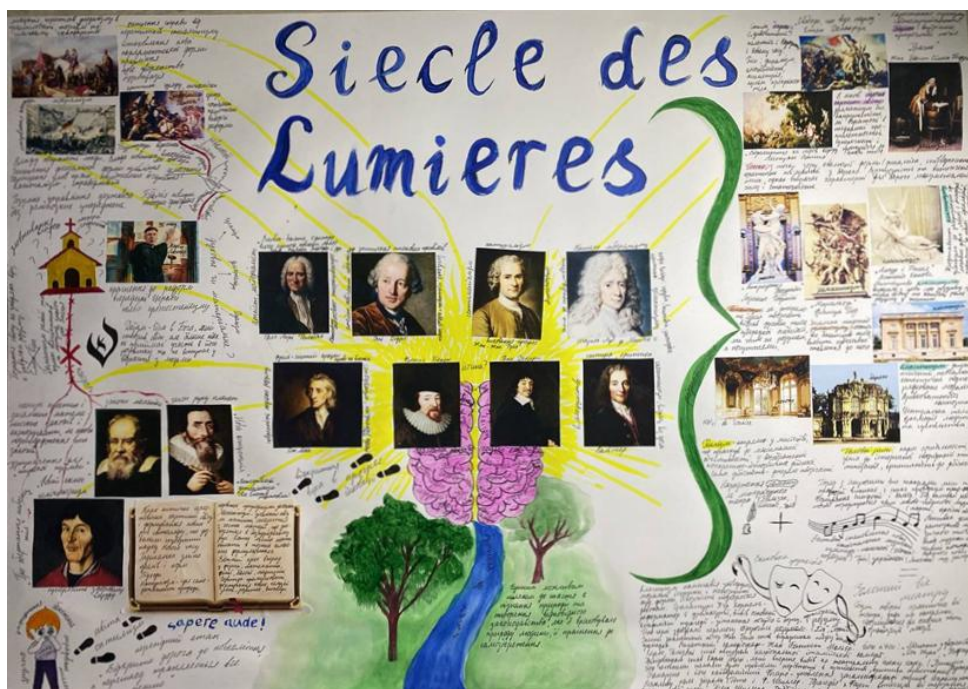

Рис. 1. Культурологічна мапа «Культура Просвітництва».

Так, на мапі «Культура Просвітництва» (Рис. 1) студентки вдалося розкрити зміст культури Просвітництва, надавши мапі особистісного смислу і продемонструвавши власне розуміння щастя і шлях до нього (ключові слова (в лівому нижньому куті мапи) «лінь, страх», навколо яких – «обмеження», «зручно», «атрофоване мислення», перехід до – «освіта», «оптимізм» і через «sapere aude» – демонстрація власної освіченості на прикладі культури Просвітництва).

Не менш виразно особистісне осмислення культурологічного курсу продемонстровано на мапі «Витоки української культури» (Рис. 2). Як зазначає сама авторка мапи в підсумковому есе «Моя мапа як мапа щастя», в процесі роботи неї склалися «не дуже дружні» стосунки з мапою: «Взагалі не було жодної ідеї стосовно втілення та розкриття теми» – «я не розуміла, як оцю купу абсолютно різної інформації зібрати в одне ціле» – «не вийшло, оцінка 2» – «дійсно опустили руки» – «навіщо робити?» – «потрібно» – «початок роботи з джерелом» – «кілька ескізів мапи» – «мені не все одно» – «звернулась за порадами до викладача» – «ідея фінального зображення» – «робила із задоволенням, пропускаючи через себе».

Рис. 2. Культурологічна мапа «Витоки української культури»

Отже, маємо приклад саморефлексії, яка дає можливість усвідомити, завдяки чому відбувся перехід від стану «опущених рук» до «задоволення, впевненості і натхнення», а з ними – розуміння. « І тут в мою голову приходить ідея. Ідея і розуміння того, що вся культура формувалась між людьми, саме через них вона передавалась та зберігалась. І я просто бачу в голові картинку. Я розумію, що хочу відбиток руки і ноги навколо території, де формувалась українська культура. Але розумію, що місця на мою ногу і долоньку на ватмані не вистачить, тому довелось залучити до роботи сестру, для якої зробити свій внесок у мапу було за радість та задоволення».

Наприкінці додамо, що концептуалізація культури як шляху людини до щастя дала можливість значно оновити зміст культурологічного курсу, а в поєднанні з методологічно-методичним інструментарієм Психологічної філософії трансфесіоналізму досягти й психотерапевтичного ефекту, конче необхідного під час війни [Див.1, 2, 4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доннікова І.А., Кривцова Н.В. Освітні практики здоров'я: філософсько-психологічний аспект. Матеріали 4-го круглого столу «Створювальне знання: науково-освітні практики 3.0», 11 червня 2021 р. / Нац. ун-т «Одеська морська академія»; Міжнародна академія психосінергетики та альфології; Одеськ. нац. мед. ун-т. Одеса: НУ «ОМА», 2021. - С. 21-25.
2. Доннікова І.А., Кривцова Н.В. Науково-освітні теопрактики людяності // Створювальні стратегії науково-освітніх практик 3.0. / Матеріали 5-го круглого столу «Створювальне знання: науково-освітні практики 3.0», 10 червня 2022 р. / Під ред. Доннікової І. А. – Одеса: НУ «ОМА», 2022. – С. 7-10.
3. Кривцова, Н.В. Створювальні сили створювального знання особистості трансфесіонала: SMART-МОДЕЛЬ «МАПА» як методологічний і методичний інструментарій.

Інституціональний Репозиторій Одеського національного медичного університету. 2020. [Електронний ресурс]. Режим

доступу: <https://repo.odmu.edu.ua:443/xmlui/handle/123456789/9723>

4. Кривцова, Н.В. Доннікова І.А. Методичні рекомендації до створення «Культурологічної мапи» з використанням «Методу складання дайджесту» (для студентів і викладачів). – Одеса: НУ ОМА, ТОВ МАПА, 2021. – 37 с.
5. Морен Е. Шлях за майбутнє людства / пер. с фр. Є. Марічева. Київ: Ніка-Центр, 2014. 256 с.
6. Створювальна сила знання : монографія. Книга перша / авт. кол. ; відп. ред.: І. А. Доннікова, Н.В. Кривцова. – Одеса : Фенікс, 2020. – 250 с.
7. Щоденники філософа під час війни. Анатолій Ахутін. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=JJUIt1gP-NA>

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Касьянова Олена Миколаївна

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, філософії і мовної підготовки*

Квасник Ольга Віталіївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, філософії і мовної підготовки,
Харківська медична академія післядипломної освіти*

Визначення і перспективи сьогодення дозволяють уявити важливість інформаційного простору, зокрема під час ситуації невизначеності, перманентного стану стресу, відсутності чіткого виваженого плану щодо ефективного функціонування у соціокультурному середовищі. Інформація стає якісним інструментом для трансформацій особистості, пов'язаним із можливістю здобути компетентності, які дозволяють ефективно реалізуватися на професійному та особистісному рівнях. За своїм змістом дефініцію трактують як «відомості, які передають усним, писемним та іншими шляхами за допомогою умовних сигналів і технічних засобів, розглядають у контексті її змісту, структуру організації, динаміки (процесів створення, передавання, сприйняття, використання, зберігання тощо)» [1]. Відповідно рушійним інструментом, що забезпечить ефективність трансформацій особистості стане освітнє середовище.

Сучасним інформаційним середовищем визнано ряд документів, які надають особливий статус інформації, зокрема щодо освітніх установ та стейкхолдерів, наприклад: закон України «Про інформацію» (1992), конкретно про врегулювання відносин при одержанні, використанні, поширенні, зберіганні інформації йдеться у Конституції України, законах України «Про

інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994), «Про видавничу справу» та інші. Нормативно-правовий сектор дає нам підставу говорити про якість передачі інформації, а тому і компетентнісний рівень її користувачів. Збереження та примноження компетентностей кожної особистості є завданням освіти, зокрема у випадку функціонування та діяльності фахівців – вищої освіти.

Ситуація сьогодення дає підстави досліджувати певні умови, що досить важко піддаються контролю, але суттєво впливають на процеси, що відбуваються в освітньому середовищі. Оскільки платформою для змін та рушійних механізмів трансформації світогляду є процес здобуття освіти, відповідно важливим моментом щодо перебування в інформаційному просторі та використання інформації є можливість керувати інформаційними потоками, відрізнити якісну інформацію, правдиву, вміння застосовувати окремі технології для її фільтрації та подальшого використання. Зокрема погіршення ситуації у розповсюдженні інформації, передусім неякісної, відбувається під час перманентного перебування суспільства у ситуації невизначеності. Сучасна ситуація викликана запровадженням воєнного стану та активними бойовими діями на території України, що спонукали безперервний стрес та вимушене переміщення особистості, дає підстави для детального вивчення феномену психічного здоров'я людини, дослідження питань профілактики та технік його стабілізації. Психічне здоров'я – це динамічний процес психічної діяльності, властивістю якого є детермінованість психічних явищ, адекватність реакцій на соціальні, біологічні та фізичні умови. Воно впливає на якість та інтенсивність життєвого шляху як внутрішнього, так і зовнішнього простору існування [3]. Інтеграція у простір самовдосконалення людини великого засилля інформації спонукає до пошуку шляхів врегулювання інформаційних потоків задля збереження здоров'я особистості.

Людину визнають «відкритою біоенергоінформаційною структурою» [2, с. 3], яка не лише інтерпретує та вбирає інформацію, але й декодує її через призму власної парадигми розвитку та транспортує інформацію у соціокультурний динамічний простір. Інформаційне суспільство, насичене шумами, дезінформацією, інформаційними технологіями, що створило несприятливі умови для свого фізичного і психічного здоров'я, виникають залежності, психічні хвороби.

Одним із головних способів боротьби з проблемами доби є дотримання правил гігієни, науки щодо закономірностей впливу навколишнього середовища на організм людини та здоров'я суспільства. Визначення інформаційної гігієни стосується психічного здоров'я людини і трактується як фактор, що забезпечує оптимальні умови для життєдіяльності, зміцнення здоров'я та попередження захворювань [2, с. 6]. Зокрема йдеться про негативний вплив на благополуччя, профілактику захворювань населення, пов'язаних з інформацією, оздоровлення навколишнього середовища. Якщо зважати на продуктивність студентського віку, місію вищої школи, що передбачає формування компетентного фахівця, важливість розвитку професіонала, здатного оцінити справжні умови професійної діяльності, то провідними завданнями інформаційної гігієни є «наукове обґрунтування санітарних заходів з організації інформаційних мереж і процесів, гігієнічне обґрунтування виробництва, розповсюдження, споживання, зберігання та відтворення інформації, наукове обґрунтування гігієнічних нормативів інформації, інформаційного середовища, інформаційних мереж та процесів» [2, с. 7]. Гігієна є важливим рушійним фактором, що дозволяє особистості включати захисні механізми для своєчасного стримування зрушення у свідомості, які блокують якісне функціонування особистості у певних умовах її існування у соціокультурному середовищі. Гігієна у закладах вищої освіти передбачає нові можливості залучення особистості до відбору, аналізу, фільтрації та розповсюдженню інформації.

У контексті досліджуваних явищ інформаційної гігієни слід зазначити, що сучасні тенденції, закріплені на нормативно-правовому рівні МООН України, передбачають користування офіційним списком визнаних та підтверджених ресурсів, освітніх платформ, каналів та груп, де оприлюднюється перевірена та достовірна інформація, створюються спеціальні ресурси, де можна оперативно отримувати актуальні дані, брати участь у інформаційних потоках, користатися перевіреною інформацією щодо питань освіти і науки. Інтенсивно до інформаційних потоків освітніх просторів «заходять» дослідження щодо питань авторського права, захисту інформації (авторами якої є науково-педагогічні працівники, але при цьому здобувачі-користувачі не дотримуються академічної доброчесності), фальсифікації, зокрема даних та показників та інше. Особисті науково-педагогічні напрацювання, дослідження стають частиною інформаційного простору і можуть бути затребувані у будь-який момент часу, проте головне правило гігієни – розуміння мети запиту та цілеспрямовання інформаційного здобутку, цілепокладання та вимірювання «دوزи» спожитої у конкретний момент часу. Здобувачі мають змогу отримати навички управління інформаційними потоками та спробувати обмежувати інтенсивність взаємодії особистості щодо запитів до інформаційної сфери, що дасть змогу обрати єдину оптимальну стратегію поведінки в сучасних умовах, коли небезпека, стрес, невпевненість у довгострокових перспективах заглиблюють у стан невизначеності, порушують прагнення та змінюють ціннісні орієнтири під час боротьби за життя. Саме інформаційна гігієна показує перспективний шлях розвитку висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця, здатного керувати власною особистістю у ситуаціях невизначеності, захиститися від інформаційного шуму та засилля інформації, застосувати засоби та інструменти для реалізації індивідуальної траєкторії розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія сучасної України. URL.:
https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12485
2. Халамендик В. Б. Інформаційна гігієна як фактор збереження психічного здоров'я людини. Київ, 2008. URL.: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_35_7.pdf
3. Чуприков А. П. Психічне здоров'я в Україні. 1995. № 32. 7. URL.:
<http://health.intermedia.org.ua>

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ: МОВНИЙ АСПЕКТ

Кир'язова Олена Вікторівна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,
Одеський національний медичний університет

Людина як цілісність завжди була в центрі наукових розвідок ще з давніх-давен і безперечно залишається актуальною для вивчення з кожним днем все більше. Де знаходиться межа людських здібностей – досі невідомо, проте доведено, що можливість до вдосконалення – нескінченна. Видатний французький письменник Віктор Гюго зазначав: «Ідеї людини, яка не знає інших мов, обов'язково мають недоліки. Хіба що ця людина – геній». Знання іноземної мови як засобу соціального спілкування є невід'ємною частиною сучасного освітнього розвитку спеціаліста у будь-якій сфері, а особливо популярним це стає у новітніх реаліях для фахівців медичної галузі. Медицина як наука, кожного дня вдосконалюється та модифікується, тому спеціалісти, що обрали цю царину не мають зупинятись на володінні лише особистим досвідом та знаннями, а їй постійно переймати його в іноземних колег. Конкурентноспроможність фахівця завжди зростає за умови володіння іноземними мовами та виводить його на інший професійний рівень. При підготовці сучасних медиків з'являються певні складнощі щодо вивчення іноземних мов у ЗВО.

Основна проблема, що виникає під час підготовки майбутніх фахівців медичної галузі в мовному аспекті – це не усвідомлення перспектив, що відкриваються перед майбутнім лікарем будь-якої направленості за умови володіння ним іноземною мовою. Студенти часто концентрують усю свою

увагу на вивченні дисциплін медичного напрямку і досить мало уваги приділяють покращенню комунікативних умінь та навичок.

Володіння іноземними мовами дає студенту-медику можливість отримувати більше інформації з різних джерел. Багато сучасних матеріалів з медицини викладено лише іноземною мовою. Переклад цієї літератури відбувається не завжди швидко, тому саме знання мов допоможе лікарю опанувати інформацію та вже запровадити її у свою практику, в той час коли спеціалісти вашого профілю (що не володіють іноземною мовою) будуть тільки знайомитися з нею у перекладі. Найуспішніші фахівці медичних галузей завжди є учасниками різних симпозіумів та конференцій. Такі заходи часто організовують за межами нашої країни. Учасники збираються з різних куточків світу, щоб отримати новий досвід та поширити свій вже набутий. Використання іноземних мов є обов'язковим атрибутом для продуктивної участі у цих заходах. Лікар буде мати можливість отримати додатково корисну інформацію для своєї роботи в приватному спілкуванні з іноземними представниками медичної сфери, а не тільки обмежитись виступом на семінарі.

Також, неможливо оминати увагою таку проблему як невелика кількість аудиторних годин для вивчення іноземних мов саме за медичним профілем. Часто виникає на практиці ситуація коли студент добре володіє іноземною мовою на побутовому рівні але в медичній сфері його знання втрачають свою міць. Студент-медик може вправно розповісти про себе та своє життя, але абсолютно не розуміється на перекладі медичної термінології іноземною мовою. Багато часу на практичних заняттях зі студентами займає вивчення медичної термінології, адже важливим є не тільки її правильне тлумачення, а й правильне написання та вимова. Також певну частину часу викладач приділяє опрацюванню граматики на практичних заняттях. Людина, яка відмінно знає лексику, але не володіє граматичними знаннями, не зможе спілкуватися іноземною мовою або розуміти її на високому рівні. Зважаючи на зазначені аспекти, стає зрозуміло, що саме на говоріння часу майже ніколи не вистачає

на заняттях. Студенти-медики мають змогу вивчати лексику та граматику певної іноземної мови, проте практичних навичок їх використання, нажаль, не отримують у потрібному обсязі.

Вирішенням зазначених проблем може стати злагоджена робота гуманітарних та клінічних кафедр на постійній основі. Якщо викладачі зі спеціалізованих медичних кафедр будуть частіше пропонувати студентам матеріали з іноземних джерел, це буде сприяти актуальності цих наукових розвідок для майбутніх лікарів. Організація спільних занять з клінічних дисциплін та іноземної мови із залученням закордонних фахівців буде також цікавою та продуктивною для опанування знань з іноземних мов. Безперечно актуальним може стати організація розмовних клубів для студентів, де вони б мали змогу спілкуватися один з одним про різні медичні аспекти та інновації, вдосконалюючи свої комунікативні навички різними мовами.

КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ ПРИ ПЕРЕДАВАННІ ТА СПРИЙНЯТТІ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Лазор Наталія Володимирівна

старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,

Одеський національний медичний університет

Освіту в цілому можна розглядати як процес комунікації між учасниками, в якому присутні всі необхідні елементи комунікації: відправник – кодування – повідомлення – середовище – декодування – отримувач – зворотний зв'язок [1, 250].

Бурхливий розвиток дистанційних форм навчання, який спостерігається в останні десятиліття, привернув увагу дослідників до особливостей комунікації, специфічних для технологій, які опосередковують цей процес. Дистанційне навчання не лише відкриває нові можливості, але й створює перешкоди для ефективній комунікації.

Особливого значення набуває аналіз соціальних і психологічних бар'єрів сприйняття інформації (комунікаційних фільтрів) при дистанційній комунікації, оскільки успішність процесу навчання значною мірою залежить від успішності комунікативної взаємодії всіх елементів освітнього процесу.

Вченими розроблено характеристику комунікаційних бар'єрів у дистанційному навчанні [4], які визначають як проблеми, пов'язані з використанням програми, на відміну від загальних бар'єрів, які є проблемами, пов'язаними зі створенням і впровадженням програми.

В свою чергу комунікаційні бар'єри або фільтри поділяються на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх комунікаційних бар'єрів, які залежать від стану особистості в процесі спілкування, відносять почуття невпевненості, ізоляції, страху перед використанням комунікаційних технологій, невміння організувати свій час та працювати самостійно, низький рівень комунікативної компетенції.

Зовнішні бар'єри виражаються у проблемах з організацією проходження курсу, забезпеченні оптимального рівня зворотного зв'язку.

Зейн Л. Бердж [2] наголошує на ієрархічному характері комунікаційних можливостей і супутніх комунікаційних бар'єрів у середовищі дистанційної освіти. Кожний наступний рівень "ієрархічної комунікаційної піраміди" можливий лише за наявності нижнього рівня (див. малюнок 1 [2,375])

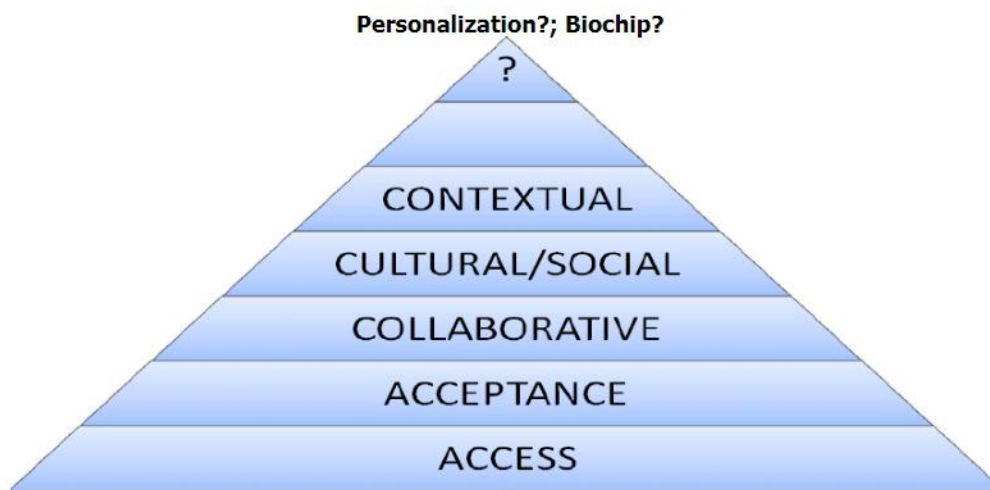

Figure: 1
Hierarchy of Communication Barriers in Distance Education

Наприклад, на базовому рівні, якщо немає доступу до мережі (тобто зв'язок взагалі неможливий), нічого іншого не має значення. Коли доступ стане можливим, встановлення і посилення комунікації дозволить здійснювати спільну навчальну діяльність, виникають складніші комунікаційні бар'єри (культурні, контекстуальні). Чим більше можливостей надає технологічний прогрес, тим більшою є складність комунікаційних бар'єрів. Зауважимо, що малюнок угорі не повний, оскільки технологічний прогрес продовжуватиметься, створюючи нові можливості для комунікації і нові комунікаційні бар'єри.

Існує низка класифікацій комунікаційних бар'єрів, проте всі класифікації мають багато спільного, тож, узагальнюючи, можна виділити наступні перешкоди в дистанційній освіті:

- когнітивна дистанція (або епістемологічне чи концептуальне розуміння) стосується того, наскільки близькими є здобувачі вищої освіти, або здобувач і

викладач щодо концептуального розуміння. Чим більша когнітивна дистанція, тим важче розвивати концепцію шляхом обговорення [3,12];

- контекстна дистанція визначається як різниця в навчанні або вирішенні проблем між абстрактною ситуацією, представленою тому, хто навчається, та автентичною ситуацією;

- культурна дистанція (включаючи відмінності в етнічній приналежності, віці, статі або релігії). Моделі мислення, дії та цінності людей не є чимось уніфікованим, а характеризують членів певної соціальної групи [4,50];

- емоційна дистанція – це особисті відчуття на даний момент щодо досвіду навчання, такі як страх, недовіра та підозра тощо;

- мовна дистанція виражається у використанні другої або третьої мови для викладання чи навчання, акценті та використанні діалекту, сленгу, жаргону, розмовних слів, скорочень та абревіатур;

- педагогічна дистанція, що передбачає трансакційну дистанцію, яку Майкл Г. Мур визначає як "перехрещений психологічний і комунікаційний простір, простір потенційного непорозуміння між інструктором та учнем"[5, 2];

- фізична відстань (тобто географічний простір);

- психологічна дистанція стосується сприйняття (суб'єктивних відчуттів) щодо близькості або присутності іншої людини під час комунікації;

- соціальна дистанція (ступінь спорідненості, близькості або підтримки) відноситься до сприйняття відмінностей у соціально-економічному статусі;

- технічна віддаленість стосується відмінностей у доступі до технологій або технологічних можливостей у різних людей. Це також може стосуватися різного рівня індивідуальної компетенції у сфері технологій;

- часова відстань. Чим більше зростає глобалізація дистанційної освіти, тим більше часових поясів можуть бути і часто представлені серед учасників освітнього процесу.

Комунікаційні бар'єри є серйозною проблемою в дистанційній освіті, знижуючи ефективність спілкування, що впливає на продуктивність і

академічні досягнення студентів. А отже, при організації і проведенні дистанційних курсів необхідно враховувати усі можливі негативні впливи з метою їх попередження і коригування дистанційного освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abu Bakar, Kiramat Shah, Xu Qingyu. The Effect of Communication Barriers on Distance Learners Achivements// Revista Argentinade Clínica Psicológica. 2020, Vol. XXIX, № 5, 248-264 doi: 10.24205/03276716.2020.1027
<https://www.revistaclinicapsicologica.com/data-cms/articles/20201019093720pmSSCI-226.pdf>
2. BERGE Z. Barrier to Communication in Distance Education /Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE January 2013 ISSN 1302-6488 Volume: 14 Number: 1 Article 31 pp. 374-388
https://www.academia.edu/2854391/BARIERS_TO_COMMUNICATION_IN_DISTANCE_EDUCATION
3. Carr K., Gardner F., Odell M., Mumsch T., & Wilson B. (2003). The role of online, asynchronous interaction in development of light and color concepts. The Journal of Interactive Online Learning, 2 (2): Retrieved from
<http://www.ncolr.org/jiol/issues/PDF/2.2.5.pdf>
4. Dabaj F. Communication Barriers in Distance Education: “Text-Based Internet-Enabled Online Courses” / Fahme Dabaj, Aytakin Işman // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. 2004. № 2. pp. 17–36
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED495699.pdf>

ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА НОВІТНІХ ФОРМ У ВИКЛАДАННІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ-МЕДИКАМ

Нагачевська Світлана Анатоліївна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,

Одеський національний медичний університет

Сучасний світ трансформується на наших очах. Акценти його розвитку зміщуються до новітніх інформаційно-комунікативних технологій. Цікавим у цьому сенсі постає питання поєднання традиційних та сучасних методів навчання в галузі викладання іноземних мов, зокрема латинської мови студентам вищих медичних закладів.

Найбільш прийнятним засобом «пожвавити» процес опанування професійної термінологічної бази лікарської справи видається застосування інтерактивних методів навчання. Обсяг анатомічної, клінічної та фармацевтичної лексики для засвоєння, граматична складова матеріалу є традиційними. Творчий підхід може бути реалізований у способах викладення, заохочення, організації начального процесу та способах перевірки засвоєння матеріалу.

В цьому сенсі різноманітні інтерактивні методи, складовими яких є процеси змагання (в ігрових техніках) та кооперації (в групових), демонструють значно вищі показники засвоєння матеріалу. Елементи гри, що не потребують значних витрат часу, можуть бути застосовані на різних етапах заняття як для контролю засвоєння, так і для відпрацювання навичок і закріплення нового матеріалу.

Різнноманітні форми позааудиторної роботи ефективні для реалізації проектних та творчих завдань. Вони надають додаткові можливості внести в процес навчання елементи творчості з боку викладача та підсилюють

мотивацію до поглибленого вивчення предмету та реалізації власних здібностей і амбіцій з боку студента шляхом участі у проектній діяльності, інтелектуальних конкурсах та олімпіадах з предмету.

Консервативна медична латина, що зводиться до анатомічної, клінічної та фармацевтичної номенклатури та набору стандартних рецептурних формул за рахунок впровадження сучасних методик отримує шанс використати переваги інтерактивних методів навчання. Такими перевагами є заохочення до інтелектуальної активності та самостійності кожного здобувача вищої освіти, можливість зворотного зв'язку, формування навичок міжособистісної взаємодії у групі. Викладач у цьому випадку спрямовує діяльність студентів, формує мотивацію, допомагає виправляти помилки, контролює результати діяльності. Елементи різні форм та прийомів інтерактивного навчання: творчі завдання, метод малих груп, навчальні ігри, конкурси проектів, тестування, тощо можуть з успіхом виконувати будь-яку з традиційних функцій навчального процесу на різних його етапах.

Найбільш ефективним методом підсилення мотивації є ігровий елемент, який може бути реалізованим як індивідуально (перемагає той, хто виконав завдання першим), так і у малих групах. Сюди можна віднести різноманітні лексичні ігри: анаграми, кросворди, підбір пар «слово – переклад», термінологічні диктанти. Такі ігри можуть бути ефективною формою контролю домашнього завдання із заучування лексики. Лексичні головоломки можна використовувати і на олімпіадах. Завдання такого типу дають кожному учаснику можливість оцінити свою успішність. Словотворчі ігри доцільно використовувати у розділі «Клінічна термінологія» для закріплення нового матеріалу. В ситуаційних іграх студентам пропонуються витяги з історії хвороби реальних хворих для пояснення всіх клінічних термінів, що зустрілися. Пожвавлює процес навчання пропозиція самостійно знайти помилки у виконаному завданні, викладачем оголошується лише їх кількість.

Проектний метод, як і ігровий, легко здійснений і ефективний при вивченні латинської мови. Студентам пропонуються теми проектів, які можуть мати дослідницький чи реферативний характер і можуть бути реалізовані індивідуально або в малих групах. Захисти проводяться наприкінці кожного заняття і можуть бути застосовані у якості основи для участі у студентській науковій конференції. Інформація, знайдена студентами під час роботи над проектами, виявляється цікавою та корисною не лише самим авторам проекту, а й слухачам, розширюючи їх кругозір та підвищуючи загальнокультурну компетенцію. В цьому контексті можуть бути використані конкурси перекладів, конкурс ілюстрацій до латинських крилатих виразів тощо.

Інформаційно-комунікативні технології можуть використовуватися як в аудиторній, так і в позааудиторній роботі. Наприклад, тести служать як засобом контролю, так і засобом навчання, самопідготовки до занять, тренувань.

Презентації під час дистанційних занять виступають у якості наочності, замінюючи традиційні крейду та дошку, плакати та роздатковий матеріал. Підтримуючи активне використання студентами Інтернету для отримання інформації, слід формувати навички відбору та оцінювання інформації. Самостійність мислення, високий рівень самоорганізації – необхідні якості для успішного дистанційного навчання. Контролюючим засобом з боку викладача може виступати застосування як різноманітних типів тестування за допомогою, наприклад, Google-форм, так і традиційна перевірка письмових завдань.

Таким чином, поєднання інформаційно-комунікативних технологій з традиційними методами викладання і контролю робить процес навчання захоплюючим, дієвим і дає позитивні результати.

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Нетребчук Любов Миколаївна

старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,

Одеський національний медичний університет

Наш недосконалий світ невпинно рухається до невизначених сценаріїв майбутнього, і ми повинні спробувати переорієнтувати його у бік сталого розвитку, щоб покращити наше суспільство і довкілля, водночас досягаючи справедливості, соціальної рівності та економічної стабільності. Однак зміни неможливі без навчання, як і навчання неможливе без змін. Ми живемо в кризовому світі, в епоху, коли все кардинально змінюється і втрачає стабільність. Суспільство нового тисячоліття характеризується серією різноманітних криз: кризою держав, загрозою глобалізації та кризою демократії, соціальною кризою, загрозливим станом навколишнього середовища. Коли нові форми знання та символізації якісно заповнюють усі основні аспекти суспільства, або коли суспільні структури та процеси самовідтворення настільки пронизані залежними від знань операціями, що операції створення інформації, символічний аналіз та експертні системи є важливішими за фактори виробництва, тоді ми говоримо про суспільство знань.

Основним викликом, що стоїть перед суспільством знань, є створення колективного інтелекту: інтелект суспільства в цілому важливіший, ніж просто суспільство, що складається з кількох індивідуальних інтелектів.

Сьогодні ідеалом освіти є креативність: здатність до навчання та готовність упродовж усього життя стикатися з новою інформацією, технологіями, викликами. Освіта для сталого розвитку стала парадигмою для перегляду та переорієнтації сучасної освіти. Ця освіта має на меті сприяти стійкості особистої цілісності. Ми повинні бути здатними оцінювати та здійснювати соціальні зміни, тому що успішне досягнення сталого розвитку

потребує таких принципів: усвідомлення виклику, добровільне вжиття заходів, прийняття колективної відповідальності та формування конструктивного партнерства. В певному сенсі освіта має вести до розширення можливостей: завдяки освіті люди повинні бути здатними вирішувати складні питання та ефективно діяти відповідно до обраних рішень, а це, відповідно, передбачає здатність впливати на правила гри будь-яким із доступних варіантів. Таким чином, освіта полягає у розвитку не тільки особистих, а й суспільних якостей; це розвиток соціальної свідомості: усвідомлення того, як працює суспільство, знання того, як воно структуроване, і відчуття особистої волі, що дозволяє діяти.

Вища освіта стикається з низкою важливих проблем на міжнародному, національному та інституційному рівнях. На міжнародному рівні є дві основні проблеми. По-перше, це роль наднаціональних організацій, таких як ЮНЕСКО, у просуванні перспектив розвитку тенденцій і вдосконалень, а також у сприянні мережевим зв'язкам і програмам побратимства між установами. Передбачається, що вища освіта повинна змінюватися та адаптуватися до економічних і соціальних потреб, що інституційні зміни є важливими для освітніх інновацій, і що інформаційні та комунікаційні технології повинні бути частиною навчання. Другий міжнародний виклик полягає в заохоченні міжнародної співпраці між установами з метою обміну знаннями через кордони та сприяння співпраці, яка, крім того, є важливим елементом для побудови планетарного громадянства: припущення про взаємозалежність, взаємодію, участь, спільну відповідальність і солідарність між усіма жителями планети. Держави повинні забезпечити необхідне фінансування, щоб університети могли виконувати свою функцію обслуговування суспільства. Держави також можуть ухвалювати закони для забезпечення рівності доступу до вищої освіти.

Нижче наведені виклики, з якими стикаються університети та інші заклади вищої освіти:

Зміни в університетах як установах та на рівні внутрішньої організації.

Ці зміни мають бути спрямовані на покращення управління ресурсами (людськими, економічними тощо) і бути реструктуризовані для покращення внутрішньої демократії. Університети повинні продовжувати свою місію з навчання, практичної діяльності та проведення досліджень за допомогою підходу, який характеризується етикою, автономією, відповідальністю та передбаченням.

Зміни у створенні знань. Необхідно застосовувати міждисциплінарні підходи та досліджувати ненаукові форми знання.

Зміни в освітній моделі. Слід інтегрувати нові підходи до викладання/навчання, які дозволяють розвивати критичне та творче мислення. Необхідно визначити компетенції, спільні для всіх випускників вищих навчальних закладів, і відповідні очікування. Викладання та навчання мають бути більш активними, пов'язаними з реальним життям і розробленими з урахуванням запитів здобувачів освіти та їхніх унікальних якостей.

Зміни, спрямовані на використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у створенні та поширенні знань. Метою таких змін є створення так званої цифрової мудрості.

Зміни для соціальної відповідальності та передачі знань. Робота вищих навчальних закладів має бути актуальною; їхні дослідження повинні передбачати суспільні потреби, а результати цих досліджень мають ефективно інтегруватися у суспільство через відповідні механізми передачі знань.

Ці сучасні виклики та зміни у вищій освіті мають вирішальне значення не лише для майбутнього окремої держави, а й для всього світу. Дуже важливо, щоб заклади вищої освіти не лише впроваджували політику змін щодо якості освіти, процедури, процеси та ключові показники ефективності, але й гарантували якість освіти та забезпечували підвищення її якості.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Русалкіна Людмила Георгіївна

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри філософії, біоетики та іноземних мов,

Одеський національний медичний університет

В умовах сучасного розвитку держави суттєво підвищуються соціально-педагогічні вимоги до рівня готовності випускників закладів вищої освіти до професійної діяльності. В Концепції національного виховання студентської молоді, концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір, Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року наголошується на реалізації гуманістичної парадигми виховання молоді.

Проблеми розвитку сучасного суспільства визначають удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я, зокрема, майбутніх лікарів. Так, з метою забезпечення в Україні передумов для надання якісних медичних послуг пацієнтам, професійна підготовка в закладах вищої медичної освіти повинна бути зорієнтована на розвиток гуманістичних, моральних цінностей студентів. За результатами дослідження, суспільні й гуманітарні дисципліни містять виховний потенціал, який слід використовувати для створення належного ставлення майбутніх лікарів до пацієнтів, формування культури поведінки і спілкування (свідомості, цінностей, моделей відповідної поведінки). В процесі викладання гуманітарних дисциплін слід наповнювати зміст навчальних програм темами, що стосуються розвитку комунікативної культури майбутніх лікарів. Мовленнєвий етикет формується багатьма поколіннями людей, і в ньому відображається загальна ментальність нації. Він є складовою професіоналізму медичних працівників і всіх тих, кому доводиться вирішувати певні професійні завдання через спілкування.

Умови сьогодення у взаємовідносинах «лікар-пацієнт» значно підвищили вимоги до сучасного лікаря, серед яких високий рівень фахової компетенції: глибокі знання із загальних і спеціальних клінічних дисциплін та постійний професійний розвиток; володіння однією, а краще – двома або трьома іноземними мовами; високий рівень моральності, національної самосвідомості й активної громадської позиції; уміння працювати із застосуванням сучасних інформаційних технологій тощо.

Отже, протягом усього процесу розвитку медичної науки до теперішнього часу дотримання морально-етичних норм і правил сприятиме налагодженню конструктивного діалогу між лікарем і пацієнтом, що є визначальним чинником ефективності здійснюваного лікування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Запорожан В.М. Сучасні підходи до освітнього процесу з підготовки високопрофесійних фахівців // В. М. Запорожан, М. М. Каштальян, О. В. Чернецька // Медична освіта . 2017. № 3. С.27-31.
2. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.; ред. З. Н. Курлянд. [3-тє вид., перероб. і доп.]. К. : Знання. 2007. 495 с.
3. Стратегія розвитку медичної освіти в Україні. URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/8475-medical_education_analytics.pdf / (звернення 06.02.2021р.)

CHARACTERISTICS OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND SPECIFICS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN CHINA

Tkachenko Kateryna Valeriivna

PhD, Lecturer at the Institute of Media and Communications,

Anhui University of Finance and Economics

"Study as if you have not reached your goal - hold it as if you were afraid of losing what you have"

Confucius

This statement of Confucius can very aptly characterize the largest educational system in the world, because China is the largest country in terms of population, so it's here where there is the largest number of students, programs, classes, schools, educational centers, etc.

Educational methods in China are fundamentally different from the European education system. Due to the large population of the country and competition among applicants, admission requirements, passing current and final exams are becoming more stringent. Chinese children are being under parental pressure on average since they are 3 years old.

First, let us take a general look at the school structure of education in China:

School education in China provides studying for 12 years.

Educational institutions in China are divided into primary (小学) for 1-6 years of study.

Next 3 years of study - middle (中学) school.

The last 3 years - high (高学). school.

I would like to emphasize that each stage of education is a separate educational unit. Unlike the Ukrainian style of school education, each level of school education in China takes place in separate narrowly specialized schools where only students of a specific age are studying. Primary, middle and high schools are located in different buildings, they are separate educational institutions. All middle schools are surrounded by high fences. And students are not allowed to go outside the school perimeter during classes.

In China, 9-year education is compulsory. Then the parents and the child can independently decide whether to continue studying in the last three grades. What's important, in China high schools are equipped with a dormitory, and 9-12th graders just live in it. Dormitories are separate – for boys and girls. They are built for children from neighboring villages so that they do not spend a lot of time on the road.

Modern schools in China are complexes of buildings, they are also called campuses. In the inner part of the courtyard there are large sports grounds located, painted in bright colors and decorated with various signs with words of respect for the elders. Sometimes, there are several thousands students studying in one school, especially in primary schools.

Students stay in schools during the day. School classes begin at 8 a.m. and each lasts 45 minutes. After the first academic hour, students of all Chinese schools go outside for Chinese morning exercises (physical exercises are a common practice). Students don't just do eye exercises as in Ukrainian primary schools. Then there is a line-up taking place where the students are being informed of the news and the national flag is raised. Next classes are held throughout the day. Approximately, in the morning, until 11:30, and at lunchtime, from 14:00 to 18:00 in the evening.

The most difficult subjects are studied in the morning, just when brain performance (memory, attention, concentration) is the highest. Then there is a long break and rest, after which other classes begin, that are devoted to easier subjects. This approach not only makes the school education system more unified, but also contributes to greater learning efficiency.

Chinese education is fiercely competitive. To enter a first grade, move from middle school to high school, enter a university – you need to pass exams and competitions. That is why there is a huge number of extra clubs, training centers, especially popular disciplines are English and mathematics. Let us consider the features of such training centers on the example of English language schools: Students are 3-5 years old.

One of the most important characteristic features is the study of speaking itself. English teachers most often are foreigners. In our opinion, in addition to learning the language, in this case, the important role of a representative of a European country is to socialize young students. China has been a closed country for a long time, getting acquainted with a foreigner was available only on the Internet, but don't forget the fact that the Internet in China is isolated too. You can freely browse only the sites and pages of internal sources of the country. All other sites and social networks like Instagram, Youtube, Facebook, etc. can be viewed only using a VPN (which is also officially banned in the country). Therefore, as a result, there are a number of stereotypes about appearances of foreigners (blue eyes, blond hair), because the idea of foreigners based on striking contrast with the inhabitants of Asia, has been formed by Chinese teachers for centuries. These stereotypes about foreigners looking like Barbie and Ken have been passed down from generation to generation and are still imprinted in the Chinese minds. Because of this, foreign teachers with more popular appearance for Asian market have the opportunity to receive higher salaries than, for example, representatives of African countries, or brown-eyed brunettes.

Teaching methods with foreigners have a purpose to spark an interest in learning English from childhood. Children wouldn't be afraid to speak out loud in foreign languages, and would have an understanding of what representatives of other countries look like.

All the methods in such schools are implemented in the form of games. They help kids to relax and not feel the pressure from the teacher, as in ordinary Chinese schools.

The difference between the methodology of teaching with a foreign teacher and a Chinese teacher is that the foreigners are mainly focusing on speaking and listening. In ordinary schools, due to the large number of students and for the sake of passing the exam, writing is practiced mainly.

We cannot ignore such a feature in the Chinese education system as passing only written exams. The minimum group of students can be 60-80 students. Because of this, it's almost impossible to take an oral examination, because for such a number of students you need to have much more time than an academic hour. Therefore, all exams in China are in written form. Consequently, taking English as an example, the speaking and listening skills of the Chinese are lower than the writing skills. This fact entails whole generations of young people who are unable to speak English because of shyness and pronunciation that doesn't meet the standards. Another interesting feature for our study is Chinese methods of language learning during classes. All the vocabulary and examples of grammatical structures are repeated aloud according to the principle of choral singing.

The "learning through play" method isn't applied. The text retelling is also performed by the choir. Students memorize texts and recite them by heart. In our opinion, such teaching methods, in addition to large audiences of students, can be connected with the political system of the country and people's mentality. The mentality of the Chinese people is evident in team cooperation, enterprises, and families. The main feature is that every Chinese person has a lot of personal ties with other people. These are direct and indirect relatives, colleagues, partners, friends, neighbors. They all constantly interact with each other. In China, it is not customary to separate oneself from the community. Historically formed collectivism pushes the interests of individuals into the background. This explains civilians' participation in the elimination of the consequences of natural disasters, in the construction of industrial and economically profitable facilities, in the development of agriculture. Therefore, it is quite possible that the study of new material by collective methods is only a consequence of the age-old habit as a way of life.

Of course, we cannot underestimate the role of the Chinese teacher in the educational process of children. Teacher is a respected profession in China. Respect for the teacher is a priority of the state and family. No wonder students are addressing to teachers not by name but by 老师 (laoshi). It translates as "a teacher" and evokes emotions and admiration. The Chinese government pays serious attention to raising the social status of teachers, and in 1995 the Teacher's Day was introduced in China, which is celebrated on September 10. Chinese teachers pass professional tests every year, so the state "filters out" those who have lost skills or interest in teaching. A teacher can be promoted in 3 years. The state can transfer a teacher to another school, even to another settlement, but very rarely to another province. The same is the case with management positions in universities. It is allowed to hold a management position for 3 years at maximum in order to avoid corruption. The average monthly salary of a teacher is 3000-7000 yuan (12,000-28,000 UAH). In higher education institutions teachers with the degree of candidate, associate professor or professor can have a salary starting from 8000 yuan (32,000 UAH).

At this stage, there is a fierce struggle of the government with various additional educational centers and restrictions on their work. According to the authorities, children do not have a childhood because of the overload in education, this is the official opinion. Large cities have already stopped the work of such schools during weekends and after five o'clock in the evening. It is also prohibited to conduct online classes for schoolchildren. The list of "banned" subjects includes mathematics and English. Parents and school owners do not support such measures and are looking for opportunities to continue education. After all, the population of the country is increasing, the demand is growing and as a result, the opportunity to provide a child with a successful education in a prestigious university is decreasing.

In general, admission to universities is a real treat for a talented high school graduate of the highest degree: competitions in some universities in large cities, such as Beijing, Shanghai, reach 200-300 people per place. Gifted children and young people in China, as a rule, enjoy various benefits while moving up the educational

"ladder". At their service – state scholarships, subsidies from enterprises, organizations, etc.

In conclusion, we can note about the culture and habits of the country, which are directly affecting the teaching methods:

- Collectivism is implemented into the teaching system, which leads to choral memorization of language subjects;
- The absence of the phenomenon of personification of person's own "I" from the community and, as a result, the low level of speaking foreign languages among young people due to shyness;
- Competitiveness as a driving force of education, which has led to overloading of primary school students, loss of interest in learning and the prohibition of additional classes by the state.

But of course, we should neither idealize the educational methods of China, nor condemn them. However, among the positive features that our country lacks, and it's necessary to highlight, such as the rational division of the school day by levels of workload. It is also important to positively evaluate the care of the Chinese school about the health of the child. Physical exercises and long lunch breaks are what Ukrainian schools really lack.

REFERENCES

1. Vasiliev V. A. Konfutsyi o dobrodietieli // Social and humanitarian knowledge. 2006. № 6.
2. <https://www.reuters.com/article>
3. <https://rg.ru/2021/06/03/v-kitae-zapretiat-inostrannye-shkolnye-programmy-i-repetitorov.html>

ІМІДЖЕВА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Уварова Олена Олександрівна

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук,

Одеський національний медичний університет

Процес здобуття професії – це ще й свого роду робота над собою, збагачення своєї особистості професійними засобами. Майбутні лікарі вже на етапі здобуття вищої освіти мають усвідомлювати, що їхня діяльність пов'язана з соціальним спілкуванням, з комунікацією з людьми, і тому вміння викликати прихильність до себе полегшить їхнє налагодження. Необхідним стає формування цілісного образу лікаря – його іміджу, що містить не тільки професійні, але й особистісні характеристики.

Реформування медичної сфери і нові вимоги до медичних працівників з боку пацієнта обумовлюють необхідність самовдосконалення фахівця і для надання якісного медичного обслуговування, і для налагодження продуктивного спілкування з колегами та пацієнтами, тобто для професійної успішності. Цьому допомагає вибудовування власного іміджу, досягнення якого необхідно починати на етапі навчання у ЗВО. Створення іміджу – це процес самоорганізації та саморозвитку, підвищення фахової підготовки, турбота про зовнішній вигляд та культуру мовлення.

Традиційно населення хоче бачити класичний образ лікаря. Але загальні соціально-культурні зміни торкаються й іміджелогії, яка як раз і покликана допомогти фахівцям підкреслити свою індивідуальність та стиль, не порушуючи гармонії з оточуючими. Для конструктивного спілкування умовою є наявність вміння самопрезентації, особливо для встановлення довірчих відносин з пацієнтом. Отже, одним із завдань ЗВО у галузі охорони здоров'я

стає викладання іміджології з метою формування та управління професійним іміджем медика.

Імідж – це цілий комплекс характеристик. Осягнення технології управління іміджем підвищить професійні компетентності студентів-медиків. Кафедра суспільних наук Одеського національного медичного університету з 2022 р. викладає інноваційний елективний курс «Імідж лікаря», який має практичне значення. Цей курс є інтегративною дисципліною, залучає знання PR, деонтології, психології, менеджменту тощо і є наближеним до практичних потреб. Тобто поєднує професійне самовдосконалення та виховання у молоді емпатійності, спонукання до набуття нових компетентностей. Подальший розвиток системи освіти у напрямку особистісно-орієнтованого викладання з використанням міжпредметних підходів як раз обумовлює актуальність вивчення курсу «Імідж лікаря».

Але професійний імідж базується на особистісному (Я-концепція). І тут важливим є виховний процес у ЗВО – культурний, патріотичний розвиток під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу, бо формування духовної самоідентифікації, самопізнання допоможе і у професійній сфері. Враховуючи іміджеві аспекти лікарської роботи, кафедра суспільних наук додатково під час викладання гуманітарних дисциплін звертає увагу на формування характеру громадянина, вироблення гуманістичних ідеалів, засвоєння загальнолюдських цінностей.

Вміння створити позитивний образ дозволить репрезентувати кращі особистісні та ділові якості лікаря. Крім того, конструювання іміджу спирається на вміння відбирати та аналізувати інформацію, брати участь у дискусії, працювати з науковою літературою, використовувати дослідницьку методологію.

Отже, набуття професійного іміджу становить істотне особистісне і професійне зростання, має глибокий практичний зміст. Система навчальної та виховної роботи у ЗВО має допомагати формувати Лікаря професійного і

високоморального, здатного діяти соціально-відповідально, вчитися і працювати в команді, розв'язувати складні практичні завдання, виявляти ініціативу, бути особистістю.

**КРУГЛИЙ СТІЛ, ПРИСВЯЧЕНИЙ 20-РІЧНОМУ ЮВІЛЕЮ
ОДЕСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО СИНЕРГЕТИЧНОГО ТОВАРИСТВА**

**ДО 20-РІЧЧЯ ОДЕСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО СИНЕРГЕТИЧНОГО ТОВАРИСТВА**

*Ірина Вікторівна Єршова-Бабенко
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
голова Одеського відділення Українського синергетичного товариства*

20-річчя Українського синергетичного товариства та Одеського відділення цього товариства – це ціле життя, яке пройшло за ці 20 років. Колись у 2002 році мені зателефонувала Ірина Серафимівна Добронравова та розповіла про її ініціативу створити синергетичне товариство в Україні. Я з радістю погодилася з цією ідеєю, оскільки, як і Ірина Серафимівна, займалася синергетикою на той час уже багато років. Добронравова запропонувала створити дванадцять відділень синергетичного товариства у різних регіонах України, зокрема Одеське.

Минули роки... Синергетика за цей час пройшла складний тернистий шлях. Ви знаєте, як складно зберігати такі ініціативи, проте цей напрямок вижив. Віндонині демонструє незгасну актуальність і велику практичну значимість.

Ми з вами знаємо, що синергетичний напрямок був ініційований Германом Гакеном на одному з Сольвєєвських конгресів, який, за одними даними, відбувся 1969 року, за іншими – 1973. Його ініціатива була швидко підхоплена науковою громадськістю; у 90-ті роки вона прийшла в Україну і саме в Україні отримала потім, як виявилось, найширший розвиток. Як показали дослідження двох моїх останніх дисертанток, які захистилися у 2019 та 2020 роках, в Україні було створено дві найбільші наукові школи, які займаються синергетикою, – це школи Ірини Серафимівни Добронравової та Ірини Вікторівни Єршової-Бабенко. Ірина Серафимівна, звичайно ж, – гігант думки, бо підготувала, як я знаю, дев'ятнадцять докторів наук. Мною підготовлено три доктори наук, хоча всього – десять дисертантів, які успішно захистили свої роботи. І на сьогоднішній день ми розуміємо, що дуже глибокий та вагомий внесок у спільну синергетичну справу було зроблено українською філософською школою загалом. Відверто скажу, що в процесі становлення синергетики цей майбутній результат ще був не дуже помітний. Так, було важко. Кожен захист був важким, оскільки напрямок тоді був ще новим, складно сприйманим, а ми намагалися його впровадити. Головна складність полягала у тому, що ми впроваджували синергетичний підхід у гуманітарне, зокрема соціогуманітарне, знання, при цьому в його основі лежали науки інших профілів – математика, фізика, хімія. Не всім дослідникам вдавалося поєднувати у своєму мисленні і те, й інше. Це справді не так просто.

Крім Германа Гакена, ідеї синергетики розвивав, починаючи з 1947 року, у своїх роботах відомий нам Ілля Романович Пригожин. І хоч він не використовував термін «синергетика», але по суті це теж теорія самоорганізації. Саме Пригожин став моїм особистим учителем, у моїх роботах – продовження життя його ідей. Коли ми зустрілися вдруге, виникла ініціатива написати спільну роботу. Цій ініціативі зі свого боку посприяв ректор медичного університету, де зараз відбувається ця конференція, який запросив Пригожина до університету. Той дав «добро», погодився приймати, і, в

принципі, все було готове для цього. Але, на жаль, як буває, буквально за кілька днів до приїзду Іллі Пригожина не стало. Дуже шкода, що задумане здійснити не вдалося, тим більше, що ідеї цього вченого та філософа широко впроваджені не лише в гуманітаристиці взагалі та соціогуманітарних науках зокрема, а й у медичному знанні.

Однак я хочу позначити ще один момент, цього разу пов'язаний із школою 30-х років ХХ століття. Цю відому школу, яку називають горьківською, очолював О. О. Андронов. Вона займалася коливальними рухами, вивченням коливальних процесів. Багато результатів цих досліджень закладено в основу всього, що ми читаємо і в Пригожина, і в Гакена, і в наших українських роботах. В основі – коливальні процеси. У 30-ті роки це не називалося самоорганізацією, але в принципі те, що лежить в основі теорії самоорганізації, пов'язане з коливальними процесами.

2004 року в мене відбулася «друга зустріч» з Германом Гакеном. У нього 2001 року вийшла книга «Принципи роботи мозку як синергетичного об'єкта», а моя робота, яка вийшла майже за 10 років до цього – 1992 року, називалася «Методологія дослідження психіки як синергетичного об'єкта». Герман Гакен запропонував поєднати ці два об'єкти – мозок та психіку як дві половинки єдиного цілого. З'явилася ідея написати таку книгу. Але знову ж таки, на превеликий жаль, 2005 року (а історія з Пригожиним була у 2003 році) Гакен захворів, відійшов від справ. Далі було листування з його секретарем, але задуми так і залишилися нереалізованими. І ви знаєте, лише 2019 року я дійшла висновку, що треба цю тему продовжувати. Мною був запропонований концепт, який не має аналогів у термінологічному плані – концепт з'єднання/поєднання мозку та психіки людини, оскільки людина з цією єдністю (єдністю мозку в активному стані та психічній діяльності) фактично живе з перших хвилин свого життя, коли включається ця система організму. Протягом усього життя людина ніколи не розлучається з цією єдністю, і це те, чим вона постійно користується, чим вона тією чи іншою мірою володіє, що забезпечує

їй приналежність (принаймні інтелектуальну) до понять «людина», «людське», «людиномірне», як зараз вже заведено говорити. Ми зіткнулися з необхідністю осмислення і терміна, що є протилежним до даного, – терміна «нелюдиномірність», розглядаючи як прояв такої тотальної цифровізації, що ми сьогодні із Вами спостерігаємо. Так ось ця єдність – мозку та психіки людини – стала об'єктом моєї пильної уваги. Зараз я закінчую книгу «Концепт для явища “b-p (m/c, ...)”», в якій йдеться про мозок/психіку та всі складові психіки, які прийнято сучасною наукою включати в поняття «психіка людини та її психічна діяльність» (b – brain (мозок), p – psyche (психіка), m – mind(розум), c – consciousness (свідомість)). Таким чином, моя попередня концептуальна модель 2005 року «ціле в цілому»/«ціле-в-цілому» як «нероздільне ціле-в-нероздільному цілому» була повністю реалізована в концепції «мозок-психіка»/“b-p (m/c,...)”. І виявляється щонайменше одна цікава деталь. Але я, як правило, звертаю увагу на дві деталі. Справа в тому, що в дослідженнях експериментаторів-нейроморфологів за останні кілька років чітко показано, що мозок принципово відрізняється від будь-якої системи органів або окремих органів, які присутні в організмі людини, і це визнано в нейрофізіології та нейроморфології. Ця основна різниця полягає в тому, що мозок має власну аутоімунну систему. І якщо в умовах впливу сучасних вірусів імунна система тіла пробивається через цю аутоімунну систему мозку, то мозок помирає. Дуже великий відсоток людей, які помирають у тих умовах, що створюються новими вірусами, як раз і є пов'язаним з описаним фактом. Це перший момент. І другий момент полягає в тому, що структурна організація мозку, з якою народжується людина, визначає всі можливості психічної діяльності даної людини. Це те, що не зростає, не вирощується знову, це те, що людина може використовувати, – і все. Дякуємо, якщо природа нагородила достатньою структурною організацією, але, на жаль, це дуже серйозна і основна відмінність.

Таким чином, ми маємо як мінімум два показники, які слід осмислювати у цій єдності, у цьому концепті, про який я сьогодні зважилася розповісти. Я опублікувала вже кілька робіт із цього приводу. У цій специфіці є те, що може нас зацікавити при реалізації людських можливостей у єдності мозку та психіки. Вони різні за природою походження, вони різні за своїми формами існування та формами прояву. Проте це те, що існує завжди разом і тільки в умовах живого активного мозку і в умовах психічної діяльності. Є багато моментів, на які сьогодні звертають увагу дослідники. І ці обставини дозволили їм зробити висновок, що ми не можемо визнати мозок органом, який є однопорядковим щодо інших органів людського тіла. Мозок демонструє іншорідність, але, тим не менш, він є матеріальним і за багатьма параметрами вкладається у поведінку матеріальних об'єктів такого типу. Однак щодо відносин з органами в організмі людини, сучасна морфологія змушена визнати факт, що мозок не входить до категорії «ще один орган».

Таким чином, на мій погляд, у науково-дослідному плані питання єдності, якою людина користується і якій у сучасній літературі ще немає найменування, досі є дуже актуальним. І людина навіть не розуміє, як воно все влаштовано. Досі прийнято досліджувати окремо мозок, окремо психіку, але вони один без одного не мають тих ознак, які визначають людське в людині. Тому що, якщо мозок не є активним і немає психічної діяльності, то, відповідно, це просто функціональна активність матеріального об'єкта. Якщо психічну діяльність розглянути без активного мозку, її просто не буде як такої, оскільки мозок по суті є її виробником.

На завершення я хочу сказати, що все, про що я сьогодні говорю, має пряме відношення до синергетики, психосинергетики, а також до наступного кроку, який відповідає концепту «альфалогія» (термін був введений 1998 року). Умовно він називається “b-p (m/c, ...)”.

Я дуже вдячна організаторам конференції, особливо Володимирі Борисовичу Ханжи, за те, що цей захід реалізується навіть попри те, що та

кафедра, на якій народилося Одеське відділення Українського синергетичного товариства, у колишньому вигляді не існує. Таким чином, круглий стіл, присвячений 20-річчю Одеського відділення Українського синергетичного товариства, організований у рамках планової конференції медичного університету, – це символічний захід, у якому ми беремо участь. Символічний в тому сенсі, що навіть організаційну структуру-носій, яка породила цю традицію, сьогодні реорганізовано. Таке життя. Ми опинилися в дуже важких обставинах, тим більшої поваги заслуговують зусилля, які зробив Володимир Борисович та його соратники. Дякую за увагу.

ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ЄДНІСТЬ БАГАТОМАНІТНОГО

Добронравова Ірина Серафимівна

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії та методології науки,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

голова Українського синергетичного товариства

При розгляді цілісності як характеристики цілого розповсюдженою є одна категоріальна помилка. Наполягаючи на єдності як центральному пункті забезпечення цілісності, люди раз по раз ототожнюють цілісність і єдність. Тоді цілісне трактують як щось одноманітне, одне єдине. Ця категоріальна помилка не є безневинною і в природничій сфері, не кажучи про соціальні та гуманітарні контексти. Підміна цілісного єдиним при розгляді людини нагадує ситуацію «одномірної людини» за визначенням Г.Маркузе. Дійсно, визнання «правильним» ототожнення цілісного та єдиного в ідеологічній сфері, на жаль, не вичерпується «однією калиною за вікном та однією родиною за столом». Нормальним вважається закликати до вживання одної єдиної мови, або закликати до знищення «русні», розглядаючи ненависть єдино можливим ставленням до ворога. Нещодавно посол України в Казахстані був висланий за заклик теперішньому поколінню вбити всю «русню», щоб не довелось це робити нашим дітям. Цілком розуміючи відповідні емоції, я закликаю не до дипломатичної мови заради виконання Женевських конвенцій чи до намагання зберегти «європейське обличчя України». Справа не в тому, щоб кимось здаватись, а щоб дозволити собі і іншим бути цілісними у єдності всіх різноманітних проявів своєї натури. Як філософ, я закликаю до адекватного категоріального забезпечення поняття цілісності.

Цілісність – це єдність багатоманітного, єдність різноманітного. Це давня діалектична ідея. Вже за часів Відродження італійський мислитель

МарсіліаноФічіно підкреслював, що необхідно розрізняти *unita itotalita*. Що й казати про розробку діалектичної думки в німецькій класичній філософії.

Колись в 90х роках ХХ століття, описуючи ступінь стійкості самоорганізованих структур, я на матеріалі природознавства показувала,, як розрізняються між собою цілісність, ціле і тотальне ціле. [3, 4] Так, найбільш стійкі квантово-механічні структури, розглянуті як тотальність – це елементарні складові речовини: ядра, атоми і молекули. Всі вони є стійкими саме тому, що складаються з різних елементарних частинок. Хоча в атомах, крім ядра, присутні тільки електрони, та всі вони, маючи напів-цілий спін і відповідно підкоряючись статистиці Фермі, знаходяться в різних станах (один енергетичний рівень можуть займати тільки частинки з анти-паралельними «спінами»), Завдяки такій єдності багатоманітності існують макроскопічні речі, бо якщо ядро має розмір порядку 10^{-16} см, то атом має значно більший розмір 10^{-8} см, і саме тому атоми проявляли таку стійкість, що століттями вважалися неподільними. Якби різноманітності не було, то всі електрони впали б на ядро. Так що єдність як однаковість зовсім не є запорукою стійкості.

А що ж буде, якщо різноманітності нема, а є чиста єдності та одноманітність.? Квантова фізика розглядає і такий варіант. Мова йде про частинки з цілим спіном, які підкоряються статистиці Бозе і можуть знаходитись в одному стані. Тоді мають місце ефекти надплинності і надпровідності. Вони реалізуються при наднизьких температурах, дякуючи яким припиняється «тепловий рух» та зникається різниця між «куперівськими парами» електронів та зникає опір в електричній мережі (надпровідність), чи зникає різниця між молекулами і відповідно, тертя (надплинність). Це дуже цікаві ефекти, але зовсім не стійкі. Професор І. Цехмістро називав такі ефекти проявами цілісності, а я багато років з ним сперечаюсь, доводячи, що адекватно застосовувати тут категорію єдності. Єдине, не розрізнене у собі, немає природних ознак цілого як єдності багатоманітного, що притаманно стійким утворенням. Таку стійку єдність багатоманітного проявляють, наприклад, живі

організми як ієрархічні системи дисипативних структур. Я навела тут природничі приклади, оскільки їх об'єктивність не піддається сумніву на відміну від соціальних явищ, таких небайдужих для нас як дослідників.

І в природничій, і в соціо-гуманітарній сфері досліджень процесів самоорганізації відзначають існування інших типів цілісних структур, які характеризуються динамічною стійкістю, не такою високою, як у квантово-механічних систем, які можна характеризувати як тотальне ціле. Це дисипативні структури як ціле, що відтворюють свою цілісність за рахунок збереження обраного з можливих альтернатив варіанту нелінійної динаміки, повторюючи, наприклад, для певної групи елементів нагрітої рідини циклічний рух у конвективних потоках, що, обертаючись за годинниковою стрілкою або в протилежному напрямку, утворюють комірки Бенара. Самоорганізація може давати, хоча й цілісні, але нестійкі структури: теплові структури в плазмі (язики полум'я) існують певний час як режими із загостренням та змінюються іншими структурами, вичерпавши локальний ресурс середовища.

Цілісність само - організованих структур є процесуальною, вони власне і являють собою узгоджений рух елементів середовища, на якому відбувається самоорганізація, за умов критичного значення керуючих параметрів, коли стан середовища стає нелінійним. Звичайно це відбувається, коли середовище знаходиться у стані, дуже далекому від рівноваги. Так, хвиля цунамі утворюється в морі після землетрусу, який спричинює значну різницю тисків для великої маси води, приводячи молекули як елементи цього середовища в узгоджений рух, сумісна дія якого і являє собою гігантську хвилю - солітон. Згадані вище комірки Бенара виникають за рахунок значної різниці температур нижнього та верхнього шару підігрітої речовини. Джерелом нелінійності можуть бути не зовнішні впливи, як у попередніх прикладах, а внутрішні процеси: хімічні авто-каталітичні реакції або біологічні процеси в окремому живому організмі або в популяції, що зростає в екологічній ніші.

У всіх наведених прикладах і в інших феноменах самоорганізації цілісність виникаючого нового цілого являє собою єдність багатоманітного. Але чи є ця багатоманітність ще й різноманітною залежить від природи того середовища, на якому відбувається самоорганізація.

Вихідне середовище може бути однорідним, а його елементи (молекули або люди) можуть рухатися довільно, як у статистичному хаосі. Відповідно до статистичних лінійних теорій малі відхилення від найбільш ймовірних (середніх) значень збиваються рухом і стиканнями багатьох елементів. Маємо єдність багатоманітності. Різноманітність виявляється тільки в хаотичному русі елементів. Коли стан середовища стає нелінійним, середніх більше немає, в точці біфуркації здійснюється вибір руху до одного з можливих атракторів(притягуючих станів) або всією системою, або якоюсь з груп її елементів. Хаос породжує порядок, а саме узгоджений рух багатьох елементів у великомасштабній флуктуації, яка є новим цілим. Коли зникає різноманітність довільних рухів елементів середовища, виникає різноманітність нових складних структур. Це єдність багатоманітного. Але чи не зникає тут різноманітність зв рахунок когерентності, узгодженості руху елементів, що забезпечує їхню сумісну дію?

Звернемось до соціальної самоорганізації, де елементами середовища є люди, одноманітність чи різноманітність яких в їх діях, емоціях чи міркуваннях, здавалося б, мають бути людині – досліднику доступнішою. Я буду спиратись на опис форм соціальної самоорганізації, здійснений доктором соціології Любов'ю Бевзенко [1]. Вона виділяє три форми соціальної самоорганізації: збуджений натовп, гру та міф. Нестійкість руху людей у збудженому натовпі здається очевидною., а різноманітність емоцій і дій людей, що рятуються, наприклад, від пожежі є проблематичною. Особливо це стосується дій. В щільному натовпі радять не опиратися загальному руху, щоб вижити. Гра може бути відносно стійкою формою самоорганізації, принаймні поки вона відбувається.

Найбільш стійкою формою соціальної самоорганізації видається міф. Мова йде не про міфи і легенди давньої Греції або чогось ще давнього. Дослідниця пише про міфи як про емоційно ствержені системи уявлень і ритуалів, які поділяються великою групою людей. Цікаво, що як раз майдани вона розглядала як реалізацію міфів про гідність і свободу [2]. Як людина, яка брала участь в обох майданах, засвідчую, що вольовий поштовх до такої участі, переживався не як тяжкий обов'язок, а як радісне природне право бути там разом з іншими, допомагати, чим можеш. Середнього шляху тут не було: або ти за Майдан, або проти. Противники Майдану трактували його як натовп. Але це було інше: перший майдан сприймався як свято (музика, холодно, всі пританцьовували), а другий виглядав скоріш як Січ, особливо коли добровольчі сотні рушили на фронт в 2014тому. Як на мене, при всій єдності дій та емоцій, стійкість соціальних міфів забезпечується все ж різноманітністю людських доль в їхньому шляху до певних атракторів і впливом культурних архетипів на сприйнятливність різних народів до різних міфів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзенко Л.Д. Соціальна самоорганізація. Київ: Інститут соціології НАНУ. 2002. <http://www.philsci.univ.kiev.ua>
2. Бевзенко Л.Д. Теорія і практика Майдану. // "Totallogy", 2005. <http://www.synergetic.org.ua>
3. Добронравова І.С. Синергетика: становлення нелінійного мислення. Київ: «Льбидь», 1990. <http://www.philsci.univ.kiev.ua>
4. Добронравова І.С. Практична філософія науки. Суми: «Університетська книга», 2017. <http://www.philsci.univ.kiev.ua>

ПРОБЛЕМА ЗМІНИ ХАРАКТЕРА ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ТА МАШИНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАДМІРНОСТІ І ЕКСПОНЕНЦІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Ольга Євгенівна Гончарова

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри автомобільного транспорту та логістики,

Національний університет «Одеська політехніка»,

секретар Одеського відділення Українського синергетичного товариства

Рівень автомобілізації та умови експлуатації можуть сильно відрізнятись в різних країнах, а кількість дорожньо-транспортних пригод (ДТП), віднесена до кількості автотранспортних засобів (АТЗ) (на 100 АТЗ), у різних країнах відрізняється ненабагато. Кількість ДТП залежить від кількості АТЗ, що беруть участь у дорожньому середовищі, а не від якості середовища та досконалості конструкції АТЗ.

Сам собою напрашується наступний висновок: фактори, що викликають ДТП, пов'язані з неминучою людською помилкою у складній МЕНАсистемі $\{\{ \text{ЛЮДИНА} \} \sim [\text{МАШИНА}_{\text{Автомобіль}}] \} \{ \{ \text{Л} \} \sim [\text{M}_A] \}$.

Впровадження реальних заходів для підвищення рівня безпеки дорожнього руху в рамках оголошеного Генеральною Асамблеєю ООН десятиліття (2011–2020 рр.) дій щодо безпеки дорожнього руху не призвело до суттєвого поліпшення дорожньо-транспортної обстановки. Проблема безпеки дорожнього руху є актуальною для всіх країн та потребує невідкладного вирішення.

Більше того, незважаючи на збільшення технічних можливостей сучасних засобів зв'язку для більш точної комунікації для людей, точність розуміння людей при цьому не підвищується. Для людини стає все складніше

орієнтуватися в інформаційній надмірності і не відбувається збільшення точності передачі інформації, так і дій. Завдяки технічному вдосконаленню переміщення тіла та інформаційних потоків у нас не відбувається підвищення точності людино-машинних взаємодій. Технічний прогрес робить все більш точні передумови, умови для можливих точних взаємодій, причому ми самі не підвищуємо цю точність. Людина не використовує ті можливості, які йому дають технічні засоби для підвищення своєї складності (складності своєї нейронної мережі, своїх уявлень та ін.) і точності дій, що призводить до катастроф.

У праці пропонується звернути увагу на порядок орієнтації у складності та невизначеності, швидкості виникнення питань та можливості поліваріантних відповідей, а не на безпеку, яка передбачає обмеження того, що у нас є за аналогією з тим, що правильніше займатися профілактикою та зростанням здоров'я, а не лікуванням хвороб! Безпека, свобода, комфорт – взаємовиключні поняття, баланс яких дуже важко підтримувати. Захист не може замінити безпеку, оскільки захист реактивний: ми захищаємось від якихось загроз. Спершу загроза, потім захист. Безпека важливо безсуб'єктна і пасивна, вимагає багато ресурсів, не даючи реального результату. Порядок організує контур взаємодії Людини та Машини (якщо говоримо про безпеку дорожнього руху). Новий порядок може створити лише складене/різнокласне/еко-мислення. І лише воно.

Взаємодія людини і машини розглянемо з прикладу системи $\{\{ \text{Людина} \} \sim [\text{Машина}_{\text{Автомобіль}}] \} \{ \{ \text{Л} \} \sim [\text{M}_A] \}$ за умов надмірності інформації та експоненційного вдосконалення технічного середовища.

Тенденції вдосконалення метасистеми $\langle \{ \{ \text{Л} \} \sim [\text{M}_A] \} \sim \langle \text{C}_M \rangle \rangle$:

- зменшення частки людських рішень у метасистемі $\langle \{ \{ \text{Л} \} \sim [\text{M}_A] \} \sim \langle \text{C}_M \rangle \rangle$ (у межі – автопілот $\langle [\text{M}_A] \sim \langle \text{C}_M \rangle \rangle$), яка виключає увагу до людини, але зберігає, а часом і загострює проблему безпеки;

- контроль за психофізіологічним станом водія (мехатронні системи стежать за пульсом, кров'яним тиском, емоційним станом, ступенем втоми та концентрацією уваги водія на дорозі);

- трансформація традиційної транспортної системи загалом на «поставтомобільну» [Kingsley Dennis, John Urry, 2009], оскільки існуюча складна автомобільна система перебуває у положенні «самоорганізованої критичності» і поведінка її окремих елементів у точці екстремуму є ключовою для можливих трансформацій у майбутньому. Складні системи природно еволюціонують до критичного стану, у якому мала подія може призвести до катастрофи. Як приклад можна навести проект HYPERLOOP Ілона Маска та струнний транспорт SKY WAY Анатолія Юницького;

- автомобільна нейромережа (водій не має повного огляду ситуації і, крім того, має тільки свій власний досвід, тоді як автопілот має повний огляд ситуації на дорозі, але й можливість користуватися сумарним досвідом професіоналів).

Еволюція складності метасистеми $\langle \{ \{ L \} \sim [M_A] \} \sim \langle C_M \rangle \rangle$ пройшла наступні етапи. На початковій стадії автомобіль розроблявся як *виріб*, здійснювалася матеріалізація ідеї створення саморухомі пристрої. Далі підвищення складності проходило наступним чином: *мехатронна система* (термін мехатроніка, «mechatronics» ввів Tetsuro Mori, Yaskawa Electric, 1969); в постнекласиці стає *складна людино-машина система* (В.С. Степін, 1989), яка пізніше розширюється до *складної соціотехнічної системи* (В.Г. Горохов, 2016); *автомобільні нейромережі* (коли конструктивні вдосконалення автомобіля не просто допомагають людині прийняти та виконувати ті чи інші рішення (системи ABS, ESP та ін.), а мають можливість самостійно приймати рішення без участі людини) поширенням всього штучного, уникненням традиційних і природних моделей і втратою невразливості, через ускладнення будь-яких конструкцій» які зменшують, а то й зовсім виключають передбачуваність і породжують нестандартні події (Талеб); *кіберфізичні*

системи (К. Майнцер, 2016), з яких моделюються складні соціотехнічні системи, значною мірою самоврядні. Підставами для розуміння самоорганізації та емерджентності в таких системах є математична теорія складних систем і нелінійна динаміка.

Збільшення складності технічних систем спричиняє зростання ризиків техногенних катастроф, а спроба подолання цих ризиків у свою чергу веде до ускладнення технічних систем.

Ми розрізнили проблему сучасного світу в наростаючому розриві досконалості та стрімких можливостей техніки на тлі зниження вимог до персональних можливостей кожної людини. Техніка вдосконалюється експоненційно, у своїй людський потенціал експоненційно не активізується. І все це відбувається на тлі пригнічення натурального доквілля людини.

Проблема – певна неможливість однозначно точної взаємодії в рамках МЕТАсистеми, в результаті якої виникає [критична різниця] у процесі прямих та зворотних зв'язків складних систем різного класу.

Ці обставини загострюють проблему самоідентифікації людини та людства в умовах інформаційної надмірності за допомогою експоненційного вдосконалення машин з урахуванням пластичної крихкості людської свідомості та зміни навика комунікації.

Метою праці є пошук вирішення методологічної проблеми – можливості поєднання або відмінювання цих різних логік поведінки систем різного класу складності людини {Л} і машини [М] при з'єднанні в єдину МЕТАсистему. Конструктив полягає в цьому методі, у певній композиції цього методу, цього Шляху Гармонізації, де кінцевої точки немає, а є така конструктивно-процесуальна складова або динамічність гармонії.

Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що вперше в українській філософській думці розроблено концепцію людиномірності комунікації в сучасних умовах. Вперше показано:

1) необхідність зміни характеру взаємодії Людини та Мащини в умовах інформаційної надмірності та експоненційного вдосконалення технічного середовища;

2) виявлено значення ступеня прояву людиномірності комунікації в сучасних умовах.

Предмет – ступінь людиномірності/людяності комунікації, людиномірні смисли/коди для самоідентифікації за допомогою експоненційного вдосконалення машин.

Обгрунтовано необхідність зміни характеру взаємодії {Людина}~[Машина], в результаті чого ми можемо отримувати особливий смисловий простір, який характеризується новим уявленням про роль ступеня зміни людиномірності комунікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончарова О.Е. Нечеловекомерные составляющие поля человекомерности / И.В. Ершова-Бабенко, О.Е. Гончарова // Філософія освіти. – 2016. – Вип. 5. – С. 24 – 36. <http://enpuir.npu.edu.ua>
2. Гончарова О.Є. Парадигма безпеки складної макросистеми «водій/людина–автомобіль–середовище» в аспекті мислення в складності // О.Є. Гончарова // European journal of economics and development / Polish-Ukrainian Scientific Journal. – № 1, 2019. – pp. 50–61, doi: 10.24917/26577062.1.5
3. Гончарова О. Психосинергетичні стратегії у забезпеченні неруйнівної взаємодії систем різного класу складності на прикладі метасистеми "водій~автомобіль~середовище" $\{B\} \sim [A] \sim \langle C \rangle$ / Ольга Гончарова // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції студентів, молодих вчених та науковців «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» присвяченої 30-річчю створення кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності та 205-річчю Університету імені

К.Д. Ушинського, Одеса, 20-21 травня 2022. – С. 95 – 98.
<http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/15294>

4. Горлинський В.В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір. Монографія / Віктор Вікторович Голинський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2011. – 378 с.
5. Горохов В. Г. Эволюция сложности технических систем // Инновационная сложность [Составитель и научн. ред. Е. Н. Князева] – СПб. : Издательский дом «Алетейя». – 2016. – С. 446 – 468.
6. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / Ирина Серафимовна Добронравова. – Киев : Лыбидь. – 1990. – 147 с.
7. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности. (Концептуальная модель). Монография / Ирина Викторовна Ершова-Бабенко. – Винница: NOVA KNYHA, 2005. – 360с.
8. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика. Монография / Ирина Викторовна Ершова-Бабенко. – Херсон : Гринь С. В., 2015. – 432 с.
9. Лени Х. Социальная ответственность человека за надежность сложных социотехнических систем // Синергетическая парадигма: Синергетика инновационной сложности / Отв. ред. В. И. Аршинов. – М. : Прогресс-Традиция, 2011. – С. 237–248.
10. Майнцер К. Исследуя сложность: от искусственной жизни и искусственного интеллекта к киберфизическим системам// Инновационная сложность [Составитель и научн. ред. Е. Н. Князева] – СПб. : Издательский дом «Алетейя». – 2016. – С. 469–508.
11. Стёпин В. С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации / В.С. Стёпин // Вопросы философии. – 1989. – №10. – С. 3–18.
12. Стёпин В.С. Цивилизация и культура. – СПб. : СПбГУП, 2011. – 408 с. – (Классика гуманитарной мысли; Вып. 3).
13. Пиа Prigogine, Isabelle Stengers. ORDER OUT OF CHAOS. Man's new dialogue with nature. – Heinemann. – London. – 1984. – 430p.

14. Goncharova O. Can the Tripartite 'Driver-Car-Environment' System Save Lives? / Olga Goncharova // ROCZNIK ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ, Kracow, 2018 (4). – P. 219–231. url:[Can the Tripartite 'Driver-Car-Environment' System Save Lives?](#)
15. Goncharova O., Ezerskiy V. Paradigm of Difference: Person and Technology in the Conditions of Information Redundancy / Scientific Journal Applied Aspects of Information Technology. – № 01(02), 2019. – pp. 66–74, doi: 10.15276/aait.01.2018.5.
16. H. Haken. Synergetics. An Introduction. Nonequilibrium Phase Transitions in Physics, Chemistry and Biology, 3., erw. Aufl., Springer, Berlin, 1983.
17. Honcharova O. The Problem of Digitalization in the Aspect of Psychosynertics: Safety and Non-human Dimensions of Social Reality / Irina Yershova-Babenko, Dina Kozobrodova, Anna Seliverstova, Olga Honcharova // International scientific conference «The Days of Science of the faculty of philosophy –2022», May 11-12, 2022 (ABSTRACTS) – Kyiv: Publishing centre «Kyiv University», 2022. - P. 408–417. <https://doi.org/10.17721/dsphd.2022/100>
18. Kingsley Dennis, John Urry. After the Car. Polity Press – Cambridge, UK, 2009. – 254 p.
19. Mainzer K. (2007) *Thinking in Complexity, The Computational Dynamics of Matter, Mind, And Mankind*, 5th edition, New York, 456 p.

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОМІРНОСТІ

Козобродова Діна Михайлівна

кандидат філософських наук,

докторантка кафедри менеджменту та інноваційних технологій

соціокультурної діяльності

факультету менеджменту освіти та науки,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Актуальність нашого дослідження обумовлена виявленням нового ефекту, пов'язаного з впливом на психомірність соціальної реальності занадто нелюдиномірного прояву цифровізації.

Останнім часом, в умовах зміни/трансформації в соціальній реальності ми спостерігаємо новий ефект, який проявляє себе у формі перенапруження людини.

На нашу думку, у цьому ефекті присутня проблема, яка полягає в тому, що психомірне навантаження в цієї сфері (сферіцифровізації), тобто поріг впливу цифровізації, перебільшує поріг психомірності людини. Останнє розглядається як аспект соціальної реальності, що демонструє її психомірність.

Визначений ефект розповсюджується завдяки психомірності на усі сфери соціальної реальності, які пов'язані з життям людини та її діяльністю.

Це демонструє негативний вплив цифровізації на ціннісний, людиномірний та психомірний світ людини, включаючи суб'єктивний соціальний досвід.

Це висвітлило проблему і дозволило сформулювати мету, яка полягає в пошуку рішення цієї проблеми.

Мета полягає в пошуку рішення визначеної проблеми. Досягнення цілі ми бачимо у використанні новітнього холистичного підходу «ціле в цілому/ціле-в-

цілому» (новій філософській категорії)[Єршова-Бабенко І.В., 2005;2015]. Його використання завдає нові умови дослідження такої проблеми як нелюдиномірність цифровізації а також поведінки психомірної системи/середовища та соціальної реальності як психомірної.

Також, це розширює поле соціально-філософського дослідження.

В рамках даної мети, вирішення потребують наступні задачі:

- 1) конкретизація можливостей означеного підходу;
- 2) демонстрування нових особливостей соціальної реальності-психомірних;
- 3) розкриття поняття «психомірність» та «психомірне середовище»;
- 4) розгляд суттєвого розвитку змісту поняття «соціальна реальність».

Термін «психомірність» був впроваджен українським філософом, методологом, психологом, автором научного напрямку -психосинергетика І. Єршовою-Бабенко у 2008 році.

«В психосинергетиці мова йде про поняття «психомірне середовище» на кількох рівнях його розуміння. Перш за все це внутріпсихічне середовище, яке породжує сама людина всередині себе (її особистість та організм, допускаються інші внутрішньосередовищні види та механізми «пам'яті»). Також це зовнішньопсихічне середовище як продукт відносин людини з іншими внутрішньо- та зовнішньопсихічними середовищами як окремих людей так і груп, колективів, творів мистецтва і т.і., а крім цього , відносин людини з соціумом, природою, космосом та знаннями...Кожне із перелічених середовищ розглядається нами як складне середовище, відкрите нелінійне, що самоорганізується по визначенню, яке здібне до складної поведінки та породженню того, що складніше його самого , що здібно самостійно себе добудувати, видозмінювати...» [1, с. 18-19].

Місце психосинергетики в структурі філософії та науки кінця 20 століття дозволило автору цієї наукової області зробити філософський і теоретико-методологічний перехід від людиномірності як соціосинергетичності

(соціальних проявів людини, розглянутих с позиції синергетики), до розглядання особисто психомірності будь яких проявів людини та соціальності як такого, який виходить з психомірної діяльності [2, с. 62].

Також, методологія дослідження психіки людини як синергетичного об'єкту дозволила автору виділити категорії психомірні середовища, а також психомірність. Цей крок став тим необхідним філософським, теоретико-методологічним зв'язком, «без якого спеціалісти зупиняються на людиномірності як соціосинергетичності (соціальних проявах людини, розглянутих с позицій синергетики), не враховуючи і не розглядаючи похідну психомірність будь яких соціальних проявів людини»[2, с. 64].

З терміном «психомірність» співвідносяться як було приведено вище, такі поняття як «психомірні середовища/системи», що характеризують людину та його діяльність: психічну, когнитивну, мозкову, соціальну і т.і. [3, с. 48].

Таким чином ми пропонуємо принципово нову трактовку соціальної реальності людини, яка вбирає в себе такі твердження:

- 1) соціальна реальність -психомірна;
- 2) соціальна реальність-це психомірна дисипативна структура;
- 3) соціальна реальність- це відкрите нелінійне середовище/система синергетичного рівня, яка самоорганізується;
- 4) соціальна реальність корегує з рівнем концепту «brain-psyche (mind/consciousness)»;
- 5) соціальна реальність є первинною реальністю людини в психо-соціальному аспекті його мислення, сприйняття, світогляду як системи символів, понять та категорій;
- 6) соціальна реальність незворотна в співвідношенні до поняття «живе», тобто в прижиттєвої фазі психіки людини, його системи психічної реальності. (Але коли ми розглядаємо культуру як одну із форм реалізації соціальної реальності поза часом життя людини, ми зустрічаємось зі зворотністю існування символів, понять та категорій. Наприклад, в

науково-дослідних цілях ми можемо звертатись до значення того чи іншого поняття в історичній перспективі минулого та порівняти його з використанням в сьогоденні. В такому разі, ми оперуємо умовно зупинившимися значеннями. В цьому принципова різниця між соціальною реальністю людини, яка живе зараз, яку характеризує незворотність, та штучно фіксованими значеннями понять із різних історичних епох, понять також залишаючихся у той же час, і незворотною соціальною реальністю людини яка зараз живе);

- 7) в соціальній реальності живої сучасної людини має місце ефект порушення симетрії у часі;
- 8) соціальна реальність подвійна в аспекті «зворотність/незворотність»- «живе/неживе».

Таким чином в статті сформульована проблема виникнення нового ефекту в умовах змін/трансформацій у соціальній реальності.

Показано, що це відбувається під впливом занадто нелюдономірної цифровізації, що набуває форму перенапруження людини. Цей ефект поширюється майже на усі сфери соціальної реальності та на життя людини в цілому.

Показано що в наслідок цього цифровізація негативно впливає на ціннісний, людиномірний та психомірний світ людини, у тому числі кризь суб'єктивний соціальний досвід.

Підкреслено, якщо поріг впливу цифровізації найвищий ніж поріг психомірності людини, то це стає однією с проблем сучасності.

Запропоновано за для пошуку вирішення цієї проблеми використання новітнього холистичного підходу, який представлений у постнекласиці та пов'язаний з психосинергетикой. Показана реалізація цього підходу у формі концептуальної моделі «ціле в цілому/ціле-в-цілому» (новій філософській категорії).

Також обосновано, що він дозволяє створювати нові умови для дослідження даної проблеми як нелюдиномірної. Можливості підходу поширені на поведінку психомірних систем/середовищ, в тому числі і соціальних, як різновиду психомірних.

Продеманстровано, що таким чином, цей підхід дозволяє розширити поле соціально-філософських досліджень, запроваджуючи новий вимір соціальної реальності- психомірність.

Реалізовано мету, яка полягала в пошуку рішення визначеної проблеми.

Також реалізовані задачі щодо роз'яснення кола понять:

- 1) соціальна реальність;
- 2) психомірність;
- 3) поріг впливу цифровізації на психомірність людини, її соціальну реальність;
- 4) психомірне середовище/система.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ершова-Бабенко И.В. Психосинергетика: методологический статус, теория, практика/ Юбилейный сборник научных трудов проф Ершовой-Бабенко И.В./ред.-сост. В.Б.Ханжи, Н.В.Кривцова. - Одесса: Феникс, 2020. -256 с.
2. Ершова-Бабенко И.В. Психосинергетика. Монография. - Херсон, изд-во «Гринь Д.С.», 2015. – 488 с.
3. Козобродова Д.М. (2020). Проблема психомерности социальной реальности и ее роли в крайне неравновесном поведении социальных сред в контексте самоорганизации. Norwegian Journal of development of the International Science. No45/2020, PP. 45-52.

СПИСОК АВТОРІВ

Абрамович Вероніка Євгеніївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Бориц Вікторія Ігорівна, доктор економічних наук, доцент, проректор з перспективного розвитку, професор кафедри менеджменту охорони здоров'я, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Вастьянов Руслан Сергійович, доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки та техніки України, завідувач кафедри загальної та клінічної патологічної фізіології, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Вергелес Костянтин Миколайович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова (Україна, Вінниця)

Гольд Ольга Феліксівна, кандидат філософських наук, докторантка, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна, Житомир), дослідниця центру MESOPOLHIS (Франція, Екс-ан-Прованс)

Гончарова Ольга Євгенівна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри автомобільного транспорту та логістики, Національний університет «Одеська політехніка», секретар Одеського відділення Українського синергетичного товариства (Україна, Одеса)

Данилко Михайло Валерійович, аспірант, Міжнародний науково-технічний університет академіка Юрія Бугая (Україна, Київ)

Дергунова Ольга Ігорівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Добронравова Ірина Серафимівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та методології науки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, голова Українського синергетичного товариства (Україна, Київ)

Доннікова Ірина Анатоліївна, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного університету «Одеська морська академія» (Україна, Одеса)

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ), голова Одеського відділення Українського синергетичного товариства (Україна, Одеса)

Касьянова Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, філософії і мовної підготовки, Харківська медична академія післядипломної освіти (Україна, Харків)

Квасник Ольга Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, філософії і мовної підготовки, Харківська медична академія післядипломної освіти (Україна, Харків)

Кир'язова Олена Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Князькова Валентина Яківна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Козобродова Діна Михайлівна, кандидат філософських наук, докторантка кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ); психолог-консультант КЦ «Альфалогія» (Україна, Одеса)

Кокоріна Юлія Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психології розвитку особистості, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (Україна, Одеса)

Кривцова Наталя Вячеславівна, кандидат психологічних наук, голова Професійної асоціації дослідників ТОВ «Міжнародна академія психосінергетики та альфології», керівник відділу психологічного консультування, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Криленко Володимир Ігорович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту охорони здоров'я, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Кулачинський Микола Миколайович, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Куліш Павло Лаврентійович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова (Україна, Вінниця)

Лазор Наталія Володимирівна, старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Ляшенко Вікторія Володимирівна, аспірант кафедри філософії, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, старший лаборант кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Ляшенко Дмитро Миколайович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний університет «Одеська морська академія», доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Медянова Олена Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри диференціальної та спеціальної психології, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Михайленко Володимир Леонідович, кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри сімейної медицини та поліклінічної терапії, Одеський національний медичний університет; головний лікар, КУ «Одеський міський центр здоров'я» (Україна, Одеса)

Місержи Світлана Дмитрівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, біоетики та історії медицини, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (Україна, Київ)

Нагачевська Світлана Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Нарбутова Тамара Євгенівна, кандидат медичних наук, асистент кафедри нормальної та патологічної клінічної анатомії, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Недашківська Вікторія Геннадіївна, психотерапевт, КУ «Одеський міський центр здоров'я» (Україна, Одеса)

Нетребчук Любов Миколаївна, старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Петінова Оксана Борисівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Україна, Одеса)

Петрушенко Віктор Леонтійович, доктор філософських наук, професор, професор за запрошенням, Львівська православна богословська академія (Україна, Львів)

Петрушенко Оксана Петрівна, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, Львівський медичний інститут (Україна, Львів)

Поплавська Тетяна Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Україна, Одеса)

Пунченко Олег Петрович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри стандартизації, оцінки відповідності та освітніх вимірювань, Одеська державна академія технічного регулювання та якості (Україна, Одеса)

Пустовіт Світлана Віталіївна, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії, Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика (Україна, Київ)

Райхерт Костянтин Вільгельмович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (Україна, Одеса)

Ратніков Володимир Сазонович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет (Україна, Вінниця)

Рудінська Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри менеджменту охорони здоров'я, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Русалкіна Людмила Георгіївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Спаський Ігор Дмитрович, аспірант кафедри філософії, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (Україна, Одеса)

Стоянов Олександр Миколайович, доктор медичних наук, професор, заслужений винахідник України, професор кафедри неврології та нейрохірургії, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Терзі Олена Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Уварова Олена Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Федорова Інна Валеріївна, викладач кафедри філософії, історії і політології, Одеський державний аграрний університет (Україна, Одеса)

Філіпенко Діана Валеріївна, магістр кафедри загальної психології та психології розвитку особистості, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (Україна, Одеса)

Ханжи Володимир Борисович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов, Одеський національний медичний університет (Україна, Одеса)

Шевченко Сергій Леонідович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (Україна, Київ)

Школьнікова Тетяна Юріївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова (Україна, Вінниця)

Olga V. Buchko, PhD, College of Agricultural Science, Pennsylvania State University, University Park, CURAD, Research Fellow (USA, Pennsylvania)

Gulmira Spicer, Inner Energy Coach, psychotherapist, family & systemic constellations facilitator (ISCA Reg.) (UK, London)

Tkachenko Kateryna Valeriivna, PhD, Lecturer at the Institute of Media and Communications Anhui University of Finance and Economics (China, Anhui)

Наукове видання

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ЛЮДИНА ЯК ЦІЛІСНІСТЬ:
ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

20 жовтня 2022 р.

м. Одеса, Україна

Макетування, верстка та дизайн обкладинки – Ляшенко В.В.

На обкладинці використана картина Ляшенко В.В.